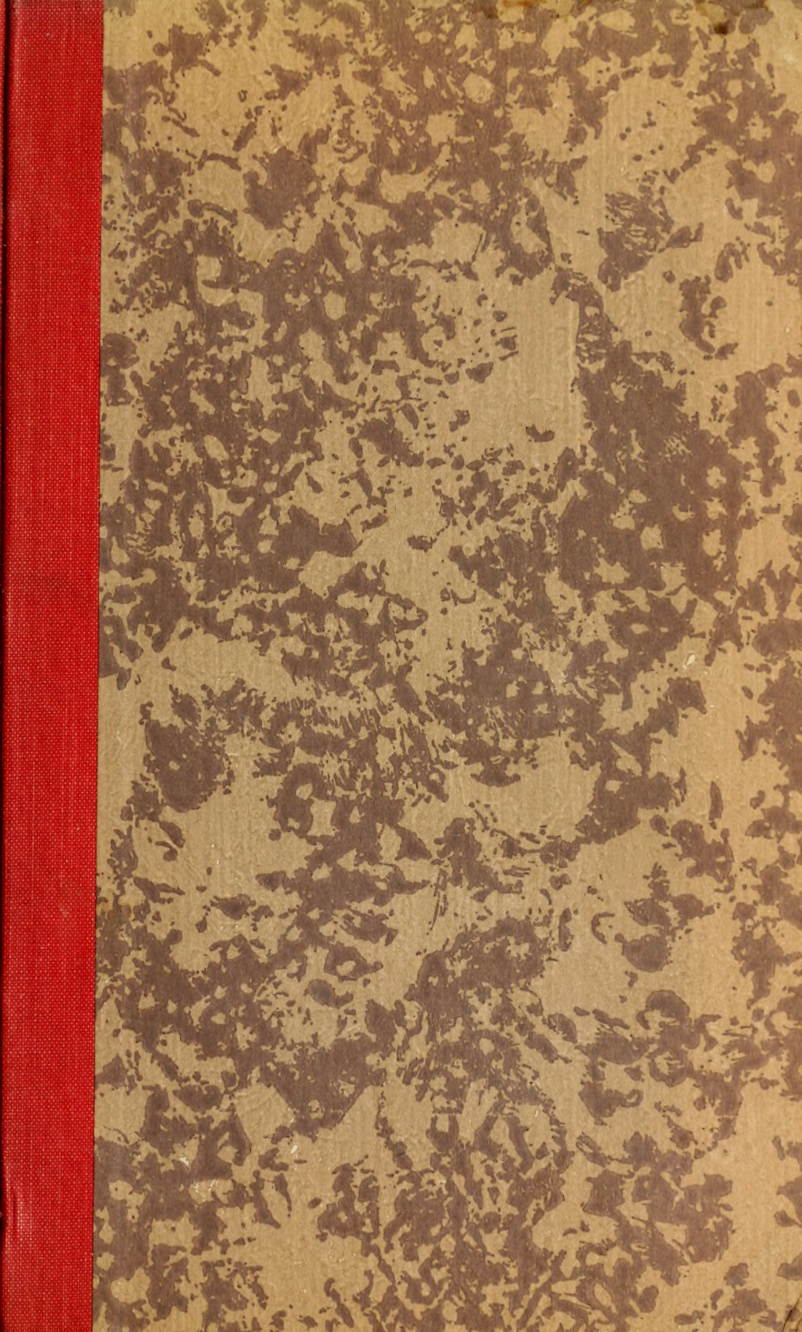

ГЛАСНИК

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

КЊИГА IV.

СВЕСКА XXI. (СТАРОГА РЕДА).

У БЕОГРАДУ,

У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ 1867.

ГДЕ ЈЕ ШТО.

Страна.

МАНАСТИРИ У СРБИЈИ.

„Il n'est âme si revesche qui ne se sente touchée de quelque révérence à considérer cette vastité sombre de nos églises, la diversité d'ornements et ordre de nos cérémonies, et ouïr le son dévotieux de nos orgues, et l'harmonie si posée et religieuse de nos voix; ceux-mesmes qui y entrent avec mespris sentent quelque frisson dans le coeur et quelque horreur qui les met en desfiance de leur opinion."

Монтењ, Essais, II, гл. XII. У изд. Leclerc-a Paris, 1844. II, стр. 264.

Ето како се изражава човек, на кога се не може нико потужити да је сувише занет за веру и за цркву. Његове речи садрже толико лепоте и истинитога осећања да се не могах уздржати а да их не ставим у прочеље ономе што наумих проговорити о манастирима у Србији.

Ја сам имао срећу собом походити готово све манастире у Србији; у многима од њих молио сам се Богу у различита доба од године, у различитим приликама и у различитом расположењу своје душе, па ми је пријатно потврдити: да сам у век осећао оно што Монтењ вели да се тамо мора осетити. Може бити да није толико сама религијска пола, колико истоветност ових споменика старине с прошлим народним животом, с минулим белим и црним

данима племена српскога, показивала нада мном толику своју владу, тек свакојако он погађа осећања ако им баш и не би извор или причину потпунце означио био.

Доиста колика осећања може изазвати сам један поглед, бачен, на прилику, на Студеницу, Љубостињу или Манасију? Та богомоље ове, окром што јуначки осташе верне намери, којој их свети *ктитори* њихови наменише, претрпевши тога ради големе муке и невоље, служе нам данас као светао доказ и за побожност и за цивилизацију наших старих. По њима се познаје да су царске задужбине; познаје се

„Е смо царовали.“

А окром тога, избоденим очима на својим иконама, онакаженим предметима дивне сечивице, огорелим и порушеним сводовима и кубетима својим, свака та задужбина казује и казиваће увек потоњим појасима какво се вандалство разли по земљи Немањића, по што неста те снажне лозе, и по што се Косово напоји српском крвљу. У тим богомољама по најдуже оста не угашена ватра слободнога живота; у њима се, махом, писаху догађаји, који се, гори за горим, ређаху по пространом Душановом царству; у њих се, и у најцрње дане, скупљаху ојађени Срби да проговоре о прошлом животу, о тадашњим мукама и о оном што може иза тога бити. И баш кад се небо беше наоблачило са свију страна, *манастири* и *зелене горе*, *калуђери* и *хајдуци*, *петрахиљ*, *шешана* и *гусле* повраћаху у жиле већ малаксалу снагу и сваком напомињаху да ће, данас или сутра, доћи земан да ваља војевати,

„За крст часни крвцу пролевати.
„Сваки своје да покаје старе."

Калуђерство, које се у хришћанској вери јави око 270. године после Христа, кад оно св. Антоније скупи различите поједине пустињике у једну општину с неким правилима за живљење, дошло је међу Србе онда кад и вера Христова. Но тек од времена Немањића оно постаје значајније и тим моћније да утиче у судбину народну.

Да је калуђерство свуда остало онако како је било у своме постанку, онда оно никад не би могло толико утицати на народ колико су утицали наши калуђери. Калуђерство је, у последњој анализи, служба веома егоистична. *Ко пресече све своје сношаје са светом; ко презре свет и одбаци све што је светско; ко побегне од људи да живи сам у пустињи мислећи једино о Богу и кајући се за своје грехе, — за тога се каже да врши највеће јунаштво у славу имена божјега; каже се да узима на се анђелски лик и броји се међу војнике Христове!*

Тако се опредељује калуђерство у нашој православној цркви.

За римску цркву пак каже г. Монталамбер, на кога речи она се за цело неће срдити: „La vie monastique est le plus noble effort qui ait jamais été tenté pour lutter contre la nature corrompue et pour approcher de la perfection crétienne." [1]

Не можемо ићи за развитком историје калуђерства. Али морамо казати да српско калуђерство, остајући у опште свакад везано за свет и светске

[1] У Etudes morales et politiques г. Лабулеја Paris, 1862. стр. 128.

послове, беше подељено, по спољном облику, на три реда од којих

у *први* иду који приме расу и камилавку: *прости монаси*;

у *други* који приме малу схиму и даду обете:

а) да живе испоснички до своје смрти у манастиру,

б) да буду увек девојачкога стања,

в) до смрти, без поговора, да слушају што им старији заповеди.

За овима долазе

у *трећи* ред они који приме *велику схиму*; но ови се не смеју ни састајати с људима. У српској цркви ових последњих није никада ни било, осим ваљда појединих врло ретких случајева.

И ако по свему спољноме српско калуђерство бејаше продужење онога егоистичкога калуђерства, ипак се оно никад није туђило од земаљске судбе народа, у коме је постало и стајало.

Немањићи сви из реда тако рећи надметаху се ко да озида лепши манастир, као задужбину себи; а и други великаши и богати људи не штеђаху блага да подижу себи задужбине.

Они који подизаху манастире снабдеваху их селима и великим имањима, скупљаху у њих калуђере и предаваху им те своје задужбине повељама, у којима одређиваху како унутрашњи поредак у обитељи тако и у опште држање свештених слугу у тој задужбини.

Калуђери дакле бејаху уживаоци тих великих добара по правилима за монашки живот и по хрисовуљама *благочастивих ктитора.*[1]

У отплату за ова добра калуђери су се трудили око развитка књижевности и око распростирања просвете у народу. Има се узрока мислити да су манастири били у једно и учионице где се, осим вере, учило и све друго што је, за оно време, било нужно свакоме одабрану човеку а нарочито чиновнику државном.

Манастири, у које силажаху и блиски рођаци владалачки, нису били неудесна места, нити калуђери, који у своју дружину могаху бројати и светога Саву, неудесни трудбеници, да се тамо научи и Краљевић Марко те да „зна књиге цароставне“ и да може „у цара писар бити,“ и Милан Косанчић, који „зна турски и арапски.“ Краљ Стефан, потоњи цар српски, у једној дипломи, датој манастиру Хиландару (Monumenta Serbica, у Бечу, 1858., стр. 120—122) изреком каже да је оцу његову, краљу Стефану Дечанском, био учитељ јеромонах Андоније, башта[2] манастира Хиландара.

Ако се још сетимо да је у оно време, и уз општe образовање, религијска пола свуда била јака: онда ће се још мање моћи одрицати, да су наши манастири били школе за свеколико обучавање

[1] Закон Душанов 36. Прѣдаде царство ми игоуменомь цркви, да обладають вьсѣмь имѣніємь монастырскымь и коньми и овцами и инѣмь вєѣмь. О вєѣхь да су волни що є прилично по воуги и правдѣ *и како пишеть Хривосоль светыхь ктиторь.*

[2] *Башта* се звао у Хиландару старешина млађи од *игоумна* и старији од *иконома* и *еклисијарка.*

онога доба. А и где би се, осим манастира, могли изучити толики писмени људи онога доба, свештеници, државници а да та места не буду нигде поменута ни запамћена?

Према томе мислим да не ћу погрешити ако кажем, да су српски манастири, у прва времена, грађени и одржавани у тројакој намери: а) као богомоље, б) као народне школе,[1] и в) као у опште добротворни заводи.

А то је учинило да српски калуђери буду у многоме другојачији од хришћанских калуђера првих времена на истоку.

За данима среће и славе дођоше дани несреће и понижења. Стече се оно што рече војвода Милош; Турци освојише српску земљу. Изгибе „све што беше добро и честито,“ а остало се разбеже ıако овци не имѸщe пастиря веле наши домаћи летописи; и где оста да се најдуже не угаси и нај-

[1] У животу кн. Лазара који се находи у рукопису једном из XVII. века у народној библиотеци у Београду број 23. каже се за манастир Раваницу како ту кнез Лазар: и болницоу оустроивь вь оупокоеніе болѣщимь инокомь и странынимь и р слабліенымь, што јасно потврђује горњу мисао. Окром тога напомињем овде и онај у 32. броју Матице красни чланак нашег даровита писца, г. Чед. Мијатовића о Ст. Немањи, у коме он каже: „да манастири у српској држави старој *нису само пустињице окићене златом и сребром и шареним мрамором, у које се црнорисци склањају да метанишу и да посте — него су школе за омладину, слободне гостионице за путнике, јавни заводи за негу болесника и заводи који у неколико одговарају данашњим сиротињским кућама и бризи полиције о издржавању сиротиње.*“

упорније на ново ложи слободна српска ватра? У манастирима![1]

Турска сила прекрили све, од Црнога до Сињега мора. Кад је не сузби Косово: онда малена беше снага појединих мишица које јој се жељаху одупирати и одупираху. Ко год, дакле, осећаше још бујне снаге или челичнога постојанства да се бори за свој род, он се узмицаше или у гору или у манастир на тамо на различан начин продужаваше борбу за одбрану својега имена и племена.

Дуго се протеже ово несрећно стање нашега народа и то беше време највећих заслуга наших манастира и калуђера.[2]

И кад на ново заруји зора слободе Србији, ми у првим редовима находимо и дугу браду и оштру ђорду: олтари не умукоше, а толика бојна поља оквасише се крвљу јунака — калуђера у поредо са световним вођима. И то је најочевиднији доказ за оно што рекосмо, да калуђерство наше никад није било онако какво се находило на истоку.

Србија дахну слободном душом и манастири представише благо нецењено: један по један јављају

[1] А П. J. Шафарик у Časopis-у českého Museuma 1842. I. 96. међу осталим каже: . . . . „Свеколико књижевно образовање и многе гране индустрије, колико тога могаше бити у оно ратно и бурно време, утекоше у манастире српске и ту се причуваше за неколико векова. Манастири грчки. српски и бугарски били су школе не само за побожност и науку, него и за оно мало уметности што је онда било (живопис, резбу, и т. д. и занате).

[2] Гл. чланак Др. М. Спасића у I. Гласнику Друштва Српске Словесности у Београду 1847. стр. 150 и 151.

се од туда толики споменици старе књижевности и управљања, и за кратко време, из манастирске тишине изидоше на видело и посташе имаовина свега просвећенога света, обилне збирке српских монумената књижевних, доказа̄ наше прошле славе и потпора будућим тежњама нашим.

Каква је тек ово голема заслуга наших манастира!

Но у свету се све мења: мењају се људи, мењају се и сви њихови одношаји. У Србији, по што сила турска би сатрвена, јави се другојачији живот. Образоваше се друге средине, други радини на народним пословима. Ко год осећаше у себи умне и физичке снаге, ко год тражаше рада, славе, спомена, а не бојаше се му̑ка̑, борбе, терета, тај се упућиваше тим новим срединама где се стицаху послови народни. С тога сада у манастире и долажаху људи којима тај живот беше немио, досадан, осудан. Манастири се обрнуше само у скровите богомоље а калуђери постајаху све више тек обични духовници.

Народ, збацив са себе турски јарам, виде пред собом сву многоструčност својега живота и баци се да обрађује, да развија све те различите стране. Манастирима се сада поклањао тек део народне пажње место што је пре тога сва радња народна могла се развити и показати једино у тим приликама. Све струке народнога живота тргоше напред. Пођоше и манастири, али не у оној сразмери у каквој

би да они, и по ослобођењу, осташе једини предмет народне бриге и жртава.

Та околност наведе многе, који веома милују манастире, да мисле да ће манастири пропасти, нарочито још с тога, што се тешко ко хоће да калуђери.

Мени се чини да је ова брига не основана. Рекао бих да ће увек, докле год траје ове наше вере, бити душа, које ће притицати к олтару да се склоне од света; биће срца, која ће, рањена у свету, бегати у самоћу да бољу своју лече. Затворити и уништити ова уточишта, чини ми се да би била неправда коју ништа не може оправдати. Што се тиче мене, ја бих рекао да би било веће јунаштво и да би боље приличило Хришћанину, остати међу људима и с људима него се саможиво затворити у манастирске стене, те своје спокојство ограђивати, не марећи за цео други свет, који је сав чедо божје; да би, велим, било боље давати људима пример трпљења, себепреговарања и благости. Али ако баш чије срце жели да се уклони од света у самоћу да тамо размишља о људском ништавилу и божјем свемогућству; да носи вериге место појаса, да се испашта и злопати, што бих му се ја противио? Зар је побожност кривица, те да закон крати Хришћанину водити свој живот како му се мили? Кад се и пороку оставља широко поље, под условом да не ремети јавни мир, зашто би се мирним душама кратило скупљати се пред иконостасе?

Но овде има нешто без чега је тешко пристати на све ово што поређах довде: не треба на име у манастире примати подмлатке, у којих би обети били

под сумњом; не треба допустити да се породице осиромашавају у корист обитељи, нити дозволити да монаси могу безгранично развијати жеђ за имањем, која је тим опаснија што се представља као да бива у славу имена божјега. Још једном приликом[1] помињао сам како је неудесно то што манастири држе нурије, како би неки између њих много кориснији били да се обрну у мирске цркве а сада додајем: *да би неопходно било, по што је већ ишчезло начело манастирске автономије,* увести јаку дисциплину у братство, јер без тога не само да нема реда ни напретка манастирима, него се готово сваки дан могу да понављају сцене које су за свако осуђивање . . . . .

— —

Пустивши напред овако неколико речи о манастирима ја ћу сада, по именима округа, поређати кратке описе свију наших 42 манастира, који данас служе у Србији. Или боље да речем: изложићу збирку свију записа и бележака које се у коме манастиру находе; по чем ми је то и била главна намера, да те записе колико толико изнесем на видело а неке и од пропасти сачувам.

———

Још године 1836., на предлог пок. митрополита Петра, нареди пок. кнез Милош да се попишу сви манастири и све цркве у Србији. За тај посао бише састављене комисије којима се дадоше упутства за извршење тога рада. Комисије, како која умеде, из-

[1] „Вила“ број 48. стр. 582 од 1865.

вршише тај посао и своје описе послаше, а они се оставише у архиву где се и сада находе.

И ако сам се код неких манастира врло мало користио овим комисијским описима, опет сам, са захвалношћу иставио, у почетку свакога округа, имена оних људи, који састављаху коју комисију; за сам пак свој рад служих се и другим писцима а највише својим запискама.

Овако састављен опис тих 42 манастира намењујем за „Гласник" држећи да му је, као грађи за познање Србије и Срба, најпристојније место у том друштвеном органу.

Манастири су, као што већ рекох, поређани по азбучном реду имена округа, у којима су, а после свију долази преглед њихове готовине, коју су имали 1839. а коју 1864. године.

18. Септембра 1866.
у Београду.

М. Ђ. Милићевић.

I.

У АЛЕКСИНАЧКОМ ОКРУГУ.

(Комисари бејаху: *Поповић*, помоћник окружног алексиначког начелства, каваљер; *Матеја Милићевић*, прота окружни; *Стефан Богојевић*, члан суда, и *Павле Караматић*, писар).

1. МАНАСТИР СВ. РОМАНА.

За овај манастир причано ми је да га је подигао неки слуга кнеза Лазара, који је на том месту, чувајући стоку кнежеву, добио у утвари заповест да сазида цркву св. *Роману*. И то је учинио. Међу тим комисија, која 1836. године, по заповести пок. кнеза Милоша, пописиваше манастире, каже да је овај био сама развалина до 1795. У то доба пак дође некакав *Ђорђе Пиле*, из Турске, на те развалине да се лечи. Њему буде боље и оздрави па за то настане око људи из околних села те скупи до 300 гроша и оде натраг да моли за ферман. После три године донесе он из Цариграда ферман, који допусти да се тај манастир обнови. Народу је било драго што ће имати близу богомољу па својски настане да се манастир обнови. Највише се трудио око тога посла неки *Живко Крстић* из Прњавора, што сведочи и запис на женским вратима манастирским.

Манастир овај готово је већ у селу. Озидан је од камена и врло здепасто. Дугачак је 24 корака, широк 9 а висок 5. На десној страни има мали један сводић за који се казује да је гроб св. *Романа*.

Многи народ долази овоме манастиру на „*исцеленије.*“

Манастир св. Романа је крај Мораве Бинче, онде где се ова прелази кад се из Крушевца иде у Алексинац. Од св. Романа до Алексинца има 3½ сахата а до Ражња 1 сахат путовања.

Манастиру св. Романа храм је *Ваведење* (21. Новембра) а сабор се купи на *вел. Госпођу* (15. Августа). Ова му села чине нурију: *Рутевац* са 124 куће; *Вукашиновац* 54 к.; *Јабуковац* 25; *Јасења* 29; *Праскоча* 33; *Манастирско* 20; *Малетина* 28; и *Церова* са 12; свега 435 кућа. Године 1864. имао је готових новаца 6859 гр. и 14 пар. чар., а није се могло дознати колико је имао готовине године 1837.

У овом манастиру умре 16. Октобра 1862. владика *Стеван Ковачевић.*

2. МАНАСТИР СВ. СТЕФАНА.

На 3 сахата хода, од прилике, од Алексинца к северо-истоку, у планину идући лежи овај манастирић. Озидан је од камена и има једно кубе. Дугачак је 17 корака а 7½ корака широк. Малтерисан је и споља и изнутра. Над вратима манастира изнутра има запис овај: „**Благоволеніемъ отца, вьпльщеннемь сина и освещеніемь светога дꙋха, азь Гермапь смиреныи и последны въ инокихь потрꙋдихь се о томь и вьзмогохь въ ꙋстановленнымъ** (тако) **обштежителнемъ** (тако): **да егоже изволи Богъ поменетъ** (тако) **по мнѣ вь немь жити и начелствовати: молю и заклинию светимь дꙋхомь ѩко да неразорить нь и потврдить; аще ли кто дрзнеть разорити, да разорить**

єго Богъ и да є проклетъ..... Храмь сїи вь дни благовернаго кнєза Стєфана въ лѣто ѕ. ц҃. з҃. †(= 1399) Азъ кнєзь Стєфань сь братомь моимь Кькаомь приложихь Кривѣ Моравѣ со всѣми старинами и во — и с виногради у Липовици. Слава сьврьшителю Богу вишнєму[1] — — — —“

Овај натпис сад је покривен кречом тако да се не зна ни где је био; тако светотатски поступају неки манастирски настојници с овим тапијама од наше прошлости . . . . .

Манастир овај зове се иначе и *Липовац*.

Манастиру овоме храм је *Преображење* (6. Августа) а тај дан се и сабор ту скупља.

Ова су села нурија манистиру Липовцу: *Станци* 41; *Катун* 61; *Липовац* 42; *Црна бара* 25; *Добрујевац* 39; *Пруговац* 28; и *Брујмир* 25; свега 261 кућа.

Године 1864. имао је готовине свега 3076 гр. и 12 пар. чар. а године 1837. није било ни једне паре.

[1] Monumenta Serbica стр. 245 и 246, и Гласник I, 184. г. Срежњевски је погрешно прочито годину те је запис овај однео чак години 1199.

II.

У БЕОГРАДСКОМ ОКРУГУ.

(Комисари бејаху: Смедеревски прота, *Јосиф Стефановић*: члан окружног смедеревског суда, *Сима Радојковић* и помоћник окружног београдског начелства, *Јанко Махаиловић*).

1. МАНАСТИР РАЈИНОВАЦ.

Међу манастирима који су описани од 1836—1839. године нема манастира Рајиновца, који сада служи. Мора бити да та богомоља није била оправна у оно време, јер пре тога, године 1827., као што казује пок. Ј. Вујић (у своме „путешествију по Србији, стр. 307.) манастир је тај служио. Г. Вујић доноси и овај запис из њега: „**Изволенїемъ отца, поспѣшенїемъ сына и совершенїемъ свѧтаго духа, совршисе свѧтыи храмъ пресвѧтыѧ владичицы наше Богородицы и приснодѣвы Марїи честное рождество еѧ, трудомъ и пошталнїемъ госп. архимандрита Герасима Студеничанина еромонаха Мелетїѧ и кнеза Стефана, Дмитра Стефановића, тогда царствующу Султан-Селиму и митрополиту Меѳодїю** 1793.“ — Доцније овај је манастир оправљан, па не знам да ли је запис овај сачуван.

Рајиновац је од Београда далеко око 5—6 сахата а од Гроцке ваљда нема ни пун сахат. Код тога манастира купи се велики сабор о малој Госпођи (8. Септембра) сваке године.

Прича се да је ову цркву први пут подигао *Стеван Андрејић, Палалија* обор-кнез бегаљички, кад му је неки архимандрит студенички *Ђерасим* дошао са св. краљем враћајући се из Немачке а не смејући од Турака даље у Србију упуштати се.

У тој његовој цркви — Рајиновцу — почивао је неко време св. краљ. Кад Турци, пред устанак народни 1804. године, почну сећи народне кнезове, погубе они и *„кнеза Палалију из малена села Бегаљице,“* а родбина га сахрани код његове задужбине *Рајиновца.* И данас, с источне стране цркве, има плоча с овим надписом: *Здѣ почиваетъ рабъ божи Стефанъ Андреићъ обор-кнезъ бегалички. Пострада и погибе за ристяне. Богъ да прости нѣму душу. Подписа ову плочу Мія Янковићъ* 1804. год. Уз ову плочу је и гроб Палалијнога сина *Ристе.*

Ова села чине нурију манастиру Рајиновцу:

Умчари 130; *Дражањ* 67; *Бегаљица* 115; *Пударци* 67; и *Камен до* 55; свега 434 куће.

Године 1864. Рајиновац је имао готовине 11.090 гр 4. пар. чар.

О овом манастиру, осим пок. Јоакима Вујића, за кога сам раније помињао, писао је и г. Ј. Веселић у 80. бр. Световида за 1861. годину.

2. МАНАСТИР РАКОВИЦА.

На два сахата од Београда идући уз речицу Топчидер, повише села Кнежевца у једном десном притоку топчидерском, находи се овај манастир. Прича се да је он био у врх села Раковице, више механе раковичке, куда пролази крагујевачки друм, па је,

од турскога зулума, премештен на садашње место. Црква слави светога Аранђела, али се сабор купи о великој Госпођи (15. Августа).

Прича се да је њему основалац био св. Сава, чија се и „испосница“ налази у брегу, недалеко од манастира, на северној страни, али је то тешко веровати. По свој прилици ова је богомоља начињена тек доцније, по што је турска нога опоганила српску земљу.

У Гласнику XX. (III). стр. 229—235. штампана су два документа која се тичу манастира Раковице. Једно је грамата рускога цара Петра великога, коју даде игуману раковичком Григорију 30. Јунија 1701. год. за слободан пролаз кроз руске области до Москве ради милостиње; а друго је уговор, којим су се Раковица и Ремета у Фрушкој Гори договорили 14. Сентембра 1739. да буду један манастир под једним игуманом.

Осим тога нема никаквих записа нити се што друго за манастир тај могло дознати до то, да је 1823. године дошао у њега игуман Пајсије Радонић, из пећске патријаршије, и много се трудио да манастиру подигне забран, који му је сада главна имаовина, а и иначе да га унапреди.

Покојни кн. Милош начинио је ћелије 1822.[1] год., а Њ. Св. кнез Михаило и госпођа Томанија Јвр. Обреновића помогоше године 1862. и доцније, те је та богомоља обновљена са свим тако да не може човек да

[1] Топографски речник врачарског среза од г. Ал. Богића у XIX. Гласнику 216.

позна ништа старо у њој. Осим тога начини госпођа Томанија и нове ћелије и кулу за звона.[1]

Ова села спадају у манастирску нурију: Бањица 23; Жарково 101; Јајинци 25; Кнежевац 50; Раковица 23; Ресник 66; Рушањ 53 и Сремчица 63; свега 404 куће.

Раковица је имала 1864. године готовине 42.233 гр. и 22 пар. чар.

Код цркве, од северне стране, гроб је јунака *Васе Чарапића*, који јуначки погибе ноћу, 29. Новембра 1806. у јуришу на Београд да се отме од Турака. Пао је, по казивању пок. Петра Јокића, негде између Стамбол-капије и зиданих *водовода*. Док се, идући пред својима, обрнуо и рекао: „За мном браћо, па се не бојте;“ Турчин га, према светлости од машала, смотри и устрели међу кукове па избије олово кроз мали трбух. „А, изеде ме пас! закон му је..м; не бојте се, ено пева Чамџија; Београд је наш!“ То му бејаше последња реч. На пушкама га изнесу до на Таш-мајдан Кара-Ђорђу, који се заплака за њим као дете. После га однесу у Раковицу и сахране где и сада бораве његове јуначке кости. Лака им српска земља!

[1] Гл. путешествіе по Србіи Іоакима Вунча у Будиму 1826. стр. 304.

[2] Неки *Милосав Чамџија* родом из Борка био је велики јунак а за господство није марио. Био је први момак код кнеза Симе. Свога века само се био и певао. Имао је небројено рана: и грло му је проваљено било куршумом да никад није могао јести чорбе; али је опет могао запевати да се далеко чује и увек би целу војску веселио. 29. Нов. 1806. продре с београдском нахијом на шанац, освоји топ, седне на њега и запева. Чарапић му чује глас и не марећи што издише повиче својима: „Београд је наш, пева Чамџија.“ Кад је кнез Милош 1815. отимао Палеж, Чамџија погине баш код Колубаре, иза некаке врбе.

III.

У ВАЉЕВСКОМ ОКРУГУ.

(Комисари бејаху: прота ваљевски, *Петар Сајић*; члан суда окр. ваљевскога, *Петар Јокић*, и помоћник начелства, *Јефрем Гавриловић*.

1. МАНАСТИР БОГОВАЂА.

„Црква је висока 3, дугачка 9 и широка 3 хвата. Начињена је пре 250—300 година. Градио је народ а био је тада игуман некакав *Мардарије*, као што је забележено на једној црквеној књизи. Године 1813. Турци је попалише и раскопаше са свим. Но године 1816. обнови је покојни кнез Милош онакву каква се находила 1806. године.“

Године 1852. подигнута је нова црква на старим темељима а трошак је теглио народ.

Од Боговађе до Ваљева биће више од 4 сахата, а до Београда имаће 14 сахата путовања. Боговађа је у оном куту који чине састајући се међу собом, *Љиг* и *Колубара*, на месту веома пријатном.

Кад ја, године 1863. 3. Маја, бејах у манастиру Боговађи, нађох на једном листу у *Апостолу*, на леђима од лика св. *Јована* овај запис од руке х. *Рувима*, који мученички погибе међу првим жртвама за слободу Србије. Запис гласи: „**Сего года, Ївнїа месеца, 13. числа 1791. лета, бихѡ три брата: еромонахъ Рувимъ, поклонникъ гроба господнѧ, рожденїемъ села Бабине Лвке, которыи братъ, еро-**

монахъ Василіє Петровичъ, рожденіемъ села Такова тамнавскогъ, третіи братъ еромонахъ Герасимъ Георгієвичъ, рожденіемъ одъ предела руднчке (нахіє) села Церовће (Ценича); пострижникъ манастира Колавче, храмъ сватыхъ архангелъ. И баше стара црква, котору преподобныи отецъ Мардаріе[1] водрузилъ со ктиторы Іωанномъ и Павломъ Велимировићима, бывши спане жбучке, и баше та црква одвише малена ако неможно дисати, человѣкъ покоя въ неи имѣти а свата трапеза за сватыи олтаръ прилеплѣна ако неможно бѣ служителѣмъ кругомъ ωкресть еѧ ходити и бѣ создана 1554.“

„И мы у време рата за страхъ агарянскіи во славу и похвалу сватоме великомученику Георгію распространисмо сеи сватыи храмъ. Ѹ нуждно време и прискорбно представио се римскіи кесаръ Іωсифъ, србскіи отецъ и благодѣтель (!) и смути сѧ держава ако овце неимуще пастира. Ѹ томе лету, више поманутоме, коспатиша Римлани преко воде Саве а Туркомъ отдаша (в)затую землю. 10. Августа проклетыи Фатмишеръ (?) Калесъ велику скорбь наведе (на) народъ нашъ и лако разумѣ сѧ да ипакъ би турски белиградъ: всѧка душа христіанска проплака.“ Ове последње речи не знам да ли сам добро прочитао.

У том истом манастиру видех једно рукописно еванђелије коме је, на крају, придат и месецослов. У овоме месецослову стоји за месец Април ово: мцъ Априлъ рекомыи и бръзосокъ а Јуније — рекомыи изокъ?!

[1] Био је родом из села *Вранеша* у Херцеговини.

Окром тога даде ми г. Љубомир П. Ненадовић из артија свога оца, пок. проте Матије Ненадовића, два предња листа од неких књига, на којима је руком својом Х. Рувим ово записао:

„Прѣ семȣ царȣ сȣлтанȣ селимȣ второме и митрополитȣ Данилȣ перкомъ во има свѧтїѧ троицы насъ три брата, Рȣвимъ архимандрїтъ, поклоникъ, и Василїє Петровићъ игȣманъ и Герасимъ Георгїєвићъ поклоникъ, водрȣѕисмо церковъ ѿ основанїѧ на славȣ и похвалȣ свѧтомȣ великомȣченикȣ Георгїю вкȣпѣ со келїами. Ȣ то време бысть велико благоѡтишие (тако) Христїѧномъ а дали велми ташки и госпо (д)ствȣющи велико цари (или ѕари не може да се добро прочита ова реч). И ма(ј)стори биша ѿ Сараева не(и)маръ Аѳанасїє и ѕдѣ престави се и погребе се при церкви и би ктиторъ 100 = грошии тако и прочи Христїа-(ни) того года 1794.“

А с друге стране тога истог листа записано је ово:

„Сего года 1795. паша ѿ Белиграда баше посла многȣ пшеницȣ, поѡтима людма њиве и собра ȣ владиѣ и пȣче громъ и ѕапали мȣ жито и тога се неȣсвѣтока. Пакъ пȣће (тако) громъ (и) ѕапали мȣ кȣћȣ те сагоре и онъ ȣ своемȣ вифетȣ содо(м)ствомъ (тако) что грѣшно и писати токмо на ѕна(нѣ)прочимъ.“

На другом једном листу записано је чини ми се опет Х. Рувимовом руком ово:

„Сїє повѣствȣєтетсѧ ѡ сеи свѧтеи книѕѣ єгоже кȣпилъ ȣ цесарїи въ мѣстѵ ѕемȣнȣ протопопъ ѕемȣнски именомъ Михаилъ Прижанинъ. Ѡнъ мнѣ придобилъ ѕа двѣ ѕлатице и принесалъ мнѣ Їѡаннъ Мари(н)ковичъ, рожденїємъ изъ белиградске нахїє

села Враннуа и онъ платилъ цѣну книзи сеѧ и то же быстъ настоѧнїемъ хаџи Рувїма архимандрита М. Боговаге (тако) и тогоже времена удави белиградкїи везиръ, хаџи Мустафа-паша. И того времене тои везиръ допусти слободу церквама и многе се обновише и воздигоше, старе поновише и гдѣ нису ни быле начинише. И сего времене 1801. года Їанура мца 26. удави владику белиградкїи паша, именомъ Меѳодїа за негово нестроенїе и безаконїе, уподобно се баше фоки мучителю, греческому царю. И тогоже времене быстъ междуусобна брань: Турци Кидинлїе противише се своему царю и много быстъ кровопролитїа помежду нихъ. И быстъ жито скупо у белиграду, 18 гроша пшеница и кукурузъ 10 гроша; и того времене ми нашъ манастиръ украсисмо иконїимъ писанїемъ при митрополиту Данилу валевскомъ и собственою рукою подписахъ сего года а҃. ѿ. а҃. (1801.) Ферфара 24. азъ старацъ вишеречении Рувїмъ и того времене быстъ лепа зима. И тому слава во вѣкїи аминь."

На другој страни овога истог листа том истом руком, само другим мастилом, записано је ово:

„Сего года на 1802. месеца Августа приде господинъ Антимъ митрополитъ валевскїи ужичкїи у Белиградъ више помѧнутога Августа 15. числа, и у нашъ м(анастиръ) сего Септембра, 26. и приде во нашъ монастиръ Боговагу и служи две служве и постави два свѧщенника: єднога у рибницу, Рувїма, а Єфтимїа у М. Новаке и дїакона мир(с)когъ у рабровицу, на стаго славнаго Їѡанна богослова сего 26. числа."

На једноме Псалтиру оца мојега стоји записано:
„**Свидѣтелствуется када приде дакъ именемъ Їωанъ Стефановићъ, Милићевићъ, ѿ предѣла гроуланске нахїе села Рипнѧ и приде у монастиръ Боговађу ученїѧ ради при игумену Мојсею и бистъ сму наставникъ Авакумъ Петровићъ вь лѣто 1811. месеца Ноемвра 20.**"

А сам отац, Бог да му душу прости, причао ми је да је одатле отишао на *Делиград*, као *ђак* манастирски, те му је име *Ђак* остало чак и по смрти и прешло у презиме потомцима.

У Боговађу је пренет „**правителствующїи совѣтъ**" из манастира *Вољавче* године 1805. И одатле је после прешао у Смедерево још те исте године.

Боговађа слави Ђурђев дан (23. Априла), када се и сабор купи велики, али се и други сабор сабира о великој Госпођи (15. Августа).

Ово су села која чине нурију манастиру Боговађи: Пепељевац са 36; Прњавор са 20; Лајковац са 33; Латковић са 32; Врачевић са 66; Тодорин до са 30; Дучић са 60; Мушић са 50; Д. Мушић са 24; Вијовци са 41; Маркова црква са 11; Стојшић са 7; Ратковци са 29; Придворица са 25; Наномир са 16; и Стрмово са 34 куће: свега дакле има нурије 514 домова.

Овај манастир дугује управи фондова 1000 # !!

Боговађу помиње пок. Јоан. Вујић у своме путовању по Србији стр. 222—225.

И г. Јос. Веселић у броју 79. Световида од 1861. а и у бр. 90. истог листа од 1864. год.

IV.

У ГУРГУСОВАЧКОМ—КЊАЖЕВАЧКОМ—ОКРУГУ.

(Комисари: прота гургусовачки *Петар Живуловић*; помоћник окружног начелства, *Јован Протић*; члан окружног суда, *Радосав Тричковић* и писар, *Манојло Огњановић*).

1. МАНАСТИР СУВОДОЛСКИ.

„Црква је ова сазидана од камена. Има у дужину $7\frac{1}{2}$ а у ширину $3\frac{1}{4}$ хвата. Комисија не пропушта и то означити да је цркву мерила изнутра а не споља.“ Никаквих украса нема нити има каквих „великолепија: у два маха била је молована, али су то све Турци, за ратовања, попалили и порушили.“ Ко ју је градио и када не зна нико да каже. Но има натпис који се, од речи до речи, овде приписује:

„ „ Изволениемъ ѡца їспешенимъ Сина и съвршенїемъ стго духа саписа се Си рам рожство Брце И поче се мѣсеца Иулїа и свршисе месеца Августа и настоинка Ѥромонаха Пимина ва лѣто ҂з. р. г. г. (7158 = 1655.) Вукьмір и Павль.

Сад се манастир овај гради са свим из нова. Находи се у дивотном месту, под планимом *Бабиним носом,* и са лепим водопадом. Од њега до „Књажевца“, као столице округу, биће око 3 сахата путовања.

Сабор се купи о малој Госпођи а тада је и храм цркве.

Ова села иду у нурију манастира *Суводола*: Нови хан са 160; Селачка са 106; Ново корито са 116; Ошљани са 144 и Извор са 142 свега: 668 кућа.

Године 1864. готовина му је износила 29.436 гр. и 32 пр. чар.

2. МАНАСТИР СВ. ТРОЈИЦА.

Манастирић овај находи се на десној страни Трговишкога Тимока мало више од села Д. Каменице а од Књажевца до њега биће 2 сахата места.

Комисија га је нашла у тако бедном и оскудном стању да није држала за вредно много га ни описивати. Међу тим ваљало је дуже се бавити у овој малој богомољи и само због тога што је она задужбина деспота Лазара, најмлађег сина Ђурђа Бранковића, као што сведоче још сачувани остаци од записа над вратима црквеним: . . . Из . . . . оц҃л . . . . сп҃а . . . . хр҃: . . . . . . ст҃ы . . . тр҃ . . . . десп҃ᵀ: лазарь . . . . в . лѣ҃ . . . ѕ҃. ц҃. ѯ҃. є҃: [1] . . . .

Црква је дугачка (осим препрате) 36 а широка 19 стопа: сва је малтерисана и доста јака.

Храм је цркви Св. Тројица а тада се и сабор купи.

Ова села чине нурију манастиру Св. Тројице: Обе Каменице: горња и доња са 264 дома.

---

[1] У XIX. Гласнику Српског Ученог Друштва стр. 345. доноси и госп. Мачај овај запис, само сумњам да ће година бити добро преписана.

Не ће бити излишно прочитати и моје *осмо писмо* у бр. 10. *Виле* за 1866. годину о овом истом манастиру.

Године 1864. било је готовине у овом манастиру 3912 гр. и 36 пр. чар.

На једно пола сахата ниже од задужбине деспотове, на десној страни Тимока, у селу Д. Каменици, стоји порушена црквица, коју сазида велики војвода деспота Лазара Михаило Абоговић, који, по том, би и наследник власти Лазареве, за кратко време, што га стаде главе.

У овој цркви има измолован сам Михаило и жена његова у деспотском оделу и с крунама на главама. Од натписа само је остало ово: . . . . михаиль десп҃о: . . . . вь х҃а: б҃о: вѣр . . . . . . емь . . . . . . ла . . . . . вѣ . . . . а. А деспотици с леве стране остало је само ово: . . . . ила деспина . . . . ль . . . Куд се излазило на звонару имају опет измоловани деспот и деспотица и уз њих три њихова мала сина [1]

[1] И за ове развалине није с горег прочитати *осмо* моје *писмо* у 10 бр. *Виле* за 1866.

V.

У КРАГУЈЕВАЧКОМ ОКРУГУ.

(За овај округ беху комисари: члан у суду крагујевачком, *Тодор Петровић*; помоћник у начелству крагујевачком, *Ранко Матејић*; прота среза јасеничког, *Обрад Ђорђевић*, и писар, *Ђорђе Јевђенијевић*).

1. МАНАСТИР ДРАЧА.

Кад комисија пописива манастире, *Драча* беше световна црква и тек доцније су дошли у њу калуђери.

Има овака прича у народу о постању Драче. За владе Немаца седео је у Крагујевцу „*обор-капетан, Станиша Млатишума.*“ [1] Човек овај, кажу, бејаше веома богат; имађаше једанаест џакова блага и три сина, па сва три луда. Млатишума рече овако: да оставим оволико големо благо лудим синовима никакве им вајде не ћу учинити; потрошиће га све, па ће опет остати без ичега, знам шта ћу чинити. Настаће, бојим се, зла времена; тешко ће бити градити цркве и манастире а народ ће без тога заборавити своју веру, него ево хоћу да начиним цркву и озида Драчу *од Спасова дне до св. Томе.* Тако је постала *Драча.*

И доиста у цркви, над вратима, на која се улази из женске у мушку цркву, има овај запис: **Ызволенїемъ оца и поспѣшенїемъ сн҃а и соврьшенїемъ ст҃а҇го дyха, созда сѧ и соврши сѧ сеи ст҃ыи храмь и божественыи во имѧ ст҃аго архїереа и чꙋдотворца**

[1] Гласник II. стр. 226. „Станиша оборъ капѣтанъ *Млатишума*, родомъ Новопазарацъ на Краини Туркомъ страшан.“ То је било за *принца Евђенија.*

Христова Николаа трудомь и иждивенїемь благороднаго господина оберкапитана ктитора Станише и еромонаха игумана Герасима при државѣ августѣишаго римскаго императора Карола шестаго и при преосвещенѣишемь господину архїепископѣ и митрополитѣ славено-сербском Викентїемь: и при освященѣишемь архїереомъ Досиѳеомь валѣвскимъ державномъ. Во лѣто ѿ воплощенїа Христова а҃. ѱ҃. л҃. е҃. = 1735.

У женској пак цркви над вратима има овај запис: „Сїи стыи и божественыи храмь поче се зидати а҃. ѱ҃. л҃. д҃. мца Маїа кга соврши се мца Октомврїа дне е҃. и поче се писати на годину а ѱ л е мца Септемврїа о҃ дань."

У Драчу је пренела и сахранила пок. кн. Љубица кости онога Јове Вукомановића, који погибе у крвавој битки на Пожаревцу 1815. Ту је такође сахрањен и јунак Јова Добрачанин. Од Крагујевца до Драче има 2 сахата идући на југо-запад.

Драча је доцније поправљана и имање јој умножено знатно. Покојни Тома Вучић Перишић оправио је овај манастир, начинио једну на два боја кућу, ар за коње, чешму, и више цркве озидао јак зид без кога би земља и цркву засула. Године 1864. имала је готовине 8854 гр. и 16 пар. чар.

Нурију јој чине ова села: Прекопеч са 64; Дивостиња са 16; Шљивовац са 25; Поскурица са 48; Доње Грбице са 96; Гор. Грбице са 50 и Драча са 43 — свега 332 куће.

Драча слави летњег св. *Николу* (9. Маја) а тада се ту и сабор купи.

О Драчи је писао пок. Јаћим Вујић на стр. 346 свога путовања по Србији и г. Ј. Веселић у 45. и 46. бр. Световида за 1861. годину.

2. МАНАСТИР ГРНЧАРИЦА.

На три сахата места, северо-источно од Крагујевца, идући Баточини, с десне стране пута, налази се мали манастирић *Грнчарица*.

Кад је комисија, 1837. године, пописивала манастире, онда је ова богомоља била световна црква, те је она, као такву и записа. Ништа се није могло дознати ко први озида ову цркву; толико је само забележено у „рапорту“ комисије да слави св. *Николу* и да има готових новаца 149 гр.

Црква је малена, мрачна и сва испрепуцана а и зидарски је посао веома груб.

На предњим црквеним вратима чита се с муком овај запис: **Изволенїемь ѻца и поспѣшенїемь сн҃а и съврьшенїемь ст҃аго д҃ха създа се и пописа се сь щить хра҃ стг҃о архїереа и чюдотворца Хр . . . . Николаѥ трꙋдѡ҃ и подвигомь еромонаха игꙋмена Максима и всего братства вгь да прости и ст҃ы и велики чꙋдотворьць Николаѥ** . . . . (Христос, као да је) **да мꙋ ѥ застꙋпникь и скори помощникь** . . . . . . (истрвено) . . . **Сꙋлтана Сꙋлеймана** . . . на послетку три врсте се не могу прочитати јер су слова веома истрвена. У другој оздо види се: **Ѡбитель мѣстѣ семь.**

Године 1850. преобраћена је ова богомоља у манастир.

Да је дуже време била световна црква, опажа се и по њеном имовном стању; јер 1864. године готовина јој је износила 20.550 гр. и 28 пар. чар.

Ова села чине нурију манастиру Грнчарици: Прњавор са 31; Жировница са 92; Дубравица са 50; Кијево са 61; Комарица са 62; и Никшић са 19; свега 315 кућа.

Сабор се купи код *Грнчарице* о великој Госпођи (15. Авг.).

О овоме манастиру има доста простран опис од г. *Ј. Веселића* у 118. бр. Световида за 1861. год.

3. МАНАСТИР ВРАЋЕВШНИЦА.

Манастир је овај на подножју рудничке планине с јужне њене стране, на реци Враћевшници, која се, не далеко одавде, слива у реку Гружу. Зидао га је године Адамове 6939. велики *челник Радич Поступовић*, који је, у време српских деспота, живео у селу *Белуће*, које се сада зове *Црнућа*. То се најбоље може видети из записа на једном црквеном стубу, који ниже излажем у верном препису.

Величина цркве ова је: дужина је 11, висина 4 а ширина $3^1/_2$ хвата. Сва је озидана од бруснот камена и изнутра молована, као што записи веле, 1737. године.

Још године 1825. подигао је овде блаженопоч. кнез Милош један конак на два боја својој мајци *Вишњи* за спомен.

Године 1841. дозидан је уз цркву велики торањ, који доцније падне па и саму цркву повреди. Но у најновије време, од 1859—1860. пок. кнез Милош обнови цркву онако како је била од Радича подигнута и то опет за покој душе мајци својој *Вишњи*, која је ту сахрањена 1819. године. И двоје

деце пок. кнеза Милоша, Гаврило и Марија ту су укопани.

У Враћевшницу пренели су калуђери у почетку 1807. године, св. краља, где је остао до пропасти народне те исте године, па је тада пренет био у Срем.

У време устанка кнеза Милоша беше у овом манастиру старешина архимандрит *Мелентије Павловић*, који најпре беше неодлучан другар пок. кнезу *Милошу* на бојним пољима, а по том, први митрополит Србин, иза толиких туђинаца дотле. Он је умрьо у Београду.[1] Многе ствари његове находе се и сада овде. Међу њима је и крст, који је носио кад је на Љубићу у добош ударао а тако и пушка и паласке његове. Сам пак обод од тога добоша храни се у народном музеју у Београду. Пок. кнегиња *Љубица*, дарова овоме манастиру, за спомен архимандрита *Мелентија* све одело архимандритско, тако богато и тако кусно израђено да га, држим, таквога нема ни једна црква у Србији.

Сада ево записа, који су се сачували у овом манастиру.

На стубу, с десне стране врата на која се улази из женске у мушку цркву, чита се ово:

Вь дни благоухастиваго и христолюбиваго деспота србски ҁем . . . гωрга велики уч҃никь Радичь . . . . . повїкь. Иҁволен(їемь) ѿца и поспешенїемь . . . . ст҃аго . . . . вь име ст҃аго . . . . . . победо . . . . (ге)ωргїа . . . . ıажe . . . ел(и)ко ему вьҁможно би-

[1] Глед. Знаменити догађаи новіе србске исторіе на кратко у везаном слогу списани Герасимомъ Георгиевићемъ, епископомъ шабачкимъ, у Београду 1838.

сть приложи с҃томꙋ храмꙋ ѿ своихь сель: село вра-
кевщицꙋ горню и село вракевщицꙋ долню и село
красоваць, конюшꙋ и саселакь осмщї на рещї вра-
кевщици что замени ꙋ Бранка Миладиновика ї кодь
Рꙋдника село Брестово и кодь Рꙋдника село Кꙋкавлє
(друго читање је: кꙋкю вьлканскꙋ) с пивницомь и
бащинами, и ѿ доловь и ѿ пола що є ꙋ Каменицє
ꙋчиѣно половина (а) половина манастирꙋ кастꙋи-
скомꙋ. И єщє приложи велики челникь радичь с҃томꙋ
храмꙋ великомꙋченика Христова Геωргїа ѿ своихь
сель що мꙋ господинь гюраги деспоть за(п)исаль ꙋ
бащинꙋ кадь мꙋ се смрть сьлꙋчї по повеленїю б҃жїю
по неговѣ смрти село Белꙋчꙋ з дворомь и с вїно-
градомь и сь всѣмь що се к немꙋ предрьжи; на Мо-
раве половина ωбровскихь сель що се кь Обровꙋ
предрьжи, половинꙋ частномꙋ Благовещенїю. Кто се
обретає ꙋ немь да є҃ о немь окрмлѧ и помага. И ѿ
именїѧ како есть писано ꙋ дїатезꙋ и сищевимь о-
бразомь ꙋтеза велики челникь Радїчь да прѣбї-
ваєть братиа ꙋ с҃томꙋ м҃тїрꙋ колико ихь се обретаю
да пребиваю общє доидеже стоить с҃ти манастирь и
да не бꙋдеть междꙋ нимь ничтоже разлꙋчено до тан-
кихь вѣщи, до игле и до конца, и да ставеть междꙋ
собомь стареєга кое вси соборнѣ изволе. Аще ли
кто дрьзнеть сїе више писанїе разорити или ѿ на-
челствꙋемихь или ѿ сароднихь моих да мꙋ есть вь
мѣсто помощи с҃ты великомꙋч҃нїкь Хр҃вь Геωргїє сꙋ-
парникь на страшнемь испитанию х҃мꙋ молюже се
с҃томꙋ великомꙋченикь Геωргїє да ми бꙋде милостивь
и помощникь вь д҃нь страшнаго испитанїа предь ве-
ликимь царꙋ всехь да избавлю се его ради вѣчнаго

мч҃енїа. Пописа же и савршии и украси сы ст҃ы божественны храм велики чьлникь Радичь вь имѣ ст҃аго и славнаго великомученика Хр҃ва Геωргїа вь лѣто ѕ. џ. л. ѳ. (6939 — 1431.) индиктиона ѳ. Приведе сѣ сеи ѿ стараго русоколѣ повеленїемь прѣωсвещенаго патриарха срьбскаго кир Арсениа вь лѣто .... мц҃а Генвара К. Пописа вьса црква благословенїемь господина епископа Доситеа Николаевика валѣвскога трудомъ и иждивенїемь игумена Еромонаха Михаила 1737 лѣто.“

На левој страни врата, која воде из женске у мушку цркву, опет на једном стубу има: С (било је црвеним и једва се познаје сада) изволенїемь ωца и са поспешенїемь сина и савршенїемь (не чита се јасно јер је истрто) ст҃аго духа пописа се ст҃аıа и божественна црковь зовемь Бравевыџица храмь ст҃аго и славнаго великомученика и победоносца хр҃ва Геωргїа ва врѣмѣ цр҃сара Карола шестаго прї блаженеишему патриарху Арсению Їωанновїчу трудомь иждивениемь игумена јеромонаха Михаила. Понови и написа васу црков са братїам мц҃а Августа .ки. вь лѣт (о) аѱлз—1737. Андре Зографь Андреовичь.

Мало још у лево испод прозора на дувару пише: Помс... Гдн зографї Пьрву Неделко .. Никола, Георгїе Филипь Андреовичь.

Садашња Црнућа звала се пређе Белућа па се доцније пошто су Белућани готово сви на Косову изгинули то ојађено село у течају времена прозвало Црнућа. Тако се прича у околини овој.

У селу Црнући имају неки Маринковићи, који кажу да су потомци Радича Поступовића. И неки од њих и потписивали су се Поступовићи. Пок. кнез

Милош који је живео у Гор. Црнући на три четврти сахата пешачког хода од манастира дао је своју тамо кућу, воћњак и остале земље једноме од тих Маринковића с угодбом да овај за све то плаћа манастиру Враћевшници по дукат на годину. Тај човек и сада тамо живи.

Ова села су нурија манастиру Враћевшници: Љуљаци 56, Каменица 74, Кнежевац 28, Д. Црнућа 48, Коњуша 33, Липовац 48, Прњавор 20, Баре 56, Гор. Црнућа 32, Д. Врбава [1] 60, Гор. Врбава 44, и Бело Поље 43, свега 542 куће.

Сматрам за дужност овде поменути да отац Вићентије Красојевић, игуман враћевшнички, заслужује сваку хвалу како за одлично руковање и приумножавање манастирске имаовине тако и за своју просвећену побожност и за љубазност и срчану добродушност у дочекивању путника који обитељ његову походе.

Враћевшница је од Гор. Милановца два и по сахата на исток, а од Крагујевца око 5 сахата на запад идући.

---

[1] Из села Врбаве био је родом пок. Мелентије Павловић, о коме раније беше реч. Он и пок. Тома Вучић Перишић од два рођена брата су деца: Мелентије од Павла а Тома од Петра (Перише). Тому је мајка, преудавши се, одвела у Вучковицу, и од тога села дато му је, доцније, име *Вучић*.

VI.

У КРАЈИНСКОМ ОКРУГУ.

(Комисари: намесник неготински, *Тома Ђорђевић:* члан окр. суда, *Тодор Владовић;* помоћник окр. начелства, *Данило Стефановић* и писар *Атанасије Ризић).*

1. МАНАСТИР БУКОВ.

На једно три четврти сахата југо-западно од Неготина находи се овај манастир, окружен красном шумом и добрим изворима.

Пописна комисија каже да се не зна ко га је и кад озидао, а, по што је 1813 године поробљен и попаљен, обновљен је године 1837.

Међу тим над вратима препрате спроћу двари има запис, који је комисија овако преписала:

„**Изволенїемь оц҃а и с поспѣшенїемь сына и совершенїемь свѧтаго дꙋха аминь. Пописа се свѧтыи божествеными храмъ свѧтагѡ чꙋдотворца отца нашегѡ Єрарха Николаѧ Мирликинскїи** (тако) **къ лѣт з.р.ѯ.в** = 1654. **И придвинскїи митрополитъ владика киръ киръ Софронїѧ и настоѧтель киръ Михаилъ игꙋменъ Деуанацъ и съ поможенїемъ благовѣрнагѡ и христолюбивагѡ ктиторъ киръ Симеѡнъ кнеѯъ Трианскїи** (тако).

„Овај манастир, вели комисија, садржава изнутра дужине 8 хвата и 4 шуха, ширине 1 хват, 3 шуха и 7 цола а висине 3 хв. и 1 шух.“

Храм му је св. Никола а сабор се купи о Великој Госпођи (15. Авг.).

Ова му села иду у нурију: Видровац са 177 к., Јасеница са 143 к., Карбулово са 96., и Чубра са 172 к., свега 588 кућа.

На крају 1864 године имао је готовине свега 113.288. гроша и 11 и по пар. чарш.

2. МАНАСТИР ВРАТНА.

Око шест сахата хода од Неготина к западу идући поред реке *Вратне,* у планини, више *Брзе Паланке,* находи се овај манастир. Не зна се ко га је и када први пут градио но људи из околних села казиваше комисији да га је градио неки *„свети Никодим за краља Стефана“;* али како је манастир толико пута робљен и паљен то су се и записи, ако је каквих било, а било је по свој прилици, истрли, те се сада не зна који је то краљ *Стефан* што га народ помиње. Црква је веома незнатна по грађевини. Само су јој темељи од камена а даље на више све је од чатме. Ово последње начинио је, по казивању старих људи, неки неготински баш-кнез *Станко Фрајкор,* а не зна се управо које је године ни то било.

На неколико хвата од овога манастирића имају два прекрасна природна свода од камена испод којих пролази река Вратна.

У ово место вреди доћи само да се ови дивни природни послови виде.

Манастиру Вратни храм је *Петров дан* (29. Јунија) и на тај дан купи се ту сабор а већи још бива о *Спасову дне.*

Нурију манастирску чини само село *Вратна* са 87 кућа.

Године 1864 Вратна имађаше готових новаца 20.974 гр. 12 пр. ч.

У рубрици за „примѣчаніє“ комисијскога списка стоји ово:

„До 1839 године, вели комисија, обитавао є у истом манастиру (Вратни) по єданъ Єромонахъ, кои є рачуне, сваке године, *суду окружія краинскогъ предавао*“.

3. МАНАСТИР МАНАСТИРИЦА.

На месту веома пријатноме, кад се већ мирочке планине спуштају да се у Дунаву оквасе, у једном осоју находи се ова мала задужбина, коју народ приписује опет неком св. *Никодиму*. (Да не буде архиепископ Никодим за Милутина краља, који је превео типик св. Саве јерусалимског с грчког и као што арх. Данило прича био у милости краљевој?) Црква је од камена озидана а ћерамидом покривена. Има прилично непокретнога имања а од готових новаца комисија је затекла 215 „горњих гроша“. Прича се да је кћи цара Лазара, Милева, по што се опростила од Бајазита и побегла од Тамерлана, ударила на овај манастир и у њему се одморила неко време. Црква ова била је некад сва измолована а на вратима у олтару могло се до скоро прочитати само ово: **Радѹлбегъ**.... Људи овде причају да је св. *Никодим* градио ову цркву а доцније је понављао војвода *Радулбег*.

Манастирица је бивала и мирска црква и тек од скора седи у њој калуђер.

Манастирица је у срезу кључком, 2--3 сахата јужно од Кладова.

О Манастирици су помињали г.г. Пчелар и Ивановић, у својим описима крајинскога округа, први у IX. Гласнику Друштва Србске Словесности на стр. 216. и 217., а други у V. на стр. 235.

У Гласнику XI. пак, на стр. 134. крал српски Стефан IV. од 1336 —1346 потврђујући некој цркви многа села вели: „**Метохь ꙋ порѣчи Манастирьць света богородица сь людьми, сь нивиемь сь виноградь и сь планинами и сь видоꙋшемь и сь мьломь и сь всѣми правинами.**“ И у Гласнику XIII. стр. 372. крал Стефан, потоњи цар српски, некој цркви даје: „**Метохь ꙋ порѣчи Манастирьць сь нивиемь с ви. . . . емь и сь селищемь птичемь и сь роꙋдомь и сь планиномь и сь всѣми . . винами.**

Је ли ово данашња Манастирица не могу управо казати. Треба још навести и то да је садашњој храм св. *Тројица* а ето овај **Манастирьць** зове се свете Богородице. (Међу тим не уди напоменути да у пожаревачком округу, некако на граници између среза звиждскога и млавскога, има друга стара црква, која се зове *Манастирица.* Више ништа нисам о њој дознао).

Сабор се купи о св. Пантелији (27. Јулија).

Ова села чине манастиричку нурију: Село Манастирица са 32 куће, Подвршка са 100 к., Петрово Село са 84 к., и Речица са 24 куће, свега 240 кућа.

Године 1864 имађаше готовине 9422 гр. 31 пр. ч.

VII.

У КРУШЕВАЧКОМ ОКРУГУ.

(Комисари су они који и за алексиначки округ, јер се онда Наупара придруживала као *метох* манастиру *св. Романа*).

1. МАНАСТИР НАУПАРА.

По казивању старих људи, манастир је овај градио још цар *Лазар*, па је био са свим порушен. И тек 1835 године браћа *Стојан* и *Алекса Симићи* начине га са свим из нова и ставе над западним вратима, с поља, овај запис: „**Во врема Благовѣрнаго Господара книза србскогъ Милоша Т. Обреновића и при высокопреосвященѣннаго** (тако) **Митрополита вса** (тако) **Сербїи Господина Петра Їовановића обновисА храмъ сеи пресвятыА Богородицы честнаго еА рождества трудомъ и иждивенїемъ Господина СтоАна Симића съ братомъ своимъ Алексомъ. Обновише е за свои вѣчити споменъ въ лѣто Христово 1835. Настоятельи выше при иждивенїемъ истога храма Сава Петровићъ, архимандритъ св. Романа**[1] **и Пахомїе Їеромонахъ тожде обители.**"

Побожни ови ктитори начинише Наупару као мирску цркву, и комисија је, 13. Дек. 1839. и помиње као такву, али доцније 18. Марта 1848 год.

---

[1] Манастир је Наупара у крушевачком окр.; али у комисијном попису он је придружен округу алексиначком, као метох манастира св. Романа Комисија пописујући броји га међу мирске цркве а не међу манастире.

В. № 306. изиде кнежевски указ, који ту цркву преобрати у манастир. Како је извршено ово преображење може се најбоље видети у IV. Зборнику на стр. 156.

Имам узрока сумњати да је ово била права жеља већине онога народа у толико више што нигде не видим да је саслушана жеља оних, који ту богомољу и саградише, а без тога се ово не би смело урадити.

Наупара је јужно од Крушевца, 2 сахата далеко, под самим *Јастрепцом.*

Слави Малу Госпођу (8. Септембра).

Ова јој села чине нурију: Село Наупара са 46; Јабланица са 45; Витановци са 46; Шаврани са 42; Степош 53; Ломница 95; Буци 28; Слатина 8; Сеземча 17; Модрица 55; Дворани 46; Петина 23; Трмчари 53; Појаци 30; Ловци 12; Станци 31; и Болван 40, свега 670 домова.

Готовине нема ништа.

2. МАНАСТИР ВЕЛУЋЕ.[1]

Године 1837 овај је манастир био мирска црква и тек доцније су дошли калуђери у њега. Комисија је записала, по казивању старих људи, „да су га градили у време деспота (?) два брата Јован и Стеван и некакав у исто време владика Максим а пограђиван је по други пут године 1830.“

Мени пак, кад тамо бејах године 1862, казиваше један духовник да га је градио српски деспот *Јован*

[1] Овај манастир описивала је јагодинска комисија јер се он онда рачунао као метох манастира Љубостиње, који се находи једно 2 и по сахата одавде, преко Мораве, у јагодинском округу.

и да се пре звао *Сребрница*, па се, доцније, по селу *Велућу* и он прозвао *Велуће*. Ова богомоља по лепоти грађевине далеко изостаје од *Руденице*, која је не далеко одатле, и за коју се опет прича да је задужбина деспота *Јована*.

Ту се сада гради нова школа за мушку децу, и до године биће са свим готова.

Велуће се находи на два сахата југоисточно од Трстеника.

Храм је цркви Ваведење (21. Нов.).

Ова су му села нурија: Братић са 20 кућа; Бучје са 44; Велуће са 37; Дренча са 12 к.; Камењача са 22 к.; Округлица са 23; Омашница са 90; Пасјак са 10; Ржаница са 28; Риђевштица са 33; Руденица[1] са 10; Срњани са 5; Тоболац са 49; Тржак са 16, и Јасиковица са 51 = свега 450 кућа.

---

[1] У овом сеоцу и с истим именом има красна стара црква, која мало ако у чем уступа Лазарици цркви у Крушевцу. Глед. моје белешке уз пут у „Србским Новинама" за 1861 годину.

VIII.

У ЈАГОДИНСКОМ ОКРУГУ.

(Комисари: Помоћник начелства, *Илија Вукићевић;* члан окр. суда, *Мојсило Јанковић:* окружни прота, *Јован Димитријевић;* и писар *Мијат Остојић).*

1. МАНАСТИР ЉУБОСТИЊА.

На левој страни реке Мораве, скоро на међи округа јагодинскога и крагујевачкога, на једну четврт сахата од Мораве спроћу Трстеника находи се ова красна задужбина царице Милице. Манастиру овоме најлепше је доћи од Крушевца или од Карановца па на Трстенику превести се преко Мораве. С других страна нема насутога пута. Комисија овако описује Љубостињу:

„Овај је манастир, по сказивању, кнегиња Милица сазидала (које је године сазидан не зна се [1]) и посветила га успенију Богоматере. Он износи у дужину 10, у ширину 3 а у висину 12 хвата, и изнутра је старим моловањем био украшен, но Турци су то на много места искварили и порушили а и саме су неке натписе старе с летописима сатрли. После године 1819 обновљен је трудом блаженоупокојенога јеромонаха Арсенија Стефановића и сад је средњега *великољепија*“.

„У овоме манастиру налази се од древности, у женској препрати, с леве стране, камена гробница,

[1] Мора да је било између 1389—1405.

у којој, прича се, да су кости царице Милице сахрањене[1] а спрам исте гробнице на дувару изображена је царица Милица с натписом: „„**Вь Христа Бога благовѣрна и благочьстива и прѣвисока госп . . . кнегыня Милица**““. До ње, с десне стране, изображеније је кнеза Лазара (тако) с натписом: „„**Вь Христа Бога благовѣрныни и рѣвисокыи и благодрьжавны Стефань кнеѕь Лаѕарь вьсѣмь срьблюємь и подоунавскимь странамъ господинь**““.

„На десној страни, у истој препрати, има друга гробница (натписа нема), у коју говори се да је сахрањен Стефан, син кнеза Лазара, а спрам исте гробнице на дувару стоји изображеније истога Стефана с натписом: „„**Вь Христа Бога благовѣрныи и прѣвисокыи и благодрьжавныи Стефань, деспоть вьсѣмь Србльємь подѹнавскимь странамь господинь**““.

„А у мушкој препрати, с десне стране, до архијерејскога стола, има такође гробница од камена на којој је бела од мермера плоча с натписом: „„**а се лежи Стѣфань кесара Оуглеше синь. . .**““.[2]

[1] Троношки летописац (у Гласнику V. стр. 94.) то потврђује говорећи: „**Стати же и весь народь истинную честь и покорность имвахѹ до кралицы своея. жены Лаѕаревои. а матери Стефановои Милицы, которая всегда богоѹгодно жила. По смерти же мѹжа своего Лаѕара недалеко Крѹшевца вь Расїи соѕидала монастирь ѕовомїи Любостиня и тамо постригла ся во иночество и совокѹпила многїя сестри, наипаче велики госпожи, которїи в'дови иѕостали по мѹжехъ иѕбившихъ съ Лаѕаремъ на Косовѹ. И тамо представилася и погребена**“. (Умрла је 11. Нов. 1405.).

[2] Натписи су ови поправљени по белешци г. Стојана Новаковића, који их је сам на месту читао.

„На дувару, до исте гробнице, изображена је царица Милица држећи у руци изображење овога манастира. С десне стране њена лика био је и запис али су га Турци истрли и само се ово могло прочитати: „„**вьсѣмь госпожа раба божїꙗ кнегынꙗ Милица** .... **ангель** .... **прѣ** .... **и** ...... **на мона** .... **индикта** 11 .... **дьнь** 14[1]“.

С тугом морам да кажем да је и оно мало споменика од старога живописа, што је варварска рука оставила, неразборита ревност замазала малтером и само се има захвалити журној заповести пок. митрополита Петра, што и ове неколике слике нису за на век изгубљене.

Над западним вратима измолован је цар на престолу, а и с леве и десне му стране виде се лица светитеља. По врх свега једва се може да прочита: .... **ы вьселюенскыи є сьборь** .. **ѕє стихъ ѿць бисть при великомь цари Їоустиніанѣ вь нихь же бѣхоу прьвосѣдалници Миил Константина града Аполинарїє** ...... **там** ..... **рад** .... **оригина** ...... Даље се не може да прочита.

На доњем каменом прагу, на средњим вратима, у цркви од стране женске препрате, изрезане су ове речи: **Протомаисторь Боровикь Рад.**[2]

[1] Ја сумњам да је овај број забележен био арапским цифрама, но комисија је тако преписала а сада је све замазано да се не може да прочита ништа.

[2] Ове речи г. Вучић (у своме Путешествію по Србіи стр. 108.) прочитао је овако: „**протоманастырь царскїи**“; но то је погрешно. Правилно се пак чита онако како мало пре рекох.

По овоме нема сумње да наше народне песме не певају узалуд Рада Најимара. Ово име и презиме довољно доказује да

По својој спољашњој лепоти Љубостиња стоји међу првим нашим царским манастирима. Но унутра је нешто гломазна. Кажу да имају неке шупљине у њезиним зидовима, који су веома дебели. Сад је препокривена плехом и оправљена у свему добро; нарочито има добре земље у Морави. За све то ваља захвалити оцу архимандриту Јанићију Мачужићу.[1]

Ова села су нурија манастиру Љубостињи: Богдање са 81 кућом; Грабовац 78; Прњавор 40; Планиница 39; Лободер 19; Рајинац 68; Д. Дубич 18; Мијаиловац 54; Угљарево 41; и Лозна 43=481 кућа.

Године 1864 имала је готовине 42.503 г. 36 п. ч.

У Љубостињи се купи велик сабор на св. Стевана (2. Августа). Храм јој је в. *Госпођа* (15. Авг.)

2. МАНАСТИР КАЛИНИЋ.

У планинама које деле Левач од Груже находи се овај манастир, који је зидао деспот *Стефан Лазаревић.*[2] Он је дугачак 12, широк 2 и по, а висок, од прилике 12 хвата, „и које старим које новим молованьем прилично је украшен“, вели комисија.

Срби онога времена не само умедијаху титрати се сабљом и перним буздованом, него је и мајсторска сечивица у њиховим рукама срезивала грађевине каквима се данас свет диви. Ја се усуђујем ставити *Рада Боровића* за најимара и при зидању *Манасије,* овог најдивнијег споменика српске снаге, уметности и побожности.

[1] Умрьо је у првој половини Маја 1866. Бог нека му душу прости!

[2] Гласник V. стр. 98. §. 54. Троношкога Летописа, који вели, да је Стефан многе цркве и манастире озидао, које су од Турака, по том, порушене а само две стоје, и то: „**Монастирь Калиниќь и Светотроицесклѧ обитель на рецѣ Ресавѣ, Манасїѧ зовома**“.

Даље комисија говори ово:

„У истом манастиру, у средњој препрати, на дувару, с леве стране, изображена је фамилија деспота Стефана с натписом, готово истртим, који се овако тешко може да прочита: „„Ктиторь Петарь брать протодовїарось. Госпожа Милица Протодовїарица, Богдань Протодовїарь. Светому храму ктиторь высть благоуьстивый Стефань Деспоть Лазаревикь *године 1407.*[1]““

„С десне стране исте препрате на дувару стоји натпис овакав: „„Изволенїемъ отца и с поспѣшенїемъ сына и совершенїемъ святаго духа обнови се и прекри со окрестними келїами своими сей святый и божественый храмъ введенїа пресвятыя владичицы нашея Богородицы и приснодѣвы Марїи трудомъ же и настоянїемъ Гна Игумна киръ Василїа съ братїами своими, помоществованїемъ ктиторовъ и приложниковъ кнеза кир Ђурађа, (тако) кнеза киръ Богдана, кнеза Спасоя и кнеза кир Саввы с осталими ктитори и приложников (тако). Тогда святейши престолъ славеносербски правящу и содержащу господину патриарху хаджи кир Калинику при господину митрополиту бѣлградскому киръ Еремїи лѣта отъ Адама 7274 од рождества же по плоти Бога слова 1776.““

Године 1839. 3. Марта пише „Попечитель“ просвете, пок. г. Стефан Стефановић, игуману манастира Калинића да му јави: ко је и када зидао манастир Калинић и каква је историја те обитељи?

---

[1] Овако говори комисија но ја не знам да ли она ово тумачи или преписује.

Игуман, *Гаврило Миљковић*, уз своје писмо од 14. Марта 1839 године шиље оба горња записа а у писму још додаје ово: „Понавлята є (црква) када є *Млатишума*[1] *боравио у Крагуевцу* и у нѣга є изунъ узео *Василіє Церногорацъ*". (У Архиви мин. просвете II. № 151. архиве № 43. од 1839 године).

Тога игумна *Василија* убили су Турци у селу Богдању 1768 год., а сахрањен је код цркве с десне стране олтара. Кад *Коча*, трговац из села *Пањевца*, ниже *Јагодине*, закрајини против Турака (1787), он узе за писара *Исаију* јеромонаха из *Калинића*. За то се после и певало:

„Војску купи Коча капетане . . . . .
. . . .
„Барјактара силна калуђера,
„По барјаку положио браду
„Па он учи Србе у параду и т. д.

Године 1814 бејаше игуман у Калинићу неки *Никифор*, родом из *Баната*: умео је лепо писати и моловати иконе. У време X. Продалове буне долазили су му Светлићани Јаковљевићи и други да им понешто прочита и напише, с тога га с Јаковљевићима и другима везана из Левча преко Јагодине отера у Београд Ћириш-паша те га 1815. 14. Јануара, после великих мука, посеку и главу му код Стамбол-капије с другима, набију на шиљак. Био је слеп у једно око за то су га звали: Ћорави игуман из Калинића. До тога времена била су многа стара писмена и пи-

---

[1] Има и данас један апостол, који је *Млатишума* приложио Калинићу.

сане књиге у манастиру Калинићу, па он, жалосник, побојавши се од Турака све то побаца у једну хлебну пећ те изгори.

У Августу 1820. одреди пок. кнез Милош архимандрита калинићског *Самуила* те као депутат оде у Цариград. Како посланици ови оду, њих поапсе и тек их пусте 1825. Самујило преживи апс али одмах у Августу 1825. умре у Цариграду и сахрањен буде код цркве св. Параскеве у Хосћоју.

У овом манастиру био је ђак, па ђакон (26. Јулија 1826 године), па јеромонах (24. Септ. 1833.), и архимандрит (6. Маја 1847.) садашњи ужичкокрушевачки владика господин *Јаникије*, који ми је и доставио података о овој знаменитој задужбини *Високог Стевана*, и који је њојзи имање знатно умножио и прилоге учинио.

У овај манастир донет је свети краљ, „кад се вратио из Немачке“, 28. Декембра 1815 године, као што запис на зиду манастирскоме казује: **И бист сїє иждивенїє ієромонаховъ свѧтостꙋденичкїи, братство г. г. архїмандритъ Самꙋилъ Їаковлевичъ, Паѵсеи ієромонахъ, Моисеи ієромонахъ, Дїонѵсїє, Гаврилъ, Макарїє и прочїи.**“[1]

Мошти светога краља остале су у овоме манастиру до 20. Августа 1839 године. За све то време у Калинићу су били двоји калуђери: калинићски и студенички. Морало је и имање бити подвојено. С тога су обоји наваљивали да се једном то подели и

[1] Вуича Путешествіе по Сербіи стр. 110.

да се св. краљ пренесе у Студеницу одакле су га калуђери, бежећи од Турака године 1807, однели у Враћевшницу а отуда 1813. у Срем.

Пок. кнез Милош реши да се св. краљ пренесе у Студеницу, али је желео да то пренесење буде нов знак васкрсавајуће српске славе и снаге. За то у писму једном, 19. Септембра 1838 године, из Пожаревца писаноме г. Тенки, ондашњему попечитељу просвете, каже да се тај посао по рђаву јесењу времену не може извршити.

Година 1839. умножи унутрашње немире и неспоразумљења у Србији те кнез не изврши дело побожности које је тако јако желео.

То се изврши под намесништвом.

19. Августа 1839. дођу на конак у Калинић: митрополит *Петар*, и владике: ужички *Никифор*, неготински *Доситије* и шабачки *Максим*. Даље: један саветник, по један чиновник из свију седамнаест округа и из сваког среза по један кмет а добровољним гостима броја није било.

20. Августа крене се тај свечани спровод носећи ћивот св. краља на рукама и певајући песме из Србљака те на конак у *Љубостињу*.

Сутра дан, 21. Августа, крене се одатле те на конак у *Карановац*.

22. пође из Карановца и дође у *Дубочицу* на конак, и

23. Авг. из Дубочице стигну на конак у *Лавру Студеницу* и мошти се унесу да преноће у „краљевој цркви“.

Сутра дан, 24., после свечане божије службе, пренесу се мошти св. краља из „краљеве цркве“ у лавру и наместе у ћивот с десне стране царских двари где бораве и данас.

Званични опис те посмртне славе „првовенчанога краља“ и народне радости, у 41. броју „Србских Новина“ од 1839 године, завршује се овако: *Съ восхищеніемъ было е видѣти съ каквимъ е усердіемъ народъ обытаваюћій дужь пута, коимъ е спроводъ ишао, къ истому притицао, съ каквимъ е благоговѣніемъ ківотъ спроводіо, съ каквомъ ли е побожностію овомъ отечественномъ святителю свое страхопочитаніе усерднымъ целиванѣмъ указивао. Узъ путъ и на конацима было е свега у изобилію къ дочеку толикогъ народа. На лицу свакогъ видила се жива радость, и свакій е себе за сретна вменявао, што е могао ківотъ святителя понсти или га цѣливати*“.

Вратимо се опет у Калинић:

Коча је био приложио једно звоно Калинићу, које, по том, изгори у Прерадовцу.

Пок. Карађорђе походио је овај манастир године 1811.

Пок. кнез Милош пак походи га први пут 1818, и приложи велики чирак; а други пут 8. Септ. 1822. и сагради велики конак, на три боја, „у коме имају 43-оја врата“.

У Калинићу би мучки убијен ноћу 5. Јануара 1844 године, шабачки владика *Максим*, који је и укопан у манастирској цркви.

Калинићу је храм *Ваведење* а сабор се купи о Петрову дне и на вел. *Госпођу*.

Ова села чине манастиру нурију: Прњавор са 28 кућа; Шљива 17; Превеш 58; г. Дубич 20; Лепојевић 54; Калудра 64; Опарић 147; Белушић 95; Бранковац 47; Пуљци 76; Волујак 73; Малешево 22; Жупањевац 65; Богалинци 60; Доброселица 24; Надрље 35; и Сибница 89 свега 974 куће.

Године 1864 Калинић имаше готовине 45.288 6 и две трећине пар. чарш.

3. МАНАСТИР ЈОШАНИЦА.

Од Јагодине биће два сахата хода, идући к западу, до овога манастира. Положај му је красан. Поред њега тече река која му је своје име и дала. Комисија каже да није нашла никаквих старих записа, али стари причају да га је градио цар Лазар те се у њему венчао с царицом Милицом. Ни ја нисам могао наћи у њему никаква записа о коме год иоле важнијем догађају до један који не приличи ни месту где је ни ономе ко га је писао а најмање да бих га ја овде преписао. Међу тим г. Вујић у своме „Путешествію по Сербіи“ (стр. 95.) излаже повелик запис у коме се казује да су ту богомољу године 1786 обновили: „Игуман Алексіє Теодоровичь и братъ му прота ягодинскій Іован Поповићъ съ ктиторима, кнезовима: Добрславомъ и Бошкомъ при митрополиту *Діонисію* београдском“

Комисија, даље, каже: дугачак је 7 и четврт, широк 2, а висок 3 хвата, и био је измолован сав изнутра, као и Калинић и Љубостиња, а сада је „слабог величколепија“.

4*

„У истоме (манастиру) нужно је распјатије, да се оп покрије и више јеромонаха (сад је само један) да има, будући се види да један имање манастирско не може да обдржава те је ово доста и запуштено, а и нуријаши представљају (има их до 300 кућа) да им се слабо закон извршује“.

Овако пише комисија 21. Октобра 1839.

Ја сам походио овај манастир 6. Маја године 1864 и исте сам жалбе слушао од стране побожних нуријаша. . . .

Јошаница слави св. Николу.

Нурију манастира Јошанице чине ова села: Црнча са 53; Мећуреч 44; Лозовик 39; Мишевић 39; Споковац 36; Каленовац 16; и Прњавор са 7 кућа, свега 234 куће.

Године 1864 овај манастир имаше 2260 гр. чарш. капитала у новцу.

У броју 132. Световида за 1862 годину штампао је г. Ј. Веселић опис овога манастира.

Примедба: У списку комисијском находе се још две богомоље убројане међу манастире: то су: *Орашје* и *Ивковић*. Првој се не зна време кад је грађена а „обнови је народ у Мустај-пашино време“. Године 1821 обрнута је у „мирску цркву“. За другу пак прича се да ју је цар Лазар начинио своме *кованџији* Ивку, од куд је и прозвана *Ивковић*. Ни у овој, као ни у оној првој, нема никаквих записа. Сад је и ово „мирска“ црква. Обе су мале грађевине и, по речма комисије, „слабога су великолепија“.

IX.

У ПОДРИНСКОМ ОКРУГУ.

(Комисари: окружни начелник *Матија Симић*: члан окр. суда, *Максим Крстић*: парох лознички, *Јован Станковић* и писар *Павле Булић*).

1. МАНАСТИР ТРОНОША.

Комисија, у своме „рапорту“ који је писан 16. Октобра 1839 године, каже: „да је црква манастира Троноше од тврдога материјала сазидана и лепо украшена, да је покривена лимом и да има два звона, да се говори да је њу градио цар Лазар али потписа никаква нема, јер су манастир Турци више пута палили“.

Кад ја, 30. Апр. 1862., бејах у Троноши, казиваше ми отац Серафим, ондашњи игуман, да је Троноша задужбина *Југовића* и да је постала оваком приликом: Кад Југовићи, закидањем наднице мајсторима раваничким, скривише цару, он нареди те њих тројицу однеше везане к *Милошу*, који се бавио у Подрињу. Они ту бише у прогону па доцније, кад бише помиловани, сазидаше Троношу за спомен, куда су њих *Тројицу носили* везане.[1] Али троношки летописац причајући како је краљ Драгутин, после заваде с братом Милутином, одвојио себи земље, које му даде таст заједно с Београдом и с неким делом Босне који

[1] Глед. другу версију у Вукову речнику под: *Затроношити*.

придоби сам, прешао у *Зворник* са женом и децом: Владиславом и Урошицом и ту се настанио; како је ходао на лађи Дрином до у Саву а из Саве прокопао канал *велик* преко Срема до града *Солине* и *Купинова* одакле је опет Савом до у Београд одлазио, и тако „**обхождаше свое господствованіе, мало где можаше на коню сѣсти**“,[1] најпосле вели ово: „**Жена**[2] **его добрѣ по немъ поживе и созда манастирь светыя троицы у кадилвку Зворинчкомъ, у предѣлѹ Ядранскомъ, у гори Гѹчевѹ, растояніемъ ѿ Зворника четиремъ часомъ, иженазивается Троноша.**[3]

И оне свезе, које се обелодањују међу братством манастира *Раче*, у ужичком округу, и духовницима манастира *Троноше*, показују доста разговетно: да летописац има право што ове две задужбине приписује *једноме брачном пару*.

Од Лознице до Троноше биће добра 2 сахата хода идући к југоистоку. Троноша је на месту које са свим доликује манастиру. Неколике чесме у самој порти црквеној не престају жуборити и сипати чисту планинску воду, а над манастир, са свију страна, наднела се китнаста шума у којој највише има липе. Ништа пријатније него у Мају одстојати вечерње и јутрење у овој тихој споменици наших минулих дана.

Троноша је сачувала више важних података за српску историју како старију тако и новију. Сведок

---

[1] Познато ће бити да је Драгутин „под *Јелечем*“ пао с коња и сломио ногу.

[2] Име јој беше *Катарина*.

[3] Гласник — V. стр. 56., 57. и 58.

је тому, поред осталога и чланак г. Стојана Новаковића у XIX. Гласнику Српског Учсног Друштва.

У Троноши има обичај, који нисам опазио ни у ком манастиру нашем. Не зна се од када се то уобичајило, али бива сваке године: да се манастиру на Велики Четвртак, донесу две свеће, од којих свака мора бити већа од 2 хвата. Једну донесе народ из среза јадранског а другу из среза рађевског. Долазак тих свећа прати пуцањ пушака а предсрета лупа манастирских звона и тако се унесу у цркву и поставе: јадранска с десне а рађевска с леве стране. Сад те свеће горе од Вел. Четвртка једне до Вел. Четвртка друге године и колике бивају може се судити по томе, што се од њихових остатака, на концу године, може да натопи по 10—12 ока чиста воска!

Храм је цркви *Ваведење* (21. Новембра). Сабори се купе лети више пута о празницима.

Ова села чине манастиру нурију: Село Коренита са 168 кућа; Костајник са 81 к.; Тршић са 41 кућом; Зајача и Пасковац са 55, свега 345 кућа.

Године 1864 готовине имаше свега 811 гроша и 38 пр. чарш.

X.

У ПОЖАРЕВАЧКОМ ОКРУГУ.

(Комисари: окружни начелник, *Мијаило Ђорђевић;* члан окр. суда, *Недељко Ђоковић;* кладуровски прота, *Димитрије Илић;* и писар *Марко Павловић).*

1. МАНАСТИР ГОРЊАК.

Горњак је био добре среће те су га походили и описали до сада толики путници. Међу тим комисија у своме „рапорту“ овако говори: „Црква лежи покрај реке *Млаве*, на једној између каменитих брда не одвећ пространој пољани; величина је њена преко целе цркве с олтаром и препратом 53 стопе; покрај двари од дувара једног до другог 22 стопе ширине и 23 стопе висине. Она је украшена темплом и измолованим кубетом и дуварима од источне стране до пола цркве; с потребним иконама и с нуждним окрутом снабдевена је. *Црква е сазидана одъ кнеза Лазара, по гласу привилегіе нѣгове, у манастиру налазеће се, године 1378.*“ [1]

Од Пожаревца до Горњака (све уз Млаву) има добрих 8—9 сахата путовања. Путнику, који би зажелео видети ову задужбину цара-мученика, богато би се наградио сав умор прекрасним изгледом млавске долине а нарочито оним чудним теснацем који је Млава себи пролокала од Хомоља доле до села Ждрела. Но ово и привлачи томе манастиру можда више *го-*

[1] Monumenta Serbica (стр. 193—195) И Вујића Путеш. по Сербіи (стр. 71—73) показују годину 1380. 1. дан Августа као доба када је манастир овај зидан.

стију него *приложника.* Бар је то забележила и комисија још „17. Октоврія 1839. те є збогъ тога реченый монастиръ на великомъ трошку“.

У народу се прича за постанак овога манастира ово: Цар Лазар је ловио по планинама *Вукану* и *Јежевцу* (Вукан је на десној а Јежевац левој страни Млаве). Момци његови нађу пустињика у шуми. То је био св. *Григорије* Синајац, који се ту испаштао. Цар зажели да се с њим разговори. Пустињик не хтене ближе му прићи него се устави на противној обали млавиној. Вода је хујала те се разговор није могао да разбира. Он јој заповеди да умукне и вода на том месту ћути и данас као да се не миче а и пре и после јури и лупа се о камење као бесна. У разговору са царем каже да би желео да му се начини црква. Цар Лазар му прими жељу и озида Горњак манастир-цркву св. Богородици, у Ждрелу браничевском.

Ниже од садашњега манастира, не далеко од саме Млаве имају развалине од старе цркве, које се зове митрополија и ту је била, како се прича, столица браничевске епископије а прича се још да су ту и књиге штампане.

Мало више уз Млаву остатци су друге старе цркве са зазиданом огромном пећином за оставу. Кажу да се та црква звала: *Благовештење.*

Још има више развалина од кула, и од старих градића с једне и с друге стране Млаве. Народно причање све то приписује браћи *Дрману* и *Куделину.*

У манастиру се и данас чува хрисовуља цара Лазара, коју даде Горњаку 1. дан месеца Августа 1380. кад сазда тај манастир.

Документ овај, као и оно потврђење на њему од патријарха српског Спиридона, находи се цео преписан, осим других места, на страни 193. и 195. у Monumenta Serbica од г. Миклошића, те с тога ја не држим да је нужно овде га свега излагати. Само ћу додати то да је повеља та из прошлога века препис а не оригинал.

У манастиру још има стаклена чаша цара Лазара с овим записом: **К. Л. Г.** Браћа ми казиваху и за барјак цара Душана, али рекоше да је он већ предан Њ. Св. кнезу Михаилу.

Ова села иду у нурију овоме манастиру: Село Бресница са 33 куће; Крепољин са 104 куће; Сиге са 94 куће; Магудица са 49 к.; Крупаја са 40; Близнаци са 67; Шетоња са 165; и Ћовдин са 148 кућа, свега 700 кућа.

Црква је посвећена светој Богородици, и назива се, у старим писмима „Света Богородица Ждрелска“, а сабор се купи о Малој Госпођи (8. Септембра).

Године 1864 Горњак је имао готовине свега 27.177 гр. и 34 пр. ч.

У најновије време наређено је да у Горњаку издржавају казтигу она свештена лица, *која би грађански судови осудили у затвор.*

2. МАНАСТИР ВИТОВНИЦА.

„Црква лежи под каменитим брдом на једном узвишку, крај реке *Витовнице;* величина њена је преко целе цркве с олтаром и препратом 54 стопе у дужину, покрај двари од дувара једних до других

24 стопе у ширину и 25 стопа у висину. Она је украшена само с простим темплом као и кубетом без икаквог молераја; но у оскудном је стању с књигама црквеним. Будући да никаквих натписа од старине нејма: то се, по сказивању старих људи из околних села, који су од предака својих чули, дознало, да је црква од бившег краља српског *Милутина* сазидана".

На левој страни цркве унутра ја летос прочитах с муком ово: — мж ѡца и сн҃а ст҃аго дх҃а аз Бла . . . Деси . . . Бакоуговь поставинь сиж Бж҃и храм . . . имж а҃ıла ѣкова и петра вь лѣт. ѕ҃.ѱ҃.к҃.ѕ҃. (1218?) енѡ . . . Даље као да је грчки али не могах прочитати.

„Манастир овај оскудан будући у ћелијама подигао је 1837. такве врз једнога каменитог подрума и све је проче довршио, осим чатме, лепа и врата, које му за сад није могуће учинити, јер у новцу оскудева".

Овако се описује стање овога манастира године „1839 17. Октоврія", а сад он има прекрасне ћелије, измоловану и покривену цркву, доведену преко Витовнице, у авлију, чешму и велико имање непокретно!

За све то највише ваља захвалити оцу архимандриту, Хаџи *Стевану* Бојовићу, који је сада у манастиру Раваници, у ћупријском округу.

Витовница је далеко од Пожаревца око 7—8 сахата а од Горњака око 3 сахата. Од Пожаревца она је на југоистоку а од Горњака на северу.

Храм је цркви *Велика Госпођа* (15. Августа); а тада се и сабор купи.

Ова села чине нурију *Витовници:* село Витовница са 77 кућа; Мељница са 260 к.; Стамница са 210; и Бистрица са 122 куће, свега 669 кућа.

Год. 1864 Витовница имаћаше готовине 30.038 гроша и 4 пр. чарш.

3. МАНАСТИР ТУМАН.

„Црква лежи између две велике планине под брдом на равном месту, крај једне реке. Има у дужину преко целе цркве с олтаром и препратом 53 стопе, у ширину пак и у висину има по 19 стопа. Украшена је простим темплом без кубета, но *старинским по дувару до препрате женске молеравм.* Будући да никаква од старине натписа нејма: то се, по казивању старих, из околних села, људи, који су од предака својих чули, дознало, да је црква у време кнеза Лазара од *Милоша Обилића* сазидана“.

Народна прича вели да је Милош ловећи туда нехотице устрелио пустињика *Зосима Синајца* па за севап после, на том месту начинио цркву, коју тек што је био довршио а то му дође глас из Крушевца од цара Лазара, који каже: „Ту мани задужбину; ево Турака на Косову; него похитај земљу да одбранимо.“ Од тога, веле, остане име *Туман.*

Манастир Туман находи се с оне стране реке Пека и може бити од Пожаревца удаљен 6—8 сахата хода.

Ова му села чине нурију: село Снеготин са 60 кућа; Кривача са 51 к.; Ракова Бара са 123 к.; и Турија са 125 кућа, свега 354 куће.

Храм цркве је св. Аранђео Михаило (8. Новем.) а сабор се купи о вел. Госпођи.

Готовине је имао 1864. 1016 гр. и 11 пр. ч.

XI.

У РУДНИЧКОМ ОКРУГУ.

(Комисари: Помоћник начелства, *Никола Радојловић*; члан окр. суда, *Спасоје Нектаријевић*; прота моравски, *Тома Михаиловић*, и писар *Живан Богосављевић*).

1. МАНАСТИР ВОЉАВЧА.

(у осоју рудничких планина).

„Манастир је овај величине средње и великолепија приличног а сазидао га је *Мијаило Кончиновић*, сељак из страгарског засеока *Сребрнице* 1050 (тако) године." [1] Комисија, даље, казује само колико има соба у ћелијама, колико подрума и других стаја а о манастиру самом ни речи више не казује.

Међу тим није с горег напоменути да је у овоме манастиру имао своју столицу „*Правителствующій Совѣтъ*" за времена Карађорђева, одакле је пренет у *Боговађу* па после у *Смедерево*.

Комисија не каже од куда јој година грађења овога манастира. Ако би се обистинило ово: онда би *Вољавча* била најстарија српска грађевина, ваљда једина, која би мимоилазила доба Немањића. Али ми се чини да ништа није теже поверовати него то гледајући на ову трошну и незграпну грађевину.

Вољавчи је храм св. *Аранђео* (8. Новембра).

[1] У II. Гласнику Друштва Србске Словесности стр. 206—207 има испис из неких записа где се каже то исто с додатком да је црква га начињена у време грчког цара Мономаха (1042—1054) а за владе „*краља Михаила Добросављевића, самодержца сербскаго*", и да ју је осветио ваљевски митрополит *Теофан*.

У овом је манастиру дуго био старешина добро у околини чувени игуман Хаџи-Мелентије, кога се слика находи у народном музеју, дело, ако се не варам, пок. Д. Аврамовића. Био је то човек врло уважаван од околнога народа. Умрьо је тек пре неколико година.

Ова села чине нурију м. *Вољавчи:* Маслошево са 101 кућом; Пласковац са 41 к.; Влакча са 101; и Котража са 51 к., свега 294 куће.

2. МАНАСТИР БЛАГОВЕШТЕЊЕ.

(У ОСОЈУ РУДНИЧКИХ ПЛАНИНА).

Комисија каже да се не зна ко је градио овај манастир, али се прича да је ктитор и овој богомољи онај исти побожни *Мијаило Кончиновић*, који је и Вољавчу зидао. Црква је мала и незнатна. Ни по чему не би човек помислио да је она из тако дубоке старине. У време Карађорђево ту је држан барут а и сада су мало ниже манастира чувене Страгарске барутане. Ревношћу садашњега својега архимандрита, оца *Василија*, овај манастир ваљада заузима место међу најбољима манастирима у Србији. Ћелије су красне изграђене, имање прибављено, ред влада међу браћом, библиотека је манастирска заведена и прилично умножена. Управо рећи овде вреди отићи ко жели да види смирени монашки живот, онде где је природа миловала да покаже безграничност своје моћи у стварању.

Од Београда до Благовештења биће 16 с. хода.

Храм је цркви *Благовест*, а сабор се купи и о св. Јовану (29. Авг.).

Ова села чине нурију манастирску: село Страгари са 111 кућа; Бушинци са 23 к.; и Блазнава са 83 куће, свега 217 кућа.

3. МАНАСТИР ВУЈАН.[1]

„Манастир овај бејаше опустио па га обновише године 1805 блаженопочивши господар *Милан Обреновић* и *Никола Милићевић*, *Луњевица*, из села Луњевице рудничкога округа.[2] При томе обнављању нађен је овај запис на једној плочи: **„Ꙁнано бѹди последнѥмь временѹ када опѹсти Обровинь манастирь храмь светаго архистратига Михаила. Ꙋ нѥмѹ има светинꙗ ꙋ прков цркви сь десне стране . . . . . . села нѥна Десетакь, Прислоница, Крѣлин и Лѹнѥвица** 1597 године.“

Манастир је овај на јужној страни планине *Вујна*, наспрам Чачка и *Љубића*, где се оно године 1815 играше крвава драма за ослобођење Србије.

Од Гор. Милановца до Вујна мислим да нема више од 3 сахата хода.

Ни грађевином својом нити украсима не одликује се ова обитељ од других, њој равних богомоља.

Ова му села иду у нурију: Прислоница са 110 кућа; Коњевићи са 57 к.; Соколићи с 38; Брђани са 80 к.; Луњевица са 64 к.; Семедраж са 37 кућа, свега 395 кућа.

Слави св. Аранђела (8. Новембра).

---

[1] Неки ми говорише у околини да се планина а по њој и манастир зове Ујан, Хујан, а не Вујан, но у брзом говору веле чује се ово последње.

[2] Вучъ у своме „Путешествію по Сербіи“ наводи још један новіи запис који друге ктиторе показује стр. 327.

4. МАНАСТИРИ КАБЛАРСКИ.

У теснацу, који проби Морава између *Каблара* и *Овчара* поникло је више манастира и с једне и с друге стране Моравине. По несрећи извесно се не зна ни за један од тих манастира: ко га је и када зидао, тек би се човек смео одважити да каже: да ни један није од времена српске славе. Сви су морали поникнути или за владе турске или за ратова аустријских с Турцима.

На левој обали Мораве сад поју: *Јовања, Никоља* и *Благовештење*, који припадају рудничкоме округу. Њих је лепо описао пок. г. Вук, у својој Даници за годину 1826 (од стр. 1—26), да није нужно ништа више к томе додавати.

Могу додати само толико која су им села нурија. И тако, *Јовањи* су нурија: село Пријевор са 97 кућа; Трбушани са 65 кућа; и Видова са 28 кућа, свега 190 кућа. *Никољи* пак: село Јанчићи са 37 кућа; Ромци са 79 к.; Миоковци са 110; Љубић са 85 кућа; Ракова са 66 к.; Враnићи са 44; Милићевци са 90; и Горевница са 120 к., свега 631 кућа; и, најпосле, *Благовештењу*: Врнчани са 36 кућа; Папратиште са 50 к.; Гугаљ са 65; Табановић са 73: Тучково и Јелен-до са 35, свега 259 кућа.

На десној страни пак имају: *Тројица*, *Сретење* и *Ваведење*, који припадају чачанскоме округу. И њих је пок. Вук описао како се боље може у истој Даници својој, коју мало час поменух.

За то пређимо к другим богомољама, које не бејаху срећне да их Вуково перо помене.

XII.

У УЖИЧКОМ ОКРУГУ.

(Комисари: помоћник начелства, *Антоније Пешковић*; члан суда окр., *Пано Радојевић*; прота црногорски, *Никола Обрадовић*: и писар *Никола Антоновић).*

1. МАНАСТИР РАЧА.

Овај манастир је на месту, какво баш доликује таквој богомољи. Изнад њега наднели су се врхови од планине *Звезде*, окићени „борјем и мраморјем“, испод њега тече бистра река Рача, у којој има пастрмке изобилно „кад год хоћеш, да је једеш тазе.“ Западно $^1/_2$ сахата хучи бујна Дрина, даље к северу, на један сахат хода, находи се Бајина Башта, красна равница, где је канцеларија рачанскоме срезу. Од Раче до Ужица пак биће 7—8 сахата путовања.

Комисија каже, да је пок. игуман Х. Мелентије Стефановић[1] „донео из Русије некакав трукован нат-

[1] Вредно је овде мало више навести о овоме човеку. Архимандрит Хаџи-Мелентије Стефановић родом је из села Бирча, нахије сребрничке, у Босни; књигу је учио по манастирима а покалуђерио се у манастиру Троноши у округу подринском. Ишао је у Јерусалим 1794 године, и кад се отуда вратио добије од Турака ферман да може оправити манастир Рачу које и учини 1795. Причају онуда људи да је уз Карађорђев рат све до 1813. ратовао као старешина војнички и добио је онда од Русије златан крст на златном ланцу, који се и сад налази у манастиру Рачи. После пропасти 1813 године, Хаџи-Мелентије се склонио у Фрушку Гору. Кад се Србија ослободила и уста-

пис из ког се дознаје да су овај манастир зидали краљеви: Драгутин и Милутин". Но ја сам у три маха био у овоме манастиру и тога записа нико ми не показа до што нађох на једном јеванђелију, које стоји на часној трпези, ово: „**Сие светое евангеліе кѹпише раби божіи Митьрь Антониќь, житель села Миланчиниције, и Николае Мла҄ќеновиќь изь села Сѹходолѧ оба же нахие валѣвске и Иван Антиќ нахие шабачке цѣною 150 грошевъ и приложише е во свѧтоспасовскіи вознесеніѧ Христова монастирь Рачѹ, вь сербстѣи земли во митрополіи ѹжичкои, при рѣцѣ Дринѣ, которыи прежде создань есть оть свѧтаго кралѧ Драгѹтина Неманиќа во иноцѣхъ же Ѳеоктиста, которыи и сего времене преко 120 лѣта запѹстѣніѧ возобновлѣнь и отъ основаніѧ воздигнѹтъ бысть божіимь произволеніемь и помощію, а ѹсердіемь и подвигом сыновъ свето-воведенского мона-**

новила, пређе и он натраг у свој манастир где и премине 27. Марта 1824 године. За њ у народној песми, која пева устанак на дахије, вели Фочић Мемед-ага:

„Док запалим Рачу у крај Дрине,
„И погубим Хаџи-Мелентија,
„Кој' је иш'о преко мора сињег,
„Те је влашку ћабу полазио,
„Пак се узгред у Стамбол свратио,
„И од цара ферман излагао
„За стотину жутијех дуката,
„Да Власима богомољу гради,
„Да је гради за седам година,
„Начини је за годину дана,
„Ево има шест година дана,
„Како зида покрај цркве куле,
„А у куле набавља џебану
„И по мраку топове привлачи;
„Видиш, јолдаш, да се нечем нада!"

стира Троноше во епархїи зворничкои іеромонахов кир-хаџи Мелетїа, Їѡсифа и Исаїе сь народомь християнскимь, которимь и отечество оки предѣли биша и вишречении раби божїи когда семѹ новомѹ монастирю пришли на видѣнїе, тогда и сїе святое евангелїе даровали святомѹ монастирю и Богѹ на слѹжбѹ, себѣ же и своме родѹ за спомень. Богъ да прости во 1796-го лѣта".

Међу тим Троношки Летописац [1] потврђује то јасно, говорећи: „Создa Драгѹтинь (краљ) Рачѹ манастирь кодь рѣке Дрине, више Зворника растоянїемь 16 часа или више, яже и нынѣ пѹста и разорена стоить и зрится, имѣеть же ѿ истока противь олтара источникъ води чѹдодѣйственнїи и нынѣ коляшни и съ вѣрою приходащїи здравїе почерпаютъ."

Манастир овај опустили су били и разорили Турци. [2] Обновио га је пак, по причању старих људи, поменути игуман Хаџи Мелентије Стефановић. После 1813 дођу Турци из Сребрнице које посла Хаџи-бег те у самој цркви посеку јеромонаха Исаију и ђакона Јована Обада, па скупивши све црквене ствари на њихова телеса све спале попаливши и манастир и све око њега. Кад се Хаџи-Мелентије вратио 1818

[1] Гласник Друштва Србске Словесности V. стр. 57.

[2] Троношки Летописац (Гласнику V. стр. 57.) каже: „Владика белградскїи Меѳод и кнезь Стефанъ Конѣъ Соколскїи продадоше издадоше монастирь Рачѹ везирѹ белградскомъ месеца їюнїа 1799. за 15 хилада гроша и пуста се тада монастирь ѿбвши." А даље опет вели: „Монастирь Рача понови се чрезъ не . . . божїя и іеромонахов Троношкихъ, Хаџи Мелетїа, Иосифа, и Исаие 1795 лѣта".

из Фрушке Горе, куда се био склонио, стане га оправљати опет а око године 1829—30 пок. кн. Милош допринесе да се он постави у красно стање, у каквоме је сада.

„Дугачак је и висок по 11 и по хвата, а широк је пред дверима 6 а у средини 4 хвата.“

Сад је црква сва измолована, има леп иконостас и све потребе за службу божију.

Ово је један од оних манастира у Србији, који својим пријатним положајем, својом чистотом, љубавношћу свога братства, привлаче човека, који би их једном походио, да му још који пут отиду.

За све ово буди хвала садашњему архимандриту оцу Костантину, примерноме духовнику, разбориту старешини, усталачкоме домаћину и паметну човеку.

Да се отвори прелазак преко Дрине на „рачанској караули“ и да се начини пут уз Дрину (и преко Малога Зворника) до у Бајину Башту, не би се кајао ко би се нарочито кренуо из Београда да о Малој Госпођи види народни сабор код манастира Раче.

Рача слави Спасов дан а сабор се велики купи и о Малој Госпођи (8. Септембра).

Е да Бога и српске снаге те и то дочекамо скоро!

Око овога манастира има и сеоце, које се зове *Рача.* Пада у очи што у овом селу, по казивању духовника и самога среског начелника г. Јев. Мићића, има преко 50 лица, које малоумних, које сакатих, које немих, које глухих. Говори се да су предци ових веселника помагали 1813 године Турцима палити манастир па их, с тога, нашла таква невоља. Но да овде не леже какви природни месни узроци? . . . .

Још је значајно за околину овога манастира што је веома много српских имена мушких и женских. То ја нисам нигде у Србији опазио и ако сам разгледао протоколе крштених и опеваних готово у свакој цркви.

Даница, Милева, Драга, Љубимир, Драгољуб, најобичнија су имена и старим људима.

Ова су села парија манастиру Рачи: Добротин са 53 куће; Драксин са 30 к.; Придоли са 47; Пилица с Пепељем 104; Солотуша 127; Рача 90; Обајгоре 77; Плесково 45; Вишесава 65; Бесаровина са Перућцем 67; Црвица (од Растишта) 64; Гаочићи 4, свега 773 куће.

2. МАНАСТИР КЛИСУРА.

Онде где Моравица, обилазећи око крша који се зове „Градина", удара у *Малич* па се повија к северо-истоку на левој обали њезиној на стенама и под небројеним стенама озидан је овај манастирак.

Дугачак је и висок по 6 и по хвата, широк је пак пред дверима 4 и четврт хвата, а у средини 2 и по хвата. Зидан је каменом и има једно кубе. По казивању старих људи ту је била некад црква од које су само темељи остали и могли се познати. Године 1798 дођe неки *Јаким Курлага*, калуђер, из Фоче, у Босни, и с народом из околних села подигне ову богомољу.

Кажу да се стара црква звала *Добрачка* по селу Добрачама, које јој чини парију, али сада свак ову зове манастир *Клисура*. Манастир овај мора се бојати да се не оброни која од безбројних стена што

су се наднеле над њега и да га у темељ не поруши. То му се једном већ догодило да је једна стена у сами олтар грунула и повредила зид. Духовници су засадили по литици, колико се могло, врба да би оне уставиле ако би која стена полетела; но да Бог сачува од зла случаја а не би се знале ни врбе ни манастир нити ћелије које су на левој обали потока.

Овај манастир сазнаће многи путник једино за то, што се, кад придође Моравица, мора баш поред њега пролазити ако се путује на Јавор или у Ивањицу.

Од Клисуре до Ариља биће 2 сахата а до Ужица биће 7, до Ивањице пак имаће 3 сахата.

О летњем св. Аранђелу овде се купи сабор,[1] а тај дан и слави црква.

Ова су села парија манастиру Клисури: Село Добраче са 123 куће; Трешњевица са 87 к.; Ступчевићи са 67; и Латвица са 66 к., свега 343 куће.

---

[1] Глед. моје пето писмо у „Вили“ бр. 48. од 1865 године.

XIII.

У ЧАЧАНСКОМ ОКРУГУ.

(Комисари: помоћник начелства, *Милија Илић:* члан суда, *Василије Симић:* прота драгачевски, *Јанко Михаиловић, Молер).*

1. МАНАСТИР СТУДЕНИЦА.

На 10 сахата хода од Карановца идући к југу, у крај реке Студенице, находи се овај најлепши а и најстарији српски манастир, који подиже Стефан Немања I. од 1190—1197 године.[1]

О овој првој задужбини Немањића писали су многи до сада. Од свега је најважније оно што написа г. Каниц и што би штампано у Бечу године 1862 под именом: *Византијски Споменици по Србији.* Само ми је јако жао што поштовани писац не каза како јесте: Српски споменици у византијском стилу, него овако како не одговара ствари.

Још једну погрешку допустио је овај поштовани писац што каже (стр. 25.) да целокупно тело Стефана *Немање I.* лежи у Студеници, а то није тако, него је ту тело Немањино сахрањено, и из раке му је миро текло, а целокупан је ту *Стефан Првовенчани краљ, син Немањин.*

---

[1] Не може се управо казати година кад је Студеница почета када ли је довршена. Али Немања оде у Св. Гору 1197. (по П. J. Шафарику) а Студеница је дотле већ била проневала. Морала се дакле почети градити на 6—7 година раније.

Ко види поменуто дело г. Каница, томе бисмо ми били досадни нашим бледим описивањем тога најлепшега доказа и за побожност и за уметност наших старих. Прелазећи све што је већ описано поменућу само што до сада не би било помињано.

На јужном рукавцу, над вратима, има сунчани сахат са грчким словима и преломљеном казаљком. То је удешено још кад је црква грађена.

Стара писма о Студеници находе се у разним делима, до сад изданима. Тако се налазе у Monumenta Serbica од г. Миклошића под бр. 15., 16. и у *Památky* Dřévnìho Pìsemnistvì Jihoslovanův, v Praze, 1851, од пок. П. Ј. Шафарика а на име: У животу св. Симеона Немање, који написа св. Стефан Првовенчани, син његов; у кратким летописима, на стр. 51., 58., 60. и 68; — У животу св. Саве, који написа Доментијан (штампан у Београду 1860 и 1865): и у Гласнику XV. стр. 305. и 309.

Још је о Студеници помињао пок. Іоакимъ Вуичь у своме „Путешествію по Сербіи“ стр. 111—120.

Владика шабачки Ђерасим Студеничанин у своме делу: Найновіи догађаи србске исторіє.

Г. Јосиф Веселић у 137-ом броју Световида за 1864 годину и г. Владан Ђорђевић у „Вили“ 1865. И *„Српске Новине“*, 1862. у своме подлистку.

Студеница слави Велику Госпођу (15. Августа), а сабори највећи бивају: о Малој Госпођи (8. Септембра), о Краљеву дану (24. Септембра), и о светом Симеуну (13. Фебруара).

Ова села чине урију манастиру Студеници: Село Брезова са 81 кућом; Врх са 60 кућа; Долац са

39 к.; Ушће са 97; Полумир са 34; Тадење са 73; Савово са 39; Ђаково са 31; Бресник са 35; Баљевац са 38; и Побрђе 51 к., свега 604 куће.

Као што мало пре поменух, у Студеници почива свето тело Стефана Првовенчанога краља српскога, Немањинога најстаријег сина и рођенога брата светога Саве. Оно је, по ослобођењу Србије, враћено из Срема најпре у манастир Калинић, као што је под овим манастиром испричано, где је остало све до 20. Августа 1839. Тога дана кренуо се свечани пренос *светога Краља* из Калинића и 23. дана истога месеца стигло се на конак у Лавру Студеницу, где су свете мошти положене пред олтар, пред којим стоје и данас.

Неки *Викентије Велимировић*, јеромонах студенички, који је био родом из села Витковца близу Крагујевца а 1806. умрьо у манастиру Враћевшници, написао је „Сказаніє“ о преношењу моштију св. краља првовенчанога до последњега преноса у Враћевшницу г. 1807.

Из тога рукописа, који се храни у манастиру Студеници и који, осим лепоте у писању, нема ништа са чега би га ваљало свега саопштити, ја вадим само места куда су преношене мошти св. краља и где су се колико находиле.

Тако је прво после смрти своје светитељ овај укопан био у Студеници, одакле га св. Сава, по повратку с првог пута у Јерусалим, пренесе у Жичу као своју задужбину. После смрти св. Саве мошти св. краља пренесене буду опет у Студеницу, одакле их Урош велики 1237 године пренесе у своју цркву *Сопоћане*. Ту је св. краљ остао до после битке ко-

совске и чак до после смрти деспота Стевана високог. А у то време од силе турске калуђери закопају у земљу ћивот са св. моштима где остане до 1529 године; а тада га, вели, изваде: пећски архијепископ Пајсије и рашки митрополит и патријарх те остане тако у јавности до 1587. А тада, од страха турскога пренесу га духовници из Сопоћана у: **Чєрнү рѣкꙋ идѣжє єсть въ пєщєрѣ цєрковь, архангєловь Михаила и Гаврила храм**, те ту остане 14 година. Одатле се опет врати у манастир Студеницу 1701 године где и остане до 1789. На годину дана пре 1789., прича се у рукопису даље, зарати се Русија и Аустрија с Турском и Аустрија узме многе градове од Турака у Босни, узме и Шабац у Србији, и 1789. фелдмаршал Лаудан пређе преко Саве 30. Августа и опседне Београд који и узме 24. Септембра, када му се Турци предадоше и 26. Септ. одоше из града. Овде писац казује како је лако народ српски устао на Турке ослањајући се на реч Немаца, али Немци се доцније тргну не гледајући на обећања давана Србима и тако Турци страшне муке навале на јадну српску земљу, безбројни народ исеку а у ропство одведу толико да их, вели, може избројати једини: *„исчитаяй множество звѣздъ“*.

Кад, за тога немачкога (Кочина) ратовања, војвода Михаљевић освоји Јагодину, Крушевац и Караловац од Турака остави он у овом последњем два капетана: *Симића* и *Николајевића*, па се опет врати у Јагодину. Ова двојица дођу и до Студенице. Турци се уплаше и побегну к Новом Пазару. Но доцније немачки се капетани тргну натраг и калуђери не

смејући чекати Турке 6. Јануара 1789 г. узму мошти св. краља и однесу у Карановац где остану 8 дана.

Кад Михаљевић чује за то, поручи архимандриту Василију да понесу св. краља у Јагодину а он изиде са десет хиљада војске те светитеља дочека и ту некога осуђенога на смрт поштеди од смрти у славу св. краља. У Јагодину су стигли 17. Јануара. Из Јагодине отпрати их Михаљевић са пет стотина људи до Смедерева, а одатле с мање још пратње дођу до Гроцке. Ту св. мошти метну у ораницу и уз Дунаво пођу к Београду. Кад се приближе, изиђе им на сусрет београдски митрополит Дионисије, који је после био у Будиму владика, и дочека их, па св. мошти однесу у цркву св. Аранђела Михаила и Гаврила у Београду.

Находећи се тако у Београду калуђери Студенички а на име архимандрит Василије[1] настану те подигну манастир Рајиновац близу Гроцке. У Београду остао је св. краљ од 1. Фебруара до 10. Сепг.

По том св. краљ буде пренет у Панчево. Архимандрит Василије оде у Тамишвар народноме српском сабору за помоћ и отуда му се одреди за светитеља манастир *Војиловица*. Но они не хтену тамо ићи већ остану у Панчеву.

А како Бећир-паша, који прими од Немаца Београд, по углављену миру између Аустрије и Турске, објави да ће се престати од зулума и зла спроћу Срба, одмах се и духовници усуде те 1. Декембра врате мошти св. краља у Рајиновац а одатле с бла-

[1] У опису манастира Рајиновца помиње се име *Ђерасим* а не Василије (стр. 16.).

гословом митрополита рашко-призренског Јанићија 9. Фебруара 1791. донесу га у Студеницу.

Довде Велимировић, а даље казује Ђерасим Ђорђевић, владика шабачки, да су под Карађорђем пренете мошти св. краља из Студенице у Враћевшницу, где су остале око 6 година, а одатле 1813 године пренесу их у Срем, од куда су повраћене у Србију и донете у Калинић на крају године 1815. (Глед. под Калинићем).

Уз тај исти Велимировићев рукопис, који је везан са јеванђелијама, која се читају на Велики Четвртак, има још руком пок. Ђерасима Ђорђевића, потоњега шабачког владике записано неколико народних старешина, који су 1808. учинили прилоге манастиру и уписали се ради спомена, овим редом:

„**Помени Господи**:

„**Домъ и родъ господара Георгіѧ, перваго властелина**[1] **сербскаго: Алексіѧ, сина его; Александра юнеишаго сина его; супругꙋ его Еленꙋ**“.

„**Домъ и родъ господара Младена**“. (нема нико више).

„**Домъ и родъ господара Милана (Обреновића) комендата руднике нахіе: Милоша, брата его, и Їоанина, брата его**“.

„**Домъ и родъ господара Лаӡара Мутава**“.

„**Домъ и родъ Антоніѧ Плѧкића; брата его Павла; матер его Ристу; сестру его Еросимꙋ; сина его Теодора; сина Павлова, Николаѧ; супругꙋ Павлову Ружицу и супругꙋ Антоніѥвꙋ Саку**“.[2]

---

[1] Ово назване први пут находим овде.

[2] Кћи пок. Карађорђа и сада је жива у Београду.

• „Домъ и родъ господара Куниц, комендата смедеревског, и брата его Миликоа“.

„Домъ и родъ господара Станоа, оборъ воиводу“.[2]

К југу од велике цркве, у граду, има мала црквица, што се зове краљева црква. Њу је начинио св. краљ *Стефан Дечански*, као што казује овај запис у зиду под стрехом с поља урезани: „Вь име оца и сына и светаго доуха. Азь рабь божїи Стефань Оурошь правнукь светаго Господина Сїмеона и вьнукь првовѣнчанаго краля Стефана сынь великаго краля Оуроша .:. и краль всѣ србскїе земли и поморскые ⁝ Сьздахь сй храмь вь име светителю праведнику и прародителю Христову Иоакима и Анн ⁝ в лѣт ҂ѕ.ѡ.к.в. (1314) индикта ві. и вь памеЋь же приложихь сему светому храму и ух—ру вь лучихь. Кто ли се прѣтвори да е проклеть ѿ Гда и ѿ мене грѣшнаго Аминь. †. Сьздаже се сьї храмь сь потружениемь архимандрита протосингелу игумена Їоана“.

Црква је ова висока 6 хвата, дугачка 4, а широка 2 и по хвата.

Ниже ове је друга црква, која се зове *Никоља*. Дугачка је 4 и по, а широка и висока по 1 хват и по. Не одликује се никаквом лепотом ова последња као она прва.

На један сахат хода западно од манастира уз реку Студеницу на левој страни ове, у нећини находи се *Испосница* и *Каца св. Саве*. Прича се да је овде храњено много драгоцених старих рукописа на кад

[1] Ово је јемачно реч о Станоју Главашу; али за што га назива *обор војводом?* Никад то до сада нисам чуо за *Главаша*.

Турци несрећне 1813 године, заузму Србију и запале Студеницу, калуђер *Софроније*, који се у *Испосници* налазио, побегне да главу изнесе, али не могући те рукописе понети уза се, а не хотећи их оставити да падну варварима у руке, злокобник не смисли ништа боље него их све живој ватри преда. Шта је блага само тада пламен прогутао! Овај несрећни случај помиње с тугом и г. Пав. Ј. Шафарик у својим Památkama на стр. III. и IV. пред житијем Ст. Немање, које написа син му св. Сава.

2. ЖИЧА.

Само један сахат од Карановца но на десној страни *Ибра*, на подножју планине *Столова*, находи се ова некад дивотна а сада тек обнављана задужбина Немањића I., који нареди да се у њој **поставлають вьси кралие и архиепископие и епископие и игоумение.** И доиста народно памћење казује да се у Жичи крунисало „седам српских краљева“ са шта се она и прозвала *„Седмовратна“* Жича.

Налазећи се у дивној равници којој се лако може приступити а можда и богата даровима светих основатеља својих *Жича* је више него икоја задужбина српска страдала од безбожне силе турске.

У колико је некад била већа и лепша у толико је тужније гледати огромне развалине њене.

Црква је висока у кубету 9 а у кули 11 хвата; сва с кулом дугачка је 22 хв., 2 шуха и 6 палаца.

Године 1520, као што је записано на једном псалтиру у манастиру *Шишатовцу*, Жича је поха-

рана и опустела. Кад и кад се и после тога чуо у њој гласак плачне молитве али је то све прекидано. Од 1804 до 1813 године пропевала је опет и духовници њени: *Мелентије*, Самуило, Пајсије, Ђерасим, Јосиф, Симеун, Саватије, Евстратије, Јанићије, Дионисије, Гаврило и други војевали су готово непрестанце против Турака. Година 1813 завивши у црно сву Србију, угаси свећу и у цркви *Жичи*. Од 1815. до 1854. служили су код Жиче, у малој црквици, световни свештеници.

У трему којим се улазило на западна врата њена и с леве и с десне стране написана је сва хрисовуља, у којој краљ првовенчани казује како је и за што начинио ову цркву у славу „**Спасѹ нашемѹ Їсоѹсѹ Христоѹ**“. Ту су побројани сви они дари, који су дани овој цркви. Исто тако казују се ту и неке наредбе народу и господи за управљање. (Запис овај находи се верно преписан у Monumenta Serbica XVIII. стр. 11., 12., 13., 14., 15. и 16.) од г. Миклошића; у г. П. J. Шафарика. Památhy Lìstìny. 7. Георг. Магарашевића, у Срб. Лѣтопису 1828. II. 9—22.; и Јоакима Вуича Путешествiє по Сербiи 147—154.)

Но поред свега тога у Жичи се сачувало нешто, што може поносом да испуни душу Србину вештаку. Г. Ст. Тодоровић, с којим ја имах пријатност походити и по четврти пут Жичу 9. Фебруара 1867. каже, да неке и неке слике у Жичи, нарочито смрт св. Богородице над западним вратима и друге, и ако у цртежу остављају нешто желети, у изразу унутрашњега осећања могу се такмити са сликама најбољих италијанских живописаца онога доба. Штета голема што

још *Србину уметнику* не паде у део да пробави 15—20 дана у Жичи и да нам изнесе оне драгоцености које и обрушени сводови њени сачуваше и од времена и од варварске силе, а бојати се да не ће моћи сачувати од претеране ревности и осудне дрскости неких и неких новијих молера.

У најновије време од 1856. владика ужичко-крушевачки, господин *Јанићије* наста својски да *Жичу* обнови.

Истина још од не запамћених времена находи се мала црквица не далеко од *Жиче* и ту су, као што мало пре рекох, свештеници служили службу божију, али је на правој *Жичи* расла трава и јасење и кисло је свуда на све стране.

Преосвештени господин *Јанићије* успе својим трошком и настојавањем те покри цркву и сва кубета лимом и оправи главну цркву те се сад у њој служи. Да ли и у овом обнављању не буде учињена каква погрешка против освећене старине, знаће српски архитекти боље него ја. Г. Јанићије старао се нарочито да се старина не би онаказила. Он јој је прибавио доста непокретнога имања, начинио ћелије за духовнике, школу за ђаке и механу и друге зграде.

Жича слави Спасов дан и тада се купи сабор; но највише народа долази Жичи 2. Августа о св. Стевану; а и о другим већим годовима долази света доста.

Ова су села нурија манастиру Жичи: село Крушевица са 97 кућа; Готовац са 32 к.; Рибница са 58; Ковачи са 32; Мељаница са 33; Церовак са 9;

Метикоше са 26 кућа; Кованлук са 19; Матаруге са 83; и Замчање са 23 к,, свега 412 кућа.

Читаоца ће задовољити највише ако разгледа опис и слику „Седмовратне Жиче“ у делу: *Византијски споменици по Србији у Бечу године 1862* које издаде г. Ф. *Каниц* и које ја и раније помињах.

У чачанском округу има још три манастира у *Овчару:* Тројица, Сретење и Ваведење.

Комисија је описала сва три ова манастира, како је могла и умела, но она ништа више није казала, него што се находи у Даници за 1826 годину од пок. Вука Стефан. Караџића.

За *Тројицу* мисли комисија да је грађена кад и манастир *Благовештење* на левом брегу Мораве, рашта је отуда набавила и исписала запис, који се тамо находи у женској цркви на левој страни, а у Даници I. на листу 23. и 24. преписан је сав.

Ова су села нурија манастиру Тројици: Дучаловић са 71; Ртари са 56; Лучани са 73, и Дљин са 90 кућа, свега 290.

Сретење је обновио 1818 године *Никифор Максимовић*, доцније ужички владика, а по том ово поста његов најмилији манастир, који он лепо украси и много му имање остави после своје смрти.

Нема нурије а и у њему, као и у Горњаку, држе се у затвору свештена лица, која грађански судови осуде да ту казну трпе.

За *Ваведење* није се могло сазнати ко га је, први пут, зидао. Но у Кочину Крајину обновио га је неки јеромонах *Мелентије* Вујовић, из села Трнаве.

Ова су села нурија манастиру Ваведењу: Паковраћ са 44 куће; Риђаге са 57 к.; Придворица са 54; и Јездина са 59, свега 214 кућа.

Ја бих рекао за све ове манастире у Каблару и Овчару да су морали постати у доцније време и да ни један није запамтио светло доба српске независности. Но за то не мање су услуге чинили они и српској вери и књижевности.

Ово су, ја бих рекао, били више скити него манастири.

XIV.

У ШАБАЧКОМ ОКРУГУ.

(Комисари: окружни начелник, *Милош Богићевић*; члан суда, *Марко Лазаревић*; прота мачвански, *Милован Берић*; и писар *Миша Миленковић*).

1. МАНАСТИР ЧОКЕШИНА.

На северној страни планине Цера, већ близу западнога завршетка те косе, находи се манастир *Чокешина*. „Црква је дугачка 33 и по а широка 10 и по аршина; озидана је лепо, има три кубета и сва је покривена лимом. На мермерној плочи урезан је овај запис:

„„**Благословенїемъ Бога отца**, **с поспѣшенїемъ сына и содѣнствїемъ свѧтаго Дуга**, **водрѹѕися обитель сїѧ Үокешина храмъ рождества пресвѧтыѧ Богородицы въ предѣлѣ Мачви**, **при благовѣрному Госудаꙋрю Княѕѣ** (тако) **Сербїи Милошѣ Обреновичь**, **егоже благоволенїемъ и тщанїемъ и соѕдасѧ содѣиствꙋющꙋ братꙋ его госꙋдарю Ефремꙋ Обреновичь**, **валѣвскїѧ и шабачкїѧ нахїи тогда**, **правителю**, **при игꙋменꙋ обитель** (тако) **тоѧ Х. Константинꙋ Кꙋѧничꙋ нача ѕдатися** 1820 **года совершися** 1823 **года въ мѣсяцѣ Септемврн.**““

У околини се прича да је овај манастир, најпре, зидао војвода *Милош Обилић*, па је, доцније, опустео и порушен са свим те је у најновије време, као што се из записа види, обновљен.

О Малој Госпођи (8. Септембра) купи се овде велики сабор.

Много се хвали неки игуман Софроније који је овде био после пок. Вујанића. Кажу да је био и „учен“ човек и веома паметан.

Од Чокешине до Шапца може бити 6 сахата.

На Чокешини, више манастира, био је бој међу Србима и Турцима за Карађорђева времена.

Нурију манастирску чине ова села: Прњавор са 197 кућа; Ново Село са 91 кућом; и Чокешина (село) са 72 куће, свега 360 кућа.

На крају 1864 рачунске године Чокешина имаше: 25.566 гр. и 10 пр. чарш. готових новаца.

Јоак. Вуичь у своме Путешествію по Сербіи стр. 241 – 242 помиње овај манастир а г. Ј. Веселић доноси и опис у 73. броју Световида за 1864 годину.

2. МАНАСТИР ПЕТКОВИЦА.

На један сахат хода, идући к Шапцу од Чокешине у пријатном и не врлетном месту овај је манастир. Ко га је градио и када, не зна се. Натпис над вратима у цркви није се могао прочитати.[1] Црква је дугачка 27 а широка 9 аршина. Од камена је, има над олтаром кубе и, осим тога, звонару.

Међу хартијама нашло се:

1) Писмо неког пуковника *Меднела*, писано у Шапцу 29. Марта 1789 године, у коме запрећује: *„кнезу, кметовом и целоме селу код манастира Пет-*

[1] Истина г. Јос. Веселић (у бр. 66. Световида за 1864 годину) излаже тај запис, но једно што се њим ништа више не осветљава, а друго што се бојим да га не будем где другојачије прочитао, ја га само помињем али не излажем за сада.

ковице да у ону воденицу турску и кућу што је код манастира нитко не дира, за што све што је турско било оно је сада цесарско.“

„Који би се пак усудио најмање од оне воденице и куће узети, хоће се новцем а и по телу оштро каштиговати.“

„Кућа и воденица предају се на чување и гледање игуману петковачком, оцу Јеросиму“.

2) Неки *T. W. Oesterreich. obrister* у Лешници 11. Јануарија 1790. даје неку бившу турску кућу у Лешници манастиру Петковици *„на тај начин“* да је манастир *„оправи, кречом обели, да може госта а особито официра сваки пут у квартир примити, а ову кућу да му нико отети не може“.*

Манастир овај слави Петковачу (14. Октобра) и тада се и сабор велики купи код те цркве; но још већи бива о Преображењу (8. Августа).

Сад су ту начињене прекрасне ћелије за што се има захвалити оцу *Самуилу*, петковачкоме архимандриту.

Сва нурија манастирска само је село Петковица са 90 и нешто више кућа.

Готових новаца на концу 1864 рачунске године Петковица имаше 15.596 гроша и 21 пару чарш.

Петковицу помиње и пок. Іоакимъ Вуићь у своме „Путешествію по Сербіи“ стр. 241.

3. МАНАСТИР РАДОВАШНИЦА.

На југу од Шанца, 4 сахата хода, под самим Цером, манастир је *Радовашница.* Не зна му се основалац ни време постанка, али је паљен више пута

и робљен за турске силе. Озидан је каменом, има над олтаром једно кубе. Црква је измолована сва. Дугачка је 33 а широка 12 аршина.

У кубету стоји, да је измоловано 1799 године, а у олтару над проскомидијом записано је ово: „**Сеи святи олтарь плати еромонахъ Єктимїє Кркићь, пострижник манастира сего, себи и родителѣмь своимь ꙁа споменъ, при игꙋменꙋ Моисею** 1799.“

Даље к истоку идући Поцерином имају цркве: Криваја и Каона, које су обе пре биле манастири. На првој има запис да је грађена 1798 године. А по кроју свију њих ја бих рекао да су обадве те цркве и поменута сва три манастира: *Радовашница, Петковица* и *Чокешина* никле у она времена кад су Немци онај крај држали.

У *Радовашници* сада нема духовника него мирски свештеник служи службу божију.

Од Радовашнице два сахата идући к Шапцу село је *Добрић;* код цркве у овом селу, с десне стране, сахрањен је јунак и војвода српски *Милош Стојићевић Поцерац.*

Радовашница слави летњег св. Аранђела (13. Јулија) и тада а и о светом Илији (20. Јулија) купи се сабор.

Нурију јој чине ова села: Радовашница са 17 к.; Десић са 34 к.; и Двориште са 37, свега 88 кућа.

А готовине на концу 1864 год. имала је 8857 гр.

Радовашницу помиње Іоакимъ Вуичъ у своме „Путешествію по Сербіи“ стр. 239. и 240. И г. Јос. Веселић у 52. бр. Световида за 1864 годину.

XV.

У ЋУПРИЈСКОМ ОКРУГУ.

(Комисари: члан окр. суда, *Јован Сарановац*; прота ћупријски, *Богосав Здравковић*, и помоћник окр. ћупријског, *Добросав Здравковић*).

1. МАНАСТИР МАНАСИЈА.[1]

„Манастир овај сазидан је од цара (погрешно, треба: деспота) *Стефана Високог*, по казивању братства.

„Натпис први, на њему нађени, јесте с поља више западних врата на препрати и гласи овако:

[1] О Манасији, која се звала и *Ресава*, помињу летописци (код Пав. Ј. Шафарика) на стр. 62: **Стефань сьзда манастирь достохвальнь светѣи Троици на рѣцѣ Ресавѣ, вь положеніе мощемь своимь** . . . Стр. 73. каже се то исто; с. 80. „1458 г. **прими Махьмоутъ баша Кишесаву градь и Голубьць и Жрьновь и Ресаву**; у Гласнику X. стр. 273. „1456. **изгоре Ресава.**“ У Гласнику XI. стр. 149. стоји: **Тожде лѣто** (1389) **одеспоти се синь его (цара Лазара) Стефань и царствова лѣть .ли.** (38). **Сы же Стефань сьзида велики храмь Светую Троицу на Ресавѣ.** Рајић (Том. III. гл. VII. §. 16.) каже да је *Манасија* начињена 1407, дакле на 18 година после боја косовскога. До сад још није познато да има каква повеља од деспота Стевана, којом би он давао каква села и земље овој својој задужбини; осим тога онај град око Манасије; причање о деспотовом бoрављењу ту и држању војске наводи ме да мислим: *да Стеван није Манасију зидао за манастир, него за своју дворску цркву.* Поузданих доказа за ово немам али је сва прилика да је тако. Нека се и ово има на уму при даљему осветљавању онога доба. Не ће бити с горег упоредити с овим описом и моје XIII. писмо у *Вили* за 1866 годину.

„**Ѡбнови сє в лѣто 1735. октомврїа 2-го при архїерєю Вићєнтїю Їовановићу. Ктитори приплатє сїє бина господа Їѡаннъ и Аннћїє Констандиновићи**“.

Натпис други, нађен с поља на десној певници, овако гласи: „**Показательство сєгѡ свѧтагѡ дома: Ѡбновисє сєи свѧтыи храмь сошєствїа свѧтагѡ духа при благовѣрномꙋ и верховномꙋ господару Гєѡргїю Пєтровићу**, (и) **прєдводитєлю народа србскога и служитєлю монастырскому, игуманꙋ Їоаникїю. Ѡбнови сє сєгѡ лѣта 1810. года, мєсєца октомврїа 17. — Манстор Живадинъ**“.

„Речени манастир је ширине 38 и дужине 120 стопа. На њему има 6 кубета. Манастир је овај изнутра са свим у рђавом стању и за људе опасан, будући да из целога свода непрестано камење пада, тако, да братство и народ у великој су опасности богослуженије обдржавати, и да много прокисава чега ради и темпло, које је већ готово, не може се наместити, док се сав манастир не препокрије и она места, од куда камење пада, не оправе“.

Овако описује манастир Манасију комисија у своме „рапорту“ од 7. Декембра 1839 године; но сада је манастир тај оправљен прекрасно, покривен је плехом, начињено је прекрасно темпло, патосан је мермером и у опште стање је његово сада у велико поправљено.

За све то ваља захвалити највише пређашњему манасијском архимандриту, садашњему неготинском архијереју, госп. *Евђенију* и садашњему игуману мана-

сијском оцу *Кирилу*, примерноме духовнику и врло вредноме домаћину и књевнику.

У Српском Летопису (за 1863. II. стр. 51.) има пространији опис овога највећега а и најлепшега манастира у Србији. По овом опису дужина Манасије износи у хватима 16 хвата, 4 шуха и 9 палаца, а ширина 8 хвата, 5 шуха и 6 палаца. Овде да приметим за све, да се комисија свака служила својом мером, какву је знала и имала. Мислим да и ово иде у карактеристику онога доба.

Народ прича и данас да је деспот сахрањен у овоме манастиру што и Троношки Летописац (Глас. V. стр. 98.) изреком потврђује.

Садашњи епархијски неготински архијереј, док још беше манасијски архимандрит, даде помоћ г. Ст. Тодоровићу те овај издаде литографисану слику овога манастира. Уз то снимио је он и лик деспота Стефана који се у цркви налази као и запис поред њега што је на дувару. Запис овај ја не могах прочитати, али је ту верно снимљен и може коме испасти за руком да га прочита онако баш како треба.

Манасија је далеко од Свилајинца 5 сахата, али на добрим коњима, како је сада и леп насип начињен, може се и за три сахата стићи. Од свију српских старина највредније је, у Србији, видети *Манасију* и *Студеницу*. Студеница је лепша лепотом, а Манасија је већа и величанственија. Видети Манасију не значи само видети један знатан манастир, него видети једно од утврђених српских места онога доба (од 1389—1427), на коме се огледа колико де-

спотова побожност и лепи кус толико и снага народа српског, живахна и усред малаксавања што онда настајаше.

Године 1837 имаше Манасија 2000 гроша готовине и 65 гр. на вересији.

Ова села су нурија Манасији: село Војник са 72 куће; Буковац са 63 к.; Милива са 89; Витанац са 75; Бељајка са 113; Кованица са 37; Језеро са 53; Поповњак са 30; и Ресавица са 53 куће, свега 585 кућа нурије.

Слави св. Тројице а сабор се купи и о Великој Госпођи (15. Августа).

2. МАНАСТИР РАВАНИЦА.[1]

Манастир овај зидао је кнез Лазар.[2] Широк је 28 а дугачак 89 стопа. У једном рукопису из XVII. в., који се находи у библиотеци министарства просвете у Београду под бројем 23. пише ово за Раваницу:

Въздвыже и храмь ѡть ѡснованїа вь славоу иже вь славѣ възнесшомоу се Христоу Богоу нашемоу на мѣстѣ нарицаемѣмь Равьница, высотою и красотою прѣоудивлѥнь и четирми стльпи оутврьждень и живописанїемь ѡзаривь его, наурьтанїемь и вьѡбраженїемь, вьпльщенїе сина божїа и прѣчистїе его матере

[1] Раваница се помиње у летописима које издаде 1851 године у Прагу пок. Пав. J. Шафарик (Изборъ югославянскихъ достопамятностїи) на страни 62., 72. и 74. (да је изгорела 1398). **Мурать прими Корьчь и Раваницу** 1438. стр. 77. И у Monumenta Serbica на стр. 196—200. У путешествїю Іоак. Вучича по Сербїи стр. 85. Г. Каниц у делу: Византијски споменици по Србији. Г. Тодор Влаић у „Србском Венцу“ у Београду год. 1850 стр. 1—9.

[2] Зидао је цар Лазар године 1381.

и светыихь его и не изуьтенних уюдесь, и страсти иже пострада по нась да нась вьзнесеть вь прьвое достоание, златомь и шаровы разлиуиими оукрасивь его, и сьсуди сребрьніи разлиуніи и позлащениwбогативь его, потире, дискоси, кадилниџе, каџіе, рипиди, блюда, уаше служителние, двериџе сребрьне позлащенние, свѣщници тѣмже wбразомь, иконы великыи и дробнии wковани и позлащенны и крьсти уьстныи такожде wковани и позлащеньни и бисеромь и каменіемь много уьстнымь оукрашени, завесе различне, wть вусса и злата истькана и багра . . . .
. . . . таже градомь wградивь его и седмими пирьги оутврьдивь, трапезоу же сьздавь, широтою оубо и висотою довольною мѣрою, еже и нареуе wбѣдницоу, и келіе сьградивь и прилѣпивь вь зьдоу ıакоже гнѣзда птиуаа вь оупокоеніе инокомь и вьсем хотеџимь спасти се. и приложивь села и дохотки ѕѣло много и доволно, виногради насадивь и wвоџіа различиаа. Таже сьбравь вь немь множьство инокь и лавроу саставивь и wбџе житіе оустроивь, ıако дивити се мноземь wть дальние страни приходеџимь. Поставлıаеть же вь нихь игоумена некоего моужа Арсеніа именѣмь, моужа свџа добродетелна и доволнимь разоумомь оукрашена“.

. . . . Сьздаже и дроугы храмь, лежеџь вь вьстоуиѣи странѣ вь подгоріи мѣста того близь великые лаври, и болницоу оустроивь вь оупокоеніе болѣџимь инwкомь и страннымь и расслаблıеннымь“. Не знам управо где је била ова друга црква, ако није развађена црква *Петруша* код реке Црнице. Недалеко од манастира Раванице находи се

извор *Немања,* а и више развалина од богомоља и градића.

У Раваницу је пренето св. тело цара Лазара, по што је ископано из прве раке, у коју је на Косову било сахрањено.

Манастир овај имао је, за Турака, као и све што је српско тешку судбу; но комисија вели: Обновљен је, као што гласи натпис, у време Карла VI. Сам натпис гласи овако: „**Ѡбновисє сїа церков божиєю помоцїю, Римскагѡ Цєсара Карола VI. свободою, а трꙋдомъ Їєромонаха Стєфана** 1710“. Овай є надписъ србскимъ єзикомъ и словима писанъ а име „*Карола*“ латинскимъ писменима.

Комисија, даље, каже да на манастиру има 6 кубета, да унутра има темпло, али да на више места манастир прокисава па га треба препокрити. Помиње да су свецима Турци поизбадали очи „миздрацима“, предлаже: да се сав манастир окречи, да се ћелије начине, да се подигне звонара а то манастир „ништа није кадар из своје собствености урадити“.

Најпосле каже, „да манастир нема ни мало жирородне горе за то предлаже да се од планине *Бигра* неки део одвоји и да Раваници, премда су сељани села Стубице томе противни“.

Међу тим комисија не помиње ништа о грамати цара Петра Великога и св. Синода, нити што зна за ону записку на служвенику св. кн. Лазару и св. Ромилу, коју саопштава г. Лавровски (у XII. Гласнику Друштва Србске Словесности на стр. 681., и 682—683.) и у којој се казује како је Раваница разорена и калуђери се разбегли и однели мошти св.

кнеза Лазара у Сент-Андреју а отуда сишли у Фрушку Гору те обновили манастир *Врдник*, који се од тада прозове *Раваница*, и како се, одатле, вратио „старацъ Стефанъ Єромонахъ Ігуменъ и даскалъ“ опет у ресавску Раваницу те је обновио и у њој умрьо. Записка ова помиње догађаје од 1683 године до 1730. од прилике.

Манастир Раваница далеко је од Ћуприје два сахата идући к истоку а од Манасије лежи на југу и далеко је 4 сахата хода.

Раваница је сада лепо оправљена, покривена плехом, с поља окречена, ћелије су јој особито лепе а и иначе има се у свему добро.

За све ово ваља захвалити њеном дугогодишњем архимандриту госп. Дионисију Поповићу.

Године 1837 Раваница није имала ни паре готовине.

А године 1864 имала је 11.063 гр. и 7 пр. ч.

Ова села чине нурију манастиру Раваници: село Бигреница са 169 кућа; Паљани са 51 к.; Иванковац са 39; Сење са 151; Батинци са 88; Стубица са 99; Забрега са 57; и Буљани са 110, свега 764 куће.

Раваница слави Спасов дан, али се сабор купи и о Видову дне (15. Јун.) а и о Великој Госпођи (15. Августа).

3. МАНАСТИР СВ. ПЕТКА.

Црква заједно с олтаром, изнутра, дугачка је 50 стопа а широка 15.

Лепа је и има ново темпло; зидали су је житељи среза параћинског 1824 године. Ту је некад била

црква па срушена и само јој се знало за темеље. Срби измоле од Турака ферман да озидају цркву на том темељу. Турци им даду ферман, али тако, да нова црква не буде ни за чеперак већа од старих темеља. Срби се забрину, јер су темељи показивали да је стара црква била веома мала. Нужда свашта изумева. Обисну око Турчина који ће доћи да гледа кад се буде постављао темељ, а овамо оду раније на неколико дана, те ископају нове ендеке и наспу их оним кречом и камењем од старих темеља, па заспу. Кад Турчин дође да види старе темеље, они све то открију и покажу као основе старе цркве. Турчин, и ако види, зажмури за мито и црква се начини колику је народ желео.

На њој су три кубета, од којих је једно над крстионицом која се у опште зове „*гробница*“.

Овоме манастиру сваке младе Петке долази многи народ на „Топлик“ — „врело“, воду, која испод манастира извире и ту се купају и умивају болни.

Овај манастир лежи јужно од Раванице а југоисточно од Параћина. Од Раванице до св. Петке, преко, може бити 3 сахата а готово толико и од Параћина. Поред св. Петке пролази главни друм који од Београда води у Зајечар преко *Честобродице* и *Бољевца*.

Света Петка слави 26. Јулија и тада се и сабор велики скупља код ње.

Ова јој села иду у нурију: Доња Мутница са 110 кућа; Горња Мутница са 74 к.; Лешје са 27; Шалудовац са 31; Извор са 46; и Кличевац са 27 кућа, свега 315 кућа.

Манастир овај имао је 1837 године 120 гроша готових новаца; а године 1864 није имао ни паре у готовини.

4. МАНАСТИР МИЉКОВ.

Кад се од Смедерева путује к Јагодини левом обалом Мораве, онда се од села Лапова и од места Рогота врло лепо види мала црква на десном брегу Мораве под самим селом Гложанима. То је манастирић *Миљков* или иначе *Буковица.* Око манастира су два брда: источно му се брдо зове *Оглавак* а западно *Градац.* Не зна се време кад поста ова богомоља; но прича се да га је, на старом темељу некаквом, зидао неки богат човек из села Гложана по имену *Миљко.* Црква је од проста камена, окречена с поља и изнутра, има једно кубе а препрата је од дрвета; све је пак покривено шиндром.

Има прилично непокретно имање али га, кад су велики поводњи, вода може да заспе: тако ружно стоји. Овај манастир није до скора имао нурије и тек од скора добије нурију на штету цркве у Гложанима.

Године 1837 имао је готових новаца 100 гр.; а год. 1864 нарасла му је готовина на 5024 гр. и 29 пр. ч.

Миљков манастир слави Ваведење а сабор се купи о Преображењу (6. Авг.)

Ова су му села дата у нурију: село Гложани, у којима има црква усред села, са 159 кућа; Радошин са 69 к.; и Бресје са 43 к., свега 271 кућа.

ПРЕГЛЕД ГОТОВИНЕ МАНАСТИРСКЕ
године 1839. и 1864.

Број.	Име манастира.	Готовина у чарш. грошевима. 1839. Гр.	1839. Пр.	1864. Гр.	1864. Пр.	Примедба.
1	М. св. Романа о. алекс.	—	—	6859	14	
2	» » Ст.-Лип. » »	—	—	3076	12	
3	» Рајиновац о. беогр.	—	—	11090	4	
4	» Раковица » »	—	—	42233	22	
5	» Боговађа о. ваљ.	—	—	—	—	Има дуга до 1000 ц.
6	» Јошаница о. јагод.	—	—	2260	—	
7	» Калинић » »	—	—	45288	$6^2/_3$	
8	» Љубостиња » »	—	—	42503	36	
9	» Суходол о. књаж.	—	—	29436	32	
10	» св. Тројица » »	—	—	3912	36	
11	» Враћевшн. о. краг.	—	—	4379	$39^1/_3$	
12	» Грнчарица » »	149	—	20550	28	
13	» Драча » »	115	28	8854	16	
14	» Велуће о. круш.	—	—	3677	31	
15	» Наупара » »	213	—	16910	20	
16	» Тропоша подр. окр.	—	—	811	38	
17	» Витовница о. пож.	1565	—	30038	4	
18	» Горњак » »	—	—	27177	34	
19	» Туман » »	780	20	1016	11	
20	» Благов. руд. о. рудн.	—	—	47	—	Има дуга 944 16 п.
21	» » каб. » »	—	—	2175	38	
22	» Вољавча » »	—	—	100	18	
23	» Вујан » »	—	—	12688	1	
24	» Јовања » »	—	—	12	21	
25	» Никоља окр. рудн.	—	—	8171	13	
26	» Манасија окр. ћупр.	2065	—	771	32	
27	» Миљков » »	100	—	5024	29	
28	» Раваница » »	—	—	11063	7	
29	» св. Петка » »	120	—	—	—	
30	» Клисура окр. ужич.	—	—	334	39	
31	» Рача » »	627	35	46969	$14^1/_2$	
32	» Ваведење окр. чач.	—	—	183	30	
33	» Жича » »	707	14	2155	35	Има д. 4643 г. 27 п
34	» Сретење » »	—	—	32533	29	
35	» Студеница » »	—	—	86046	25	
36	» Тројица » »	—	—	11770	33	
37	» Буков о. крајин.	—	—	113288	$11^1/_2$	
38	» Вратна » »	—	—	20974	12	
39	» Манаст. » »	215	—	9422	31	
40	» Петковица о. шаб.	5053	21	15596	21	
41	» Радовашниц. » »	200	—	8857	—	
42	» Чокешина » »	32786	33	25566	10	
	Свега . . .	44698	31	713733	34	

СЛУЖБА И ЖИВОТ

СВЕТОГА ЂУРЂА КРАТОВЦА.

ПО РУКОПИСУ XVII. ВИЈЕКА СПРЕМИО ЗА ШТАМПУ

Стојан Новаковић.

Службе Србима свецима појав су у историји наше књижевности и историји наше домаће цркве, који нам у многоме даје освијетлити ондашње просвјетно стање, висину развитка и правац умне радње у старој српској држави. Оне дакле нијесу од важности *само* за испитивање старога црквеног језика нашег. С тога рукописима службаба тијех допада двострука врједност за историјску науку о народности нашој.

О овој ствари до сад је код нас мало рађено. Што је рађено, оно је започео први Ђ. Даничић, штампав о томе своју лекцију из историје књижевности у „Видову Дану“ од 1862 бр. 23., 24. и 25. под именом „Службе Србима свецима“. Помињући овдје *почињање*, не мислим ништа друго него критичку радњу око истраживања саме ствари; јер штампање „Србљака“ за црквену потребу и нешто библиографијскијех биљежака о овој ствари у П. J. Шафарика само је материјал. Поред изискивања критичкијех о самој ствари долазе још истраживања

науке о језику, којој су драгоцјени сви стари споменици, а много више споменици што су постали нарочито за таку домаћу потребу као што су службе народнијем свецима, којима је народна црква хтјела показати своје поштовање и признање. Може се рећи да је овоме изискивању одговорено барем у пола тијем, што се српски свеци и данас славе у цркви нашој и што су им службе штампане у Србљацима; али то не вриједи са свијем. Ваља се обазрети на историју садашњих Србљака. У старо вријеме, док бијаше у Срба на снази стара наука и стара држава, не бијаше Србљака, него се свецима нашим, које не слављаше само наша него често и бугарска а може бити и руска црква као што за то у неколико има доказа, даваху мјеста у минејима уза све остале свеце наше цркве, и они се не одвајаху између њих. Тако је и у нашим старим књигама, и рукописним и штампанијем. *Србљак* у данашњем смислу знамо најстарији у рукопису калуђера Максима из манастира Раковца, који је писан тек 1714-те године, — а то је врло важно.[1] За њим долази Србљак арадскога владике Синесија Живковића (штампан у Римнику у Влашкој 1761.) по коме се почео Србљак прештампавати у Русији. — Наука у српским земљама није никад горе стајала но око 1700; у то нам се вријеме почеше заводити по црквама руско-словенске књиге, и у то вријеме замираше она сјајна и поштовања достојна књижевност којом се слављаше српско име по небројеним црквама у вријеме Немањића. Можемо

[1] P. J. Schaffarik Gesch. der serb. Schriftthums. Гледај моју „Историју српске књижевности" Београд 1867.

ли се потпуно ослонити на поузданост прикупљања служаба Србима свецима у тако вријеме; можемо ли очекивати да је прикупљено све у једно што се у овој ствари учинило по српскијем земљама за вријеме рада који трајаше три четири вијека?.... У Србљаку прештампаваноме у Русији нема службе светац као што је архијепископ Јевстатије I. (1278—1285). Ни у једноме нема службе светац, који је историјска знаменитост у нашој борби с Турцима, на име св. Ђурађ Кратовац; а служба му се заједно са животом нашла у једноме старом рукопису. Спремивши за издање живот и службу св. Ђурђа Кратовца, ово напријед рекосмо за то, да се види како стоји данас она грана наше историје књижевности у коју иде и овај прилог наш.

За овај је рукопис први објавио свијету Ђ. Даничић у поменутој својој лекцији, штампаној у „Видову Дану“. За тијем је говорио о њему пространије у Književniku 1866-те године стр. 303. наштампав на том мјесту кратак извод живота Ђурђева.

По томе што ћемо рећи о рукопису све су ријечи Ђ. Даничића.

„Рукопис је у народној библиотеци (№ 23), писан на хартији, има 179 листа у 8-ни и ово има у њему: на листу 1—12 **мѣждѹчасїе .а.-го часа; мѣждѹчасїе третїаго часа; мѣждѹчасїе .ѕ.-го часа; мѣждѹчасїе .ѳ.-го часа**; — на л. 12—20 **начело павечерныцы**; на л. 27—70 **послѣдованїе вь память светаго и блаженнаго кнеза Лазара бившаго самодрьжца вьсеѥ срьбскыѥ земле**; на л. 72—136 **мѣсеца того** (то је Фебруар, али не зна се од куда така

погрјешка) **.ѧі. светаго свещеномѹченика Власїа епїскопа севастинскаго и светаго моученика Гюоргїа новаго иже вь Сардакы;** — на л. 137 **ѹставь пѣваемы над коутїєю оусьпшимь;** на л. 147 **молитва над новѣм брашном;** на л. 147 на другој страни **молитва глаголюмаа над тѣстом;** — на л. 148—149 **молитва на благословенїе масла**".

„На првој страни пошљедњега листа на којој је крај књизи пише: **Сиѩ книга деѹанска светаго великомѹѹеника вь царех Стефана .г. Ѹроша**, а испод тога истом руком са свијем у дну: **писа Ȥахариѩ проигѹмень вь лето .҂ȥр. и .пє., мѣсеца сектемвр(иѩ)**; даље је у истој врсти још нешто написано, али се већ истрло те се не може знати ко је књигу писао и кад, јер проигуман Захарија само свједочи да је он писао овај запис године ҂ȥрпє. т. ј. 7185=1677. Али не ће бити књига много старија од записа: по писму може бити из почетка XVII. вијека".

„У служби кнеза Лазара има и кратак живот његов". Тај смо живот такође за штампу спремили и долази послије овога чланка у овој истој књизи.

Али је најважнији дио рукописа, „Служба и живот светога Ђурђа Кратовца". Ђ. Даничић мисли да „Живот" тај нема правога свршетка. Што такође припада међу ствари, које нас могу обрадовати у овом дјелу, јесте и то што му се зна писац. Именује се ријечима у пјесми: **попь Пеѩ**[1] **тебѣ приносить Гюоргию.**

---

[1] У рукопису **Пѣѩ.**

Назначићемо, да је рукопис набавио у библиотеку народну 1858 Ј. Х. Константинов, а он га је нашао у манастиру св. Петра близу Призрена.

Архиепископ черниговски Филарет у својем дјелу „Святіє южнихъ Славянъ" (Черниговъ 1865) помиње да је мука светога Ђурђа, како је описа очевидац на српском језику, штампана у *„Лѣтоп. археогр. ком."* С.Петербург 1864. али те књиге у Биограду нема. На пошљетку завршује Ђ. Даничић свој говор о овоме дјелу ријечима: „да би добро било штампати и цио живот овога свеца и службу његову, као наше књижевно дјело, које може бити да би нам показало што у тадашњем просвјетном стању народа нашега".

Овијем се и старасмо да ту жељу по могућству извршимо.

Још нам ваља казати којих се начела држасмо радећи овај посао.

Држећи се у овијем стварима пута на којем се сјајно показаше пок. П. Ј. Шафарик, др. Ф. Миклошић и наш неуморни Ђ. Даничић а за њима и поштовања вриједни В. Јагић из Загреба, не хтјесмо се слијепо држати рукописа у стварима од правописа и начина писања: јер нијесмо у стању у томе виђјети оне важности коју су ради да нађу неки руски научници. Скраћења смо попунили свуда, на акценте нијесмо никако ни мотрили, јер данас већ не треба ничим потврђивати како они нијесу ништа у књижевности старијех рукописа, а у правопису смо се држали с дошљедношћу само онога што смо најбоље нашли у рукопису. Изведавши, на име, у принцип оно што бјеше у рукопису најбоље у правопису,

изједначисмо према томе и све оно што није тако било и што је писано друкчије буд невјештином, буд незнањем, буд непажњом. Такијем начином ми нијесмо узели у правопис ништа из своје главе, а опет смо га удесили тако, да ће изгледати као цјелина којој ће начело бити наука а не самовоља. Ко је рад сазнати какав је правопис у самом оригиналу, може га познати у цитатима који су у овоме предговору наведени, а и ми ћемо овдје напоменути посебице шта у правопису долази и шта смо ми мијењали.

У рукопису слово ѣ писано је са свијем самовољно, час на својим мјестима, час на мјесто є (и коренитога, и од наставка, и замјенитога за ѧ: **вѣрѣ** долази м. **вѣрє**, које је генитив по народноме језику м. **вѣры**; **красотѣ** м. **красотє** 2 п. јед. Тако исто **градѣ** у 5. п. јед. м. **градє**). Мјесто ѣ на правоме мјесту његову долази є, а по некад и ѥ, али ово друго доста ријетко (**гнѥвь** м. **гнѣвь**). Познаваоцима ове врсте књижевности није од потребе потврђивати ово другијем примјерима.

Поред овога за чудо је како слово ь кад је употребљено, долази увијек на свом мјесту. Нашао сам само на два мјеста (у ријечи **любованѣ** м. **любовьнѣ** и **чловѣчаскаго** м. **чловѣчьскаго**) *а* народно мјесто њега и један пут ь мјесто народнога *а* у ријечи **вьсь** м. **вась** (2 пад. мн. личн. зам.). У осталом долази мјесто њега врло често апостроф (') и често нема ништа међу словима гдје би требало да оно дође. Разабравши у опште како се ь употребљује, ми смо према ономе изједначили остало.

Слово ы исто тако као и ѣ нема својега правог мјеста него је са свијем измијешано са и. И ту сам се држао онога чега и код ѣ: пометао сам ы на име на његово право мјесто.

Слова ї и ѡ нијесам хтио писати нигдје, јер се ѡ употребљава без икаква правила а ї долази исто тако у различитијем случајевима мјесто и. Видјевши да у свијема ријечима мјесто оба та слова долази правилно и и о, ја сам се тима двама увијек и служио.

Исто сам тако чинио и са словом ѹ, писавши мјесто њега свуда оү; јер је и оно на измјенце са оү писано без икаква правила. Исто сам то учинио и са словом ѿ.

Глаголски партицип praet. pass. има у овом рукопису скоро увијек придјевски наставак ьн. Тога наставка нијесам хтио писати јер држим да је доста што то овдје спомињем, а то сам учинио за то, што је тај наставак на том мјесту неорганичан. Упор. Миклошића Formenlehre (Wien 1856) стр. 95.

Ријечи сам одвојио и пунктацију употребио према данашњем обичају.

Што се тиче језика, у томе сам вјерно оставио и зло и добро као што сам нашао у рукопису, задржавши и оно што је дјело самовоље и чини неорганичност у језику. Понегдје сам о томе и биљешке на дну страна додавао.

Мѣсеца того[1] .аı. светаго свещеномоученика Власиꙗ, епископа севастинскаго и светаго моученика Геѡргиꙗ новаго иже вь Сардаки. Аще хощеть прѣдстатель, творимь бьдениѥ на малѣи вечерьни. Стихиры светомоу геѡргию глась .а. подобьно небесьнымь чиномь радованиѥ.

Небесьныихь красоть вьжделѣвь врѣменьноую славоу ꙗко тлѣньноу вьмѣнивь, ꙗко беспльтьнь прѣтрьпѣль ѥси многоказньныѥ моукы гонителиѥ доблѥстьвьно, блажене! О нась, христовы страдальче, моли се!

На степени вѣре, моученице славьне, мысьль свою оутврьдиль ѥси стрьмлѥниꙗ бежбожьныхь, никако же поколѣбавь се, тѣмже онѣхь нахожденꙗ беждѣльна показаль ѥси силѣ христовѣ укрѣпльшеи те, богомоудре моученице Геѡргиѥ!

Вь небесьныхь чрьтожѣхь ликоуѥши ныиꙗ, веселиши се вь славѣ вьсачьскыихь цара Христа; моли се ѥмоу о нась, блажене, ꙗко да полоучимь вѣчьноущеѥ блаженьство сь моученичьскыми лики и праведьныихь сьборы!

Двашь првоу. Слава, глась .ѕ.

Страдальчьскымь моужьствомь, воине, благочьстьно вьороужь се, сьвѣстию Христова повелѥниꙗ

[1] Фебруара.

ꙗсно проповѣдалъ ѥси, ꙗвьстьвно оукрѣплꙗѥмь силою ѥго, моучительскоѥ прѣщениѥ немощьно показалъ ѥси. Не раде о огни горещаго крѣменьнѣ ниже о славѣ земльнѣи ни въ чьто же соуща нъ божьстьвьныхъ даровании оупованиѥ положьша и не погрѣшивьша блаженыихъ жилищь сьвьдворениꙗ идѣже нынꙗ прѣдстоиши сь вьсѣми светыими, моли се вьсѣхъ владыцѣ, избавити се намъ отъ вьсакаго навѣта противьнаго и въ боудоущои жизни десьнаго стоꙗниꙗ и блаженаго сподобити се приѥти.

Завидѣ соупротивьникъ стадоу твоѥмоу, прѣчистаꙗ, вьсегда ратоуѥть лоукавыи снѣдь себѣ сьтворити, нъ ты, богородице, того врѣда избави насъ.

На стиховьно, стихиры гласъ .в. подъ доме ефра.

Среди православьныхъ сьсловиѥ дьньсь въ веселии почьтѣмь дьньшьнꙗго страдальца Гѥоргиꙗ, ѥгоже Христось прослави исповѣдавьшаго того прѣдь моучители.

Кою похвалоу и чьсть тебѣ принесемь, о Гѥоргиѥ, ѥже здѣшьнѥѥ славы и чьсти ꙗко оумети оплювавь и прѣзрѣвь и оулоучилъ ѥси славоу отъ Христа сь моученикы и моудрыими дѣвами.

Стихъ: насажденъ въ домоу господьни.

Оу Христа нынꙗ прѣдстоиши сь вьсѣми светыими, и ꙗсно наслаждаѥ се того свѣтлости и красоти нетлѣньныѥ помени, моучениче, поминаюшихъ те, Гѥоргиѥ!

Вьзьсѣдь ꙗкоже на колесьницоу огньноую, своѥю кръвию и притекль ѥси неходатаистьвьно, блажене,

кь троици идѣже шоумь праздьноующихь и веселещихь се, Гюоргию!

Призри сь высоты о прѣсветаѩ владычице на смѣреныю рабы своюю и кыждь къзвышению грьдыихь на стадо православьною; и грьдыю смѣри, смѣреныю же молитвами вьзвыси, богородице!

Тропарь глась .д. вь трьпѣнинхь многоискоусьныхь .н-щи на оутрьни, на: богь господь.

—

На велицѣи вечерьни стихологь блажень моужь, и поюмь стихиры глась .д. подь: ѩко добль.

Поспѣшенимь доуховьнымь, страстотрьпьче Гюоргию оудолѣвь сьпротивоборьцоу ѩко воинь непобѣдимы, оурожимь бо вѣры тьмы мисьльныхь моучинь побѣдиль юси и сьврьшивь свои подвигь законьно сь вьсѣми страдальцы вѣньча се, великомоучениче, доблюстьвьно.

Вь тьмници моучениче затвараюмь и кь нюи божьствьныимь поучениюмь оукрѣплаюмь не брѣгль юси поученимь невѣрьныихь, кь соудии же безаконьномоу приводимь и ласканьми и прѣщеньми понуждаюмь Христа отврѣщи се, нь ты ни вь что же вьмѣниѩ маловрѣменьныихь, огнюмь сконьчаль юси течению, богомоудре, кь Христоу, югоже вьжделѣль юси, прѣшьль юси славьно.

Нашьствие вьсако вражие раздроушиль иеси, агараньскые же слоужителие посрамиль иеси, иеретичьствоующихь же трьпѣниемь своимь оужасиль иеси, православьныхь же и иединовѣрьныихь тебѣ оудивиль иеси и сь моученичьскыми ликы нынѣ веселиши се, сь ними же Христоу богоу о нась моли се, иже вѣрьно хвалещихь те, блажене, и почитающихь светые ти мощи, Гиеоргие.

Слава глась .г.

Вь подвизѣ моучения себе добрѣ оукрасиль иеси и благочьстивыихь сьборь оукрѣпиль иеси, знаемыхь же тебѣ вьзвеселиль иеси, бѣсовьскоую силоу раздроушиль иеси, амирахананьскые оучителие посрамиль иеси, сардакинскые же люди сь обрьстьными оудивиль иеси, аггельскые же сили трьпѣниемь своимь оужасиль иеси, и моученикь ликь прославиль иеси. Сь ними же нынѣ вьдваряеши се вѣньцемь нетлѣньныимь вѣньчань десьницею христовою, за иегоже, блажене, себе огню прѣдаль иеси, великомоучениче Гиеоргие, моли се о нась кь господоу!

Како не дивимь се богомоужьномоу ти рождьствоу, прѣчистаа, искоушения бо моужьска не приемьши, вьсенепорочьнаа, родила иеси безь отьца сына пльтию иже прѣжде вѣкь оть отьца рождена безь матере никако же прѣтрьпѣвьша измѣниения или смѣшения или раздѣлиения нь вь обоиемь соуштьствѣ своиство цѣло сьхраньша, тѣмь же мати, дѣво владычице, того милости спасти се доушамь иже православьно богородицоу исповѣдающихь те.

Вьходь. Прок. Дьневи, и чьтениѥ прѣмоудрости Соломоновы.

Праведьнынхь доуше вь роуцѣ божни и не прикоснеть се нхь моука, непьщевани быше вь очию безоумьнынхь оумрѣти и вь мѣ[1]... озлобленниѥ исходь нхь и ѥже о нась шьствиѥ ськроушениѥ, они же соуть вь мирѣ, нко прѣдь лицемь чловѣчьскыимь, аще и моукоу принмоуть, оупованиѥ нхь бесьмрьтиꙗ испльнь, маломь показани бывьше великаꙗ вьспримоуть. Ꙗко Богь искоуси нхь и обрѣтеть нхь достоини себѣ и ꙗко злато вь грьнили искоуси нхь, ꙗко вьсесьжигаѥмоу жрьткоу приѥть нхь, и вь врѣме посѣщениꙗ нхь вьсиꙗють и ꙗко искры по стьблию потекоуть, соудеть ѥзыкомь и обладають людьми и вьцарить се господь на нихь вь вѣкы, надѣющеи се на нь разоумѣють истиноу и вѣрьныи любовию прѣбоудоуть вь нѥмь.

От ь прѣмоудрости Соломоновы чьтениѥ.

Праведьникь аще постигнеть сконьчати се вь покои боудеть, старость бо чьстьна не многолѣтьна ни вь числѣ лѣть изчитаѥть се. Сѣдины же соуть моудрость чловѣкомь и дѣло старости и житиѥ безьскврьньно, оугодьнь бо богови бывь, вьзлюблѥнь бысть и живыи по срѣдѣ грѣшникь прѣставлѥнь бысть, вьсхыщень бысть да не злоба измѣнить разоума ѥго или льсть прѣльстить доушоу ѥго, речениѥ бо злоѥ гоубить добраꙗ и глоумлѥниѥ похоти прѣмѣнꙗѥть оумь

[1] Ово је нејасно за то, што је на том мјесту био запис некакав са стране и неко, избрисав тај запис нечим мокријем, дотакао се мало и крајњих слова од врста.

незлобивь. Сконьчавь се вь малѣ испльнить лѣта многаа, оугодьна бо бѣ господеви доуша його. Сего ради потьща се оть срѣды його злобы, людию же видѣвьше и не разоумѣвьше и не положивьше вь помишлению такоага яко благодѣть и милость на прѣподобьныихь його и посѣщению вь избраныихь його.

Оть прѣмоудрости Соломоновы чьтению.

Правьдьници вь вѣкы живоуть и оть господа мьзда имь и сьткорению ихь оть вышьняаго. Сего ради приимоуть царствию красоте и вѣньць доброты оть роукы господьню, яко десьницею покрыють ихь и мишьцею защитить ихь и приють ороужиюмь рьвению и ороужиюмь осоудить тварь. Вь мьсть врагомь облѣчеть се вь брьню правдоу и вьзложить шлюмь, соудь нелицемѣрьнь и приметь соудь непобѣдимь прѣподобию. поострить же люеть гнѣвь вь ороужию и покорєть сь нимь вьсь мирь на безоумьникы, поидоуть праволоучьныю стрѣлы мльнины и яко оть окроужьна лоука облачьна на намѣрению пероуть и оть каменна праштею ярости испльнь падоуть гради. Вьзнегодоують же на нихь вода морьска, рѣкы же потопеть напрасьно, противоу имь станеть доухь силы. Яко вихрь развѣють ихь и опоустить вьсоу землю. Безаконию сильныхь и злодѣянию прѣвратить прѣстолы силныихь. Слышите оубо, царию, и разоумѣите и наоучите се соудию коньцемь земли и вьноушите дрьжещеи народы ико грьдещеи се о народѣхь юзычьскыхь яко дано бы дрьжанию вамь и сила оть вышьняаго.

На литии стихирь храмоу, та же светомоу, глась .а.

Свѣтлы храборьникь Гєоргиє кь славьнѣмь страдании своюмь горьнюю силы веселить и сь ними нынꙗ радоуєть се и намь на ꙁемли веселиє нынꙗ вьꙁдвиже, новь праꙁдьникь трьжьствовати славьнаго твоюго прѣставлєниꙗ, прославлꙗюще твоє подвигы и трьпѣниꙗ, юже прѣтрьпѣ Христа ради, блажене, помоли се о нась, свете, раискоє полоучити селєниє и велию милость.

Доблюстьвьными страдании оудивиль юси аггельскаꙗ воиньства ꙁреще те, воине, огньнаго пламене не оужасающа се и юноу ти соущоу на огнь дрьꙁоюща и тьщещоу се по срѣдѣ пламене вьврѣщи се Христа ради, ꙗкоже иногда триє отроци, сь ними же нынꙗ вьдварающи се. Поминаи, Гєоргиє, тебе почитающихь и покланꙗющихь се рацѣ мощеи твоихь.

Весели се о господи граде Софиє сь окрьстьными странами, радоуите се и ликоуите вѣрою свѣтлою одѣꙗвьшеи се и дрьꙁновениє велиє приємьше Гєоргиꙗ новаго храборьника вь сиє послѣдьнюю дьни подвиꙁавьша се и равьно трьпѣниє покаꙁавьша и огнюмь сконьчавьша се, ꙗкоже иногда славьнаго апостола и еуангелиста Матеꙗ[1] и по нюмь бывьшимь великомоученикомь, и прославимь иже тѣхь оукрѣпльшаго Христа и побѣдоу тѣмь нась противоборьца даровавьшаго и вѣньцы свѣтлыми тѣхь вѣньчавьшаго и на ꙁемли повьсоудоу паметь ихь прославльшаго и сего юношоу тьчьна тѣмь покаꙁавьшаго и оть ве-

---

[1] Матьоеꙗ стоји тамо.

ликаго пламене ꙁнаниѥ намь оставльшаго и воню благооуханни костѣмь ѥго даровавьшаго, и намь того ради подающаго велию милость.

Слава глась .є.

Сьтецѣмь се вѣрою и любовию, христоименити людиѥ и вьꙁоупиѥмь праꙁдньствьныꙗ и вьсплещимь роуками вьси вь настоѥщеѥ трьжьство славьнаго Гѥоргиꙗ моученика. Воиньства небесьнаꙗ да веселеть се и облаци вьселиꙗ сладость да кропеть ꙗкоже и вь дьнь чьстьнаго ѥго прѣставлѥниꙗ, роса бо тогда надь скрадою ѥго иꙁлиꙗ се сь выше, оудивлꙗющи невѣрьныхь множьства да чюдить се ꙁемлꙗ и море свѣтлаго юноши прѣславьнымь велѥниѥмь: ськроушаите биѥньми, ижежите пльть мою, Христа моѥго не отврьгоу се вь вѣкь; желаю и сладьцѣ приимоу нынѣшьнѥѥ моукы ѥже аще нанесете ми паче вашихь благь иже ми обѣщаваѥте. Кто не оудивить се и кто не прославить и хвальныѥ пѣсны вьспоѥть прѣславьномоу ѥго подвигоу и чюдесь благооуханиꙗ иже оть мощеи ѥго. И молеще се томоу сице рьцѣмь: Вьсесвете Гѥоргиѥ, моли се о нась вь господоу иже твои дьнь почитающихь и рацѣ мощеи твоихь покланꙗющихь се иꙁбавити се оть вьсакого прилога противьнаго и спасти се доушамь нашимь.

И нынѣ глась тьжде.

Вьстроубимь троубою пѣснеи прѣклоньши бо се сь выше вьсе царица милостиваꙗ благословеньми вѣньчаваѥть вьспѣвающихь ѥю. Цариѥ и книꙁи да сьте-

коуть се и царицы и да въсплещоуть въ пѣснѣхъ цара рождьшои иже съмрьтию дрьжимихъ прьвѣіе отпоустити благоизволивьша. Пастирие и оучителие добраго пастира, прѣчистоую матерь, сышьдше се, въсхвалите, свѣтильникъ златозарьны, свѣтоносьны облакъ, небесь ширьшоую, одоушевлены кувоть, огнеобразны владычьны прѣстоль, маньноприемноую златоую роучькоу, затвореноую словоу дверь, вьсѣмь христианомь прибѣжиште. Пѣсньми благогласьными похвалаюире сице рьцѣмь: полато слова сподоби нась смѣреныхъ небесьнаго царьствиа, ичьто же во немоцьно ходатаиствоу твоюмоу.

На стиховьно стихиры, глас .ѕ. подь: вьсе оуповаиие.

Вьсь оть юности вьзложи се владыцѣ сего вьждѣлѣль юси, оучиць же се оть вьсакоіе страсти и скврънословиіа, велерѣчиіа же и глоумлениіа и неприличьнаго хождениіа и моученикь быль юси вьсеизредьны, прилогии моучениіа непрѣклоньнь прѣбыль юси, силою пожрьшаго се на крьстѣ, югоже прилѣжьно моли о доушахъ нашихъ.

Стихъ: Праведьникъ іако.

Гвоздьми оковаше тѣло твоіе трпѣливоіе, страдальче блажене Гиоргию, доушоу непрѣложьноу и оумь некрадомь сьблюль юси и вь тьмьници затвараюмь, вь иеи же пооучаюмь трьпѣти вьсакь видь моукамь наносимыи тебѣ, моученичe страстотрьпьче блажене, Гиоргию великомоу юдиноименитыи и обь-

цьнчє, сь нимь Христа Бога моли непрѣстано о вьсѣхь нась.

Стихь: вьсхвалеть се прѣподобьны вь славѣ.

Радость прѣсвѣтлоую и прѣчьстьноую страданиꙗ твоѥго ради наслѣдоваль ѥси, благооувѣтливе моученичє, чьстьны воиниє непобѣдимє, иже воиньства и ополчениꙗ бѣсовьска оузами твоими ꙗвѣ посрамиль ѥси, сь нимь же и нечьстивыхь сьньмище оудивиль ѥси, благочьстивыхь же лики вьзвеселиль ѥси и дрьзновениѥ велиѥ тѣмь дароваль ѥси, моли се о нась страдальчє блажене.

Слава, глась ѕ.

Страдальчьскымь моужьствомь воиниє благочьстьно вьороужь се сьвѣстию Христова повелѣниꙗ ꙗсьно проповѣдаль ѥси, ꙗвьстьвьно оукрѣпльꙗѥмь силою ѥго моучительскоѥ прещениѥ немощьно показаль ѥси не раде о огни горещаго врѣменьне ни же о славѣ земьнеи, ни вь что же соуща, на божьстьвьныхь дарованни оупованиѥ положьша и не погрѣшивьша блаженыхь жилищь сьвьдворениꙗ идѣже нынꙗ прѣдстоиши сь вьсѣми светыми, моли се вьсѣхь владычицѣ избавити се намь оть вьсакаго навѣта противьнаго и вь боудоущиои жизни десьнаго и блаженаго стоꙗниꙗ сьподобити се приѥти.

Нынѣ Богородице, ти єси лоза истиньна, тропарь светомоу Геѡргию, двашь, Богородице дѣво радоуи се, тадь же уьтениє о моуценни светого Геѡргиꙗ.

По псальмѣхь на оутрьни на Богь господь, тропарь глась .д.

Вь трьпѣниихь многоискоусьныхь подвигь твоихь Геѡргиє, огнѥискоусьноую сьмрьть прѣтрьпѣль єси и по коньчинѣ своєи вѣньць оть Христа нетлѣньныи. Сь моученичьскыми ликы высприєль єси и нынѣ вь земли кротькыхь достоино въдвараєши се, блажене, о нась Христа Бога моли непрѣстано иже вѣрьно поклањающихь се рацѣ мощеи твоихь.

На .а. стихологь сѣдальнь глась .а. подь: камени знаменаноу.

Блаженьство єже на земли възненавидѣ, моученице, иже на небесѣхь блаженьство възлюбиль єси, сего ради везаниꙗ прѣтрьпѣль єси и ноуждьноую сьмрьть, тѣмь же дьньсь вьсесветоую ти память празднуємь и любовию възываємь, слава давьшемоу ти крѣпость, слава вѣньчавшемоу те, слава даровавьшомоу мощємь твоимь благооуханиє и цѣльбы вьсѣмь.

Двашь. Слава и нынѣ богор.

Роуцѣ свои божьстьвьнѣи, ими же Бога носила єси, дѣво прѣчьстьнаꙗ, вьплъщенаго, за благостыню простьрьши оумилости єго избавити нась оть на-

настеи, въсхваліающихъ те и любовию въпиющихъ слава въселъшомоу се въ те, слава прошъдъшомоу изъ тебе, слава свобождъшомоу нась рождьствомь твоимь.

На .в. каѳ. сѣд. гласъ .д подъ Оудиви се Їосифъ.

Оудивише се аггели твоюмоу моужьствоу Геώргиѥ, зреще твоѥ съпротивлѥниѥ оужасьноѥ, ѥже въ съворищоу агареньскомоу отвѣщаваше: ничьто же ме разлоучить оть любве Христа моѥго; бѣсове же оустрашише се, вѣньценосьца те зреще, о юноше, ѥго же бо мнѣхоу моуками низложити, самь бо побѣждьше се падоше. Иже тогда сего оукрѣпивыи свѣтлымь подвигомь просвѣтаи доуше наше.

Двашь. Слава и нынѣ Бог.

Оудиви се Їосифь плъчеѥстьстьвноѥ зре и вънимаше мнслию роуновьнаго дъжда въ безьсѣменьнѣмь зачетии твоѥмь, богородице, коупиноу огнѥнеопалѥмоу, жьзьль Ааронов прозебъши, и свѣдѣтельствоуѥть ꙗко оброучьникь твои и хранитель свещенником въпиꙗше: дѣва раждаѥть и по рождьствѣ пакы дѣвою прѣбоудеть.

По полиѥлео сѣдильни гласъ .и. подъ: Прѣмоудрость.

Благочьстивыхъ родителѥи сы отрасль, прозебль ѥси оть корене србьскаго и доухомь светыимь водимь оставиль ѥси отьчьство и сьродникы, иже въ

Кратовѣ, пришьль ѥси кь градоу Сарьдакиискомоу, благоүьстиѥмь и правьдою себе оукрашаѥ, завидень же бывь оть беზбожьнихь агареньскыихь наүельникь, тѣхь посрамивь беზбожьноѥ шетаниѥ словесы своими. Сего ради огнѥмь сконьүаль ѥси теүениѥ Гѥоргиѥ, добли моүүениүе, моли Христа Бога грѣхомь оставлѥниѥ даровати, үьтоүщимь сь любовию вьсеүьстьноѥ твоѥ сконьүаниѥ.

Слава и нынѣ Богор.

Ѥгда приидеть соудити вьсеи земли иже вьсѣхь творьць и владыка, сынь твои, дѣвице үьстьнаꙗ, овьцамь ме приүьти десьнымь осоужденаго и кромѣшьнѥѥ тьмы и вьсакоѥ моукы своѥго неклюүимаго роба молю се исхыти, да благодарьно велиүаю богатьство твоѥѥ благости, богородице вьсенепороүьнаꙗ и вьиню ти радоүе се: моли Христа Бога сьгрѣшениѥмь оставлѥниѥ подати ми, тебѣ бо имамь надеждоу рабь твои.

Таж. Антифонь, прок. глась д. праведьникь ꙗко финиꙁь. Стихь вьзваше праведныи и господь. Вьсако дихание... Ѥвангелиѥ, Матеи глава .лѕ. по .и. псальмѣ. Стыхира глась .в.

Приидѣте православьныхь сьбори, старьци и юноше вькоупѣ и дѣвы иже вь градѣ прѣмоудрости тьзоименитѣмь живоущеи сь окрьстьными вьси поревьноуимь по силѣ добродѣтели моүүеникоу. И главоу моудрѣ сьблюдающе, и аще и вьсе тѣло сьдроблѥно боудеть, имами здателꙗ изვѣстьна пакы то свѣтлѣише

сьставити да зданию посрамимь, иеже Христовы именоуюмь се, не соущи водѣ вь соуие име источьникоу. Аще имѣнии и чедь лишимь се, подражаимь цѣлости и голоуба и своюго господа не отстоупимь, ꙗкоже видѣхомь и нынѣ сего воина, не слоухомь нь дѣлы Христовоу заповѣдь сьврьшивьша, да коупить бисера многоцѣньнаго Христа, югоже и полоучи, тѣмь же и мы достоино поживѣмь и ꙗко на весцѣ, на своихь срьдьцихь тогово моужьство изображаимь и оуклонимь се здѣ оть поути пространьнаго да не вьжделѣюмь тамо прьста омочена, и оуслишимь: вьсприель юси благаꙗ вѣ животѣ своюмь, нь да сьгрѣють нась лоно Авраамлю и сь дрьзновенниюмь Христови вьзоупиюмь: Господи, молитвами твоюго страдальца Гиоргиꙗ небесьныихь благь сьподоби нась ꙗко члоовѣколюбьць.

Таж. Спаси, Боже, люди свою, Господи помилоуи .ві. Поп. милостию и щедротами. Канонь Богородици сь ирмосомь на .ѕ. и светомоу на .и. глась .в. Пѣс. .а. ирмось.

Нетреноу и необычноу, немокрьноморьскоую шьствовавь стьзоу изьбраныи вьпиꙗше Израиль: Господевы поюмь, славьно бо прослави се.

Невещьствьныꙗ древлю лѣствица и страньно оледѣвши поуть мора твою ськаза рождьство, чистаꙗ, юже поюмь, владычице, ꙗко прослави се.

Сила вишьнаго соущьство сьврьшено, божию моудрости вьплькщьшеюсе се изь тебе, чистаꙗ, вь члоовѣкомь прибли жи се ꙗко прослави се.

Пронде скрозѣ дверь непроходьноую затвореныѥ оутробы твоѥѥ, правде сльньце унстаꙗ и мировн вьсниꙗ ꙗко прослави се.

Канонь моученикоу Гѥоргию; ѥмоу же краѥ гране сиѥ. Попь Пеꙗ тебѣ приноснть Гѥоргиѥ. Вь Богородичьнахь глась .а. пѣс. .а. Ирмось: твоꙗ побѣднтельна.

Прѣпрославлѥнь ѥси вь светыхь, Христе слове божни, слово ми вьдьхни и оумь просвѣти вьспѣти по достоꙗнию Гѥоргиꙗ новаго моученика и тебѣ непрѣстаноѥ пѣниѥ пѣти, ꙗко прослави се.

О тебѣ, моучениче, надѣꙗвь се принести тебѣ пѣниѥ потьщахь се, вѣмь любовь твою ꙗко примеши сиꙗ, аще и не по достоꙗнию ради скоудооумиꙗ нь оть оусрьдиꙗ приими ꙗкоже и Христось вьдовиѥ двѣ цете.

Прошьдь моучениꙗ свещеноѥ пьприще, достигьль ѥси кь островоу небесьномоу, блажене, вь немь же ныниꙗ вьдвараѥши се, моли се владыцѣ вьсѣхь богомоудре, отгнати оть оума моѥго помраченниѥ да достоино вьспою твою память.

Оле страшьныхь слышании прѣчистаꙗ, ꙗко сьтворивын роукою Адама и оть ребра ѥго Ѥвоу слоко изь тебе вьпльти се и на крьстѣ пригвозди се и вь ребра прободе се, исправын тѣхь ребрь иноѥ попльзновениѥ.

Каѳакасиꙗ: Открьзоу оуста моꙗ. Пѣс. .г. ирмось.

Лоукь сыльныхь ськроуши се дрьжавою ти Христе и немощьни силою прѣпоꙗсаше се тобою.

Иже времень прѣвышьши вьсачьскыхь, ико врѣмене творьць изь тебе, дѣво, волею младѣньць сьзда се.

Чрѣво пространьнѣишее небесь вьспоинь, егоже ради Адамь на небесѣхь радоуе се живеть.

Инь. Ирмось: Едниь сьвѣды чловѣчьскаго.

Православию оутврьждение и степень благочьстиа и чистоте сьнабдѣние, вѣрьнымь людемь покое веселие бы Георгие. Сего ради, те, свете, пѣсньми вьсхваляемь.

Еще вь юности сыи славьнѣ страдальчьскы разоумь сьтежаль еси, вьсѣхь бо сьврьстьникь своихь безлобиемь и смѣрениемь прѣшьль еси и сего ради оть вьсѣхь вѣрьныихь оублажаеши се.

Якоже велие сьровище и црькви благолѣпие сьтежа тебе страдальчьскы градь. нь и вьселеная вьса окрьсть слышавьши твоя коренния веселить се и твоемоу подвигоу дивить се и прославляеть оукрѣпльшаго те господа и тебе блажеть, блажене.

Глаголы змиевы Ева послоушавьши низьгнана бы древле изь раа, нь ты, прѣчистая, глаголи Гавриловы архаггела послоушавьши, еже радоуи се, обрадованая, и тое (?) печаль прѣложи се и послоушаниемь вьзоупивьши: се раба господьня и оное прѣслоушание исцѣлила еси и сынь твои пакы тоу дрѣвомь вь нь вьведе.

Твое пѣснословьце, богородице. Сѣд. глась .г. под: Красоте дѣвьства.

Красьна те творьць оть юности твоеи лицемь показа, доушевьноую же топлотоу вьноутрь тѣла за-

твореноу назнаменаше. Ненавистьникы же добротоу хотеще сию оукрасти и сластию вр҄ѣменьною снѣдь себѣ сьдѣлати, сьдѣтель же благыи невидимо те оукрѣпи, злобѣ же льстьца посрамивь и слоужещихьıемоу, творьцоу же вьсѣхь слоужещеıе славьно пакы прослави и нынѣ вь дворѣхь ıего славьно ликоуıеши, сьзираıе того красоты не изреченыıе, идѣже ликоують лици моученичьскыи и праведныихь сьбори вьдварають се, сь ними же, свете, моли се кь господоу, причестьникомь быти вашеи радости иже здѣ прославлıающихь ваше подвигы.

Слава и нынѣ Бог.

Недомисльно и непостижимоıе, владычице богорадованаıа, сьдѣıаноıе ıеже о тебѣ божиıе таиньство страшьноıе ибо необимєньнаго зачьньши родила ıеси пльтию обложена оть прѣчистыихь кръвеи твоихь, ıегоже вьсегда чистаıа сь моученикы моли спасти се доушамь нашимь.

Пѣс. .д. ирмось.

Оуслишахь господи славьности сьмотрениıе и прославихь чловѣколюбьче непостижимоую твою силоу.

Се прѣвьзнесе се божьстьвьнаıа гора храмь господьнь прѣвыше силь богородительница ıавьстьвьнѣ.

Законь ıестьстьвьныихь, дѣво, кромѣ ıедина рождьши владоущаго тварию, сьподоби се божьстьвьнаго званиıа.

Инь ирмось, гороу те благости.

Ничьто же те оть любьви Христовы отлоучи, ни тьмьничьна затворения ни соудиина прѣщения, ни ракьнаго огня разгорение, ни тлѣньныхь славь накы обѣщание, възирае бо славоу боудоущоую сию ни вь что же вьмѣниль юси маловрѣменьноую.

Божьстьвьные любьве испль доблюстьвьно моукы прѣтрьпѣль юси, моученичe славьне Христовь, Гю оргию, Богоу бо оть юности себе вьзложиль юси послоушаю того повелѣния, и стопамь юго послѣдоую блажене, и оумрѣти за нь не отврьгль се юси.

Сьродьствия землю оставиль юси и вь Сардакискомоу пришьль юси градоу, свою же добродѣтели сь собою ведыи, своистьвьнѣиши тѣхь паче онѣхь себѣ сьтвориль юси, вѣсть бо добродѣтель прославляти сьтежавьшимь юю.

Єви вьсѣхь прѣматери своимь рождьствомь властвоу дѣво, упраздьнила юси, мирови благословение вьсиявши Христа, тѣмь же радоующе се и юзыкомь и срьдьцемь богородицоу вь истиноу исповѣдающе те величаюмь.

Пѣс. .є. ирмось.

Оугль Исаии просвѣщен се сльньце оть оутробы дѣвьстьвьные вьсия иже вь тьмѣ заблоуждьшимь богоразоумия просвѣщение дароую.

Облаци веселия сладость кропите соущимь на земли, яко отроче дасть се сии прѣжде вѣкь. оть дѣвы вьплыщь се Богь нашь.

Житию и плъти моюи свѣть вьсиꙗ и дрѣхлость грѣха раздрѣши, на послѣдькь оть дѣвы вьплыць се безь сѣмене вышьнии.

Инь. ирмось. Богь сы мира отьць.

Иже дрѣвлѥ хвален се безь мѣры землю погоубити и море твоими доблести, моученичѥ, попираѥть се и посрамлꙗѥть се божии сьпротивьникь.

Прооумышлꙗють се служителиѥ грьдаго льстивыми словесы оуловити доблꙗго и кь своѥи слоужьбѣ оудобь того привлѣщи, нь посрамлють се сь пославьшаго ихь кь нѥмоу.

Не трьпѣ оукоризнь свою величавыи нь поноуждаѥть слоугы своѥ пинити кь соудии, надѣѥ се страхомь того кь себѣ привести, оустрашають се прѣисподныи зреще того видимыѥ ѥго слоугы посрамльша.

Обрадованаꙗ прѣчистаꙗ вьсь ликь пророчьскыи Богомь ꙗвѣ наоучень, твоѥ провьзглаcи таиньство неськазанаго ти зачетиꙗ иже изь тебе божьствьнаго слова мати дѣво, ты бо истиньныи и безначельны свѣть родила ѥси.

Пѣс. .ѕ. ирмось.

Глась глаголь мольбы оть болѣзньныѥ велнкодоуше послоушавь оть лютыхь ме избави, ѥдинь бо ѥси нашемоу спасению виновьнь.

Ѥстьство чловѣчьскоѥ работающеѥ грѣхоу, владычице чистаꙗ, тобою слободоу оулоучи, твои бо сынь ꙗко агньць за вьсѣхь закалꙗѥть се.

Вьпиѥмь ти вьси истиньнѣи богоматери, прогнѣвавьшеѥ рабы избави, ѥдина бо дрьзновениѥ кь сыноу имаши.

Ниь. ирмось: Оутробы Їоны младѣньца.

Сталь ѥси моученице на соудищи моучительнѣмь, ꙗко агьниѥ незлобиво посрѣдь вльвь не оужасе се ни трепеще тѣхь зоубы на те скрьжитанию, сего ради те прославлꙗѥмь, поминающе твоѥ храборьство.

Зрѣше тебе моучитель непрѣклоньна стоѥща, Гѥоргиѥ, и велѥниꙗ ѥго ни вь чьто же вьмѣнꙗюща разгараше се ꙗростию на те, блажене, желѣзы те оковаѥть и вь тьмьници затвараѥть, хоте оустрашити те ꙗко не оумоудрена нь ꙗви се посрамлѥнь грьдыи.

Вь тьмьници вьврьженоу ти блажене большими надеждами кь Богоу вьвѣраѥши се и блажиши иже те кь моучению пооучаѥть и словесы моудрыими не затикаѥмаꙗ грьдыихь оуста заграждаѥши, сего ради оублажаѥши се оть вьсѣхь чловѣкь вьсегда. Бог.

Радость тебѣ ꙗве сь небесь приишьдь архистратигь, чистаꙗ, благовѣсти, рекь: изь тебе изидеть Богь сь пльтию, дѣво, прѣчистаꙗ вь спасениѥ вѣрою поющимь те.

Код. глась .в. подь: Вышьниихь.

Вышьнюю славоу желаѥ трьблажене и многострадальне, сего ради перьскыѥ прѣльсти посѣкьль ѥси вышениѥ и побѣдь вѣньць приѥмь, Гѥоргиѥ, аггеломь славьнѣ сьвеселꙗѥши се тьзоименитьне воине, сь ними же непрѣстано Христа Бога моли о вьсѣхь нась.

Икось.

Слънца множаѥ късни молбьноѥ твоѥ тръжьство, Гиоргиѥ, вѣрьныѥ люди просвѣщаѥ блажене и бѣсомь тьмьнозрачьноую силоу отгоня и прошения вѣрьно просещимь испльняѥ, тѣмь же припадаѥ азь окаяныи оть доуше и оть болѣзни срьдьца да примоу ѥже прошоу и обрѣщоу ихь же трѣбоую прѣмѣнѥниѥ печалемь и житиѥ безмлъвьно и съгрѣшениѥмь прощениѥ и скврьномоу оумоу моѥмоу исправлѥниѥ, вь ѥже по достояныю вьсегда пѣти тебѣ и вѣрьно вьпиити, яко сы ныня сь аггелы на небесѣхь и ясьно сь ними зриши Христа на прѣстолѣ непристоупьнѣмь за ѥго же кръвь свою изліяль ѥси.

Людиѥ.

Сь ними же моли ѥго непрѣстано оть вьсѣхь нась.

Пѣс. .з. ирмось.

Вѣтии явише се дѣти прѣмоудрыи иногда и богоприѥтьныѥ бо доуше оустьнами поюхоу: прѣбожьстьвьны отьцемь бѣ.

Зрѣше оубо вь нощи Иякобь яко вь гадании бога вьпльщена же изь тебе свѣтлостию, яви се поющимь прѣбожьстьвьны отьцемь.

Сьобразьна иже вь тебѣ не изреченаго провьзвѣщаѥ сьнитие, сь Иаковомь борить се, имь же волѥю сьвкоупи се чловѣкомь, уистая. Прѣбожьстьвьны отьцемь боже благословень.

Мрьзькь иже не проповѣдоуѥ ѥдинаго дѣвы ѥ сына оть прѣпѣтыѥ троицѥ и несоумьнѥною вѣрою и ѥзыкомь вьпиѥ: прѣбожьствьньни отьцемь, боже благословень.

Пѣ. ирмось: Отроци вь блазѣи.

Да божьствьнѣишоую твою благодѣть избавлаюшаго ме оть вьсакого сьпротивьнаго нашьствиꙗ лютыхь богатьно божьствьнни моученице, сию мольбоу тебѣ принесохь, Гѥоргиѥ, любовию.

Пламенемь тѣло опалаѥмо блажене, оугасиль ѥси пламень вьзвышениꙗ грьдыихь и свѣтомь разоума вѣрьныихь просвѣтиль ѥси, тѣмь веселеще се вьпиѥмь отьць нашихь.

Соущаго бога вьзлюбиль ѥси вь истиноу, соущьствьнаꙗ пльти своѥи отврьгль ѥси и на огнь моужьскы дрьзноуль ѥси и побѣдь вѣньць приѥмь, поꙗше: благословень ѥси господи Боже[1] нашихь.

Горѣ доуше вь владыцѣ вьзираи и вь спасти могоущюмоу а не вь земли инуюшии ꙗкоже бесловесьнаꙗ, нь вьспрени оть помраченикꙗ и оуныниꙗ и вьзоунии: Господи, молитвами чисто рождьшеѥ те и моученикь твоихь сьподоби ме вь оумилениии ѥдинодоушьно пѣти тебѣ[2] отьць нашихь.

Пѣс. .и. ирмось.

Тѣлоу златомоу не поклонише се три богатьныѥ юноше, непрѣменьныи живыи божии образь видѣвьше по срѣдѣ пламене вьспѣвахоу: о соущьствиꙗ се пои господа вьса тварь и прѣвьзносить.

---

[1] Ваља да отьць — [2] ваља да Боже.

Ꙗви се на ꙁемли тебе ради и сь чловѣкы поживѣ благостию не иꙁреченою и силою ѥмоу же поѥмь вьси вѣрьныи ꙁовоуще: о соущьствиꙗ се пои господа вьса тварь и прѣвьꙁносить ѥго.

Вь истиноу те, чистаꙗ, проповѣдающе славимь Богородицоу, ты бо ѥдиного породила ѥси оть троице вьплыщена ѥгоже сь отьцемь и доухомь вьси поѥмь: да поють господа вьса тварь и прѣвьꙁносить.

Пнь. ирмось: Чоудо прѣвеликоѥ.

Православьнымь оутврьждениѥ и благочьствоующимь чьстьнословиѥ, црьквамь свещеноѥ приношениѥ, моученикомь и страдальцемь свѣтлоѥ радованиѥ, прибѣгающимь теплоѥ ꙁастоуплениѥ, трьславьне и прѣблажене Гѥоргиѥ, моли се о иже вѣрою вьспѣвающихь: да благословить тварь вьса господа и прѣвьꙁносить.

Мольбьноую похвалоу тебѣ приношоу, оть лютыхь же иꙁбави моучениче страстьнотрьпьче и доушоу мою просвѣти свѣтомь благораꙁоумиꙗ и кь божьстьвьнымь стьꙁамь настави ꙗко да сь дрьꙁновениѥмь вьпиѥмь: да благословить тварь вьса господа и прѣвьꙁносить.

Ꙗко свѣть, ꙗко свѣщьникь прысно сиꙗѥ иже вь нощи житиꙗ ходещимь ꙗвиль се ѥси, моучениче, вь истиноу нераꙁоумьныхь бо и беꙁбожьныхь оумы оужасиль ѥси, православьныхь же лики вьꙁдвигль ѥси, вьпити: да благословить тварь вьса господа и прѣвьꙁносить.

Иꙁь тебе проꙁебе, чистаꙗ, цвѣть не оуведаѥмыи и облагооухавь вьсе чловѣчьство божьстьвьнымь му-

ромь кестьства своего иже отьцоу сьвезначельнын, изь тебе бывь подь лѣтомь, дѣво все непороучьнаꙗ, тѣмь вь немоу вьспѣвающе поемь: да благословить тварь вса господа и прѣвьзносить.

Пѣс. .ѳ. ирмось.

Вьсь еси желание, вьсь сладость, слово божие, дѣвы е сыне, воже богомь господи светыихь прѣсвете, тѣмь же те вьси сьрождьшею величаемь.

Жьзьль крѣпости дасть се естьствоу плѣньномоу слово божие вь чрѣвѣ ти, чистаꙗ, и сие вьстави до ада попльзьшее се, тѣмь те вьси ꙗко Богородицоу величаемь.

Юже изволиль еси, владыко, приими милостивьно мольбоу матере твоее оть нась, да твоее славы вьсачьскаꙗ испльнеть се, да те вьси ꙗко благодѣтелꙗ величаемь.

Инь. ирмось: Таиньство страньно.

Пѣсньными гласы благолѣпьное сьбирающее трьжьство, свещеноую памеѣть твою хвально прославлꙗемь блажене, и приими сиꙗ аще и не по достоꙗнию имоуще во тебе ходатаꙗ вь спасоу нашемоу Христоу, тою маланиемь оукрѣпльшаго те, тебѣ пѣснь принести потьщахь се.

Направи, моученичe, вь Богоу молитвы и молениꙗ наша иже оть доушевьнаго желаниꙗ тебѣ принесьшихь и твою поминающихь мольбьноую памеѣть, избавлꙗи оть бѣдь и недоугь грѣховьныхь и вьсакого искоушениꙗ молитвами си.

Оть любьви твоюю и надежде иже по Христѣ юоже защитивь се тврьдо и огражденню вь срьдьци своюмь приюмь прѣтрьпѣль юси огньною горенню благодоушьною юго ради и югова царьствиꙗ и славы полоучиль юси ихь же и желаше, не забывай нась тебѣ поминающихь любовию вѣньценосьче моудре Гюоргию.

Богородичьнь.

Югоже отьць роди прѣжде дьньнице прысьно сы юдиносоущьнь семоу и доухоу и равьнопрѣстольнаꙗ сего на роукоу понесла юси ꙗко младѣньца, дѣво Богородице, изь тебе на послѣдькь вьпльтивьша се нась ради неблагодарьные, пострадавьша пльтию а не божьствомь, того вѣроуюмь Бога вь коупѣ и чловѣка и тебе дѣвоу исповѣдоуюмь чистоую и по рождьствѣ, югоже моли сь апостолы и моученикы о иже вѣрьно вьспѣвающихь те.

Свѣть подь: Небо звѣздами оукрас.

Процвьте ꙗко кринь вь породѣхь и ꙗко дрѣво оугобьзи се при источьникохь водь и свѣтло весниꙗ различьными цвѣты добродѣтели и страданьми оукрашена Гюоргиꙗ моученика паметь, тѣмь же благооухавьше се доушею свѣтломь лицемь кь июмоу вьзьпиимь: радоуи се страдальцемь печати и вѣрьнымь застоупьниче, радоуи се ꙗко оутврьдиль юси дрѣвьнихь моученикь трьжьства и равьнь вѣньць сь ними приюль юси оть вьсѣхь цара Христа Бога, юго же моли о поющихь те.

Богородичьнь.

Те Данииль прѣднаписоуеть не сѣкомоую гороу, нъ иже же чьстьныи камень отсѣче се кромѣ роукь чловѣчьскыихь и истьни идольские храми, тѣмь же ти вьпиемь Богородице: радоуи се главизно людемь православьнымь, радоуи се роуно Геденоне нъ него же росоу приемьше грѣхомь прохлажденнемь, радоуи се роучько вь неи же мана иже облагооухавьши вьселеноую чюдесы, и сего ради вь вонию мура твоего по тебѣ привѣдоше се прѣподобьныихь сьбори и моученичьска воиньства, сь ними же о нась моли се, прѣчистаıа дѣво мати, Марие!

На: Хвалить вьсако дихание поставимь на .д. стихиры гласъ .д. подь.

Сь выше звань бысть оть вышьнаго промысла егда те божьствьное желание распали, тогда вьса вь житии семь прѣзрѣль еси и того сьврьшити повелѣние потьщаль се еси, не оужасе се прѣщениıа моучитель ни оуслаждае се сладостьными маловрѣменьныихь нь желае не прѣходимыхь наслаждати се иже потьщаль се еси, сихь полоучиль еси вь вѣчьнѣмь царствии сь Христомь ликовати, егоже моли спасти и просвѣтити доуше наше.

Сь выше оукрѣплиень богоблажене, егда те безаконьныи вь тьмьници затвориıше, тогда и видимо оукрѣпляемь, богомоудре, прѣтрьпѣти вьсакь видь моукь его ради и радостию проповѣдати того ıако самозвань и надеждоу вьзложити на нь ıако вѣрьныи рабь, и того ради не лишити се того помощи и оукрѣ-

плѥнниꙗ и наслажденниꙗ и ѥже сь моученичьскыими лнкы сьвьдворенниꙗ, тогда ты, воине, оусрьдьно снмь послѣдоваль ѥсн и ꙗко ськовище вь срьдьци приѥмь сихь блажене не погрѣшиль ѥси нь вьсприѥмь вѣньць за ѥгоже пострадаль ѥси, ѥго же моли спасти и просвѣтити доуше наше.

Вышьнꙗго промышлѥнниѥмь вь соудищоу приводимь быль ѥси и льстивыми словесы оулоквити те хотеще, ты же паче тѣхь посрамиль ѥси прѣльсть, Христово же царьство ꙗсьно проповѣдаль ѥси, за ѥго же блажене себе огню прѣдаль ѥси, сего ради те Христось оукрѣпи и оть огнꙗ тѣло твоѥ не врѣдимо сьхрани, доушоу же твою вь царьствиꙗ небесьнаꙗ вьсели, ѥго же моли спасти и просвѣтити доуше наше.

Слава глась .и.

Христово изьбраноѥ стадо и вѣрьныихь сьборе новосвещеныхь людии, приидѣте, сьтецѣмь се вьси вь чьстьнѣи памети прѣславьнаго моученика Гѥоргиꙗ вь сардакисцѣмь градѣ просиꙗвьшаго, се бо прѣдлежеть намь вьсечьстьныѥ ѥго мощи воинѥ благооуханиꙗ испоущающе и вѣроу нашоу чистоу сьблюдаѥть, доухь же ѥго вь прѣмирьнаꙗ селѥниꙗ вьдвараѥть се, вьсприѥмлѥть и наслаждаѥть се благыихь, ихь же око не видѣ и оухо не слыша, оуготованаꙗ Богомь того вьзлюбивьшихь, да посраметь се прочеѥ ѥретичьскаꙗ моудрованиꙗ не вѣроующихь вьскрьсению. Се бо и по сьмрьти зрѣниѥ слѣпымь подаваѥть, разлачьнымь недоугомь исцѣлѥниѥ простираѥть и бѣсы изгонить и благовѣрьныихь господахь оукрѣплꙗѥть нась противьныѥ, вь веселии же прѣд-

стоить прѣстолоу владычьномоу, молить се о иже вѣрою и любовию чьтоущиихь вьсе чьстьноую паметь юго.

И нынѣ, богородичьнь.

Владычице, приими мольбы рабь своихь, и избави нась оть вьсакоию ноужде и скрьби.

Славословию велико и отноусть и дають се масло оть кандила светаго. На литоургии на блаженахь оть канонь светаго пѣс. г. и. ѕ. Апостоль, моученикомь обьще. Евангелию оть Матѳеа гл. .п.

Моученик светаго моученика Гюоргиа новаго вь сардакинсцѣмь градѣ. Отьче благослови.

Слова потрѣбоу дарова намь сьздавы нась богь, яко да разоумѣюмь таины божию, юще же и сътвореноу намь вьсоу тварь, юще же чловѣчьскою юстьство како почьтено вы вьсеюи видимыю и не видимыю твари животьныихь и бездоушьныихь. И чьто глаголю животьныихь ихь же нынѣ зримь, нь и беспльтьныхь небесьныхь чиновь мысльныхь же аггель. Желають аггели яко да и вь юстьство чловѣчьскою [1] ихь облѣчеть се богь яко же и вь чловѣчьскою юстьство облѣче се, и желають сѣсти на двоюнадесете прѣстолоу яко же и апостоли и соудити сь Христомь: и не сихь тьчию, нь желають и вь дьнь онь приюти

[1] Ова ријеч је превучена — али као да ће бити у позније вријеме.

славоу и вѣньцы юже приметь лики пророчьскы, апостольскы и архиіерейскы и моученичьскы. Кто не оудивить се и кто не прославить чловѣколюбьца бога толикоу славоу и толикоу благость чловѣчьствоу съдѣлавьшаго. Нь зри пакы чловѣчьство юдиноіе. Вси бо чловѣци изь юдиные оутробы изидохомь. И како вси не юдиноу чьсть примѣмь, нь ови вь царство небесьноіе и вь небесьная и райская наслажденія, ини же вь тьмоу кромѣшьноую и вь огнь вѣчьныи и плачь не оутѣшимыи и что се не снмь виновьнь създатель нашь и творьць.

Се и дроугоіе скажоу вамь дивная и прѣславьная и оумоу моіемоу недостижьна по достоянию разоумѣти исповѣдати, о ніемь же и потьщахь се сиіе слово съставити. Невѣжьствьныхь подобьныихь мнѣ мало нечьто въздвиже оть лѣности, искоусьныхь се и моудрихь и оучителіеи црковьнаго чина молю не понашати ме сего ради ни оуничижати. Доуховьнь ми отрокь бѣ и любимь, и прѣдь мною подвизаіе се о побѣдѣ льстиваго. Сего ради рѣчь да не како безь писания вь забвенніе прѣидеть подвигь його и бореніе юже Христа ради подеть. Нь молю се любьви вашеи приклонити оуши срьдьца вашего вь послоушаніе, понеже простымь и невѣждамь вь разоумѣнию оудобьно боудеть, искоусьнымь же и моудрыимь вь мѣсто глоумлениія боудеть; понеже азь невѣжда сы и скоудьнь оумомь и съплетень коуплями житеискыми како могоу по искоусоу писати. Нь оуповаю пакы трьсть дрьже вь роукоу тьчию ономоу же оугодьна самь о себѣ писаніемь прѣдати.

Семоу отьчьство бѣ мѣсто глаголемо Кратова, благочьстивыихь родителеи чедо, Димитриꙗ и Сары.[1] Достигьшоу же отрокоу шестое лѣто вьда се родительми своими свещеньимь книгамь и симь вь скорѣ поучаеть се. Та же хытрости златокоузнечьскые вьдають его, и симь добрѣ приемникь бывь, вь обоихь добрѣ оучителемь оугодникь, и оть обоихь благословение и молитвоу приемь. Вь то же врѣме родитель его Димитрие кь господоу прѣиде, онь же сирь оть отьца оста, а понеже личьнь бѣ отрокь и красьнь зѣло, ꙗко не обрѣтати се подобьнь емоу лѣпотою вь градѣ томь, оубоꙗвь же се жити вь мѣстѣ томь, цароу исмаильтьскомоу Баꙗзить бегоу царьствоующоу тогда, и оубоꙗвь се да не поуждею вьведень боудеть вь дворь его, сихь ради отьчьство свое оставлꙗеть и прѣходить вь сардакииски градь, нарицаемы Софиꙗ. И обитаеть вь дворѣ единого оть свещеникь града того добродѣтель вь добродѣтели прилагае. Зрѣше бо прѣзвитерь сладцѣ того послоушающа, елико бѣ емоу вьзможьно поучаше его оть светыихь писании, онь же тьщаше се дѣломь испльнити поучение его, еже и бы. И понеже не вьзможе градь ськрыти се врьхоу горы стое, ниже свѣтильникь подь споудомь полагаеть се нь на свѣщьникь вьзлагаеть се да вьходещии свѣть видеть, сице бо и о отроцѣ семь сьдѣла се; зрѣще бо его Моухаметови скврьньныи ерение и бѣсомь пострѣкаеми не трьпеще того благочиньнѣ ходеща, тьщахоу се вьсею крѣпостию кь себѣ того привести. И тако избирають единого тѣхь оученицемь до коньца извѣстьна и хытра вь сло-

[1] У рукопису Сарьри.

вѣ и вь отвѣтоу вьсакомоу готова, и тако посылають юго вь нюмоу сьбесѣдовати сь нимь. Онь же оухыштренѣ приходить и приносить юмоу роукодѣлию нѣкою и дають юмоу цѣноу довольно и снѣди приносить, ꙗкоже любовь сь нимь сьставити, и тако начеть малыми и оухыштреными словесы подкрадати юго. О юноше, глаголю, аще бы ты хотѣль вашею слоужбы скрьбьные и мироу семоу неприютьные отстоупити, и вь намь и благомоу и льгкомоу оученню пристоупити, ты бы великоу славоу и чьсть полоучиль и прьвомоу и богатѣишомоу вь градѣ семь дьщери сьпрегьль те бихь, и богатьствоу многоу наслѣдьникь бы быль и оть вьсѣхь иже вь градѣ чьсти и поклоненнꙗ красоты ради приюмаль бы и прьваго вь градѣ вьсемь имѣли те быхомь; не достоить бо такокоу благолѣпию вь нищетѣ сеи и рабьски прѣбывати, нь нека да раби и рабынѣ тебѣ прѣдстоють и слоужеть те. Сиꙗ слышавь Гюоргию рече вь нюмоу: Благодароу те ꙗко добра о мнѣ промышлꙗюши, нь скажи ми истиньно юже въпрошоу те. Вѣмь бо ꙗко добрѣ вѣси, слышахь бо о тебѣ ꙗко до коньца извѣстьно вѣси каша до нынꙗ бывьшаꙗ и по коньчинѣ хотещаꙗ быти; аще тьчию истиноу хощеши рещи, сию славоу и чьсть юже рече ми, вь вѣкы ли прѣбываю ть или прѣстають сиꙗ здѣ? Онь же глаголавь: Како прѣстають сиꙗ здѣ; нь иже добрѣ живьше и Моухамедово прѣданию дрьжеще и сии оть соудоу прѣходеть вь раи. Рече же Гюоргию: И чьто юсть добро житию здѣ юже рече? Онь же глагола: Прьвою, вѣра добра та же тѣлесьна чистота. Гюоргию же рече: Добрѣ рече вѣра добра, чистота же како? Онь же

рече: Често изъмивати се и често кланꙗти се. Гѥоргиѥ отвѣща: Аще чловѣкь живеть блоудомь или прѣлюбодѣиствомь или объꙗдениѥмь и пиꙗньствомь и вь пльти вьсакоу сласть пльтьскоую сьдѣлаѥть, сиихь приѥть ли Богь вь рай? Онь же и не хоте свѣдѣтельствова истиноу, рекь: Вьсако сицевыхь не приѥмлѥть Богь, аще не великымь покаꙗниѥмь обратеть се, а иже вь сицевыхь дѣлѣхь оумроуть вьсако вь моукоу отходеть. Гѥоргиѥ глагола: Право соудиль ѥси, да вьси иже вь вась цариѥ и кнези и соудиѥ и вельмоужиѥ, ꙗко же нынꙗ зроу, сими дѣлы нечистыми порабощени соуть и до коньца живота своѥго безь покаꙗниꙗ злѣ погыбають ꙗкоже ть самь рекль ѥси. Онь же глагола: И милостынями оумилостивлѥнь бываѥть Богь и отноучитаѥть грѣхы, и вьзри на цариѥ наше и кнезы и вельмоужи колико цркви и мостове и источници Бога ради вь оупокоѥниѥ чловѣкомь сьтворають? Гѥоргиѥ отвѣща: Пишеть Давидь доухомь светымь: жрьтва нечьстивыхь мрьзость Господеви и понѥже, ꙗкоже зроу, оть вѣка множьство царей и сильныи много благаꙗ сьдѣлаше нь невѣриꙗ ради вьси погыбоше и безьпаметьни быше, наче же оть рода вашего вьси погыбоше и не обрѣтаѥть се никто же вь вѣрѣ вашей свеѥть или праведьнь или царь или баша или воѥвода или соудиꙗ или оучитель или оть прѣпростыхь любо кои, нь вьси погыбоше; вь нашей же вѣрѣ и цариѥ и архиѥреиѥ и просты люди оть Христа даже и до дьньсь светыи и праведьны обрѣтають се и тѣлеса ихь оть многыхь лѣть и невредима прѣбывають, и различьнымь недоугомь сь вѣрою приходещимь исцѣлѥниꙗ подавають и бѣсы оть чло-

вѣкь отганяють, и аще не вѣроуюеши, греди сь мною и покажоу ти краля Милоутина, вь градѣ семь лежещаго, како почиваеть якоже оусноувы и якоже оть крина благооуханние испоущаеть, и вѣроуи, якоже ть свеѣть есть, и мы вьси светыи есмы, иже тако вѣроующеи якоже и тии, да како ме оучиши отстоупити оть истиньные вѣры кь богоу приводещеи и царствию небесьномоу наслѣдьникы сьтварающие? И вѣмь, яко сия ты добрѣ вѣси, нь прѣлесть мира сего не оставляеть те пристоупити кь истинѣ и спасти се, понеже самь погыбноути хощеши, нихь кь своеи погибѣли не оставляи! Сия слышавь онь, посрамлень ста и не имы чьто кь симь отвѣщати и свои ядь вь срьдьци ськрывь, приходить кь своеи дроужинѣ и сьбираеть сихь, и сказоуеть имь вьса по тьнькоу и глаголеть имь: Аще сега тако оставимь, вьса наша оть него пороугана соуть, и тако на враждоу подвижеть ихь и приходеть кь соудии, и сказоують емоу вьса яже о немь, еще и льжоу прилагають, глаголюще: яко вьсоу слоужьбоу нашоу и законодавьца нашего пороугаль е, еще и царе наше и кнезе и соудие, вьсѣхь моучѣ прѣдаль есть, да аще сего оставиши вь християньствѣ, да вѣси яко тѣхь вѣра вьзвелич итьсе, наша же вь пороугание боудеть. И сиими словесы разярише соудию. Онь же посылаеть того иже сь Георгиемь бесѣдовать, глаголе: Иди, и приведи его кь мнѣ сь хытростию и ничьтоже емоу подавь оть сихь. Онь же пришьдь кь немоу и обычьнѣ мирь давь емоу глаголе: Да вѣси, о Георгие яко нашь соудия многоу потрѣбоу о тебѣ имать, сказахь бо емоу како искоусьнь еси вь хоудожьствѣ и мно-

гыи коузни потрѣбьнь ѥсть да твориши ѥмоу и вельми любовьнь боудеши ѥмоу и мьздоу ѥлико хощеши приимеши оть нѥго, нь вьстани и идѣмь кь нѥмоу! Онь же мнѣвь сиѥ истина быти, незлобивы бо вьсакомоу словеси вѣроу ѥмлють. И тако приходеть вонь прѣдь соудию. Оузрѣвь же ѥго соудиꙗ, оудиви се лѣпоти ѥго и близь себе того призываѥть и глаголѥть ѥмоу тихыимь и оумилѥныимь гласомь: О юноше, искоусьна ми те вь хоудожьствѣ сказоують, можеши ли ми сьтворити коузни ꙗкоже азь люблю. Онь же глагола: Дажь ми да сьтвороу и мню ꙗко вьзлюбиши ѥ. Онь же глагола: О семь разоумѣхь, ꙗко искоусьнь ѥси вь сихь, нь и ѥще ѥдино рекоу ти, и аще послоушаѥши ме, благо тебѣ боудеть, аще ли прѣслоушаѥши, то злѣ погыбнеши. Онь же глагола: И чьто ми повелѣваѥши? Соудиꙗ же рече: Отрьзи се Христа и пристоупи кь нашеи вѣри правѣи, и здѣ вьсѣхь благь насладиши се и по коньчинѣ твоѥи вь раи вьселиши се, и инаꙗ многаꙗ бледивы глаголаше. Сиꙗ слышавь Гєоргиѥ глаголаше: Вь себѣ виждоу оубо ꙗко на се приведень ѥсмь здѣ, да о вѣрѣ моѥи подвижоу се а не хоудожьства ради, нь Господи мои, Исоусе Христе, дажь ми слово разоумьно вь отвѣтоу и наоучи ме по воли твоѥи. И вь ть чась да се ѥмоу слово прѣмоудрости, рече бо: Начело подвига нашего Христось, ѥгда прѣдадоуть вы на сьньмы и сьборища не прѣжде пецѣте се чьто или како вьзглаголѥте, не вы бо боудете глаголѥще нь доухь светыи. И рече кь соудии: Родь вашь оть начельника вашего Моухамета, по сьмрьти доуше ихь камо отходеть? Онь же глагола: Вь раи. Гєоргиѥ

отвѣща: Коѥ свѣдѣтелство или знамениѥ приводиши, или чюдо? Онь же глагола: И каково знамениѥ ищеши ино, не мы ли ѥсмы цариѥ и не побѣждаѥмь ли сильна царьствиꙗ и грады ихь приѥмлѥмь? Не вьселѥньсции ли цариѥ и кнези покланꙗють се намь и дани дають? Не билибиль (?) нась богь не бы вьздвигль рогь нашь. Гѥоргиѥ рече: Вь древьнѥѥ роды како сильныи цариѥ сьдрьжаше вьселѥноую, и богатьство и славоу земльноую сьбравьше и иже Христоу не работавьше вьси погыбоше и беспаметьни быше и ничьтоже польѕева ихь слава земльнаꙗ и царьство, ѥдины же Христиꙗне иже добрѣ работавьшеи Богоу, и цариѥ и просты людиѥ оправдаше се и праведныи соуть и светыи. Сиꙗ и ты добрѣ вѣси нь не оставлꙗѥть те царьскаꙗ сила истиноу исповѣдати. Онь же глагола: Начальникь нашь Моухаметь сь Богомь глаголаль ѥсть. Рече же Гѥоргиѥ: Не боуди то да Моухаметь сь Богомь глаголаль ѥ, ꙗко ѥгда сьниде богь на гороу синаискоую, подь горою же стоꙗхоу людиѥ, ѥврѣискоѥ множьство трепетахоу страхомь зреще того мльнꙗми и облакомь огньнымь сьходеща, Моусеꙗ же призвавь сь нимь глаголаше; пакы ѥгда Христось роди се перьсции цариѥ звѣздою водими приидоше и поклонише се ѥмоу и пакы ть многаꙗ чюдеса прѣдь вьсѣми сьтворивь, слѣпыхь просвѣщаѥ, прокаженыѥ очищаѥ, больныхь исцѣлѣваше, мрьтвыѥ вьскрѣшаше и по водахь ꙗко по соухоу хождаше, и пакы, ѥгда оть горы ѥлеоньскыѥ на небеса вьзнесе се, множьство люди и сь материю ѥго стоѥще дивлꙗхоу се зреще ѥго облакомь вьсходима и вь ть часъ .в. аггела пришьдша и глаголюща людемь:

Сьи юго же зрите оть вась вьзносима и пакы приидеть соудити живынмь и мрьтвынмь и вьздати комоуждо по дѣломь юго и иже самоу не вѣроують, вьси погыбноуть. О вашемь же Моухамедоу кто видѣ или кто слыша или на коюмь мѣстѣ глагола сь нимь Богь, или вь житии коіе знамение сьтвори? Вѣмь добрѣ ѩко ниєдино, нь ть самь, сьписавь оудобьно оучение, пльтьскоюе моудрование, и сие прѣдасть чловѣкомь и неискоусьнымь о вѣрѣ, и приемьше того вьсь перьскы родь, и оукорени се оучение юго вь срьдьци ихь, и ѩкоже тьи ниже свѣть ниже прѣподобьнь, тако и вьси иже вѣровавьшеи юмоу. — Сиѩ слышавьше окрьсть стоюцеи множьство Агарень вьзьпише вьси: Вьзми сего оть срѣды, се до коньца пороуга се намь. Соудиѩ же повелѣ вести юго вь тьмьницоу, и тако сьвезавьше роуцѣ на опеть и ови биюще, и ови порѣкающе и инии плююще, вьсадише юго вь тьмьницоу. Постизаюєть юго свещеникь онь и глаголеть ведоущиимь юго: Дадите ми сего и азь изпороучьникь о немь и югда вьстрѣбоують пакы прѣдамь юго вамь. Они же рекоше вь томоу тако: Тьи оть роукь нашихь не исходить, нь аще любовьнь ти ю и животоу юго радь юси, оувѣщаи юго приити вь нашеи вѣрѣ, аще ли не приидеть, то живота лишити се имать. Онь же глаголеть: да понеже сице юсть, повелите да не вьзбраниюеть ми никтоже приходити вь немоу и азь оувѣщаю юго сьтворити пользна себѣ. Они же рѣше: Да никто вьзбранию́еть ти. И тако приходить вь тьмьничьномоу стражоу и оумаляюеть юго юже изводити изь тьмьнице юго и на юдинѣ вь домоу тьмьничаревѣ прогаглоляти сь нимь. Понеже и

тьмьничьны стражь ѕѣло люблѥаше свещенника и по коли ѥго сьтвори, и вьводить ихь вь домь. Начеть свещенникь цѣловати ѥго, глаголѥ: радоуи се чьстьнаа главо, Гѥоргиѥ, ты бо дьньсь прославиль ѥси Христа, ѩкоже иногда Стефань прьвомоученикь или Стефань новыи иже о светыхь иконахь подвиѕавы се и инѣмь светымь многымь подобьно дѣло сьтвориль ѥси дьньсь, нь моужаи се и крѣпи се, подобаѥть бо ти по исповѣдании семь и пострадати, ѩкоже и прьвомоученици исповѣдаше, по сихь пострадаше. Сего ради по вьселѥнѣи прославлѣѥми соуть, и аще оть нась тако чьсти приѥмлють ничьтоже нась ради пострадавьшихь да оть Христа ѕа нѥго же ради пострадаше и ѕа любовь ѥго крьви своѥ пролиѩше, да ѥгда приидеть и сѣдеть на прѣстолѣ славы своѥѥ и сьбероуть се прѣдь нимь вьси ѥѕыци, ѥже вьѕдати комоуждо по дѣломь ѥго. Колико славы и чьсти вьсприимоуть иже того ради подвиѕавьшеи се ѕдѣ вь маловрѣменьнѣмь семь житии, ѩкоже ть самь глаголѥть: иже исповѣсть ме прѣдь чловѣкы; исповѣмь ѥго и аѕь прѣдь отьцемь моимь иже на небесѣхь, и колико тогда вьсхвалеть се прѣподобьныи вь славѣ и аще кто ѕемльнаго ради цара подвигнеть се докрьвѣ чьсти и дары приѥмлѥть, да каковыѥ чьсти и дары приимоуть ѕа цара царемь подвиѕащеи се, и таковоу славоу приимоуть иже око не видѣ и оухо не слыша и на срьдьце чловѣкоу не вьѕиде, иже оуготова богь любещимь ѥго. Рече же Гѥоргиѥ: вѣроую ѩко сице ѥсть ѩкоже глаголѥши, нь ѕѣло оустрашаю се и бою се огнѩ и не надѣю се ѩко могоу прѣтрьпѣти. Глагола ѥмоу преѕвутерь: Да или сего огнѩ боиши се

вь поль чась прѣмѣнити те хотеща оть болѣзни и по сихь сь лики светыхь вьселити те хотеща, или поль чась здѣ не прѣтрьпѣти а вь вѣкы вь геѥни огньнѥи моучити се; не вѣроуѥши ли оучителꙗ нашего Павла глаголюща: ничьто же ме разлоучить оть любьви Христа моѥго, ни мьчь ни огнь, ни аггели, ни настоѥщаꙗ ни боудоущаꙗ ни ина каꙗ тварь, и пакы не пьщоую бо ꙗко недостоини сьмрьти нынꙗшьнꙗго врѣмене кь хотещои славѣ ꙗвити се вь нась, ничьто же бо соуть здѣшьнѥѥ моукы противоу вьзданию онѣхь вѣчьныхь благь, да по что не радоуѥши се ꙗко оуготовлѥнь ѥси измѣнити тлѣньными нетлѣньнаꙗ и земльными небесьнаꙗ, и понѥже дьниѥ лѣть нашихь .о. или .п. и тысоуща лѣть ꙗко дьнь вьчерашьнии иже мимоиде, да оуготови себе моужьски стати противоу кьзнемь диꙗволимь. И вѣроуи богови ꙗко оукрѣпить те, понѥже оть своѥго неразоумиꙗ вь сиѥ впаль ѥси ꙗкоже разоумѣю, нь богь призываѥть те да прославиши ѥго вь сиѥ послѣдьнѥѥ дьни. И ть сьтворить сь тобою ꙗкоже и сь великымь моученикомь Гѥоргиѥмь, тьчию не ослабѣи нь мало подвигни се кь трьпѣнию. — Глагола же Гѥоргиѥ: Истиньно вьсе глаголаль ѥси, нь ѥдино мало прошениѥ хощоу оть тебе: єда како искоупити ме вьзможеши да и ѥще поживоу вь пльти и нѣкоѥ благо дѣло сьтвороу прѣдь Богомь, понѥже до нынꙗ поусть ѥсмь вьсакыѥ добродѣтѣли; аще ли не вьзможеши, волꙗ божиꙗ да боудеть, азь тьщоу се вьса ѥлика глаголаль ми ѥси да сьтвороу, нь моли бога о мнѣ да не лишить своѥю помощь оть мене, самь бо рекль ѥсть: безь мене не можете творити ничесоже.

И глагола ѥмоу презвутерь: Вь истиноу вьсѣмь срьдьцемь моимь подвигноу се о спасении твоѥмь ꙗко не пощедѣти ми ничьто вь домоу моѥмь аще тьчию вьзможьно боудеть. Сиꙗ и инa многаꙗ пооучивь ѥго оть божьстьвьнаго писаниꙗ, онь же сиꙗ слыше приѥмлꙗше вь срьдьци своѥмь сь радостию; рече бо Соломонь: ськаза и праведьномоу и приложить приѥмати. И глаголѥть ѥмоу свещеникь: Мирь ти Гѥоргиѥ, господь боуди сь тобою оукрѣплꙗѥи те и ограждаѥ оть вьсакого противьнаго нашьствиꙗ. И тако растаниѥ оть нѥго сьтвори, онь же поклонивь се ѥмоу вьведень бысть пакы вь тьмьницоу и на оутриꙗ пакы сьбирають се Моухаметови ѥрениѥ, множьство, и того изь тьмьнице изводеть и чьто подобаѥть рещи, колико оухыщреныѥ глаголы или колико прѣщениꙗ наведоше на нь и ничьтоже вьзмогоше, и пакы затварають ѥго вь тьмьницоу, и желѣзы моучьными оковають ѥмоу роуцѣ и нозѣ. Онь же благодаре бога трьпѣше вьса. Прѣзвутерь же шьдь таи кь соудии моле ѥго и дары обѣщаваѥ многы да ѥго оть оузь свободить, знаѥмь бо бѣше соудии презвутерь добрѣ. И о вьсѣмь дрзновено кь нѥмоу прихождааше, та же обѣщаваѥть се глаголѥть: Потьщоу се о избавлѥнии ѥго и по осьмихь дьнѣхь пакы приводеть ѥго на соудилищѥ и сьбирають се вьси злобѣ начельници, слоужьбьници Моухаметови, и того свезана прѣдь соудию поставлꙗють, таже пакы того начеть ласкати глаголѥ: О юноше, по чьто себе вьдаѥши таковомоу безьчьстию и таковомоу пороуганию? Виждь, како ти се вьси подсмѣвають и пороугають, знаѥмыи твои о тебѣ печаль имоуть, нь послоушаи мене, и сьтвори

волю нашоу. Нынѣ же соудиꙗ єдиного сына и призвавь єго рекь: Се Гєоргиє, оть селѣ сьи сынь мои брать ти боудеть, менѣ же обои сынове и вь домоу моємь сь нимь коупьно прѣбоудеши и, ꙗкоже зриши, азь сьстарѣль се єсмь, по сьмрьти моєи вьторыи наслѣдьникь боудеши вьсемоу моємоу богатьствоу и сьтежанию. Сь записаниємь сиꙗ ꙗже рѣхь прѣдь сими вьсѣми даю ти дьньсь да оувѣ риши се ꙗко истиньно ти глаголю. Єже рѣхь ти, слово се сьтвороу ти и дѣломь, да ихь же нынꙗ зриши сьбраноє сиє множьство, вьси поклонеть ти се и вьси ꙗко раби ти боудоуть. Сии глаголы ꙗко слышаше сьбраноє оно множьство перьско великыми гласы вьсхвалише своєго соудию. Стоꙗхь же близь єго азь и често вьзираꙗ на нь и моле се Богоу вь оумѣ своємь о нємь ꙗко да не боудеть пороуганиє врагомь. Глагола же Гєоргиє кь соудии: Ꙗкоже благаꙗ промышлꙗєши здѣ тѣлоу и понєже тако любиши ме, остави ме быти ми Христиꙗниноу и сь Христиꙗны жити, аще ли не хощеши, извѣстьно ти боуди ꙗко оть вѣры Христовы и любьви єго ничьто же ме разлоучити вьзможеть, ни богатьство земльно ни слава сиꙗ мимоходещиꙗ, ниже пакы огнь ни мьчь ни инаꙗ каꙗ моука. Єлико аще злаꙗ нанесеши ми, оуповаю на Христа моєго, ꙗко сторицею приимоу сихь ради моукь благаꙗ вь царьствии єго. Да чьто вьсиши оть трехь дѣль, єдино ти подобаєть: сьтворити или отпоустити ме и быти ми Христиꙗниноу, или кь Христоу моємоу отслати ме, или быти и вамь Христиꙗномь и избавити се вѣчьныхь моукь. — Глагола же соудиꙗ: Є да азь глаголю отврѣщи ти се Христа

и не любити юго ни поүитати юго, да не боудеть, понюже и азь того зѣло люблю и исповѣдоую юко оть доуха божию зачеть юсть и оть дѣвице Марию рождень безь моужа и пророкь истиньнь юсть и живь на небеса вьзиде, и пакы тьи хоцеть быти соудию вь послѣдьныи дьнь. Иже семоу не вѣроуюи прокльть да юсть, да кою зло мы сьтварамо понюже и Моухамета поүитаюмь и законь иже богь юмоу дасть сьтвараюмь и вѣроуюмь, юко клюүе раискые оть бога томоу прѣдани соуть. Глагола Гюоргию: Благодароу бога юко ты добрѣ исповѣдоуюши о Христѣ юко оть доуха божию зачеть юсть, и оть дѣвице Марию рождень и юко тьи юсть соудию живымь и мрьтвымь и тьи вьздасть комоуждо по дѣломь юго. Сице вьса вьселюнаю оть вьстокь даже до запада вьси юзыци вѣроують и не тьүию се, нь прѣжде рождьства юго пророци вьси бывьшеи о немь прорекоше юко хоцеть родити се оть доуха света сынь слово божию и сь үловѣкы пожити и үловѣүьскые немоци исцѣлити и завидѣноу быти оть невѣрьныхь Иоудеи и пропетоу быти и погребеноу и вьскрьсноути оть мрьтвыхь и вьзнести се на небеса и сѣсти о десноую отьца и вь послѣдьныи дьнь приити и соудити живыимь и мрьтвыимь. И ть самь рекль юсть вь светѣмь юуангелии: вьси пророци и законь до Іоана прорекоше и оть тои и пророкь до сконьүанию вѣка не вьстанеть; реүе бо апостоль Павьль: юкоже аще кто благовѣстить вамь иного Христа, или иного пророка, да боудеть анаѳема, нь Мехеведи кто юсть? Азь скажоу ти; реүе бо Христось: вь послѣдьнюю дьни изидоуть льже-Христи и льже-про-

роци и сьтвореть знамению и чюдеса, нь не имѣте имь вѣры. Се иже рече и бысть. Вси бо Христиане избраные божие ѥсть[1], не приѥше льже пророка Мохамета нь вы неискоусьныи людие, понеже ниѥдино писание или нѣкы законь божии имѣсте прѣжде пришьствиѥ ѥго, нь поусти бѣсте оть истины божие и обрѣть вы ничьтоже оть божьствьнааго писаниѥ знающихь, и тако вьсѣѥ вь вась плѣвѣльноѥ своѥ оучение, себе же самь пророка нарече и ключара раискаго: раи же пльтьскоую пищоу бледословивь и ѥще же и блоудьноѥ смѣшение вь раи быти нарековавь и ина многаѥ бледословиѥ написавь, книгоу сьтворивь. И спещоу ѥмоу сию книгоу оть бога падноути нарекь, и ть самь о себѣ свѣдѣтельствовавь, и сего вы приѥсте; ниже пророци о ѥмь прорекоше, ѥкоже о Христѣ прорекоше, ниже пакы сьтвори чюдеса нѣкаѥ ѥкоже Исоусь Христось сьтвори, ниже пакы видѣ ѥго кто приѥмьша книгоу, ѥкоже Моусеѥ видѣвьше множьство люди, и чьто много глаголю, азь того ниже пророка ниже света ниже праведьна имѣю и вѣроующеи вь ѥго оучестие да имоуть сь нимь. Азь же Христовь ѥсмь и здѣ и вь боудоущемь вѣцѣ. — Сиѥ ѥко слышавьше сьбраноѥ множьство вьзьпише велицѣмь гласы и оустрьмише се на нь зоубы своими скрьжещоуще и растрьгноути ѥго хотеще, аще не бы соудиѥ слоугы своими вьзьбраниль иже не бити ѥго. И глаголеть имь: По чьто тако ѥко и дивыи звѣрие оустрьмлѥѥте се на нь, не власть ли азь имѣю оть цара: ѥгоже азь осоуждоу, осоуждень ѥсть, и ѥгоже сво-

[1] Овдје треба **соуть**, које је погрјешком могло изостати.

вождаю, свободь ѥсть. Они же въꙁьпише: Ꙗкоже соудь дань ти ѥсть, соуди праведьнѣ по нашемоу ꙁаконоу понѥже и мы вьсь ꙁаконь нашь сьвѣмы, аще и не имамы власти оть цара. Соудиꙗ же глагола: да понѥже вѣсте, чьто подобаѥть о нѥмь сьтворити? Они же рѣше: Да огнѥмь сьжежень боудеть и пепель ѥго на въꙁдоухь да раꙁвѣѥмь. Соудиꙗ же глагола: Понѥже вѣроу свою похвалꙗѥть и нашоу не приѥмлѥть, сего ради ли да сьжежемь ѥго. Они же рѣше: Да аще кто похоулить ꙁаконодавьца нашего, ѥще же и цара и воѥводы и соудиѥ и просто вьсѣхь, подобаѥть ли ѥмоу живоу быти? Онь же глагола: Не слышахь оть оусть ѥго таковыѥ глаголы ѥже вы глаголѥте. Они же въꙁьпише: Не тьчию се ѥже рѣхомь, нь и вьсь ꙁаконь нашь и кланꙗниꙗ и мнѥниꙗ огадиль ѥсть и пороугаль. Глагола же соудиꙗ: Соуть ли сиꙗ сице, Гѥоргиѥ, ꙗкоже сии свѣдѣтельствоують на те? Глагола же Гѥоргиѥ: Да не боудеть да аꙁь тварь вожию чловѣка покоулихь, тьчию дѣла грѣшьныихь не приѥмлю, истиноу же ꙗже о Христѣ проповѣдаю, и ѥго ради готовь ѥсмь оумрѣти. Глагола же соудиꙗ кь нимь: Се хоула ли ѥсть ѥже слышите? Они же рѣше: Се ѥсть хоула нь прѣжде даже не приведохомь ѥго кь тебѣ, сиѥ глаголы хоульныѥ рекль ѥсть, да аще сего поустиши и ты раꙁоритель ѥси вѣрѣ нашеи ꙁаконоу, и мы цароу о тебѣ ꙁнаѥмо сьтворити имамы. Видѣвь же соудиꙗ ꙗко ничесоже оуспѣѥть нь паче мльва бываѥть, глагола: Исповѣждь Гѥоргиѥ; ꙗко же сии свѣдѣтельствоують на те? Онь же глагола: Ѥже рѣхь, рѣхь, не обрѣтаѥши льсть вь оустѣхь моихь. Соудиꙗ глагола: Аꙁь вѣроую сиихь множьство

паче тебе юдиного и понюже не открьжеши се Христа, достоинь юси сьмрьти и кь народоу кадещомоу на нь рече: Грѣхь юго на вась и на доушахь вашихь да боудеть, юкоже хощете сьтворите о нюмь. Они же оустрьмише се на нь, юко вльци растрьгноути агньца, и ови оубо за ланитоу оударающе, ови плюющие на нь, и инии потезающие сѣмо и онамо. И тако сьвезавьше юмоу роуцѣ на опеть и завию юго оужемь желѣзьномь и проведоше юго сквозѣ вьсе трьжище и пропо вѣдьникь ихь прѣдь вьсѣми вьпиюше крѣпькымь гласомь: Гредѣте вьси иже нашеи вѣры хранителию и несѣте древию да сьжежемь сего иже законь нашь похоулившааго и Христа не хотеща отврѣщи се. И тако сьбираюеть се множьство бесчисльнош Перьсь и ови того страшеще, ови прѣтеще, или многы дары обѣщавающе и ничьтоже оуспѣвьше, нь кь сакомоу глаголющомоу юмоу готовѣ отвѣщававаше. Ведоше же юго на мѣсто близь светыю Софию. Приближивь же се свещеникь глагола: Прѣтрьпи дьньсь, Гюоргию, вь малѣ да вь вѣкы сь Христомь ликоуюши. Глагола Гюоргию: Моли Бога о мнѣ, отьче, юко да оукрѣпить ме. Сию же слышавьше ведоущеи юго, кь томоу отгнаше свещеника не приближити се юмоу. Свещеникь же имѣше юдиного Срацинина срациньскою одеждею одѣюна вьсьнѣ, вь срьдьци же великоу любовь имѣю о христиюньсцѣи вѣрѣ, страха же ради не смѣюше исповѣдати нь вь таинѣ юлика повелѣвааше юмоу презвутерь вьса сь радостию приимаше. Повелѣ же юмоу близь юго поити и слышати вьса юлика рекоуть юмоу и юлика тьи кь нимь отвѣщаюеть. Та же сьбравь на томь мѣстѣ обрѣтьшихь се

свещеникь и Христиꙗнь и глагола кь нимь: Братиꙗ, молите Бога ꙗко да оукрѣпить ѥго. И вьси начеше сь сльзами молити се Богоу о нѥмь, глаголюще: Господи Исоусе Христе, сьтворикы знамениꙗ и чюдеса прѣжде сь светыими своими моученикы, ты ныиꙗ тьжде ѥси, оукрѣпи отрока сего исповѣдати те даже до коньчины своѥи вь сиѥ послѣдьниѥ дьни. Сьтвори знамениѥ сь нимь нѣкоѥ, ꙗко да видѣвьше и слышавьшеи о нѥмь прославеть име твоѥ ꙗко благословень ѥси вь вѣкы, аминь. Агаране же сьбравьше дрѣвиѥ множьство и сьтворише скрадоу велию и тако начеше ласкати ѥго и дары многы обѣщавати. Онь же глагола имь: Рѣхь вамь ѥдиною и дващи, ꙗко азь вѣры моѥѥ не отврьгоу се николи же, аще тьмами моукы нанесете на ме. Сиꙗ слышавьше повелѣше огнь да принесень боудеть вь скорѣ и тако оутѣкомь потекоше множьство вь ближьниѥ домы, и овь главьню поѥмь течаше, инь же оугьлиѥ горещеѥ и дроугь дроуга прѣдварающе текоущи кои бы прьвѣѥ зажегль скрадоу, мнеть бо вь сьмыслѣ своѥмь омрачены ꙗко великоу слоужьбоу Богоу сьтворити. Зрѣхь же азь сихь глаголаахь вь себѣ ꙗко дьньсь сьврьши се на нѥмь Христово глаголаниѥ иже рече: нь приидеть чась да вьсакь иже оубиѥть вы, мнить се слоужьбоу приносити Богоу. И тако зажегоше скрадоу. И сьвлѣкоше ѥго, одеждоу сь нѥго, тьчию оставише срачице ѥго, и свезаше ѥмоу роуцѣ на опеть, и тако вьрыноуше ѥго вь огнь, и пакы извлѣкоше ѥго и рѣше: О окаꙗне, чьто тако погоубляѥши себе, нь мы тебе хощемь сьвѣтовати добрѣ, не ꙗко же приѥль ѥси зьль сьвѣть оного попа сребропродавьца. Не

вѣси ли, ꙗко радь ѥсть твоѥи сьмрьти, ꙗкоже да наслѣдить твоѥ иже имаши и похвалить се своѥи дроужини. Нь мы боимь се Бога и не хощемь да оумрѣши ѕдѣ нынꙗ на огни семь и сьжежень боудеши ꙗко воськь. Нь послоушаи нась, и отврьѕи се Христа дьньсь прѣдь нами, и сьтвори волю нашоу и дары ѥже обѣщахомь, се вьса ти дамы, и по сихь аще ти боудеть оугодьно сь нами прѣбывати по ѕаконоу нашемоу, аще ли ни, ѕемлꙗ пространьна ѥсть царева, ѥще же и инихь царь такожде; ꙗмо же хощеши ити, иди сь миромь и твори своѥ хотениѥ, нь нынꙗ пощеди свою юность и не погоубляи себе тако беѕоумьно. Глагола же Гѥоргиѥ кь нимь: Вѣсте ли, ꙗко вь послѣдьнии дьнь Христось хощеть соудити вьсѣмь иже оть Адама рожденыимь и раѕлоучити праведьныхь оть грѣшьныхь, ꙗко же раѕлоучаѥть пастырь овьце оть коѕлищь, и грѣшьникы послѥть вь моукоу вѣчьноу и вь огнь не оугасимы моучити се вь бесконьчьныѥ вѣкы ради малыѥ сладости мира сего, праведьныхь же пакы раѕлоучить и овѣхь послѥть вь царствиꙗ небесьнаꙗ, инѣхь же вь блаженаꙗ жилища, противоу подвигоу комоуждо. Иже ѕдѣ подвиѕа се, или постивь се, и пльть оть сласти вьѕдрьжавь, и милостию сь оусрьдиѥмь противоу силѣ своѥи бога ради сьтворивь, или моукы раѕличьныѥ прѣтрьпѣвь и тѣло своѥ бога ради не пощедѣвь, сии вьси раѕличьнаꙗ дарованиꙗ вь славѣ велицѣи по чьсти вьсприимоуть и веселиѥ и радость не коньчаѥмоую наслѣдеть. Да чьто ме много блаѕните, ꙗко невѣжда и прѣпроста, рече бо мои Христось, ть иже хощеть сиꙗ сьтворити: аще кто исповѣсть ме прѣдь чловѣкы, исповѣмь и аѕь ѥго

прѣдь отьцемь моимь иже на небесѣхь, а иже отврьжеть се мене прѣдь уловѣкы, отврьгоу се и азь юго прѣдь отьцемь моимь иже на небесѣхь; да юко же рѣхь, иничьтоже ме разлоучить оть любьви Христа моюго, ниже сьжежеть мене огнь сьи до коньца, юкоже вы глаголюте, нь тьчию прѣмѣнить ме оть сего свѣта на онь свѣть. Сьжежеть же вѣчьныи огнь вьсѣхь не вѣроующихь, юко же глаголахь азь. Они же рѣше: Да вѣси, юко прѣмѣнить те оть житию вь скорѣ, нь много пострадешн донде же прѣмѣниши се! И начеше вь огнь порѣвати юго, юко оприщи се вьсе тѣло юго, и пакы повратише юго и рѣше: Чьто, Гюоргию, не ощоущаюши ли огнь сьи? Онь же рече: Юи, не ощоущаю, понюже сьдѣтель огню и огнь на росоу прѣлагають, вьсь се окаменѣхь и сьи огнь и боудоущии можеть пожещи: азь же благодатию Христовою ни сего огню бою се ни боудоущаго. Сию слышавьше абию вьрьноуше юго вь огнь и даже до трищи вьрѣвающе и оть огню пакы вьзимающе и видѣвьше юко ничьто же оуспѣти вьзмогоше, коньчинѣ же юго вьврьгоше по срѣдѣ огню и тако леже вь огни вьзнакь простръть кь вьстокоу. И прѣгорѣвьши веза на роукахь юго и вьздвиже десьноую роукоу свою, знаменаше се крьста образьно и вьзьпии велиюмь гласомь: Господи Исоусе Христе, вь роуцѣ твоюи прѣдаю доухь мои! И слышавьше же сию они и поюмь юдинь оть нихь дрѣво велию и оударивь юго вь главоу, и тако испоустивь доухь. И юсьноу соущоу небоу, вь незааноу облакь бѣль наиде надь скрадою, росоу велию испоусти, юко дивити се вьсѣмь сьбравьшимь се на позорь тьи. Сию видѣвьше Христиюне

прославише Бога; Агарене же и сь самымь диаволомь посрамлени сташе и мнозѣхь оть нихь видѣхь отрывающихь сльзы оть очию своихь, отхождахоу посрамлени. Христиане же велие дрьзновение прие, и тако пристоупише кь кнезоу града и томоу тоу соущоу, и рекоше ѥмоу: Се сьи Христианинь ѥсть и Христа ради оумрѣть, дадите ны тѣло ѥго да погребемь ѥ. Сия слышавьше Агарене вьзоупиише вьси: Да не надѣѥте се ꙗко приѥти имате оть тѣла ѥго честь некоую, нь вьсе сьжежемь и пепель ѥго на вьздоухь развѣѥмь, ꙗко же сьтвори се и нама вь Родни и вь Дрѣнополии. Они же шьдьше кь соудии и рѣше: Се Гѥоргиѥ оумреть Христа ради и даждь ны тѣло ѥго да погребемь ѥ. Онь же сия слышавь диве се и кь презвутероу глагола: Добрѣ вѣмь ꙗко ты виновьнь бы погыбѣли ѥговѣ и ты да даси отвѣть о немь Богоу. И глагола презвутерь: Аще коѥ зьло азь ѥмоу сьтворихь, да боудеть ꙗкоже рекль ѥси, нь азь польз҄на ѥго пооучихь, Богь же ꙗко вьсхотѣ сьтвори, и дьньсь вь вѣрѣ нашеи оумреть Бога ради. Сего ради подобаѥть намь да мы погребемь ѥго а не вы. Онь же рекь: Иди, погреби ѥго. Свещеникь же глагола: Даждь ми ѥдиного оть слоугь ꙗко да раждренеть ихь, и азь изьмоу оть огня тѣло ѥго, понеже просихь ѥго, они же рѣше ми: да не надѣѥши се чьто любо приѥти оть него, нь пепель ѥго развѣѥмь на вьздоухь. Рече же соудия: Да понеже сице ѥсть, аще и азь шьдь сь силою, не могоу отети ѥго; нь иди, ѥда чьто можешь молениѥмь полоучити. Шьдь же пакы презвутерь сь нимь на мѣстѣ идѣже блаженыи на огни лежааше, и начеть обого молити,

нномоу дары обѣщавати, юко да къ томоу не же-гоуть юго. Они же на горьшеѥ оустрьмише се. Дрѣвню же накладеномь на нь сьгорѣвьшоу, онь же лежаше по срѣдѣ огню цѣль и начеше ближьние оплоти разврьзати и на нь накладати. И сними недокольни выше, нь аще кто вѣдѣаше оть скоть мрьтво тѣло, того влачаше и на нь възмѣтааше. Сие промыслише, юко да сь онѣми тѣлесы тѣло юго сьвькоупивь се сьгорить. Она же вьса по малѣ сьгараахоу и пепель сьтвараахоу се; ть же цѣль прѣбываше. Сию зреще они, не доумѣваахоу се что да сьтвореть, и бѣсомь наставлюеми сьвѣщаше се и рѣше: Сьи попь ожидаеть юко да въземеть тѣло юго и прославить юго юко свето; нь мы да жежемь юго до за оутра, и аще не сьгорить, да отнесемь юго за оутра и вьврьжемь юго вь ровь тименію. Сьи сьвѣть сказа презвутероу оны, юго же прѣжде рѣхь одеждею страшньскою одѣюна. Сию слышавь презвутерь ськаза вьса тоу прѣдстоюѥщимь Христиюномь. Юдинь же Христиюнинь мьзды ради своюе стоюе оу Агаренина нѣкоюго оть ближьныхь домовь тоу глагола кь презвутероу: Отидѣте вьси вы оть мѣста сего и оуповаю азь на Бога, юко вь нощь сию не оусьноу донде же не оукрадоу юго и принесоу вь домь твои. Сию слышавь презвутерь, пооучивь юго и мало сребрьниць давь юмоу рекь: Аще сие сьтвориши, дарь и чьсть оть нась приимеши. И тако разидоше се Христиюне, кьждо вь домь свои. За оутра же и юще тьмѣ соущии приходить нѣкы презвутерь Ниолинь[1] оть града того, и обрѣтаеть огнь горещь юще велии и никого

[1] Тако пише.

же тоу. И приходить кь дворь оного иже обѣщание даль бѣ и тльлкноукь вь врата, онь же вьлагаеть се юмоу и глаголеть: Ꙗкоже вь прьвоую стражоу нощи приидохь и обрѣтохь ихь вьсѣхь спещихь и изехь юго оть огнꙗ и вьложихь юго вь врѣтище, страха ради стражь нощьныихь не смѣхь отнести вь ономоу презвутероу юмоу же вьчера обѣщахь се, нь аще хощеши отнести юго ты? Онь же сь радостию приемь юго, и вьзлагаеть на раме свою и приходить вь презвутероу и сказоуеть юмоу вьса. Онь же прославивь Бога и глаголеть юмоу, ꙗко подобаеть вь сьборьноую црькьвь принести юго, да погребень боудеть. И тако бываеть. И сльньцоу вьсиꙗвьшоу и сьбирають клирикы црькьвные и сказоують имь вьса бывьшаꙗ и поноуждають ихь ꙗко да сь славою погребоуть юго. Они же рѣше: Боимь се да не како вьпадемь юго ради вь напасть, нь шьдь погребѣте юго да никто же оувѣсть, аще ли не хощеши, иди и вьпроси соудию; аще ти повелить, то да погребемь юго. Онь же шьдь моляше се Богоу глаголе: Боже, наоучи ме како хощоу соудии глаголати. И тако пришьдь кь июмоу глагола: Да вѣси, о соудии, ꙗко вьстахь оть оутра и вьнидохь вь црькьвь по обичаю. И се по срѣдѣ црькве обрѣтохь Гюоргиꙗ лежеща и что да сьтворoу о июмь? Сиꙗ слышавь соудиꙗ оудиви се и глагола соущиимь тоу: Да оувѣсте ꙗко свеѣть юсть. Ськазаше бо оть оутра иже того жегоущеи вь нощь сию глаголюще: Ꙗко вьси мы стоꙗхомь и сѣдѣхомь и накладахомь дрѣвие на нь, вь незаапоу не видимь бысть. Вьси же слышеще сиꙗ дивише се. И глагола презвутероу соудиꙗ: Иди и погреби юго сь чьстию

ꙗко же вѣсте. И тако сьбираюто се вьсь клирось и сь прочиими Христиꙗны и сь славословиѥмь и пѣньми погрибають ѥго вь храмѣ светыѥ моученице Мариѥ вь лѣто ҂ꙁнкг. мѣсеца феврꙊариꙗ .аі. дьнь. Приключи се тогда недѣлꙗ месопоусть вь г-тиѥ лѣто иꙁмаильтьскаого цара Селима при митрополитѣ кирь Панькратии. Бѣше же сьи моученикь лѣтомь иі-тимь, вьꙁоромь же тьнькь и высокь, нароусичавь, обраꙁомь подльгьновасть, вѣжди вьꙁвышени и гоусти, нось похыль, прьсти роучьныи тьньци и дльꙁи, обичаѥмь же смѣрень и прѣпрость и вьсѣхь прѣдвараше поклониѥниѥмь и вьсакого господо словѣше поꙁываниѥмь, и никогда же вьсмѣꙗ се беꙁь раꙁоума, ниже иꙁиде слово праꙁно и неподобьно иꙁь оусть ѥго, ниже пакы похвали се о вѣщиꙗѣ коѥи, ниже ꙁадѣ комоу чьто любо.

Сицеви подвиꙁи и сицеви борьбы Гѥоргиꙗ доблꙗго храбра ѥже подвиꙁа се Христомь оукрѣплꙗѥмь вь сиѥ послѣдьниѥѥ дьнии, и равьно трьпѣниѥ покаꙁа иже прѣжде вь дрѣвьниѥѥ роды поставьшиихь. И сиѥ нась ради вьсако сьдѣꙗ се, да никто же оть нась скрьбить находещиимь на нь напастемь оть племене агареньскаого нь паче да радоують се. Блажении бо, рече, ѥсте ѥгда вьꙁненавидеть вась человѣци и пронесоуть име ваше ꙗко ꙁьло сына чловѣчьскаого ради. Радоуите се и веселите се, ꙗко мьꙁда ваша многаꙗ на небесѣхь. И пакы трьпѣниѥмь тацѣмь на прѣдлежещии намь подвигь вьꙁирающе на ꙁачельника вѣре и сьврьшителꙗ Исоуса, и слышите самого владыкоу Христа глаголюща: Царьство моѥ нѣсть оть мира сего, аще царьство моѥ оть мира сего бы было и слоугы моѥ подвиꙁали се быше. И не рече индѣже:

царьствоуюте, господьствоуюте и обладаюте люди, нь что рече? — Се посылаю вась ꙗко овьце по срѣдѣ вльвь, боудѣте хытри ꙗко же змию и цѣли ꙗко же голоубию. И что ѥсть хытрость змиина? — Ѥгда гонима бываѥть нѣкымь, тьщить се како бы главоу своꙗ сьврыла; аще не можеть, прѣдаѥть вьсе тѣло на оубиѥние, тьчию да вь главоу не оуꙗзвлѥна боудеть, вѣсть бо: ꙗко аще и вьсе тѣло побиѥно боудеть, пакы животь обрѣтаѥть, аще ли вь главоу оуꙗзвлѥна боудеть, вь томоу погыбаѥть. Сице же намь глава ѥсть Христось. Да аще того ради тѣло наше оумрьтвимь и растлимь, вьсако пакы оживемь. Рече бо Христось: Иже здѣ доушоу своꙗ мене ради погоубить вь животѣ вѣчьнѣмь сьблюдеть ю. И апостоль Павьль глаголѥть: Аще пльтьскаꙗ храмина тѣла нашего разорить се, имамы иноу храминоу не роукотвореноу, на небесѣхь прѣбываюцюоую. Пакы что ѥсть цѣлость голоубинꙗ? Аще пьтеньци ѥго оть гнѣзда вьзети боудоуть, не виѥть се ниже скрьбить, нь пакы дроугыѥ на томьжде гнѣздѣ изводить. Такожде подобаѥть и намь, ничьто же скрьбити ни тоужити. Рече бо апостоль Павьль: Аще наказаниѥ трьпите, ꙗко сыновомь вамь обрѣтаѥть се Богь; аще ли безь наказаниꙗ ѥсте, любодѣичици ѥсте а не сынове: аще дѣти наши или сьродьници оть здѣшьнихь прѣходеть, не скрьбимь нь паче и веселити се подобаѥть и благодарити Бога, аще тьчию вѣрьни и безьгрѣшьни прѣидоше, понѥже тамо оупокоѥть се вь славѣ: аще ли не благодаримь, вьсако находещаꙗ намь прѣтрьпимь, мьздоу же ниѥдиноу приимѣмь. И се истиньно глаголю: Вѣдь, Їовава жена пострада

ꙗко же и моужь ѥѥ и ради слова ѥдиного ова вь тьмоу, овь же вь царьстко небесьноѥ. Семоу подобьно и ино скажоу ти: два разбойника сь Христомь на крьстѣ висѣста и обои равьно трьпѣста и обоимь голѣни прѣбиста и ради слова: ѥдинь вь тьмоу кромѣшьноую дроугы же вь царьство небесьноѥ: да аще сии слова ради толико трьпѣниѥ погоубише, ѥще же и тьмоу наслѣдьствоваше!

НЕШТО О КНЕЗУ ЛАЗАРУ.

ПО РУКОПИСУ XVII. ВИЈЕКА СПРЕМИО ЗА ШТАМПУ

Стојан Новаковић.

Из истога оног рукописа, из кога је штампан напријед „Живот светог Ђурђа Кратовца“, штампа се и ово о кнезу Лазару. Ни о рукопису, ни о начину којим се служах спремајући ово за штампу, није ми трајебе говорити; што је требало, казано је пред онијем чланком.

Овај кратак живот кнеза Лазара у том рукопису долази заједно са **послѣдованиіемь вь память светаго и блаженаго кнеꙁа Лаꙁара, бывьшаго самодрьжьца вьсеіє срьбьскыіє ꙁемліє.** То је пријепис са каквога старијег рукописа, и у њему самом има више ствари које ће помоћи да се нађе вријеме кад је сам саставак постао. У томе се животу, на прилику, говори на једном мјесту за Турке: **идѣаше бо ꙁвѣрь ꙗко львь рыкаіє, искы погльтити стадо Христово и отьчьство наше беꙁь вѣсти сьтворити. Нь слага себе трьокаꙗныи и вь малѣ потрѣбляіеть се оть ꙁемліє сь шоумомь память іего.** Овако се на сваки начин није могло писати у XV. и XVI. вијеку него једва у брзо послије Косова, док је још у народу било и снаге и живљега надања за оваку катастрофу. У језику и овдје као и у предњем чланку истога рукописа има

ријечи којих нема у „Рјечнику из књижевних старина“ Ђ. Даничића, таке су: **сьдроужьбьница**, **податлиеь**, **шарь**, **цѣльба**, **кацииѥ**. У осталом ако овај чланак и не доноси ништа веома непознато, показује ипак гдјекоје појединости; пружам прстом само на оно мјесто: **и больницоу оустроивь вь оупокоѥниѥ болеціимь иинокомь и страньнынмь и расслаблѥнынмь**, које нам баца јаснију свјетлост на питање о подизању задужбина у старо вријеме, на име на питање: у каквом су се смислу онда те задужбине чиниле.[1]

[1] Обраћам пажњу на стр. 5 и 6 ове исте књиге „Гласника“.

Сьи светыи и прысно поминаѥмы кнеꙃь Лаꙃарь отьчьствомь и рожденіѥмь и вьспитаніѥмь срьбьскаго колѣна бѣше, рода славьна и свѣтьла и нарочита, благочьстивыихь родителіи. И ꙗко рожденоу бывьшоу ѥмоу, по рождьствѣ своѥмь растѣше и крѣплꙗше се доухомь светымь и прѣспѣваше вь большихь. Таже и вьꙃрастоу лѣтоу достигьшоу вьдаѥть се царьствоующомоу тогда цароу Стефаноу вь слоужениѥ, и ради кротости и блага обичаꙗ и добродѣтѣли ѥго и храбрьства самомь почитаѥть се оть цара и прьвыи вь полатѣ ѥго поставлꙗѥть се. Таже повелѣніѥмь самодрьжьца сьдроужьбьницоу себѣ сьчетаѥть, сьродьницоу царевоу, дьщи некоѥго вельможа. И та [1] рода свѣтьла и славьна и нарочита, корене некоѥго царскаго, племене светаго Симеона Немани, прьваго господина Срьблѥмь. И бысть отьць сыновомь и дьщеремь.

Врѣмени же не малоу прѣшьдьшоу царь Стефань оть житиꙗ сего тлѣньнаго прѣселꙗѥть се вь не прѣходимыѥ вѣкы и прѣѥмьникь бываѥть царьствоу сынь царевь царь Оурошь. И тако срьбьскоѥ скѵптро сьдрьжаше и правѣше. Врѣмени же малоу мимошьдьшоу оставлꙗѥть и сь житиѥ; вь множѣ скрьби и напасти оть своихь ѥмоу. Таже промысломь и благоволѥниѥмь божиѥмь кротости ради и правьды и добродѣтѣли и благообычаꙗ вьꙃводить се прысно вьспоминаѥмы сьи моужь кнеꙃь Лаꙃарь на прѣстоль срьбьскы. Прьвѣѥ

[1] У рукопису стоји ть, дакле ь мјесто правога а.

благословлюєть се оть архиіереовѣхь роукь и вьсего пričьта и сьбора срьбьскаго и тако самодрьжьць бываєть Срьблюємь, прѣбываіє и проваждаіє житиіє своіє вь вьсакои добродѣтѣли и кротости и правьди, бѣше бо кротькь ѕѣло и тихь и милостивь и правосоудиіа іакоже кто инь, и не іако обладаіє бѣше, нь іако отьць чеда своіа назираіє и наказоуіє. Архиіереомь и свещенникомь и инокомь прѣдстоіаше и поучьсти прѣдпосылаше, старьце по апостолоу почиташе, вельможе срѣташе, юныіє наказоваше и любовь подаваше. Обидимыіє застоупаше, имѣаше и око милостивьно и роукоу прострьтоу и податливоу. Нагыіє сьгрѣваше и страньныіє оудовлıаше, расслабленыіє оупокоıеваше и далече соущимь монастиромь потрѣбьнаıа посылаше. Вьсѣмь вьсако вьсакь[1] бываше да іединого доуха приобрѣщеть іегоже и жедаше вь срьдьци своіємь из млада. Грады и црькви сьзидаше и обнавлıаше и иныіє оть основаниıа вьздвизаше вь славоу и вь хвалоу и чьсть господоу богоу и спасоу нашемоу Ісоусоу Христоу, и вь оутврьждениіє и крѣпость отьчьствоу своіємоу, христианьскомоу родоу.

Вьздвиже же и храмь оть основаниıа вь славоу иже вь славѣ вьзнесьшомоу се Христоу Богоу нашемоу на мѣстѣ нарицаіємѣмь Равьница,[2] высотою и красотоу прѣоудивлıєны и четирьми стльпи оутврьждень и живописаниіємь озаривь іего, иачрьтаниіємь и вьображениіємь, вьпльщениіє сына божиıа и прѣчистыіє іего матере и светыихь іего и не изчьтеныхь чюдесь,

[1] Коринт. I. гл. IX., 22.

[2] Тако је написано у рукопису. Као да је и ту ь мјесто народнога л.

и страсти иже пострада по нась да нась вьзнесеть вь прьвоје достојаније, златомь и шарокы разлачными оукрасивь јего, и сьсоуды сребрьны разлачьны и позлашћены обогативь јего. Потире, дискосы, кадилнице, кашие, рипиды, блюда, чаше слоужительные, двериие сребрьне позлашћене, свѣшьници тѣмьжде образомь, иконы великыи и дробьныи, окованы и позлашћены и крьсты чьстьныи такожде окованы и позлашћены и бисеромь и каменијемь много чьстьнымь оукрашены, завѣсе разлачьные, оть вусса и злата истькана и багра. И просто рећи вьсакими виды добродѣтельными оукрасивь јего и оудобривь. И до нынѣ стоить јакоже некы цвѣть не оуведаемыи, и зрить се и видить се вьсѣмь приходешимь. Таже градомь оградивь јего и седмими пирьги оутврьдивь, трапезоу же сьздавь, широтою оубо и высотою и довольною мѣрою, јеже и нарече обѣдьницоу, и келије сьградивь и прилѣпивь кь зьдоу јакоже гнѣзда птичаја вь оупокојеније инокомь и вьсѣмь хотешимь спасти се. И приложивь села и доходькы зѣло много и довольно, винограды насадивь и овошија разлачьнаја. Таже сьбравь вь нјемь множьство инокь и лавроу сьставивь и обьшее житије оустроивь, јако дивити се множѣмь оть дальные страны приходешимь. Поставлајеть же вь нихь игоумена, некојего моужа Арсенија именемь, моужа соуша добродѣтельна и довольнымь разоумомь оукрашена.

И понеже не довлѣјаше јемоу оть многа многыхь добродѣтель, имѣјаше бо вь себѣ доуха светаго благодать наоучајоушта јего простирати се вь большихь, сьзда же и дроугы храмь, лежешь кь вьстоучьнѣи странѣ вь подгории мѣста того близь великые лавры, и боль-

ницоу оустроивь вь оупокоюеније болещимь инокомь и страньнымь и расслабленнымь. Симь тако бывающимь радоваше се Христовь рабь, кнезь Лазарь о вьсѣхь добродѣтѣлехь бывьшихь оть нюго хвалоу и славоу вьздавае богови о вьсѣхь дарованыихь юмоу оть нюго, и провлждаше житије своје тако вь простотѣ срьдьца, милостынею и кротостию оукрашень.

Времени же не малоу прѣшьдьшоу постиже и нась грѣхь ради нашихь богопоустьнаю стрѣла, измаильтени, јако да не хвалить се вьсака тварь прѣдь Богомь, и подвиже се Амоурать царь перьскыи, сь множьствомь агарень, јако ниже мощьно изьчисти ихь, јако быти при нихь наша јако рѣка мала при мори и јако обьстоупльше и сьпротивьсташе нашеи земли иноудоу немощьно бѣ оуклонити се, идѣаше бо звѣрь јако львь рыкае, искы погльтити стадо Христово и отьчьство наше безь вѣсти сьтворити. Нь слага[1] себѣ трьокаанын и вь малѣ потрѣбиаеть се оть земле сь шоумомь память юго. И јако видѣвь дивьныи сь моужь кнезь Лазарь бывающее опльчение брани, ревноуе ревновавь по бозѣ и по отьчьствии своюмь. Вьсприемь себѣ моученичьскыи онь гласъ и вьзгласивь коюмь и властеломь своимь оутврьждае и оукрѣплае ихь глаголе: идѣмь братие и чеда, идѣмь вь прѣдлежещии намь подвигь вьзирающе на мьздовьздателя Христа. Сьмрьтию дльжьнаю послужимь, пролѣимь крьви наше, сьмрьтию жизнь искоупимь и оуды тѣлесь нашихь дадимь нещедьно на посѣчение за благочьстие и отьчьство наше и вьсако оумилостивить се Богь на останькы наше и не потрѣбить

[1] И овдје стоји ь мјесто правога народнога *а*.

родь и ʒемлю нашоу до коньца. И тако оукрѣпивь ихь и оутврьдивь и молитвовавь. Таже опльченню брани и сьраженню бывьшоу толико ʒвекь[1] и грохоть бысть и ꙗко и потрести се мѣстоу идѣже сии сьбыше се. И толико кръви иʒлиꙗ се ꙗко и слѣдь конѥмь поʒнати се скроʒѣ кръви иʒливанѣи, и много мрьтвьць беʒь чисда бѣше и Амира царь перьскыи оубиѥнь бысть тоу. Таже и сь дивьныи моужь светыи кнеʒь Лаʒарь. Обстоупльше ѥго множьство Агарень и ѥмьше ѥго, приведень бысть сь множьствомь властель ѥго, ꙗко овьце на ʒаколѥниѥ. Таже одсѣчена бысть чьстьна ѥго глава сь множьствомь своихь ѥмоу властель мѣсеца Июниꙗ .еі. дьнь. Подражатель бысть Христоу, иʒливьшаго кръвь свою ѥго ради, и бысть новыи моученикь Лаʒарь, вь дьни сиѥ последниѥѥ и приведе сьборь велии моученикь Христоу Богоу своѥмоу вь вишьнии Ïероусалимь ꙗкоже древлѥ Ïисоусь Навинь люди божиѥ вь ʒемлю обѣтованоую. Таже погребень бысть блиʒь мѣста того вь митрополии.[2]

По врѣмени же малѣ вьʒлюблѥныи сынь ѥго кнеʒь Стефань сьдрьжатель бысть скиптра срьбьскаго. И ревностию многою распалаѥмь, сь материю своѥю Евгениѥю приѥмь благословениѥ оть архиѥреꙗ, таже сьбравь множьство народа, ѥпископы же и клирикы и игумена светыѥ обитѣли ѥго сь множьствомь инокь и отгребыше чьстьноѥ ѥго тѣло, о чюдеси, и обрѣтоше ѥ нетлѣнно ꙗко шипькь благоуханьнь, и вь-

[1] Ријеч ова написана је са ѣ.

[2] Грачанице. стоји више те ријечи записано нечијом другом руком.

ѕьмыше ѥго сь свѣщꙗми и кадилы, и прѣнесоше и положише и чьстьно вь свои ѥго монастирь идѣже и до нынꙗ лежить вь рацѣ, творе цѣльбы и подаваѥ ѕдравиѥ вѣрою приходещимь кь нѥмоу.

Сии подвиѕи и борениꙗ и троуды и болѣѕни новаго великомоученика Лаѕара, ѥгоже молитвами сподоби нась, Боже, вь царьствии своѥмь. Аминь.

ВИСИНЕ НЕКИХ МЕСТА
У СРБИЈИ
КАО ШТО ИХ ЈЕ БАРОМЕТРОМ МЕРИО БАР. ХЕРДЕР, БУЈЕ И ХАН.

Познато је, како је барон Хердер, бивши крањ. саксонски гл. управитељ рудни 1835 године на позив кнеза Милоша у Србију дошао, да земљу нашу као рудар промотри. О том његовом путовању изашла је књига, под насловом: Bergmänische Reise in Serbien, im Auftrag der fürstl. serbischen Regierung ausgeführt im Jahre 1835, von S. A. W. Freiherrn von Herder. Pesth. Verlag von Conrad Adolph Hartleben. 1846. 8-на страна 136; и Барона Ж. А. В. Хердера рударски пут по Србији 1835 године. У изводу. У Београду, у књигопечатньи княжества србског҄ъ 1845. м. 8. стр. 44.

Путујући по Србији, покојни је барон Хердер мерио барометром висине неких места земље наше. Барометар је један носио са собом, један оставио код генерала у Земуну, а један у Београду. Кад се из Србије поврати у Фрајберг, у Саксонску, преда своје белешке о мерењу висина по Србији г. Рајху, професору физике у рудној академији у Фрајбергу, да он, Рајх, по тим белешкама висине израчуни. Г. Рајх изврши тај посао, напише о томе саставак и

штампа га у периодичном листу, под насловом: Barometrische Höhenbestimmungen einiger Orte in Serbien. Nach den Beobachtungen des Oberberghauptmannes Freiherrn von Herder, berechnet von F. Reich, Professor an der Berg-Akademie zu Freiberg. Периодични пак тај лист зове се: Jahrbuch über Fortschritte der Geographie und Naturgeschichte. III. Band. Herausgegeben von Robert Fleriep und Otto Schombergh.

Г. Раих у поменутом саставку свом каже, да определења за висине многих места по Србији по барону Хердеру не могу се баш као поуздана узети, из узрока у истоме саставку стављених; али су за нас, који тако мало материјала за географију земље наше имамо, од важности, што је мерење Хердерово сравњено и успоређено са Бујевим и Хановим.

Висине места по Србији, као што их је мерећи барометром нашао и пописао познати писац Буje узета су из списа: La Turquie d' Europe, observations sur la Geographie, la Geologie, l' Histoire naturelle, la Statistique, les moeurs, les coutumes, l'Archeologie, l'industrie, le commerce, les Gouvernements diverses, le Clergè, l'Histoire et l'état politique de cet Empire, par Ami Bouè, D. dl. membre de plusieures sociétés. Avec une carte nouvelle de la Turquie d'Europe. Paris chez Arthur Bertrand, editeur libraire de la société de Geographie 1840.

Из истог дела висине су брда наших пописане и у додатку к Србским Новинама године 1842. броју 26-том стр. 98—99-ој.

Висине места у Србији означио је г. Хан у својој књизи: Reise von Belgrad nach Salonik. Von J. G. v. Hahn, k.k. Consul für das östliche Griechenland. 4. Wien 1861. на стр. 205. Мерење г. Хана је најпоузданије; јер су белешке његове сравњаване с белешкама чињеним у Трсту, Дубровнику, Атини и Браилову: све од људи стручних у томе послу.

ВИСИНЕ МЕСТА.

Број.	ИМЕНА.	Стопа париских.		
		ХЕРД.	БУЈЕ	ХАН.
1	Авала	—	1195	—
2	Алексинац	502	—	—
3	„ површина Бугар-Мораве .	—	—	347
4	Бања	913	660—670	—
5	Бела црква, код брда у окр. подр. .	—	1200	—
6	Београд, површина Саве код Ушћа .	—	—	191
7	Брвеник	—	1600	—
8	Брестовачка Бања	1028	—	—
9	Брза Паланка	66	—	—
10	Брзеће, испод Копаоника	3014	—	—
11	Буковичко брдо	—	1400	—
12	Букуровац, село у ср. лепеничком . . окр. крагујевачког	1295	—	—
13	Ваљево	569	305	—
14	Венчац	—	1973	—
15	Ветреница	1074	—	—
16	Влашић	—	1000	—
17	Гледићка планина у окр. крагуј. . .	—	1500	—
18	Горњак, у окр. пожаревачком. . . .	—	1800	—
19	Гучево	—	1000	—
20	Ђаково, брдо између Карановца . . и Студенице	—	2477	—
21	Жабари	504	450	—

Број.	ИМЕНА.	Стопа париских.		
		ХЕРД.	БУЈЕ	ХАН.
22	Жељин, брдо у окр. крушевачком	—	4200	—
23	Зајчар	362	—	—
24	Јавор	—	1855	—
25	Јагодина	640	—	—
26	Јастребац брдо	—	3000	—
27	Јовановац (Шупељак)	—	—	437
28	Јошаничка бања	1722	—	—
29	Каблар	—	1920	—
30	Копаоника највећи врх	6026	5986	—
31	Кораћица	680	—	—
32	Корито (на путу идући из Д. Милановца у М.-Пек)	2135	—	—
33	Космај	—	1250	—
34	Котленик (у крагујевачком окр.	—	1000	—
35	Крагујевац	581	507	—
36	Крупња, код, брдо	—	2000	—
37	Крушевац	480	330	—
38	Луково, испод Ртња	956	—	—
39	Мајданпек	1063	—	—
40	„ највиша тачка окна	1741	2500	—
41	Манасија	837	—	—
42	Медведник	—	2700	—
43	Мироч	—	2700	—
44	Мосна	137	—	—
45	Неготин	134	—	—
46	Нерачије	—	2868	—
47	Овчар	—	1400	—
48	Омољске планине	—	3500	—
49	Параћин	—	—	322
50	Пожаревац	324	244—235	193
51	Плоча, брдо у окр. крушевачком	—	4900	—
52	Ражањ	—	—	770
53	Раља, 6 сахата од Београда	631	—	—
54	Рибар-Бања	1607	—	—
55	Рогачица	840	—	—
56	Ртња највиши врх	4750	3600—3900	—
57	Рудна Глава	492	—	—
58	Свилајница	—	—	245
59	Селенац	503	—	—
60	Смедерево, површина Дунава	—	—	190

Број.	И М Е Н А.	Стопа париских.		
		ХЕРД.	БУЈЕ	ХАН.
61	Сокола, код, брдо	—	1760	-
62	„ „ „ друго	—	1730	—
63	Сталаћ, површина Бугар-Мораве . .	—	-	348
64	Сталаћ, брдо на коме су развалине града	—	—	470
65	Стола, највиши врх у окр. крајинском	3521	3801	—
66	Столови, у чачанском округу . . .	—	3000	—
67	Студенице, код, брдо	—	3000	—
68	Сувобор	—	2000	—
69	Танда.	1058	—	—
70	Ћуприја, површина Мораве	—	—	288
71	Ужице	1252	—	—
72	Цер	—	1600	—
73	Црнајка	438	—	—
74	Црни врх, брдо између Крагујевца и Јагодине	1670	—	—
75	Црнућа	1755	—	—
76	Црнуће, код, брдо	—	2800	—
77	Чачак.	835	520	—
78	Чемерно доње	—	2000	—
79	Шашке Реке, код.	841	—	—
80	Штрбац, брдо, највиши врх више Текије	2337	3245	—
81	Штурца, врх.	3427	—	—

У СРБИЈИ ОВЕ СУ ТАЧКЕ

астрономски определене године 1832.[2]

Број	ИМЕНА МЕСТА.	Географска ширина	Географска дужина [2].
1	Јаснка, сред. варошице . . .	43.° 36.′ 37.′	— 9.° 1.′ 21.″
2	Кладово, џамија	44.° 36.′ 53.″	— 7.° 44.′ 31.″
2	Карановац, црква св. Духа .	43.° 43.′ 32.′	— 9.° 39.′ 12.″
4	Крагујевац, сред. вароши . .	44.° 0.′ 29.″	— 9.° 22.′ 57.″
5	Пожега, крчма	43.° 50.′ 50.″	—10.° 30.′ 45.″
6	Пореч, острво, сред. развалина	44.° 30.′ 36.″	— 8.° 15.′ 38.″
7	Својдруг, крчма	44.° 2.′ 15.″	—11.° 1.′ 45.″
8	Смедерево, црква у бугарском предграђу	44.° 39.′ 51.″	— 9.° 24.′ 12.″
	ВИС. НАД МОР.		
	Београд 60 тоаза код круне 1 бој	44.° 47.′ 47.″	38.° 5.′ 21.″
	Пожега 149 Erdgeschos	43.° 52. 55.	37.° 39.′ 12.″
	Алексинац 86 —	није мерено.	39.° 15.′ 55.′

---

[1] Види каталогъ тригонометрическихъ и астрономическихъ пунктовъ, опредѣленныхъ въ росiйской имперiи и за границею. С. Петербургъ 1863.

[2] Дужини и ширини базис је николајевска опсерваторија (средње кубе) у Пулкови.

Знак + показује источну а — западну дужину.

ПОКРЕТИ У БОСНИ

између 1820 и 1832.

ПО Л. РАНКУ И Р. КУНИБЕРТУ.

од

Милорада Поповића Шапчанина.

По што престаше крвни бојеви у Европи, Азији и Мисиру, осетише турски султани да им много којешта ваља предругојачавати у својој држави која је истом постала, и ваљало је покренути све силе, да се подстакне унутрашње развиће, како би напоредо корачала са заједницом европских држава. Прво на шта се спотицаху те њихове намере бејаху безбројне повластице дане појединим провинцијама, па онда осиљена аристократија и јаничари који преко ока гледаху и саме заповести цареве. Да се подсече корен такој аномалији у државном животу требало је и упорнога духа и енергичне воље; и оба та својства осетише у себи султани Селим и Махмуд II па без двоумљења прихватише се да оборе све што је било привилеговано стародавним повластицама.

Установа јаничарска бејаше легло за сву ту аристократију, па с тога на њу учинише први јуриш. Селим је, истина, подлегао у тој борби, али је реакција одржала победу над јаничарима и то доведе на престо Махмуда II., који поче уводити мно-

ге реформе и организовати стајаћу војску по начину оном какав је био у осталим европским државама.

Ну с падом јаничара још не беше сатрвен корен целој властели; с оружјем у руци дочекаше босанске аге и спахије султанове наредбе о реформовању, и доцније се разви дуга и упорна борба на живот и на смрт. Али пре него што би се упустили у историју самога рата који беше уздрмао целу царевину — да погледамо како стајаше босанска властела према отоманској порти.

После кобне битке која учини крај напредовању српске државе коју беху утврдили Немањићи, српска властела поцепана на разне пархије пропадаше у својим прадедским тврдињицама. Многи подлегоше навали турској не могав одолети несразмерној сили, многи оставише земљу и са својим благом склонише се у Дубровник и друга сигурнија места, а многи, особито у Босни, из љубави према големим добрима оставише хришћанство и примише ислам. На тај начин осигураше своја властеоска права, која им потврдише султани са свим новим привилеђијама. И тако се у Босни отвори нова властела, која у многоме бејаше налик на пољску аристократију. Беше ратоборна, жељна части и добара и после самостална. Уживала је заштиту од стране државе којој припадаше и у том закриљу би јој осигуран опстанак и немаде се бојати од суседа или с које друге стране. Колико хтеде толико се и покораваше султану, а у котару своје области владала је по готову неограничено. У случају рата имађаше држава муке док би је приволела да се лати оружја и при-

дружи борби. Осим тога стајаше у свези са јаничарским оџаком у Цариграду и то јој даваше толико маха да је од ње стрепио и сам босански везир, који живљаше у Травнику, јер га нерадо гледаху у Сарајеву где му је била резиденција.... С падом дакле јаничарским беше изречена пресуда и босанској властели. Није чудо што је устала на оружје и свим силама опирала се султанским реформама, којима се ишло на то, да се мимо султанске сатре свака друга власт у земљи. Организовање редовне и субординисане војске под врховном влашћу самога султана — учинило је њихову силу са свим излишном и то су они добро предвидели. За то су и устали на ноге.

Ово одметање босанске властеле и њезино опирање султанским реформама по нас Србе и сувише је важно. За то га српски историк не сме сметнути с ума при нацрту историје деветнаестога века. Не познавати ту страну била би управо празнина у нашој новијој историјч. Јер у овом последњем покрету босанске властеле огледа се изданак старе српске аристократије и њезина радња под мусулманством, а знамо колико је својом самосталношћу и неслогом међу собом и према владаоцу допринела те је стара наша држава данас у развалинама. Мимо тога оба најглавнија узурпатора власти султанове Хусеин капетан и Али ага из Стоца постали су силнима и јакима само помоћу наше хришћанске браће, раје, којој су сваком приликом давали оружје и њоме се служили у свима бојевима. Па и та већ околност доста чини те се српске историје много тиче овај

покрет босански у трећој и четвртој десетини овога столећа.

У колико се код нас слабо шта писало о овом устанку, ја сам се подухватио да одговорим тој потреби. У II. свесци историчко-политичког часописа [1]) што га је у Берлину 1834. године издавао г. Леополдо Ранке има чланак под насловом: Die letzten Unruhen in Bosnien. 1820—1832. који је написао по поузданим изворима добивеним од нашег покојног Вука Караџића. Из њега сам извадио само оно што се односи на овај догађај, а остало сам избацио као речи којима може бити места само у општем разгледању савремене политичке ситуације за немачку публику, које данас нашој публици не би донело ништа непознато. Мимо тога додао сам на своме месту и све оно што опширније говори Кунiберт о том покрету у његову делу: Essai historique sur les revolutions et l'indépendance de la Serbie, depuis 1804. jusqu'à 1850. par le docteur Barthélemy Sylvestre Cunibert etc. Tome second. Leipzig, 1855.

Милорад Поповић.

---

[1]) Historisch — politische Zeitschrift, herausgegeben von Leopold Ranke. Zweiter Band. 2-tes Heft.

ПРВА ГЛАВА.

ПОГЛЕД НА СТАЊЕ.

Чисто човек не може да верује да после толике борбе народа и цивилизације и опет има у срцу Европе још један крај земље, где природа на празно производи најбогатије плодове; где године једна за другом пролазе а нико их не мотри нити се њима користи; где нико не наслађује погледе на њезиној лепоти, у колико до данас никакав ботаничар не подухвати се да опише њезину флору; где најбогатије паше немају свога господара; где врхове од планина покривају грмови од најбоље каквоће, који би се врло ваљано дали употребити на грађење бродова, тим пре, што је изобиље на рекама које би их преносиле ближе обалама, па онда, где се нико не пашти да те добити окрене на своју корист, него се оставља природи на вољу да сатре све што је произвела.

Но мимо свега тога има та земља нешто своје индустрије. У њој се кују сабље од најбоље врсте и нигде у свету не плаћају се тако скупо као ту. Пиштољи се цифрају најлепшим шарама од срме и злата. А у владању коњима дотерује се до таке вештине да јој ваља пара тражити.

Између осталих провинција у Турској, Босна је земља, која се налази у таком положају. Њезини су

житељи с једне стране тако сувише немарни, а с друге стране претерани су у образовању једне једите, тако рећи сурове струке.

Нигде на земљи нема тако чудне границе, која би тако јако делила два различита света, као што је међа која дели аустријске земље од турскога царства; јер аустријска граница према турској двоструко је пооштрена: једно војничким уређењем, друго ланцима најстрожијих карантина. Та различност у толико јаче пада у очи, што се дотиче народних племена, која су и по колену и по језику и обичајима тако рећи једна и иста: и нигде не дају се тако живо опипати безмерни утицаји, које може имати на људе вера која где влада.

Још и сад настаје у Београду прави исток. У њему и данас седи паша на меком јастуку па натенане срче грку каву и пушта хладне димове из дуга чибука; беспослене баше стоје пред вратима па скрштених руку чекају на заповести му; са српских градова чује се „ил алах“ исто као и на арапским обалама; та вера у друштву са државом створила је себи приличну околину. Чим се пређе аустријска граница и ступи на босанску земљу, виде се Мусулмани у дугим хаљинама топлога истока и настају мирна села у којима се проводи патријархалан живот: нема јавних игара и весеља, као што то бива код Хришћана недељом и свечаником, особито кад се загреју вином, а на дрвима око кућа праве тице своја гнезда спокојно и не плаше се никога. Настају обичаји који су са свим противни самој клими: и ако су постали под утицајем са свим другога поднебља

пази се на њих у најтању длаку. И тај источњачки правац духа хвата се и самих Хришћана. Њи у Јерусалим исто је тако света ствар као њи у Меку: и једни и други путници добивају назив: хаџија. Шта више код Хришћана у османском царству често ћете чути да гроб господов зову ћабом, по ћаби у Меци.

Покрај тога што се народи у провинцијама османскога царства у скупу одвајају од западних начела — разликују се они врло јако и међу собом. Но не само због тога што су многа племена међу собом разнородна, него што су развила разна одношења и међу собом и према двору у Цариграду.

Не ћемо се ништа омести ако кажемо да су и унутрашње разноликости највише постале упливом вере.

Овде ћемо прегледати нешто из историје османскога царства, нешто, што по правилу слабије пада у очи, али је опет од највеће важности.

Истина да је освојење извршено на брзу руку и помоћу оружја; али је тек онда настао јад око тога, да се споје у једно победиоци с покоренима. И тај посао није прошао и ако се протезао кроз толика столећа.

Турска царевина није само држава, него је у исто време и нека религиозна задруга, у колико јој сва политичка права зависе од ислама. У епоси своје славе и величине састајала јој се најјача снага из оних који се на силу или из драге воље потурчише. Но у доцније време укинула је грозне мере и није допуштала турчења која би била на силу; али тиме. што је искључила неправоверне из већег дела поли-

тичких права учинила је то, да је постигла своје намере тихим путем, без икакве хуке и отпора.

Цео положај турскога царства оснива се на томе, како су место заузели различити народи према владарској вери. Неки су трпели турски јарам читава столећа па га и дан данас сносе, а некима је испало за руком да се колико толико ослободе, као: Србима, Црногорцима и неким арбанаским племенима. Увек су се служили удесним положајем планина у својој земљи или повољном комбинацијом ондашњег политичког стања. Али колико се пута десило, те су се одржали само оружјем у рукама!

Али многи не могоше остати при томе, да се непрестано боре за своју слободу или да као потчињени сносе тешке невоље мусломанских држављана; с тога, не имавши у себи довољно наклоности према својој вери, загазише у ислам, који их изравна са њиховим господарима.

На овај начин смањен је број Хришћана више него што би се могло веровати.

Наравно да би нам одговорило жељи, кад би се некако дали у сигурну руку определити прави бројеви потурчених Хришћана, али се до тога не може доћи природом саме ствари, у колико би сувише мршави били подаци који би о томе говорили. При том жалосна је истина, да се на покорено племе и онако слабо пази.

На прилику Арбанаси: они се прилично дуго бише и крвише, а после се махом истурчише. По природи ратоборни и стасити и с тога способни за тешкоћу даљних ратовања и окретност каква се иште

за борбу у оним крајевима — постану преласком у ислам најодличнија војска портина; војничка служба пређе у њихове руке као какав монопол; све земље у Арапској, Мисиру и Грчкој, од Еуфрата па до Дрине, они су тако рећи извојевали. Па и ако су били новајлије у мухамеданству, опет су претеривали дотле, да су се држали за потомке правих Арапа.

И у Бугарској читаве масе поприманше ислам. Па и Бугари несу испод ратног духа арбанаског, само што не имаше нужде да под платом служе као Арбанаси, него су мирно живели у својим брдима и гледали да никоја друга султанова војска не стане ногом на њихову земљу.

Са свим друкчије развила се та ствар у Босни.

И у Босни као и по другим провинцијама разлика је између Турчина и раје.

Раја је од части источне од части западне цркве. Владике за источне цркве седе у Зворнику, Сарајеву и Мостару а владика за западну цркву седи у Војници. Ну обе вере приближене су једна другој. Срби западне цркве нигде се не придружују Србима источне цркве као ту. Посте све редом постове и по српско-народном обичају свака породица има и један пут преко године преслављa свога светога.

Али, за чудо дивно, и господа, тако звани Турци, говоре једним истим језиком са рајом, и хране још многе народне обичаје. Тако их има пуно по земљи који се позивају: Љубовићи, Видајићи, Соколовићи, Ђурђевићи, Филиповићи. Но при свем том мухамеданство нема ревноснијих правовераца од њих. Они се поносе догмом о једноме Богу — разуме се

у онолико колико је разумеју, и зову себе Турцима. Но при свем том несу заборавили домаће патроне, што их славише њихови предци, те изгледа, као да се још не могу са свим да одреку своје старе вере. А не бива ретко да босански бегови потајно одведу хришћанског свештеника на гробове својих праотаца и ту даду читити молитве за покој душе преминулима.

Ово необично стање долази отуда, што је босанска властела примила ислам из страха да не буде истребљена као и остала већа господа по другим провинцијама; што је поставши мухамеданском постала и један део саме државе, добивши под своју руку тимаре, феудска добра и санџаке, и што је променом вере према већини хришћанских поданика добила онакав исти положај у царевини, какав је био у правих Османлија према раји.

И тако је народ у Босни подељен био на две половине које се на супрот ставише једна према другој. Што су Бошњаци преревни постали у мухамеданству био је узрок с једне стране то, што је та религија била вера господовања, а с друге стране то, што се властеоској поноситости придружи понос мусулманства.

Босанска господа по што се истурчише, још већма брањаху и поoштраваху своја права над поданицима, којих су живот и имање увек имали у својим рукама. Уз то им би од велике користи и то што су били прави оџаковићи. Јер кроз ту околност дођоше у такав положај према султану, да су били по готову независни, што другим вазалима врло тешко у део падаше.

И ово је баш она тачка која даваше земљи вид особитих одношаја.

Још из давнашњих времена постали су босански капетани наследни. И што су се овда онда дали бератисати, то је било још само гола форма. Сметнути их не могаше нико ван силе. Тврдиње у којима живе, сматрајући их са европског гледишта, врло су слабе за обрану: четири куле на четири стране доведене у савез доста јаким зидом, а оружане су неколико остарелих топова, то је сва припрема; но опет за то напасти их сумњива је ствар, јер нападачи немају ништа бољега, а обичај је да се бије на живот и на смрт и да се упорно брани до последње капи крви. Поврх тога су се породице на својим добрима тако угнездиле, да би их тек несрећни случаји истребити могли. Капетани су најбогатији имаоци и врло знатан део земље у њиховим је рукама. Имају они добара и ван граница босанских. Раја одаслава а они живе од десетка и аренде. Све им је занимање око вежбања у оружју и у томе налазе славу и част. Порта је до душе задржала то право да ради управе земаљске не поставља везира домородца, али ипак тако самостална властела слабо се освртала на њ. Везири немају обичај да обиђу земљу, а капетани не осећају се позванима да им на позив долазе у конак. И тако слабо марећи за њ, често воде међу собом и саме ратове.

Разуме се да остали бегови, аге и спахије, који живе на својим добрима, више се придружују власти капетанској, која не престаје, него везирској која је променљива; сви они имају учешћа у земаљској не-

зависности. Али мимо свију ужива је највише Сарајево, најглавнија варош целе провинције.

У Сарајеву је некада резидирао везир, а данас му је ту најслабија власт. Још сташе утврђен двор, где тада наставаше, али не имађаше приступа у њ. Јер то се било озаконило, да приликом доласка проведе цигло једну ноћ у вароши и то на рачун оиштег трошка, а сутра дан таки је одлазио у Травник где му је био опредељен конак.

У Сарајеву је била склопљена особита управа за варош из грађана благородника. То благородство, као и на западу, оснивало се на добрима у околини и у напредној, срећној трговини, с јединoм разликом, што није било тако сувише искључиво. Чим је ко стекао важније име било срећом и умом, било вештијим занатом или трговином — одмах је био примљен у ред ових благородника.

Варош има и свога богатства: у њу се стиче цео обрт што бива у земљи: она држи свезу међу Румелијом, Хрватском и Далмацијом, па и ако трговина у тим пределима није распрострањена и не обухвата далеке крајеве, опет за то доноси много више добити и с тога јој се мора одати свако признање. Опкољено лепим брежуљцима и зеленим ливадама а са реком Миљацка која скроз протиче — изгледа Сарајево доста велелепно и пријатно са сиротним кућицама, зиданим мостовима и минаретима што се издижу над зеленим дрвима. — Ред и благостање то је су чим се јако одликује.

Сарајево је било средина фанатизма и легло босанске аристократије. Зна се да су све повластице

у царству истекле из установе јаничарске. По готову шести део самих Сарајлија доводио је своје благородство из тих привилегија. И то је био узрок те су грађани особита права извршивали.

До најновијих времена слала им је порта мулу, који је силом апостолске заповести и освештаног пророковог курана, расправљао размирице и мусломанске и рајине. За рају слала је муселима, за аристокрацију јаничарског агу. И тако је самим делом признавала њихов високи положај у земљи. Него ова господа чиновници морали су бити на опрезу и чувати се да не учине што — што би изазвало незадовољство од стране грађана, јер варош је задржала себи то право, да их у свако доба удали. Па и сам везир, као глава целе земље, не бејаше изнад тога права. Чим су имали што против њега, пожале се оџаку јаничарском у Стамболу, и таки је био одазван.

Мучан је дакле био положај босанскога везира. Потиснут је био с две стране. Морао је да угоди и порти и захтевањима сараја и банкерима помоћу којих се докопао високог места, и опет да пази да не повреди повластице аристократије у овој вароши. Ону апсолутну власт пашинску није имао дакле у својим рукама.

А мимо везира и неколицине његових чиновника порта није имала никаквих других органа у целој земљи. С тога јој је уплив био сувише незнатан, и била је задовољна тиме, што јој се приходи уредно издаваше и што није долазило до јавног отпора.

Али опет није хтела до века при томе остати.

ДРУГА ГЛАВА.

ПОКУШАЈИ ЗА РЕФОРМУ.

Не да се порећи, да европски заплети, у које допаде порта каинарџанским миром, не би помоћу приближених одношаја допринели и нових тешкоћа; али опет за то може се казати, да ти заплети не би више били најзнатнији део саме ствари.

Живот османског царства у потоњих педесет година састоји се скроз и скроз у његовим унутарњим покретима.

И ако пуно варваризма, и опет је то царство врло интересно.

Нема их којима не би до тога стало, да тачно познају и виде, како се различити народи, из којих је састављено, са својим стародревним особинама опет на врх дижу; како, истина доста суров, али ипак млађан и једар подмладак развијају, примајући или одбијајући од себе цивилизацију; како или помажу највишој власти или пристају уз оне који се супрот ње боре — и како све то бива у добровољном покрету из живља унутарњег нагона а у борби која на мах букне и за кратко се време свршује. Доста има матерИјала по онога који би се хтео одати на посматрање. Каквих ту нема прилика из државнога живота који изгледа као нов али из природних елемената, па онда колико безазлених песама и обичаја, смесе и узајамног познавања вере и језика. Ништа се не би сувише учинило, кад би какво друштво прошло све крајеве, пронашло и испитало све споменике из старина; испитало све при-

родне производе, покупило народне песме што оживљавају планине и побележило обичаје и језик и све узајамности разноликих народа.

Али у свем том кретању има у исто време и великих свеза и општега развића.

У време француске револуције, која је давала посла целој Европи, па и порти, турско је царство дживело многих промена.

По целој земљи створише се самосталне власти и управе. Паше се осмелише и на многим крајевима одржаше у свом достојанству и супрот вољи портиној; Вахаби освојише света места, те које оружјем које реформованом вером подигоше читаву револуцију по целој Арапској. Локалне властеле било је свуда и то мање више налик на босанску аристокрацију: у Мисиру Мамелуци под њиховим бејем, који поновише своје силе чим одоше Французи; у малој Азији кнежина беја од Дере, која је стајала под заштитом; у Арбанији народне поглавице које не знадијаху ни за каке власти, а на све стране биле су гомиле привилегованих, који по свој прилици бише у договору са великом корпорацијом јаничара.

И тако дође до тога да се падиша упусти у борбу са својим вазалима. Он није имао увек посла само око тога да се опрости ограниченога права него и с покретима, који се појавише у другим крајевима. На прилику у Србији. Ту се дигоше јаничари на најнезаконитији начин да подигну нову независну силу и ваљало их је устукнути.

Знамо, да је после несрећнога Селима Махмуд II. дошао на престо, по што је оборио јаничаре средством реакције. Махмуд је био пријатељ реформама и то га је подигло на владу. Истина да су те реформе одмах устукнуте и јунак онога доба, Бајрактар мораде подлећи исто као Селим и сва му награда би славна смрт; али су у младом султану захватале све дубљи и дубљи корен. И што приморан беше хранити их у тајн, у толико јаче потхрањиваше у себи притворство, гњев и природну наклоност према грозним делима.

Док год је био жив имао је посла са побуњеницима. Све што би ревело на страну и хтело бити самостално — сатирао је у својој држави. Није много разбирао, да ли је то право или неправо, да ли је опасно или би се могло трпети. Никад није чинио разлике у средствима: било му је све једно те чинио што мучки или јавно на силу.

Нико дакле не може побити ту мисао, да је он сам изазвао побуну у Босни у намери да сруши или измени стање које је постојало. По што је одведен Мула-паша из Видина и Србија колико толико ућуткана, одмах се лати плана, да нападне најјачег свог вазала, Алију из Јањине, али у исто време не пропусти прихватити се и покушаја, да учини крај упорности босанских поглавара. Па да видимо како је заподео то дело. Прво пошље везира Џелалудин-пашу са заповешћу да одбије сваки па и најмањи отпор, не штедећи никакве мере. Џелалудин био је члан мухамеданских монаха, из реда тако званих Бекташа, који су једини овлашћени да просјаче, али

међу тим радије живе од дела руку својих. С тога барем није живео као остали везири. Није имао свога харема и дворане около себе. — Све и сва било му је своје звање. Често је ишао преобучен као што чинише старе падише и везири. Својим очима мотрио је како се врше његова наређења. Ишао је и у богомоље — самих хришћана.

Њему није било приступачно мито и мољакање. Што је радио, вршио је чисто по правди. С тога је био добро дошао раји која ништа друго и не тражаше, а немио босанској господи од благородства. Он је држао да му ваља, управо то му је било посланство, да на силу обори њихову власт. Њему изађе за руком те неколицину од сарајевских ага добије за се; јер племићска республика и онако је подељена била на многе партије. Особито је имао на својој страни кућу Џинџафића, која је била врло снажна. То му је дало више маха те је слабо попуштао у казни према противницима. Зна се за толике капетане које је управо дао убити: као у Дервенти, у Бањој луци и Фочића Ахмед Бајрактара у Сарајеву. Гонио је староваљце, који су већ били оседели у уживању своје самосталности и лако је не могу прегорети. Тражио их је по њиховим тврдињама; Сребрницу и Мостар узео је оружјем. Послужио би се сваким лукавством, само да им сломи рогове.

И доиста толико је успео у ствари, да су га служили као старијег. Но сарајевски грађани не пропустише и овом приликом поднети своју жалбу оџаку у Цариграду. И не напоменуше само његова насиља него додаше и то да је хришћанин. Оџак по обичају

представи жалбу самоме султану. Он држећи, да би за онда прихитрено било напасти на јаничаре који су још пресилни били у својој престолници — издао је заповест — бар тако се говорило — да Џелалудин дође натраг. Но то је било само претварање. Све што је вршио везир била је права воља султанова. Он се није помицао са свога места, и још жешће наваљиваше на Бошњаке, — а обећани заменик никако не долажаше.

Кад се узме у обзир положај и намере султанове у оном времену, онда излази то, да сва Џелалудинова дела проистицаше из неке веће и опште комбинације.

У том, године 1820, нападе Махмуд и на Алипашу. Срећа га послужи и колико јој се није надао. Обе експедиције по мору и суху стигоше у исто време. И већ се дало без двоумљења судити, да ће султан скорим бити на ново господар свију својих европских земаља.

Па ни самој Црној Гори, која је од старина слободна, не могаше више кроз прсте гледати. С тога заповеди Џелалудину, који стајаше у части због дела око умиривања Босне, да нападне и тај народ чим улучи згодну прилику.

Али са општим предузимањима стоје у свези и опште невоље.

Стари Алија не би тако из убаха побеђен као што се у почетку мислило. У најгорем теснацу разви још једном јачину свога карактера. Које савезом и благом а које и тиме што му се хтеде отпор дати — начини таку буну каке султан није доживео. С

пролећа 1821. пролазише кроз Епир чете Сулиота, који су били под платом Алијином; Одисеј продре из Јањине и на његову заповест побуни Ливадију; уз то се завереници и народ грчки узрујаше, јер им Алија откри планове, којима је султан смерао да истреби Грке.[1] У исто време грчка хетерија осили се у Јашу и Букурешту а Мауромихалис спусти се из својих брда и заузме Морeју. Цео народ као да на мах прену стидећи се сужањства у ком је толико робовао. Алија мораде подлећи, али након себе остави злочесто наследство султану, јер је он изазвао побуну грчку својим тајним и јавним, посредним и непосредним мерама.

Оваки догађаји несу могли бити без уплива на босанске ствари.

Џелалудин би потучен у боју против Црногораца.[2] Његову војску дочекаше Брђани на ждрелима од Мораче и побише је до ноге. Кад се натраг повратио, већ није био толико страшан. Али по султанске цели био би још онај исти, да га не нађе смрт у почетку 1821 године. И да се не повери гласовима који се проношаху као да би био отрован — опет свакако његова смрт долази у исто време кад се по царству усколеба општи покрет и јако ослаби султанову моћ, те на тај начин и у Босни изазва големе промене, где се поврати све на старо коло. Истина дошао му је заменик; али је тај други везир толико стајао испод уважења, да му домородци не

[1] Види Суцову историју грчке револуције. Стр. 28.

[2] О овим поразима пева се у обојим последњим народним песмама, које у четвртој Вуковој свесци стоје под бројевима 46. и 47.

знадоше казати ни правога имена. Привирженици султанови и џелалудинови мораше дакле оставити земљу. Великашке породице заузеше свој ранији положај; биле су самосталне и проводише дане у слободи и војничком вежбању и у мањим ратовањима. Султан им није могао ништа, јер је и сувише био стешњен и занет пословима.

Довде што се рекло о општим променама у царству морало се напред казати, па да се добију јаснији појмови о стварима у појединим земљама.

Ваља се сетити тога како је султану испало за руком, по што се опростио најстрашнијега, да мало по мало утиша све побуњенике. Он на ново утврди своју моћ на Дунаву и у Епиру. Па и саму Мореју не остави на миру. С пролећа 1825. уђе у њу Ибрахим са мисирским четама. Растуривши народа више него што га је у стању био покорити, учини по земљи такав дар мар, да је, по његовим речима, изгледала сушта развалина; ну опет за то на све стране мало по мало утврди власт падишину.

Кад је толико успео — султан се прихвати већега плана.

Предузећа и успеси Мехмед-Алијини служили су му свагда за углед. Мехмед је први започео газити стародавна права мисирских повластица. Тек после њега настао је Махмуд да то исто покуша. И међу њима била је тако рећи страховитог утркивања у октроисању. Али је његов вазал већ далеко био измакао у том предузећу. Он је супрот противницима

јаничарима већ установио био регуларну војску, и униформисао је по европском начину. Па како су баш те нове чете припомогле те је Грчка после толиких узалудних покушаја освојена била — имало је то јака уплива на султана. Он опет стане мислити на оно што је оборило Селима и Бајрактара. Провидео је да нема другог спасења по његово царство него да се органише војска по начину и правилима европским.

И тако у седници од 28. Маја, 1826. буде свечано у дивану закључено: да је ради обране божје речи и отпора према неправовернима, преко нужно, да се и Мусломани потчине субординацији и изуче сва војничка вежбања. У тој знатној седници био је и комисар, који је не давно дошао из табора Ибрахимова.

Овим уређењем није се смерало управ на обрану против страних непријатеља, него на сву прилику на то, да се потисне и учини крај унутарњој опозицији. С тога је почетак учињен на јаничарима и успех је био повољан. Они се по свом обичају с места побунише, али је овога пута много смотреније рађено, те им сва жестина мину на празно. Сам њихов ага био је на страни падишиној. До сада су шта пута обарали свога поглавицу, а сада су сами били протеривани у гомилама. Једва један пут бише султану одрешене руку да се прихвати освете, и мржњу коју је осећао према њима стаде зајазивати крвљу. Грозна је била пресуда коју је изрекао над њима. И онда тек његове реформе добише правога смисла. Смео се подухватити да укине и целу корпорацију.

„Ми смо“ рече им, „изменили ваше име са старим статутима и дали вам другу форму.“ У ствари пак укинуо их је са свим. [1]

Институт јаничарски било је легло свију аристократских повластица; а по што су толике поједине мало по мало већ уништене биле, то је овим кораком учињен завршетак.

Али је било питање, да ли ће султан успети са својим делом и у провинцијама тако срећно као у престолници.

Било је Мусломана с којима је олако пролазно. Мухамеданци Бугари не имавши никаквога учешћа у аристократским повластицама придружише му се радо и весело. Но с Босном стајало је са свим друкче. Поглавице земаљске и Сарајевци јаничари оградише се протестом, јер по природи саме ствари друго шта није се могло ни очекивати. Него, истину рећи, слабо им је било до бирања; јер чим би се покорили, њихова би нарочита права на свагда престала. За то су се одмах подигли и изјавили своје велико незадовољство. Карактеристично је како се сами изразише. У новој униформи долази и то да се кајиши морају унакрст закопчавати. С тога они рекоше: „ако се хоће да се крстимо не треба нам султан; Аустријанци и Руси боље ће нас научити“. И у томе бише сви једног мишљења.

Новога везира Хаџи-Мустафу и још шест комисара који дођоше да изврше наредбе о реформама

[1] Ферман великог везира кадији стамболском од 11. зилкаде 1241. (4. Јуна, 1826.), који садржи и закључак дивана од 28. маја, исте године.

принудише те оставише Босну. У Јануару 1827. а по најгорем времену дођоше сви заједно у Србију. У путу имали су и сувише незгода. С тешком муком и у најгорој нужди приспели су у Цариград.

Султан дакле није имао куда него се морао прихватити другога начина, ако је хтео да му се преустројење оствари и у овој области.

Дићи се на њу оружјем било би преухитрено, јер отпор, и ако је био силан и жесток, није изгледао на јавну побуну. Ваљало се прихватити другога средства.

Наименује дакле пашу београдског, Абдурахима, за босанскога везира, који је истина био болешљив и слаботиња, али за то пун турских врлина. У њему је била спојена лукава одважност с претераном оданошћу према султану.

Са необичном вештином прихвати се Абдурахим да испуни ову тешку дужност. Како је био с кнезом Милошем у доброј љубави, испадне му за руком, те помоћу његовом наоружа до две стотине пратилаца. Ну на босанску земљу не би смео ни крочити да не имаше на својој страни неколицину поглавица из те области. Срећа га послужи, те му се придружи и капетан зворнички Видајић, а Зворник се у опште сматрао као кључ целе Босне. Сарајевске аге као да несу биле на чисто са верношћу Видајићевом и с тога беху већ у намери да му заузму тврдињу. Али Абдурахим поквари им цео план; јер га Видајић усрдно прими у своју тврдињу.

И тако је већ било много добивено. Абдурахим се осети толико снажним, да је одсудним речима огласио свој долазак.

„Из далека — рече у прокламацији, „шиљем вам, о босански мухамеданци, поздрав вере и братскога јединства. Ваше будалаштине не ћу ни да узимам на ум. Ја долазим да вам отворим очи те да видите светлост. Доносим вам свете заповести нашега пресилнога владара, и очекујем, да им се покорите. А ја сам овлашћен да вам и све ваше погрешке поопраштам. Бирајте јако сами. До вас стоји или да живите или да пропаднете. Зрело се размислите, да се доцније не кајете.“

Као и свуда тако је и ту законита власт постала и опет претежнијом, чим је појмила своју моћ и прихватила се озбиљних мера. Већ је почео сваки да помишља како да се спасе. А међу тим је нови везир своју прокламацију поткрепио још једном особитом важношћу.

У његовој пратњи биле су присталице Џелалудинове, који су по смрти му морали оставити своју земљу. Ти су сачињавали партају, која је са свим противна била начелима партаје, која је владала у Босни и потпуно се саглашавала са реформама султанским. Међу тима била су браћа Џинџафићи, Ђураага и многи други. Сад под закриљем везировим покушаше да се врате у Сарајево. И успех им је био преко очекивања. Велика партаја подиже се у корист њихову. У вароши дође до праве борбе. Противници султанови дуго се опираше у тврдињи. На послетку се мораше листом предати.

Као што се види, била је једна партаја, и ако у мањини, којој је по жељи испао долазак Абдурахимов. Што га је потпомагао кнез Милош то је било

за то, што је кнез нерадо гледао ту независност босанске аристокрације. Међу тим Абдурахим био је и сувише вешт да покрене оне савезнике, којих се интереси подударају са његовима. После победе својих пријатеља у Сарајеву био је господар целе земље.

Он се пре свега стаде страховито светити над онима, који бише приморани предати се у тврдињи. Било их је седам најодличнијих поглавица: Пино Барјактар, Ибрахим-ага Бакровић, оба брата Тамижџићи, Феиз-ага Турнахија и јаничарски ага Рутшуклија. Све их је дао довести у Зворник и ту до једнога смакнути. После је казнио још многе друге који му падоше шака. Неки су му преко посланика а неки и лично предстајали и изјављивали своју оданост. Али то није свагда помагало. Он је губио многе и од оних који су му били покорни. У Турској се утврђује власт само смрћу противника. Ту се и не зна за други начин. Ко дакле хоће да позна повесницу турску мора се на то навићи.

Видевши Абдурахим да се поприлично осигурао, с највећом помпом уђе у Сарајево. Но не с том намером да га по начину старих везира таки сутра дан остави. Он је држао да му баш ту ваља подигнути своју резиденцију, како би лакше могао мотрити најсилније поглавице и држати их у шкрипу. Своје грозне мере продужавао је и даље. Више стотина грађана дао је погубити, само једне ноћи србио их је преко тридесет. Па и раја га је осетила. Ударао је на њу големе намете.

И тако опет Босна доби господара. Јаничаре не смеде нико ни споменути. Поче се уводити уни-

форма. Капетани је први примише и умундирише се. Цела земља потчини се новим уређењима.

Кад је букнуо руски рат, султан није двоумио, да ће се и Бошњацима моћи послужити. И доиста они се искупише у Бељини. Војска им је износила до 30.000 људи. Жељно се ишчекивало шта ће да се учини под управом нове системе, јер то је војска која је отпре понајвише важила, а за коју вели Омер ефендија, да је обрана Цариграда, да је дивља и срчана као лав. Преко Србије хтела је да узме пут на Дунаво. Порта је наваљивала на кнеза Милоша да јој дозволи пролаз. Дала му је знати: да се земљи не ће учинити никаква штета, а ако јаје стаје пару, плаћаће му се по две паре.

ТРЕЋА ГЛАВА.

БУНА.

Махмут II. даје се поредити с Петром великим. Као год што су стрелци и јаничари међу собом слични, тако су и њихови уништиоци у неколико налик један на другога. Само су били различити у духу, у природној изворности, у разним гледиштима и у оној јачини карактера, која за собом повуче цео један народ. Да узмемо сва времена, па је опет мало било владалаца, који би се дали упоредити са Петром великим. О Махмуту и да се не помиње. Петар је био оригиналан изворан и мајстор да што произведе, Махмуд само подражавач. Петар лаћао се онога што је управо главно; Махмуду се опет допадало све што је незнатно, што је на себи носило печат голе форме.

Но из овога долази то, да је међу њима била још једна велика разлика. Велики Петар побеђивао је своје противнике, нити би се пре тога мирио с непријатељем; Махмута напротив побеђивали су његови противници: јер једренски мир закључен је истом онда, по што се непријатељ толико осилио, да је с две три хиљаде људи у стању био освојити саму престолницу. Осим тога подлегао је и вазалу, и морао му уступити најлепшу провинцију.

Уздање код човека зависи од успеха, и судећи по томе, његово положење било је много отежано толиким губитцима.

Још се не да појмити како је он, у сред толиких покрета, изазваних његовим реформама, могао издати онај хатишериф, у ком се проглашују Руси као народни непријатељи, с којима се у преговоре упушта само за то, да се боље припреми опет противу њих; јер без ове изјаве за онда тешко да би дошло до боја.

Али кад тај рат букну, узврда се Махмуд видевши се у великом теснацу. Побоја се да не скочи раја у корист својих једноверних Руса.

Она помирљива изјава коју је отпустио Србима далеко је била од искрености. Што је прикупљао чете у бељинској околици, близу српске границе, то је чинио из страха, да се Срби не би са свим оценили и придружили Русима. Хтео је дакле босанском војском да их држи у шкрипу. Али се и Срби томе присетише. Кнез Милош украти пролаз босанској војсци. Он изјави: да његов народ увек мора понешто да претрпи кад и омање чете пролазе ради покре-

пљења посаде београдске, па још већма мора зазирати од насиља тако убојне силе, нити ће моћи на миру остати, ако би и на саму земљу наступила. Готов да их и силом оружја одбије, пошље кнез Милош своје српске чете, те поседну Дрину.

Међу тим је султан с те стране могао бити без бриге; сама Русија желела је да Србија остане неутрална, а управ то је била воља и самога кнеза. Са свим с друге стране претила је опасност од које му се ваљало чувати.

То, што је султан објавио својим народима, да су Руси по њихово царство и веру стари непријатељи — није учинило свуда такав утисак, какав је он у свом очекивању желео. У томе није се састојало право стање ствари, па људи не дадоше се варати голим речима. С тога и испаде са свим противно. Бошњаци јавно говораху, да би их султан по победи још горим квргама притискао. А у то што је ратом допао невоље и опасности, уздали су се као у једино средство, које ће им помоћи, да се ослободе владе која им с дана на дан беше све несноснија.

И у овом показаше смесу од силе и лукавства, што је тако јака карактеристичка црта код свију варварских народа.

Из свију тврдиња и вароши дигоше се чете у Орлово поље код Бељине, на место, које је било уречено. Везир намераваше и сам тамо доћи са својим сарајевским четама. Међу тим док се припремао, догоди се те једна чета из Високога у место да узме право пут у Орлово поље удари на Сарајево. Везир изашље пред њих свога ћаја-башу са неколико от-

менијих грађана да их узму на одговор што измениwе правац путу. Тој мисији би придодан и Капиџи баша, који не давно беше стигао из Цариграда ; те тако имађаше више значења и важности. Али ће бити да је била уговорена ствар између поглавица из Високога и Сарајева. Ван вароши било је доста света, које из радозналости, које што је био петак кад Турци светкују, а било је неких који се дигоше не без намере. Изаслана мисија најопорнијим речма захтеваше да се без оклевања поврате другим путем на опредељено скупиште; али неколицина најсиромашнијих Височана изађоше ван редова и изјавише, да они без новаца не могу ни крочити даље ка уреченом месту; јер само док су се наоружали и довде дошли — било је толико нужде и невоље, да су неки и саму децу продавали. Овакав одговор би и сувише несносан и Ћаји и Капиџи-баши. Не премишљајући се дуго, заповеде својим пратиоцима, да похватају све који говораху, да их одведу и погубе. Али се ови не дадоше тако лако. Иза гласа повикаше: „ко верује у светога пророка нека нам поможе да се избавимо,“ и на те речи потегоше оружје и другови ових нападнутих и Сарајевци који су били посвећени у ствар и који се тек онако придружише. Капиџи-баша и Ћаја не добише ни толико времена да се баце на своје коње. Пешице појурише у варош и за њима се осуше куршуми као киша. Тако уђе у варош ова наоружана сила. Везирови момци потрудише се да јој даду отпора. Било их је свега 2000, али не у скупу на једном месту. Где се које одељење десило онде се и брањаше, на прилику: на мосту, у џамији и

по кућама. Но били су и сувише слаби. Само неколицина докопа се тврдиње где је био везир и су два три топа што се десише бомбардаше доњу варош. Али су куд камо јачи били Бошњаци, веште нишанџије, са својим малим пушчицама. Три се дана било и крвило; на послетку виде Абдурахим да нема куд, него да му ваља избављати главу. И доиста му Бошњаци опијени својом победом, не би дозволили слободан одлазак, да старији и искуснији, задовољни са толиким успесима, не наваљиваше на млађе да га пропусте. Абдурахим се повуче четвртога дана, а то је било једнога уторника у Јулу, 1828. године. Дозвољено му је било да одвуче и топове које је собом донео. И тако оде право на Орлово поље.

Али гласови из Сарајева имађаху и ту природнога утицаја. И ко би двоумио шта да се ради онде, где је с једне стране предстојала двострука битка са Србима и Русима, после које би у случају победе, још већма била потиснута земаљска слобода, а с друге стране указиваху се повољни изгледи да се без по муке поврати живот уобичајеној самосталности. Везирове дакле наредбе после пораза изгубише сваку важност. Чете што су се скупиле биле на Орловом пољу употребише ту повољну прилику и разиђоше се куд која. Везир је врло добро познавао стање целе области. С тога се и не надаше више каквој помоћи. Оде дакле у Травник, а отуда у стан противу Руса. Собом није имао ни момка од војске, коју је намеравао собом повести.

Да би у Босни одржао какав такав мир приволи се султан те постави другога везира много бла-

жег у својим поступцима. Није се ни окренуо у Сарајеву, него оде право у Травник, где је уживао толико власти и поштовања као и они који су били пре њега.

ШКОДРА ПАША.

Да л' се могло и очекивати, да ће опирање Бошњака, које је у осталом дубок корен захватило, кроз тако сурово и грозно поступање од стране законите власти — остати увек при томе, да се само противи и брани. Очекивало се једино на миг или како популарније име, па да се једном учини крај таким страховитим покушајима.

С овога гледишта врло је важан паша скадарски Мустафа, од Турака и Албанаца тако називани Шкодра паша. Чим је пао Али паша, име његово поче се дизати и проносити на све стране. Имао је тада истом 25 година, и био је вичан свим знањима турске научености и, што је најређе међу Турцима, радо се занимао земљописом, и мапама; био је ратоборан и упоран у своме праву. Још из давнашњих времена скадарски пашалук припадао је по реду наследства породици Бушатлијиној, а у тој је кући и он рођен. Бушатлијина је породица једна од најстаријих. Порекло своје води још из племена Мрњавчевића и краља Вукашина. Народне песме истина не потврђују то, али је доведе из другога племена, које је тако исто славно. Кажу да почиње од Ивана Црнојевића. Мустафа је био природан непријатељ султану Махмуду, који је нерадо гледао све наследствене повластице. Још му се врзао у памети

његов бабо Кара-Махмуд [1], који се обесмртио тиме, што се у својој тврдињи одржао супрот толикој војсци коју беше изаслао на њ падишах. И он је дакле изгледао да га постигне такав исти случај.

Године 1823 толико је попустио те се дао склонити на бој противу Грчке; али се тога дела лати с особитом пажњом и смотреношћу. Да га је јуначки Бочарис застао у стану код Карпениса, где га је тражио, за цело би више нанео штете Грчкој него султану. Али друкчије је хтело бити. Бочарис сам погине, и у тренутку свога преминућа постаде бесмртан *како кажу његови сународници.* — 1829. дигне се Мустафа на борбу противу Руса. Да не би напрасно прекинуо сваку свезу са султаном, попустио је на његову хитну и препонизну молбу. Но опет се није дао на пут без бриге и размишљања. Али шта је пре тога учинио? Није му било доста што је Скадар посео људма који су му били одани и верни, него још даде удавити у тамници једнога од својих рођака, који би по смрти му наследио пашалук. Онда се крене. На врло грозан начин држао

---

[1] Кара Махмуд био је бунтовник и проглашен ван свакога закона. Тукао се у многим бојевима и на послетку се повуче у скадарску тврдињу и ту се утврди са језгром своје најваљаније војске. Макар што га Капудан паша беше притеснио големом обсадом, опет се некако споразуме с поглавицама арбанаским и обмане чету непријатељску. Уреченог дана излети из тврђаве, здружи се са својим привърженицима, потуче до ноге чете падишине, зароби Капудан пашу, и отишав у Руменлију принуди султана те порече ферман којим је збачен и стављен ван закона, па покрај тога што је био пашом албанским, морао га је подићи на достојанство руменлијског валије Кара Махмуд беше дед Мустафин, а не његов отац, као што неки држе.

је дисциплину над својим момцима. Кад су српски посланици дошли у Ниш да га поздраве, застали су у стану неколико погубљених. До њих је лежало неколико главица лука, заклана кокош и још друга јестива — знаци, да сиромаси изгубише главе, што неправедним начином присвојише таке незнатне ствари. Дошав у Видин с војском, која је бројала на 35.000 људи, почне се припремати за бој. Но то је била форма, а намере имаћаше са свим друге. Мотрио је добро, да му војска не слаби ни с које стране; јер је знао, да би му сваки губитак двоструко пао, једно што би изгинули у корист султану, друго, што би му султан дошао главе, чим би га видео без људи. Сви према којима је био поверљивији говораху јавно, како стоје међу двема непријатељима: Портом и Русијом, и да управо не знају који је гори и страшнији.

Не треба се дакле дивити што Мустафина војска не даде озбиљнога отпора. Да је колико толико прикупила своје силе, могла је препречити Русима прелаз преко Балкана. Но као што се види она је имала са свим други циљ. Дибић без икаквих тешкоћа прелази планине, и не бејаше никакве вароши, никакве војске, која би му се могла успротивити. Кад је посео Једрене било је расправљено велико питање између оба царства.

Међу тим се подиже и од Босне једна омања војска. Али у Филипопољ стигне кад је са свим било доцкан.

Нема дакле сумње, да су по готову сви вазали са задовољством гледали како им је господар огрезао

у невољама. Па и Мустафа бејаше оштар непријатељ свакоме новачењу. Он је први јавно рекао, да ће оружјем и у оделу својих праотаца послужити султану радо и весело, али никако друкчије и ни на какав новији начин. И тако мишљење поче се дизати на све стране и поткрепа му беху суврмени догађаји. Опште мњење приписиваше сву несрећу рата реформама. Па што је најчудније: док су се хришћани доласком Руса почели храбрити у нади за слободом, дотле су Турци сматрали згодну прилику да се ослободе свога господара. На све стране држаху се састанци. У Цариграду почеше носити и турбане и ношиво јаничарско, и одлучише се да прво збаце султана чим се појаве Руси.

У том и Муса прихвати се озбиљнога рада. Одважно поче у напред, а нико не знадијаше куда и камо. Говорило се: хоће да препречи мир али са свим друго нешто би у намери; хтео је управ на Цариград, да сметне султана.

Као што се види било је многих невоља које потискоше тврдоглавство Махмудово, те би принуђен обратити позор на мир. Оног истог дана, кад је ради мира послао у руски табор Тефтедара и његова Кади-Аскера, поче у престолници страховите ексекуције. Пуно беше по улицама мртвих телеса од погубљених. Дао је посећи свакога, који је за што био окривљен или на њ пала сумња. Истом што би утврђен мир, примаче се Мустафа к четама руским. Као што рекосмо био је више злу рад султану, али га Руси сматраху као свога непријатеља. Ђенерал Гисмар дочека га мушки и одбије га натраг.

У истом дакле тренутку, кад су Руси закључили тако срамотан мир по султана, морадоше се, само у другом погледу, прихватити индиректног дела за његову обрану.

Још неко време држаше се Мустафа у стану код Филипопоља. Не хтеде се пре повући, док не изнуди неке намете у оној провинцији и док му преко тога падишах не посла приличну суму новаца. Онда се поврати кући, али само да вреба на бољу прилику. Стајавши у свези са Бошњацима имао је скорих изгледа.

ХУСЕИН КАПЕТАН.

Међу тим је у Босни владала највећа анархија. Као што је примећено — поглавице вођаху међу собом мале ратове, не старајући се о општој судбини царства и не освр̂ћући се на она питања од којих је зависно њихов опстанак.

Али паша Видајић из Зворника буде (године 1829.) наименован за пашу сребрничког; али кад је отишао у Сребрницу нађе тамо већ другога. Онамошњи Мемиш ага наоружао и Турке и Хришћане па се угнездио у тврдињи. Бадава се хтеде опирати Видајић паша; сваки му покушај за своје право би залудан. Мораде се дакле вратити у Зворник. Али како се јако зачудио, кад је застао затворене све зворничке капије. За његова странствовања подигао се један од његових сродника, Махмуд паша, који бејаше добар пријатељ Мемићу, и прогласио себе господаром. Алија би принуђен или да се прихвати силе или да напусти своју стару имаовину. Ну на срећу његову имао је још по гдеког приврр-

женика у вароши, те помоћу њиховом продре унутра. Али је било крвава боја по улицама, по домовима и многим другим местима.

Алија би за цело био и победилац, да његов непријатељ немаде снажног савезника у капетану градачачком, који се зваше Хусеин. Обојима не могадијаше се одупрети — и напокон би потиснут у неку кућу. Ту се брањаше мушки и јуначки, уза се имађаше своја најбоља блага, свога сина од три године и арапску кобилу. Од људи имао је наоружаних само три четири момка. Држао се донекле, то јест, док се не сурва горња половина од куће. Онда је са свим великодушно дао једноме од својих момака чедо, и метнуо му га на руке, рекав: носи га моме непријатељу Махмуду нек с њим учини шта му је воља. Сам се преда Хусеину.

Хусеин одведе Алију са собом у Градачац и на скоро посташе искрени другари. У свима предузећима не имађаше капетан ни вернијег ни храбријег друга од тог свога заробљеника.

И овде се први пут сусретамо са Хусеин капетаном, који мало по мало постаде најснажнији поглавица у целој земљи. Он је доста налично на Мустафу, а имао је такође и нешто знања, али наравно све по турски. Био је одважан, богат, леп, у најбољим годинама и не толико силеџија. Његов отац Осман капетан, пева се у српским народним песмама као узор справедљивости; јер у његовом котару кад је била реч о праву није чинио разлику између мухамеданаца и хришћана. Њему је дакле подражавао што се тиче правде а у храбрости и јуначком срцу

и превазишао га је. Још у почетку осети се Хусеин толико великим, да је сам себе прозвао „Змајем од Босне.“ И у самим његовим писмима потписивао се тим чудним и поносним именом. Сви Бошњаци беху упрли у њ своја очекивања и не двоумише, да ће толико бити снажан, да их одржи у уживању њихових права и слободе.

А доиста су на ново били узнемирени; јер по што отидоше Руси, султан настави и опет своје реформе. Управо рећи бејаше сад на то приморан. У староверцима целога царства имађаше све саме непријатеље, који га мрзише што их је узнемиравао у уживању њихова права; презираше, што је подлегао у боју — а бојаше га се, јер је имао у руци силу и моћ. У лето 1830. нападне их дакле на ново. По што му испаде за руком да се опрости неколицине вођа арбанаских, заповеди своме везиру у Травнику, да се озбиљски прихвати дела, и он обуче униформу која му би послана из Цариграда. На тако дело чинило се као да су баш и изгледали Бошњаци. Хусеин са више њих хиљада нападне везира у тврдињи (у почетку 1831. године). Он им не могаше дати отпора. Принудише га дакле да пред њиховим очима свуче униформу и да баци на себе рухо, како га ношаху стари везири. Па као да је повредио веру његових отаца, нагонише га те се по њиховим обредима морао купати и молити. Онда га одведоше собом. Држи се да им је био план, да се његовим именом послуже за већа предузећа. Они намеравាху устати противу султана, а за то би као имали већа права, чим имају уза се везира, који би им под ви-

дом вођа припомогао да бољма напредују. Но заробљеник умакне приликом светковине рамазанске. Преко аустријскихземаља врати се у Цариград. Но покрај свега скупише се босанске поглавице у Сарајеву одмах по рамазану. Баш тада пође Мустафа паша на бојно поље. Имао је 40.000 војника и држало се као у воску да ће освојити Цариград. Они закључише да му буду савезници и да пођу на бој што их више може. Наоружају се дакле њих до 25.000 људи.

Каке наде не обузеше тадашње Турке са оваких убојних предузећа. У Београду се јавно радоваху. У Нишу на ново се објаве права јаничарска. Свак изгледаше свршен преврат сатвари. Говорило се: „Шкодра паша освоиће Цариград, збациће султана и повратиће ток у свима стварима.“ Надаху се да ће то бити нешто на брзу руку. Још у пролеће 1831. продру напред Мустафине крџалије под Кара Фејзијом. Учинивши многа недела — освоје Софију. И тако би отворен рат.

ЧЕТВРТА ГЛАВА.

УСПЕСИ ВЕЛИКОГ ВЕЗИРА.

Као што се види, побуна није била обична, као што се то често догађало у османском царству кад збациваху пашу или му отказиваху покорност. Сад се тицало живота саме царевине: да л' то јест да остане по установама из толиких столећа, заједно с наследним повластицама, са слободом у појединим крајевима, са старим обичајима па наравно и са ста-

ром анархијом — или, ако не по европски, а оно бар да се постави у онако стање, како је постало било у Мисиру под Мехмедом, где је уништена била власт поглавица, све подвргнуто тегљењу државних терета, и установљена редовна полиција с војском покорном дисциплинарним правилима.

Они, који су изближе познавали султана, тврде, да је имао на то, да једап пут за свагда учини крај свима великашима, који придевाху себи имена паша, бегова, и муселима, а било их је по целој земљи, па њихова места да замени официрима регуларне војске, који би били плаћени из царске хазне, и с тога много обавезанији и зависнији. С тога се не треба чудити што се они из све снаге опираху тој намери, која је хтела поставити такав ред ствари, да би уступнуо сваку њихову већу важност и тек би им толико попустио да се одрже у животу.

Дакле ред дође прво на Бошњаке који се томе толико и надаху.

Велики везир дигне се на пашу скадарског, па и ако није имао већу и храбрију војску, опет је имао мало више лукавства и вештине. Арбанаски је народ такав да ће лако покренути вером. С тога великом везиру изађе за руком те неке од њихових поглавица који се налжааху у војсци Мустафиној, придобије за се које новцем које ласкавим речима и разним обећањима. И то би узрок те већи део пашиних бораца пређе на страну великог везира, кад је дошло до боја на прилипским висинама. Паша је се трудио да још једном покуша срећу, али му је устанак био толико слаб, да се морао повратити у

Скадар. Ту у својој тврдињи бејаше још доста јак, а већ су се у том били дигли и сами Бошњаци. Има писмо покојнога кнеза Милоша, којим саветује Бошњацима, да се окане тога што су започели. Он им обећаваше да ће их измирити са султаном, па им је узгред помало и претио. Занимљив је одговор који му је послао Хусеин капетан: „Узми“ диктирао је сам у перо „сам то мало јестива што је пред тобом, ја сам своје чиније давно испревртао. Баш за тог падишу не ћу да знам, код ког би се ти могао за мене заузети. Да те дочекам готов сам у свако доба и на сваком месту. Моја је сабља секла пре него што је твоја кована.“ Но ова последња хвала била је далеко ван сваке истине; јер је Хусеин још био у пелепама, кад су српске сабље — па и Милошева — односиле најславније мегдане на пољу мишарском и на Чачку.

После тога дигну се Бошњаци према планинама и кнез им Милош није стајао на пут. Било их је свега око 25.000 момака.

Још код куће чули су били Бошњаци како је рђаво прошао Мустафа и одмах су дошли на ту мисао да су Арбанаси издали. Но у колико се они боpише за своју ствар, несу се бојали од таке несреће. Но при свем том несу тајили да и они могу бити побеђени. Онога уверења о победи које је урођено варварским народима, није било у њима. Уз пут су певали песму, у којој спомињаху како иду на Косово, где су им предци изгубили славу и веру, па било да ту буде крај и њиховој вери и слави, или да се одрже, па са победом да се врну у Босну. Но за

овај мах као да им не би суђено да извојују пресудну битку. Изгледало је као да ће се и с мање муке доћи до својих намера. Без по муке заузму Косово: свуда беху дочекани као ослободиоци и само у Пећи даше им нешто отпора Арбанаси и регуларна војска великог везира; храбри и даровити Али-паша Видајић, који је као што је речено постао један од највернијих присталица Хусеинових, освоји и саму варош. Велики везир, који се бављаше у Скопљу, изашље против њих једно одељење своје војске, али буде потучено, и Арбанаси пређу на страну Бошњака. Непобедљива војска, да је поле потерала унапред, ослободила би Скадар и дала би целоме ратовању са свим други правац.

Али се баш од овога бојао велики везир. Дошав до очајања, лати се све своје политике, само да побуди Бошњаке да се врате својим кућама.

Изашље дакле посланике, да саслушају њихова захтевања.

Они му положише три услова: прво, да се њихова област без икаквих реформа одржи у стању у ком је; друго, да се везир поставља само из домородаца, чим се на сваки начин даје више гарантије њиховој самосталности; треће, да се одмах Хусеин капетан подигне на достојанство везирско.

Татари су јурили тамо амо у оба стана. И шта је друго могао чинити велики везир? Имао не имао овлашћења морао је дати што непријатељи траже. јер није смео допустити да и даље напредују. Пристане дакле на сва три услова.

Овде су Бошњаци загазили у големе погрешке. Од пут заборавише свога старога пријатеља Шкодра пашу који одавна брањаше њихову независност својим притешњеним положајем. Осим тога не почекаше да им се ново добивено право санкционише царским ферманом, него, као да би обећања великога везира била довољна, крену се назад.

Што то учинише било је ново масло великог везира. Док су трајала преговарања, његови Татари несу носили само оно о чему се водила реч, него доношаху и тајних гласова некојима од босанских великаша. Тако тузланском капетану додаше посланицу у којој говораше велики везир, како то није бог зна како захтевање, што би прави Босанац подигнут био на достојанство везирско, само да се не тражи за млада и непрактична човека као што је Хусеин; јер па сваки начин боље би приличило каком старијем и разумнијем, као што је он, тузлански капетан. И доиста се даде старац уловити у клопку. И не посаветовавши се с осталима да ли да се врате, напусти стан и крене се са својим момцима кући. Алија Видајић предвиде у томе почетак неслоге, која на далеко хвата и хтеде за њим да га погуби, али га задржи Хусеин. Ну тај случај опет учини то да пристану на то што је добивено, и у колико је већ и онако постала трн у оку та босанска самосталност, поврате се натраг.

Но истом тада бише отворене руке великом везиру да нападне на Мустафу. Навали на њ и силом и лукавством, а и на обичном издајству није се оскудевало. На послетку толико успе, да га је приморао.

Мустафа се преда; али у последње време Османлије као да су постале блаже и према самим јавним ребелијантима; јер Мустафи не узеше живота него га послаше негде у прогон.[1] Ну тим већа свирепства извршена су над његовим момцима. Чисто их је страшно и напоменути. Тако су биле начињене неке справе за бацање, па су на њих пометани сви заробљеници, и онда одбачени на нека дрва са гвозденим клинцима. Где је тело запело о гвожђе онде је и остало, и висило је дотле, док несрећник није пустио душу под боловима страховите лагане а препуне бола смрти. Уписивало им се у кривицу то, што су остали верни паши, који имађаше толиких удела у њиховим личним односајима, а несу га изневерили као што то учинише многи други.

После овако срећног предузећа, то јест по што би сломљена власт и поглавицама арбанаским и Мустафа-паши — велики везир није се ни на шта обзирао. Са својом војском дигне се на Косово и подигне стан управо код Вучитрна. Отуда је имао отворен поглед и на Србију и на Црну Гору, а особито на Босну.

---

[1] Заједно с породицом беше послан у Цариград. У колико је својим делима довољно засведочио да је невешт у боју и политици — није задавао страха за даљу будућност. Султан Махмуд био је великодушан према њему као и према осталим својим бунтовницима. Цариград и околину определи му за затвор и одреди му 100.000 гроша на име годишњег издржања. Сина му постави официром у редовној војсци и доцније га произведе за дивизионог ђенерала. Доцније султан Абдул Меџид поврати Шкодра пашу на старо му достојанство и даде му пашалук у Малој Азији.

У Босни се Хусеин капетан прогласио везиром и подигао своју столицу у Травнику. Уредио је двор и поставио многе дворане: ћају, диван-ефендију. хазнадара и т. д. Он је био задовољан са својим положајем и у њему налажаше вршак свију својих намера. Потписивао се: витезом од Босне.

Међу тим му остали вођи почеше мало по мало завидети; одмах после победе почеше се појављивати безбројни знаци неслоге и неспоразумења: Али-ага од Стоца, који бејаше један од најсилнијих капетана, држао се сваком приликом странке султанове. Што се у свако доба могао одупрети навали својих непријатеља — имао је за то благодарити само раји која га је помагала. Он јој је дозвољавао носити оружје, што би били заробили од Мусулмана његових противника. Кад је године 1831 босански везир био заробљен па после умакао, Али-ага примио га је к себи, док није улучио прилику да пређе аустријску границу. Њега су остали чешће нападали, али је његова тврдиња, Столац у Херцеговини, била тако јака, његова раја толико храбра, да му не могаху ништа наудити. За време босанског покрета седео је на миру, пун поноса и неутралности.

Знамо да је Махмуда Видајића помогао Хусеин да се одржи у Зворнику. Али му није могао бити толико благодаран, јер је зазирао од тог што је Хусеин врло поверљиво живео са његовим противником, Алијом. Махмуд је дао реч да ће доћи на Косово, али се није дао видети.

Хасан-ага из Пећи био јејаван противник султанов, али не хтеде знати ни за Хусеина. И капетан

од Тузле, као што знамо, доводио је нека права на везирско достојанство. Осим ове двојице било је још људи који, и ако не из личног частољубља или личне мржње, али опет за то не могаху бити равнодушни. И у Турској влада неко осећање за легитимност. Старе аге сарајевске несу ни сумњале о потврђењу за ствари које бише уговорене на Косову. Кад је протекло много времена а ферман не дође па ни за само достојанство Хусеиново — они се стадоше двоумити. Ма колико да су одважни били за обрану својих повластица, опет су били тога мњења, да продужавању побуна на законитог господара, не ће бити доброга послетка.

Са задовољством гледао је велики везир ту смућеност и неслогу. Својим обећањима није осећао себе обавезаним. Видевши где се капетани, бегови и аге, покрај свега тога што су им интереси једни и исти, сваким даном све више цепају и колебају, у место да се потчине ономе ком су сами извојевали власт — наименује другога везира за Босну, тако званога Кара Махмуда. 30.000 војника — 18.000 Арбанаса и 12.000 регуларне војске — да му да га прате на путу у Босну.

Да је Хусеин са својим положајем био сигуран не би се био имао ничега бојати. Он би био изашао још у планине пред непријатеља, где би без по муке одржао мегдан. Него су ствари већ тако стајале да би било дошло до побуне за леђима само да се напред покренуо. Јер и ако се за њ не може рећи да је био крвожедан, опет је био принуђен те је погубио неколицину ага сарајевских.

Тако дакле собом донесе, те Хусеин би у стању изаслати пред непријатеља цигло неколико хиљада војника под вођима, у које је био сигуран да су му верни и одани. Него с тим није било ништа добивено. Боље би било да их је приштедео, јер то су му били најхрабрији момци. Под Алајбегом Тодоровићем подигне се њих 800 те се спусте у Косово и опколе варош Башшку. Али се у један пут запрепастише кад око себе смотрише до 15.000 људи. Дуго и од срца бише и бранише се, али сила непријатељска и сувише би несразмерна, те на покон предаше се сви што осташе у животу. После их одведу у Цариград.

Муселим пријепољски Хаџи Мујага, најпре трговачки момак а онда храбар вођ и затуцани привржених старога стања ствари и Хусеина, заузме мост код Лима и брањаше се с приличном четом и с неколицином топова. После кратког отпора морао се и он предати. Онда га метнуше на магарца лицем назад и вођаху га кроз варош којој би заповедником. Он је викао Турцима: „Зар нема ниједнога да ме убије и ослободи ове грдне срамоте?“ Би му на то одговорено: „Овде нема никаква Турчина, ви Бошњаци само сте прави Турци!“

И тако Кара Махмуд, без икаких даљих препона, поведе војску даље низ планину напред према Сарајеву.

Истом сада дигне се Хусеин. Не више него само пет сахата хода смео се удаљити од Сарајева. На брду Витезу дочекао је непријатеља. Имао је око 20.000 људи. Осим тога позвао је био и рају на

оружје и доста је било из његова Градашца. Али кад дође до одсудне борбе, као да није имала праву вољу за то. Ма какав да би био исход, њихово се стање не би поправило, па победила босанска аристократија или војска падишина. Међу Мухамеданцима опет се била залегла неслога. И тако од 20.000 људи борило их се цигло 3000. Кара Махмуд био је победилац.

Али тако олако не прође му ни та победа. Пред самим зидовима сарајевским изађе му на сусрет Хусеин. Био је за чудо храбар. Али паша Видајић борио се с њиме напоредо. Осам коња пало је под њиме тога дана. Да је било још двадест таких вођа као њих двојица, војска падишина пала би до ноге. Али већина изгледала је како ће се окренути ствар, и није хтела припомоћи, него ћутке мотрила на борбу. Па при свем том Кара Мустафа отрпи за чудо големе губитке и већ би приправан да окрене назад, да у најкритичнијем тренутку не допаде Али-ага из Стоца са својом херцеговачком рајом те потисну Бошњаке и одржа битку.

После овога није било ни мислити на још какав отпор. Капетани и бегови обзираше се како да се списте у тврдиње по својим завичајима; јер се надаху отуда склапати уговоре са новим везиром. Аге сарајевске тражаху спасења још само у скорој предаји. Хусеин се увери да се не може одржати и лати се још последњег корака, то јест пребази на аустријску границу. Уз њега су били: верни Али-паша Видајић, Мула сарајевски, Крупа Капетан и још две стотине других.

Кара Махмуд уђе у Сарајево. Мора му се признати да је своје момке добро држао у шкрипу. Није било ни помена о оним безделима, која су донде била обична при освојењу каке вароши. Али није хтео ни за то да зна да су његови претходници живели у Травнику. На Горици, четврт сахата од Сарајева, подигне конак и касарне за своје момке.

Бадава су капетани изгледали да му се покоре под добрим условима; он је једног по једног принудио силом да му буде покоран, и није питао много, колико је ко био одан Хусеину. Хасан-ага Пећки, исто као и други, би позван прво у стан великог везира па онда спроведен у Стамбол. На место наследних господара дођоше на све стране муселими који су били само чиновници везирови.

Само Али-ага од Стоца био је поштеђен. Буде то јест наименован за пашу од Херцеговине.

РАТ НА ЦРНУ ГОРУ.

И тако је опет Босна потчињена била султану. Реформе се из нова почеше уводити.

Међу тим се велики везир лати других предузећа.

Увек, кад год би се турска војска прибрала у тим крајевима, предузимала би што противу Црне Горе, која им је са својом слободом и хришћанским поглаваром била големи трн у оку. Шта су се пута ти горски синови били са Али-пашом из Јањине! Отац Мустафин, стари Шкодра погинуо је бијући се с њима. И Целалудин тек што је постао господаром Босне, дизао се на њих. Па и Решид намери покорењем Црногораца крунисати своја срећна предузећа. А сад

му се баш отворе повољни изгледи. Стари владика Петровић, познат целој Европи из разних путописних црта, умре у дубокој старости године 1830. Њега наследи његов синовац, али је било питање, да ли ће се умети одржати тако храбро као старина.

Тек што је Решид покорио Мустафу, а већ пошље књигу на Црну Гору, да му се покоре. Као обично било је у књизи пуно претње и обећања. Господар Црне Горе позивао се да одмах сиђе великом везиру, откуда ће с препорукама отићи у Стамбол, где ће му се написати кнежевски берат, исти онакав какав је у српскога кнеза. Не одзове ли се, онда му је пропаст готова.

Овакe претње не могаху га поплашити, нити така обећања поласкати му. Господар Црне Горе још одавна уживаше већу слободу, него што је у део пала српскоме кнезу. На што му берати код народа који је вичан борити се за слободу; тек кад би тога нестало, било би места писаној дипломи. Он не нађе за вредно озбиљно и одговорити му. Црногорци се чуђаху тако неупутном захтевању и исмеваше га.

После овога дигну се Турци на оружје. На заповест великог везира пошље нови скадарски паша Али Намик 7000 војника против Црне Горе. Сам син пашин предводио их је.

Са свим безбрижно чуваху Црногорци своја брда по планинама, нити се у чему спремаху после књиге везирове. Турци са свим из непада уђу у њихову земљу. Прво село што је било уз пут — Мартинићи, затекоше по готову пусто.

Само њих двадесет и четворо затекло се по кућама, па и та неколицина прихвате се пушке и ставе се на отпор. Десеторица падоше мртви, остали бише обрањени и веђ се село сматрало као освојено. Истом што неколико домова букнуше у огњу и нешто нејачих допаде ропства, кад се остали јунаци спустише с брегова. С једног врха на други орило се запомагање и вика да се браћа искупе на обрану. Суседне општине дојурише са свих страна. Од Брнића дође у целој околини страшна поглавица Радован Пуљев су 100 својих момака, од Лаче и Брајовића дође их толико исто. По броју чете малене, али — вичне положају и природи земље — доста снажне да заподену борбу. Паша скадарски пропао је што се одметнуше Арбанаси; Босанци бише побеђени што се раздвојише. Али ова шака Црногораца из неколико села стајала је да погине један за другога. Послужи им дакле срећа и овога пута те натраг устукнуше Турке. Турци одведоше собом које заробише, а Црногорци за ту отмицу одрубише педесет турских глава и показиваху их.

Ну Црногорци не бише задовољни што се јуначки опреше непријатељу, него се дигоше на освету. Најславније племе — племе Кучи — нападне турско село Тузе, и истом се онда врну по што га спали и оплени.

Намик-Али не би тиме задовољан. Бој се распростре свуда по граници. И са других страна нападаху Турци и друга села, али свуда бише узбијени.

У колико се зна оваки бојеви водише се с Црном Гором још од 1604 године. Још онда био је

неки паша у Скадру, који не добив неке дарове које изгледаше дигне се на Љешко поље и опусти га. Па као што су тада побили његова ћају и поприличан број момака, тако су то морали понављати кроз столећа. Шта су пута дизали олтаре на самим опкопима и ту свештеник с мачем о појасу свршаваше богомољу; јер у сваком тренутку приморани беху стрепити од непријатеља.

Још одмах онда дигао би велики везир општу борбу противу Црне Горе да не букну рат у Мисиру. Султан одзове Решида да војује противу Ибрахима, надајући се да ће онај који му покори Европу у стању бити одржати господство му у Мисиру.

БЕГУНЦИ.

Само је још једна брига остала великом везиру пре него што се кренуо у Азију. Желео је да отклони опасност која је претила Босни од бегунаца који пређоше на аустријску границу. Већ су се и тако били Сарајевци на ново побунили и нападали Кара Махмуда на Горици, који их је победио, али за то постао много оштрији у понашању. Одласком великог везира од војске му лако су могли чинити нове и успешне покушаје.

С тога Решид пре поласка позове натраг све бегунце. И своје посланике беше послао кнез Милош. Велики везир обећаваше да ће свакога личност и имање што га имају при себи бити обезбеђено. Мимо њихове области све остало царство стоји им отворено. Мусулмани још најмање од осталих изгнаника могу живети мимо своје земље. Њима на страни оскуде-

вају сви елементи живота у ком се покрећу. За то већина пристане на понуду. Сам млађани предводилац Кара Фејзија, који се јако компромитовао опленив Софију, прегори сву опасност и пређе на турску земљу.

Од ове амнестије само неколицина беше изузета. То јест Хусеин капетан и они који су били уз њега. За њих беше нуждан ферман од самога султана. На послетку дође и ферман преко Земуна. Аустријска влада позове у ту варош Хусеина, који се налажаше у Осеку, где је пажено на њ, али је опет живео лепо и с достојанством везирским.

У пратњи стотине момака и својих приснних присталица стигне Хусеин у Октобру 1832. Улаз му је био сјајан, пун источног велелепија. Он сеђаше на арапском хату и држаше сунцобран у руци. А кад је сишао с коња прихвате га под руку његови другови који не престајаху поштовати га својим везиром — Али паша Видајић с једне а Крупански капетан с друге стране. Тако дођу к аустриском команданту Фонћу и ту им се пред пашом београдским и посланицима кнеза Милоша прочита шта гласи у ферману. Не бејаше најповољнији. Даваше се свима јемство за живот и слободан повратак у земљу. Само Хусеин паша и Али упућиваху се да одмах иду у Цариград где ће им се казати место за пребивање. Сви се сташе томе пригибати. Али паша сећаше се како је негда верно служио султана па се уздаше у добар напредак. Но по Хусеина било је најнеповољније. Аустриска влада не хтеде да се налази око границе. Предлагаше му да се или поврати у Турску или да иде на острво Шиту (Schütt) код

Коморана, где би му слободно било живети. На промишљење би му дано цигло 24 часа. Хусеину би врло тешко. Жао му беше што напусти Босну и што не паде у јуначкој борби. Али је било нужно да се одважи ма на коју страну. На послетку одлучи се и пређе у Београд.

Међу тим у Босни промени се стање и настане други ред. У земљу дођоше око 10.000 редовних војника на жалост и уздисање правовераца. Порези беху удвојени и с тога народу настане још тежа и мучнија невоља. Многи капетани који беху напустили земљу повратише се; но аристократски елеменат толико се беше укоренио, да су их многе поставили муселимима у њиховим вилајетима. И Али паша Видајић добије помиловања и врати се у Босну.

Само за Хусеина испало је доста жалосно. Кад је прешао Саву дочекаше га београдски Турци као највишег земаљског достојника и одаваху му поштовање као најревноснијем поборнику и мученику за њихову мусулманску веру. За цело време док је седео у Београду био је пажен и обожаван. И сам Хусеин паша, који беше заповедником у граду, пазио га је и био му са свачим на руци. Туга и помисао на немилу будућност толико га беху обеспокојиле да је пао у постељу. Десио се у Београду лекар Куниберт и позову да га настане око његова оздрављења. Том приликом причаше Али паша Кунiберту, да је главни узрок њихове побуне управ било то, што су зазирали од Србаља да им не упадну у земљу па се после тек породе последице које су изазвале

прави устанак. Корио је пред њим и самога Хусеина што се беспутно владао према кнезу Милошу, кога је вређао у место да се с њиме слагао и пазио.

Хусеин паша беше тада у својим најбољим годинама. Тек што их беше навршио 30 или нешто више. Пораста беше средњег а имађаше врло интересантну физиономију. Поглед му беше сладак и пун меланхолије, осмех тужан али пријатан. Над црним очима густе лепо повучене обрве, а лице му беше бело и ношаше на себи ђурђијански тип његове матере. С тога и беше чудно да у тако пријатном и деликатном човеку беше прикривен дух, пун крепости и енергије, војничкога талента и толике храбрости да јој често не беше равне. Као мусулман бејаше правоверан и пун ревности. До најмање ситнице вршио је спољашне обреде своје вере и све што прописиваху правила корана. Ни за шта под Богом не би пропустио свих пет молитава које су прописане за сваки дан. И у самом разговору често би подигао очи према небу и прошаптао неколико стихова из корана. Од јаких и преварених пића уздржаваше се строго. У својој капетанији управљао је боље од свију осталих капетана. И ако је по природи презирао рају као и остала му браћа по вери, опет је сваком приликом заштићавао и није допуштао да јој се за права Бога чини на жао. У опште беше љубљен од својих потчињених и стране пограничне власти одликоваше га што знађаше одржати ред дуж границе. Знајући да га у Цариграду или можда још у путу ишчекује страховита смрт не могаше се приволети да остави Београд. Но на по-

слетку мораде и то учинити. Најпристојнијим начином даде му Хусеин паша на знање да отпусти сву свиту која га праћаше и у злу и кад беше силан, а да собом поведе само неколицину од слугу. Он их отпусти до једнога не имав ни толико средства да им захвали пристојном наградом. Кнез Милош видећи га у такој неприлици што се тиче новца понуди њему и Али паши знатну суму новаца и обојица је примише с највећом захвалом те се тако опросте најмучнијег положаја.

Кад Хусеин капетан дође у Цариград понуди га султан да се прими неког великог чина над правилном војском (низама). Надао се да ће Хусеинов пример приволети и остале му сународнике да се придруже султанским наредбама о реформама. Али Хусеин одбије поднесену му понуду са свима обећањима и оста следствен својим старијим начелима. Ставив се на чело устанку у својој земљи борио се против реформа и свега што беше ново а, по његовом суду, противно прописима коранским. С тога не хтеде дати својим сународницима гадан пример страха и славољубља. Ну то упорство ражљути султана те прогна Хусеина у Трапезунат где је преминуо после неколико месеца. И тако сврши своје дневи Хусеин капетан, а да је било још њему равних међу његовим присталицама, он би може бити извојевао својој отаџбини ако не потпуну слободу, а оно слободну унутрашњу администрацију и политичан положај онакав какав је заузела Србија према отоманској порти.

„ИСТОРЇА ЦАРЕИ СЕРБСКИХ И ПЛЕМЕНѸ И ЛОЗИ И ПОРЕКЛѸ Ѿ КѸДА СЕ БЕШЕ ПОКЕЛА И ѠКОНЧА СЕ.“

Из овог назива види се, да ово већ није љетовник (хроника), али није ни историја, како се у данашње доба разумијева и схвата та наука. Ово је историја писана по правцу средњег вијека. Држимо за потребно да разјаснимо појаве писања историја у средњевјековно вријеме.

При пропасти старога свијета, због једне опште вјере, појаве се „Опште Хронике“. Прву је Општу Хронику написао сувременик Константина великог, Евсевије, почињући од постања свијета, редом набрајући династије царске: асирске, вавилонске, за тијем римске конзуле и цареве до 329 год.[1] Ту је Општу Хронику даље продужио св. Јероним и довео до 380 год. На Евсевијеву књигу угледали су се доцнији љетовничари. Сто година доцније „Општа Хроника“ већ прелази у историју код Орозија (живш. на крају IV. и у почеку V. стољ.), који је по савјету бл. Августина написао. „Adversus paganos historiarum libri; VII. (против многобожаца 7 књига

[1] Евсевије написао је своје дјело грчким језиком у 10 књига. Али се оригинал изгубио, па имамо сада пријевод исте књиге бл. Јеронима на латинском језику. (Јероним се родио у Далмацији 331. а умрьо 430 год. Највише је живио у Витлејему). Читаво је издање у књизи: Maffec, Venetia 1770 год. у Colombet-a: Hictoire de S-Jérôme. Paris 1846.

историје). Све су средњевјековне хронике и историје и по форми и по садржини продужење Евсевија и Орозија.[1] Од V. ст. стољећа историографи или преписују или прерађују Хронику Евсевијеву и по његовом начину тјерају даље. Тако у V. стољ. Хиспански епископ Идације (Idacius) продужи евсевијеву хронику од онога мјеста, на ком се заустави бл. Јероним т. ј. од 380 до 468 године. Марцелин је довео хронику до 518 год. а Касиодор склопи хронику по пређашњим до 519 год. и т. д.[2] Овакијем сухопарним начином писали су и наши љетовничари своје љетовнике, по годинама.

Писати опште хронике отпочели су црквенски људи т. ј. свештенство код свију хришћанских народа. С тога су све средњевјековне хронике написане онако, како на историјске појаве гледа црква т. ј. историја им је била практичка стране богословије, а не самостална наука; историјом су доказиване свештеничке и црквенске мисли, а не закони друштвеног живота, развића, напретка.

По црквеним књигама власт долази с неба и даје се коме се хоће, а свештенство је посредник између Бога и људи; сви појави или су дошли од воље божије или од пакости сатанине. С тога

[1] Најбоље је издао Орозија Холандац Slavercamp, leyd. 1738. Како се угледали на Орозија кроз средње вијекове најбоље је описао Beck, у књизи: De Pauli Orosii Vita. fontibus et auctoritate. 1834.

[2] Савременик Касиодора Dionysius Exiguus (Ђонисије Мали) скит. заведе бројање година од рођења Христова. У осталом, код нас се већином задржало бројање од створења свијета. У овој историји од рођења Христова (врениски).

1) На мјесто историје друштва описују се лозе, паврзме царске, како су редом долазиле или лица једне династије.

2) Главно мјесто у њима запремају догађаји црквени, опис свештенства и његових послова, зидање цркава.

3) Све је приписано вољи божијој или пакости ђаволској; и

4) И они, који су писали „историје“ или „животе“ почињу текстима св. писма, пишу и свршују.

Главно је начело владајуће у животу вјера, одклен долази код нас н. пр. да ријеч „вјера“ и ријеч „закон“ значе једно и исто. С тога при опису владалаца ма какви они били тирјани, само ако су богомољци и добри спрам калуђерског чина, свагда су *добри*, *благочастиви*, *христољубиви* и т. д. Отален долази она нечувена аномалија да и један „*благочастиви*“ убија другога „*благочастивог*“, гдје наравно мора бити кривице код једног или код обојице; али како су обојица градили цркве и били *штедри* и *издашни* према свештенству: то су обојица добри, а крива је пакост сатанина.

Шта је узрок свему томе? Ништа друго, него *незнање*, *сујевјерство* и *лаковјерство*.

Од изображених грка и римљана остала је огромна књижевност; али су грци и римљани били многобошци. С тога их нијесу хтјели ни да читају. Такијем се начином забатали читање књига у којима има знања, а предузме се читање књига вјере, у којима не може бити знања, него једна вјеровања. Чим се више таких књига читало, тим су људи по-

стајали глупљи, и ко је био најучевнији у оно доба, онај је наравно имао најмање знања. То је све тако трајало, док се људи нијесу обратили грчкој старинској књижевности, послије освојења турцима Цариграда, и док се нијесу отпочела проналажења у свима гранама људске радње, када људи ослањајући се на стварне доказе природне одбаце сво средњевјековно сујевјерство. Тада се отпочела писати историја, као друштвена наука, те у данашње доба постала је најразређенија грана људскога знања, јер се тиче непосредно самих људи и њихног друштвеног живљења.

Кад претресемо нашу историографију по овоме што смо рекли, излази, да наши љетовничари, нијесу могли схватити, појмити, нити оцијенити жупанијско доба наше историје. Јер да би они о њему ма што могли написати, требало је да су имали знања о развитку друштвеном т. ј. да људи с почетка живе породичким, за тим племенским а тек доцније државним животом. Како нијесу имали знања, они и ређају некаке краљеве, који су били налик на наше жупане онако, као што су били налик тројанци представљани за владе Луја XIV. на истинске тројанце. Даље, Немања и Немањићи искупили су земље српске уједно тамането жупанијску слободу, с чега када се угаси њихна лоза све се распадне, јер није било између српских земаља везе државне, разумне, није им била позната потреба опште државе, с чега се појављује више држава, али наши љетовничари само знаду за оне „лозе“, које су некако у свези с Немањићима. С тога ређају најприје краљеве, за тим

царeве, за тим деспоте и на мјесто историје српскога народа, читате гола „родословїа“.

Преписано мном „родословїє сербски цареи“ јесте пријелаз од простог љетовника генеалогичкој историји. У њему, као и у свима историјама ондашњим нема спомена о народу и народњем живљењу. Али је оно врло важно за нашу историографију, јер се види постепено развијање свијести историјске.

Ову је „исторїю сербски цареи“ нашао проигуман „верднички Стефань“ код архимандрита „кѵрь Костантина“ из Студенице и прописао је 1764 г. „во манастирꙋ Вердникꙋ, ва подкрилїи Крꙋшкои гори.“

Ову историју спомиње г. Мил. П. Шапчанин у Гласнику XX. стр. 3. и говорећи шта има у рукопису, вели: „После записа одмах долази „Родослоїє сербски цареи,“ које заузима двадесет и један лист, а свршује се тиме: како су „проклети агаряни“ узели телеса светих деспота у манастиру Крушедолу и пред самим манастиром „сасекоше ихь на ꙋди.“ О овом родословљу србских царева говорићу доцније пошто га боље испитам.“ Г. Милорад П. Шапчанин био је тако добар да ми га је уступио. Захваљујући му од свега срца на доброти, ја сам преписао „родословїє сербски цареи“ и предајем га јавности.

Како треба гледати на наше хроничаре ја сам већ казао, а само додајем, да се у овоме родословију спомиње „далматинска краљевина, краљ Ђорђе, за тим се ређају догађаји српске историје, негдје сасма опширно на пр. како је скинута са срба грчка анатема, како је Душан подијелио царевину, како је

кнез Лазар поставио Вука Бранковића деспотом и т. д. Русизма има само неколико речи. Како се често повторавају многа мјеста и ријечи, држим, да је Стеван преписујући много којешта додавао, као и оне позиве на странске списатеље.

У исто доба у овоме „**родословїю**“ као да се отпочео „**славено-србскїи**“ језик са огромним надмоћијем народњег језика. Ријечи **со сос** и т. д. показују, по нашем мишљењу, да је или преписивач или списатељ био из земаља Вукашинових.

П. С. Срећковић.

П. П. Додао сам по гдјекоја објашњења ради тога, да покажем, како би требало с временом да се издаду српски љетовници. Наравно да тога још аз сада бити не може, јер треба да издамо:

1) Све шта о славенским јужним племенима говоре странски списатељи, а нарочитито византински, па тек онда да издамо;

2) Српски љетовник са свима разликама;

3) Сва друга књижевна дјела;

4) Све написане споменике, и

5) Обичаје, приче, мјестна казивања.

Тек тада може бити написана потпуна српска историја.

РОДОСЛОВЇЄ СЕРБСКЇИ ЦАРЕИ.

Ѿ славꙗнов' же первїи по рождеству Христову. ѿѯи: числомь вренскимь[1] 868.

Болгари же ѿ сотворенїꙗ мира, разуметсꙗ ѕзѯи: вренскимь 6368[2]

Биша христїани по болгари менше инчим же :л҃:[3] лѣт. вренским 30 лѣть.

Бывшу ими ближанши серби Босняци, хервати, далматини, илиричани, и светы полкь,* панонїнски краль, руссни, едино гласїе имѣюху между собою гречєскїи законь воспрїꙗша в лѣто ѿ рождества Христова ц҃п: вренскимь 980. Методиє и Кириль философь, епископа катанскагѡ учителя же славяномь и болгаромь[4] и писмень изобретатела, ꙗже изь елинскагѡ на славꙗнски ꙗзикь предложи и азбучна слова написа и предаде славяномь учитисꙗ, иже бысть вь лѣто ѿѯз:[5] Вь царьство Михаила[6] третїагѡ. ѡ том

---

[1] „Вренски" је овдје речено у смислу оном, по коме све европљане зову турци и други источни народи „френкима" а европљане — Фрегистанци, а Европу Френгистан (вид. књигу Вамберија). Овдје значи западњачки, јер су наши предци писали прије кршћења сасма особитијем бројевима, а по кршћењу — азбуком.

[2] Т. ј. 860 г. од како се Христос родио.

[3] :л҃: т. ј. 30.

* Ист҃и полкь. Да није светополкь?

[4] Овдје се јасно разликују Бугари татарског порекла — освојачи, од покорених славена, као што и пок. Караџић наводи онај примјер у књизи: Прим. Слав. срп. јез.

[5] Т. ј. 867. Ово је најтачније означено.

[6] Владао од 842—867 год.

ко пишеть Готофредь Арондологонь коꙁмикꙋ, вь лѣто господнѣ :т҃і: вренски :310: Єгда Константинь царь велики ꙁападнюю власть ωсвои ѿ Ликиніѧ цесара и царствова надь Римомь старимь константини ... ѿ Ликиніѧ до Неманѣ кралѧ т҃к: 320 лѣть мимоншло[1] и раꙁꙋмѣетсѧ ликинь[2] сынь быти тїωмиль, отець неманѣ первомꙋ кралю сербскомꙋ, ꙗкоже славенски списатели пишꙋть, но токмо ѿ рода тогω моцно быти. ωрбинꙋлански[3] историкь списꙋюци воспоминаеть ω единомь Ꙋрошꙋ беломь; понеже верхꙋ главе єго власи бѣле быша, емꙋ же родословїє влечетсѧ и до Неманѣ кралѧ сербскогь, сице рекше: Бысть в ꙁахолмскои державн, Херцеговини, в селѣ лꙋца[4] Стефань пресvнтерь греческаго ꙁакона бѧше. И сеи Стефань влечетсѧ ѿ рода царѧ Константина великагω, иже ѿ сꙋпрꙋжнице свое, междꙋ иними сыни своими имѣвь именꙋемаго Любомира[5] ... и по не-

[1] Лицинија побједи Константин велики 323 год. а преминуо је 324 год. Немања се родио 1114 год. а умрьо 1200. Дакле између смрти Лицинија и рођења Немањина има 790 година.

[2] Ликинија.

[3] „Дом немањићски отпочео се у селу хумском у сусједству лудком, од једнога попа, грчког закона, по имену Стевана. По источне цркве обичају, ожени се са једном сељанком, која му између осталих родила једног сина Љубомира, који својим разумом и јунаштвом завлада хумском земљом и постане жупаном (?) једнога села — Трново, које се од његовог имена назове Љубомир и т. д. Љубомир родио Уроша, а овај Дешу, а Деша Немању и т. д. вели Мавроурбин жививши у 16 стољећу.

[4] Даље иде: „пренменовать Стевань пресвитерь“ сасма без смисла.

[5] Трнов(о) † Любомирь.

коемꙋ времєнꙋ мꙋжь тои уподоблєнь мꙋдростїю ва воинствєнинхь дѣлахь* свершєна сєбє показа. Єго жє киазь холмски в нєкоємь своємь дворє прєбивати** єго постави, имєнꙋємо Тєрново. Исправинмь того сотвори. Тои жє [1] прозвань ѿ єго любомирь имєнꙋєтса и до днєсь. Тои вмалє ѿлꙋчи сє мира и бысть монахь, ѡставившїи по сєбє сына своєгѡ имєнємь Урошa; и на нємꙋ ѡстави владѣнїє своє. И тои бывь воинь разꙋмєнь, ꙗкожє и ѡтєць єгѡ. И за єгѡ услышавь Гєѡргїє краль славански, диѡклитїански, ѡбладающаго мисїєю захомскою државою постави Уроша киазомь, сына любомирова. И по томь Урошь роди :в҃: сына: Тиѡмила и Чадомила. Тиѡмилжє роди .д҃. сына: Завида, Статимира, Православа и Стєфана, ижє имєнꙋєтса Стєфань Нємана. Ѿ тꙋдꙋжє бишє наслєдиици ѿєчєствꙋ своємꙋ. Сєи* Стєфань младїи во братїи своєи. Сєго Стєфана призиваєть краль вранцєски и постави єгѡ дворинкомь своимь; и помалꙋ врємєнꙋ дарова Стєфанꙋ Фридрикь [2] краль вранцєски свою сродиицꙋ присиꙋю д'щєрь бана босанскога имєнємь аинꙋ ва сꙋпрꙋжєство; по сємь краль

---

* Дѣль. ** Прєбикатїи.

[1] Дукљанин вели:... „Градиња остави свога синовца уроша у Обливки да чува градић... Краљ Ђорђе скупио народ и дошао и обсјео Обливку, а Урош се са својима храбро брањаше...“ Србск. лѣтоп. за 1853 год. час. II. књ. 88. ср. 83.

* На супрот ових ријечи написано је по пријеко црвенијем мастилом: „:а҃: немани крал:“

[2] Фридрик Барбароса цар ђермански (1152—1190) удавно се у Азији у ријеци Ариадни (Cydnus или Oalycadnus). Пошао је био са 100.000 војске да ослободи од Мухамедоваца св. земљу.

вранцески постави Стефана на графство и печатомь своимь потверди; еже есть ва печатѹ стебло ωдь цвета крина, иже и до сего времене ва неманском печате ωбретается. По томь Стефань Немана бысть краль перви сербскомѹ народѹ. И роди со линою :г: сына: Стефана, Волкана и Раска. И по томь Стефань Немана бысть инокь именовань Симеωнь монах; по смерти же (егω) нови миротоцаць, и погребень бисть во ωбители стѹденици; ѿ егω создания. По томь поставлень бысть кралемь Стефань стареи сынь[1] Стефана неманѣ. и сѫпрѹгѹ поять дащерь Їсаака[2] ангель лоѕїωнь (комне) комнена, сродницѹ присиѹю цара греческагω, и дарова царь гречески Стефанѹ зетѹ титѹль: Стефань мегали жапанїи тѹ[3] немана. Стефань же именѹется гречески язиком венець царски. и даровань бысть ωдь таста своегω ангель комнена цариа греческаго: диадимою поставлаеть его на престоль кралевски в лето господне: ‚асч=1190.[4] В тоже времѣ ѵстремися цесарь

---

[1] На супрот ових ријечи по пријеко стоји црвенијем мастилом написано: „в҃ краль неманићь."

[2] Исак II. владао је од 1185—1195 и по други пут са својим сином Алексом од 1195—1203. — Немања предајући владу своме сину Стевану, вели сабору српске земље: „ѕети кѵрь Алеѯїа цара грьчьскаго...." Жит. св. Сим. напис. св. Сава. стр. 4. у Рат. Шаф.

[3] грчко *τοῦ*.

[4] „Оть рождьства же емоу .м.и.г. лѣть (46) (Немањи) и тоу абїе... прїеть владычьство и прѣбысть пакы вь владычьствѣ .л.и.ѕ. (37) лѣть, и тоу абїе прїе свѧты аггелскыи образь и поживе вь томь образѣ .г. (3) лѣта. и вьсего живота его бысть .п.ѕ. (87) лѣть. Прѣставленїе

перви Вридерикь и ѿходить во Ієрусалимь избавленія ради. ѿ армень поли и дѣже есть река текуща салуту, избавити ѿ рукь погани, и погружень бысть цесарь вь рецѣ сеи... Волкань же[1] брать стефановь, сынь же втори Стефана Неманѣ, бысть киязь[2] велики. Брать же егω Раско, трети сынь Стефана Неманѣ, прими на себе велики сань иноуески и поставлаетса Архїепископь вьсемь серблемь; именовань бысть Савва. Стефань мегали[3] жупани Неманиѣь перви во братїи своеи, первовѣнуани краль* роди :д҃: сына: Радослава, Владислава, Уроша и Предислава. Сеи Предиславь бысть Архїепископь серблѣмь; именуетса Савва втори. Стефань же краль первовѣнуании Неманиѣь примину ѿ сеа жизии и погребень бысть во ωбители Студеници, ѿ егω созданию. Радославь

же бысть блаженомоу отьцоу и хтитороу господиноу Симеωноу вь лѣто ҂ѕ.ѱ҃.и. (6708 од ств. свијета, а од рођ. хр. 1200 год.) мѣсеца феврара вь .гі. дьнь (13)," тако говори о Немањи његов син св. Сава. Пријестол је предао сину 1195 год. а отишао у Св. Гору 1198, и умрьо 1200 год. Из овога се јасно види да је погрјешно стављена година 1190, као да је тада владао Стеван Првовјенчани, ако се не буде угледао Немања на свога пријатеља цара грчкога Исака, па као и он узео свога сина за сауправитеља.

[1] По прјеко према имену Волкан стоји црвенијем мастилом написано: „.г҃. (3) крал неманиѣь."

[2] „И дроугаго си благороднаго и любимаго сына, кнеза Влькана благослови его и постави его кнеза велїа и вьлоуuи емоу землю докольною .... а рекне му: „повиноуи се и вь послоухь емоу (Стевану краљу) боуди —" жит. св. Сим. и ап. св. Сава.

[3] Мегали значи велики.

* У оригиналу погрјешно стоји: Сынь первовѣнуанномоу кралю.

краль, синь же старѣи Стефана кралѧ[1] перкагѡ Неманиħа поставлѧетсѧ на престоль кралевски ѿ кїтїѧ. ,ѕѱг҃і: 6713 (1205). К' тоже кремѧ латини ѡсконше константиньполь и державꙋ Цариградь. .ѯ: 60: лѣть. имена цареи латинских: 1: Балдвинь. 2: Хенрокь. 3: Петарь, Рокерть.[2] и сїи вси латинскогь рода быша ѕане Никита греческии историкь свидетелствꙋеть. Сеи Радославь краль рапави, старѣи сынь Стефана кралѧ перкагѡ Неманиħа, поиде кь римь кь папи ѡнофрїю,[3] коѕискавь вѣнчати себе вѣнцемь кралевскимь, и поставлень бысть ѿ папе на сербское кралевство, вь лѣто господнѣ ,ѧск҃д: 1224. и по томь ѡскои радославь[4] краль болгарскꙋю державꙋ; и ѕемлю сремь ѡскои и ѵвати матерь ѵгарскаго кралѧ, именемь ѵрицꙋ. и потомь ѿпꙋсти ю со честїю. и по томь радославь[5]

---

[1] У пријеко спроћу ових редова стоји: „.д҃. крал Неманиħ“

[2] Крстоносци 4.-га крстоношкога похода мљечићи и Французи на мјесто да освајају земље од мухамедоваца куда су били пошли 1204 год. освоје Цариград и оснују „латинску империју“, а грчки цареви живљели су у Никеји. Латинске империје били су цареви: Балдвин I. граф фландријски 1204—1206; Хенрик 1206—1216; Петар 1216—1219; Роберт 1219—1228; Балдвин II. 1228—1261. — Тада Михаило Палеолог опет освоји Цариград. Влада латињана у Цариграду највише је помогла св. Сави, да добије српску архиепископију. Доментијан.

[3] Хонорије III. (1216—1227). Да је Радослав ишао папи у Рим први пут налазимо у нашим споменицима. Познато је, да је он избјегао у Дубровник од буне у земљи, али не знамо за што се народ против њега побунио. Радослав је владао од 1224—1234.

[4] На супрот у пријеко стоји написано: „Сеи (Радослав) сремь ѡскои“

[5] О Радославу вели се у љетопису: прилоучи же се Радославоу кралю жена Далида ѡна или рещи новы езл-

краль храпави преставися и погребень бысть во манастирꙋ Сопоћани. По семь Владиславь, сынь втори Стефана крала перваго Неманића, имѣвь себѣ сꙋпрꙋгꙋ Асеню, дщи крала болгарског. Сеи Владиславь поставлаєтса краль серблѣмь, именꙋєтса Неманић трети краль сербски, лѣто господнѣ. ҂асл: 1230.[1] По томь же ѵстреми се* на греке и на албанезе и все хвалне** покори под' своюю власть. Потомь приведе люде*** ѿ аламанскїа стране, сирѣчь немце — хꙋдожници; и принесоше ѡдь земле свое[2] (сребро и злато), свое хꙋдожество, сирѣчь деланїа* златокꙋзнискаа ѿ свое же маисторне и именна многа предобише себе. и Владиславь краль мноштво собра богатствь ѿ маиданова сребрени и злати. По семь принесе мощи светаго Савве Архїепископа сербскагѡ ѡдь Тернова града во монастирь Милешевꙋ. По малꙋ же времени преstави се Владиславь краль, и погребень бысть во ѡбїтели милешева**, ѿ егѡ созданнаа. И по смертїи егѡ поставлаєтса кралемь Ѵрошь брать егѡ трети,

---

вель и елика пострада, нь ѡбаче не сънѣдень бысть єхидно." — (Рат.) Шаф. стр. 31. Глас. V. стр. 45.), а Доментијан вели: Ѿ нея вреждень бысть оумомь".

[1] По пријеко према овим редовима стоји: „.є. краль Неманић."

* Стоји: Ѵстерми се. ** Ова је ријеч била написана па побрисана и готово као да ће и ово бити погрјешно. *** „Люле" стоји у оригиналу очевидна погрјешка.

[2] Стоји даље: „сребро и злато. свое хꙋдожество. сирѣчь деланїа златокꙋзнискаа (кузня=ковачница); ѿ свое же маисторне. именїа многа предобише себе..." Према овијем редовима стоји: „Аламанскїа: немце".

* Т. ј. алате, справе. ** Стоји: „милошева".

сынь же трети Стефана кралѧ первовѣнчаннагѡ, мегали жѵпани Немаиѣь, в лѣто господнѣ ,аслє: 1235.[1]

Ѵрошь же краль имѣвь сѵпрѵгѵ Еленѵ дщерь Балдвина цара греческагѡ, ѿ племене кралѧ франческагѡ. Сегѡ лѣта греци освоише Цариградь ѿ латинь в лѣто господнѣ .,асйѳ: 1259; по томь Михаиль Палеѡлогь поставлѧтсѧ царемь грекомь. Сеи же Ѵрошь Неманиѣь[2] роди сь Еленомь .в̃. сына: Драгѵтина и Милѵтина. По семь Ѵрошь Неманиѣь примини ѿ сеѧ жизни и погребень высть во манастирѵ Сопоѣани; а сѵпрѵгь егѡ Елена, по своеи смерти погребаетсѧ во монастирѵ Градцѵ. По смерти же Ѵроша Неманиѣа, сынь его перви Драгѵтинь, имѣвь себе сѵпрѵгѵ дащерь Владислава кралѧ ѵгарского; име еи Каталина. И краль Владиславь ѵгарски дарова зетѵ своемѵ и кѣери своѡи землю Мачвѵ. По семь Драгѵтинь краль[3] ѡполчисѧ на ѡтечество свое воевати с великою ратию.* И виде Богь еговѵ неправдѵ, и абїе прїими ѿ бога ѿмщенїе: подь градомь Еличемь** возбеси се конь под' нимь и паде с конѧ своегѡ и сокрѵши ногѵ своею ѵ бедри. И по томь призиваеть брата своего Милѵтина малѣега, на кога е пошло воевати и

[1] По пријеко према овијем редовима стоји: „.ѕ. крал Неманиѣь; Ѵрошь“, црвенијем словима.

[2] „Семѵ же Ѵрошѵ Неманиѣѵ: роди: соленомь“ доста неразговијетна пошљедња ријеч.

[3] По пријеко према овој ријечи написано црквенијем словима: „.з. Драгѵтинь краль Неманиѣь.“

* У оргиналу: „ратою.“

** Да није то Јелеч, варошица у Херцеговини близу Фоче?

поставлаеть егѡ кралемь вь месту рекомо дежема;[1] и ту ему прекручи кралевство. Ѡнь же* преиде** реку саву и вселисѧ вь сремь, вь државу ѡтечествїа своегѡ, вь лѣто господнѣ .҂асо҃: 1270. Тогда раздѣлена бисть сереская ѡбласть на две части. Перву часть держаше Милутинь, фторую чьсть Драгутинь. И по пришествїю драгутинову во сремьскую ѡбласть, преименовать бысть: Стефань краль сремски. И вселисѧ во дворь кралевски, именуемо место Добрица[2] И тамо ему пребивающу во своеи ѡбласти, содержающе ѡграничїе до дунавске реке право дунавомь низ воду: сремь, браничево, кучево и прочее ѡкрестнїа страни помежду их и братїе. И ѿ того срема осокито, кроме прочея земли сербскаго владѣнїа називашеса, ꙗкоже свидетелствует Преѡсвещении Архїепископь Даниль.* По семь многому же времену минмошедшу, краль Драгутинь воспрїать иноческое житїе, и именовань бысть Теоктисть монах; и по смрьти вьземше тѣло его ѡдь сремскїа предели и пренесено бисть вь место рекомо монастирь Расса, ѿ егѡ создана: храмь светаго великомученика Георгїа. Милутинь,[3] .к҃. сынь Уроша крала Неманиѣа, бысть краль серблемь в' лѣто господнѣ .҂асо҃ѳ: 1279. и на-

---

[1] Треба „Дежева“ — сада је брдјег и развалине код Новог-Пазара: „Код Дежеве старије дворова,“ Рјеч. Карац. 1852. год. стр. 115.

* Драгутинь. ** Стоји „прїиде.“

[2] Арх. Дан.: „дворь ѥго Дьбрьць.“ стр. 44. а на стр. 44 вели: „вь срѣмѣ мѣсто рекомо Дьбрьць.“

* Према овоме: „ѿ сирмїи.“

[3] Насупрот по пријеко: „.н҃. краль Неманиѣь.“

реуень бысть Урошь трети[1] и превисоки превосходить[*] своимь добродетелствомь.[2] Милвтинь краль и себе воспріять свпрвгв первею, д'щи крала Андреа[3] третіагω вгарскагω, и роди с нею сына .а҃. Стефана, крала деуанскаго. и по томь преставися свпрвгь перва Милвтина крала и воспріять вторвю свпрвгв Симонидв, дащи Андроника[4] Палеωлога, цара греуескагω старѣишагω. и роди с нею сина .а҃. Константина, по времени же воспріять Константинь себе свпрвгв, дащи Владислава воеводе хердескагω. По томь сеи Константинь встремися на цара Михаила[5] Палеωлога греуескагω. и сеи царь Міаиль, ωставивши вѣрв греуескею и ҁаконь и приимвши ҁаконь римске, во врема папе римскаго Григоріа; и Константин победи Михаила цара. Потомь встремися Константинь на два велможа, именемь Дрмань и Кѵделинь братіа. и пребивахв вь державы браницевскои и победи ихь. По том же встремися на Шишмана крала болгарскогь, и побѣди его, и ωскои градь Ви-

---

[1] Или је ово погрјешка или се прима у рачун онај Урош, за кога списатељ ове књиге вели, да је био дјед Немањин. То је само по имену, а Милутин је доиста Урош II. краљ.

[*] Стоји: „происходить.“

[2] Ваљда пређашњег краља Уроша.

[3] Андрија III. краљ мађарски владао од 1290—1301. г. Његов предходник (В)Ладислав IV. од 1272—1290.

[4] Андроник II Палеолог рођ. 1258. г. завладао 1282 г. и најприје владао је са својим сином Михаилом до 1295, за тим сам до 1325, а доцније са унуком Андроником III млађим који га затвори у манастир 1328, гдје и умро 1332. год. Млађи је Андроник умрьо 1341. г.

[5] Мијаило VIII., који је пристао на унију с Римом владао је од 1261—1282 год. Папа Григорије X. од 1271—1276. г.

динь.[1] **Таже: втори синь милвтина крала: старѣи Стеѳань деѵански краль, прими свпрвгв себе; име еи Смилца,**[2] **дацш крала болгарскогь: сеи именветсѧ Урошь ѵетвертн.**

---

[1] Тада није био краљем Шишман, већ је 1260 г. био краљ Мичо, кога протјера с пријестола некакав Константин 1261 год. Тај Константин био се оженио Драгушом српкињом, кћерком једног великаша српског. Он је најприје био управитељ Видина; за тим од почнерат против Мичо, збаци га, па окрене оружје против Михаила цара грчког, који је пристао на унију с Римом, победи га и постане цар бугарски. Овај дакле и јесте вишеспоменути Константин, не син симонидин, већ некакав србин и подручник српскога краља Милутина, што се види из женидбе.... Около 1277. г. Лахан дигне буну противу овога Константина, надбије га, ухвати и погуби. (**Крат. Българ. Истор. Коиновл.** 1861. г. стр. 155—160.) За овога Константина говори се у споменутој историји: „**Константинъ испърво е былъ управитель въ Видинъ...... и зелъ за жена Драгвша дъщеря на нѣкой си сърбскый велможа.**“ Пред тим се прича како је ратовао с грчким царем, а за тим како се помирио и како се против њега бунили.

[2] По пријеко према овим редовима стоји: „**прими дацер крала болгарскогь.**“ — За владе Лахана били су му противници: Михаил Палеолог и његово оруђе мичев син Иван. Против Лахана буду позвани татари и у скупу надбију Лахана 1280 г. а постане Иван. Против њега дигне буну Тертер великаш бугарски, царем који је имао за жену сестру другог бугарског великаша Елтимора, владавшег над неколико градова, као самостални господар. Цар грчки помогне Тертеру, па као оруђе грчко постане царем бугарским прогнавши Ивана 1282. г. Када он превари грке на њега они дигну татаре под заповједништвом Ногаја и протјерају Тертера; овога је Тәртера дао грцима Милутин, а бугарима за цара Смиљцу постави Но-

Многи крать[1] даваше помоць Андронику царю гресескомь палеωлогу преко мора во Анадолию, супроть туркомь погани, и* сербскому конистку началии воєвода быть Новакь Гребострека. Тажє сеи Милутинь краль родитель же Стефана и Костантина, именуется стефань превисоки-македонски; нко македонїа сербская ωбласть разумѣется (по) Антонїю Банфинїю[2] историку латинскому тако свидѣтелствующу: книга делии вторая, листь .д.[3] ω том во пишеть. По семь краль Милутинь** зивается Урошь четврти приминиу ѿ сея жизни и погребен быст ва место зокомо Баньско, во храме светаго первомученика и архїдїакона Стефана. супругь же его Симонида восприять чинь монешески; дащи* же еи Неда, еще кралѣмь милутиномь дана бысть за Михаила — кралю болгарскому, сину же шишманову...[4] Стефань

гај. Овога Смиљце кћер узео је за жену Стефан Дечански и она му је родила Душана.

[2] Т. ј. Милутин.

* Стоји: „иже" ** Позивается. *** Неда није била кћер гркиње Симониде.

[2] Bonfinius А. историк, рођен у Асколи 1427, г. умро 1502. г. Био је неко вријеме професор књижевности у Риканати. Матија, краљ маџарски дозове га у свој двор, да напише историју маџарску. Он је писао своје дјело латински и довео до 1495 г. Самбук је продужио и издао његово дјело 1568 г. Била је та књига препечатана у Лајпцигу 1771. г.

[3] Т. ј. 9.

[4] Поменутог Смиљцу Ногај збаци доцније и на његово мјесто постави Чјакосу; али се појаве други претензијанти на пријесто као Светослав син Тертера и закраљи се 1296. г. Али и против овога устану: Михаило син Константинов и два смиљцина брата Радослав и Вонслав. У исто доба и Елтимор

же краль деуански, сынь же Милутина брала, ѡслеплен бисть ѡдь ѡца своегѡ; ѡклевета егѡ маћеа Симонида, кодь ѡца его милутина; и дароване быша ему ȥенице светымь николаемь. и хвалу богу возъдавше, и никому неѡбави дарь, дарованїи ему ѿ Бога, на долгѡ време: нови товїа нови ȥеницъ, даже до смерти оца своегѡ Милутина, и по смерти ѡца своегѡ, поставлень бисть Стефань кралемь Серблемь.[1] Кѣнуаетса ѿ архїепископа Никодима, вь лѣто господнѣ ‚зѿзі: 1317[2] и нареуени бисть Стефан Урошь уетвертїи. Тогда ѩви о'уи свое предь всѣмь народомь. По семь брать его Константинь устерми се на Стевана крала: и ту побеждень бысть Константинь одь Стефана и ту Константинь прими конець живни своеа: меуемь усеуень

деспот владао је за себе без мало као самостални господар. У опште у историји бугарској није било ни династије нити једне државе. Елтимор је владао од Сливна до Јамбола около р. Тундже. Послије Светослава грци су признавали годину дана за цара бугарскога Тертера II, који када умре, до Сливна завладају грци. Елтимор пређе на њину страну и буде назван „Мизијски деспот." Около Трнова звао се царем Бои слав, а у Видину је владао самостални владар Страшимир за чијег је сина Михаила и дао Милутин своју кћер Неду и помогао му да се зацари у Бугарској. У осталом бугарска историја врло је неразмршена, над Бугарском је владало више владалаца. Она је била или под упливом грка или срба.

[1] Насупрот ових редова стоји написано црвенијем мастилом: „.д. краль Немани́ћь."

[2] Милутин је владао свега 46 година од 1275—1321. г. Најприје владао је са својим братом над подијељеном земљом, а доцније сам. Овдје је погрешно речено да је Милутин умрьо 1317. год.

бысть. Стефань же краль деуански, по смрти сɤпрɤге свое нерке, ɤзе сɤпрɤгɤ вторɤю, дщри Басараве воеводе влахозапланинскагѡ. и Басарава воевода дарова дщери своеи и зетɤ Стефанɤ кралю деуанскомь уасть државе своеѧ, караклашкɤ кралѣво и градь сеи ѡдь текɤщагѡ дɤнава до ѡлтɤ и до планинскїѧ гори. Стефань же краль имѣаше сина Стефана, иже именɤета Дɤшань. Поѧть за сина дɤшана дщерь Їоина Катакɤзина цара греуескагѡ; име еи Розанда. И по томь ɤстмено ѩви се светыи Николае третицею Стефанɤ кралю деуанскомь и возвѣсти емɤ ѡ смерти: ɤготови се, стефане, скоро имаши преити ѿ сеѧ жизни и предстати предь богомь. И по маломь времени сынь егѡ Стефань дɤшань устреми се на ѡца своегѡ, стефана кралѧ деуанскогь, и ɤвати егѡ подь градомь Петриуемь и посла егѡ свезана, со женою и здетми, во градь Звеуань[1] у затоуенїе, идѣже и удавлень бысть ѡдь сына своего Стефана Дɤшана. и погребень бысть во манастирɤ Деуани, ѿ негѡ созданɤю. По смерти же егѡ поставлѧетсѧ кралемь сынь егѡ Стефань Дɤшань. Вѣнуаеть егѡ кралѣмь Архїепископь Даниль, во дворе рекомом Сверка,[2] в лѣто господнѣ ҂аѿлѕ: 1336: го; именовань бысть Стефань шести краль сербскїи, и бысть ѡбладатель к' место оца своегѡ. По томь ɤстремисѧ на Андроника Палеолога цара греуескагѡ юнѣишагѡ и ѡскои

---

[1] Град у Косову код Митровице, на некаком бриjегу, сад пуст. Рjеч. Караџ. стр. 204.

[2] Према овим редовима, црнијем мастилом написано: „дворь сврека."

ѿ єгѡ подь свою ѡбласть: Македонїю, Команїю, Акерїа,[1] Сереѕь, Хориндь.* Трилѣпь,** Костѹрь, Трихала, Їаннна, Анина, Стрѹмица, Хлириньь, Желеѕаць, Ѵирмаань и многе ине градове восприать даже до солѹнскагѡ града, вь третїє лѣто кралѣвства своєгѡ. Царь же Андроникь грєчески юнѣиши по многомѹ своємѹ мненїю мирь ѹчини, со Стефаномь Дѹшаномь кралємь серкскимь подь градомь солѹномь.[2] к' лѣто господнѣ[4] .҂атмн: 1348 Хорнилїи латинскїи[3] историкь свидѣтелствѹеть рекшїи: Стефань Дѹшань краль и ѡбладатель Грєческѹ(є), Бѹгарскѹ(є), Басанскѹ(є), ѕемлю(є). и потомь на царство вѣнчань бысть воградѹ Скопїю[5] ѿ Архїепископа Їѡанн-

[1] Срби нијесу освајали земље од бугара, јер су и Бугари (татарског порекла) само освојили били словене Доње Мизије. Словени Македоније и осталих предјела ондашње грчке, нијесу били бугари, већ словени.

* Охридь, Орид. ** Прилип?

[2] Андроник млађи умрьо је 1341. г. с тога је морао мир бити године 1339, а не као што писац даље вели: 1348 г. јер је од 1341 г. завладао Іован V. Палеолог, а доцније с њиме и Іован Канакузен до 1347. г.

[3] Овдје је било написано нешто и покварено, па онда наводи годину по латинском историку Хорнилију.

[4] Има Horneck (Ottokar de) историк и пojета, рођен у замаку Horneck у Штирији 1250 а умрьо 1310 г. Написао је „Историју империја свијета" до смрти Фридрика II и „Љетовник савремених догађаја од 1266—1309. г." Његови манускрипти чувају се у библиотеци бечкој. Овај не може бити списатељ о коме се у тексту говори.

[5] Црвенијем словима.

кїа, иже именованъ бысть перви Патрїарь сербскїи, на престолъ Ωридъ. Въ томъ же времена Лудовикъ[1] краль перви маџарскїи, устреми се на цара Стефана Душана и в'зиска ѿ егω четири дела непотребна велми. Перво, да престанетъ Стефанъ на унїю; второ, да дасть ему земляю сремскую; третїе, да за началника егω признавати иматъ Душанъ. Четверто, да дасть ему у залогу Душанъ сына своегω Уроша. Царь же Стеванъ душанъ сербскїи не хота престати ни на едно прошенїе (?) Лудовика краля. По велика бранъ по между ихъ бывшїи, во месту зовомо Ломнику и Руднику. Краль же Лудовикъ угарски возвратися воспять со студомъ; неполучи еже желаше. Пакъ и втори кратъ поиде Лудовикъ краль — устремися на цара Стефана Душана сербскогъ, и ту крепкую бранъ сотворише между собою; и ту побежденъ бысть Лудовикъ ωдъ цара Стефана, при рецѣ сави (зовомо). По сеи брани царь Стеванъ Душанъ повелѣ бити собору, и совокупися во граду Сереzу.[2] К' тоже времѧ преставися Їωаникїе патрихарь и въ егω место поставленъ бысть патрїхарь Савва четвертїи. и в' томъ соборѣ изгнани быша епископи гречески изъ ωбласти сербскїѧ. и за сее дѣло неугодно патрїархъ Калистъ цариградски, анатеми предаде сеи саборъ сербски, Стефана Душана и в'сѣ епископе сербске.. И по семъ собору устремися Стеванъ царь

[1] Лудвик I. велики, краљ маџарски, дома анжујског, владао је над маџарском од 1342 до 1382. г.

[2] „По преставленїи..... Їоаникїа Стефанъ царь собра соборъ сербскїи и греческїи у граду серѣ (Серезу). Гласн. VI. 42.

Дꙋшань на хорвате и победы ихь; и паки одь Лꙋдовика крала белиградь ѡсвои. По томь посла свою воискꙋ во влахоꙃапланинскꙋ ꙃемлю к лакоте воеводи, воꙃискавь дщерь егѡ Еленꙋ, во сꙋпрꙋжество сынꙋ своемꙋ Ѵрошꙋ, в҆ лѣто господнѣ ҂аѳ҃нє: 1355, тꙋю и полꙋчи радость. По семꙋже веселїю царь Стефань Дꙋшань раꙃдели свою область велможамь сербскимь: а҃. даде Ꙃаркꙋ,[1] великомꙋ совѣтникꙋ своемꙋ Македонїю, ва строителнꙋю ѡбласть; в҃. дрꙋгꙋю часть державе свое даде Богданꙋ правоверномꙋ мꙋжꙋ, а сось градь в троадскꙋю державꙋ, во строителнꙋю державꙋ; .г҃: третꙋю часть даде Волкашинꙋ деспотꙋ и братꙋ его Ѵглѣши, еже ѿ подꙋнавскїа ꙃемли; .д҃: четвертꙋю часть даде Волкꙋ Бранковичꙋ, рекомо Браничево, Кꙋчанїꙋ, со ѡкрестними странами во строителнꙋю ѡбласть; є҃: Петꙋю часть воꙃдаде Николи Великомꙋ жꙋпанꙋ: Трикалꙋ, Костꙋрь со ѡкрестними странами, во строителнꙋю ѡбласть и державꙋ; .ѕ҃: шестꙋю часть даде Прилеппꙋ мꙋжꙋ благовѣрномꙋ си: Талию, Хоридь, Прилечбꙋ, со ѡкрестними странами, во строителнꙋю ѡбласть и державꙋ. Сеи Стефань Дꙋшань царь сербски, примииꙋ ѿ сеа жиꙃии во градꙋ романїи и погребень бысть во ѡбители ѿ егѡ соꙃданиаа, храмь светаго Архистратига Михаила, близь града Приꙃрена, при рецѣ Бистрице. По смерти же цара Стефана Дꙋшана, поставлень бысть на царство сынь его Ѵрошь млади; лѣть емꙋ .и҃і: 18. вь лѣто господнѣ ҂аѳ҃нꙁ: 1357. Сеи именꙋется пати .є҃: 5 Ѵрошь; и

---

[1] Све ријечи, које су крупним словима печатане, написане су црвенијем мастиломь.

имѣвь себѣ супругу Єлену, дщїи Алωте воеводе влашкогь (влахо-загланинскаго). И бисть разделена ωбласть сербскаѧ на :S: часты, Стефаномь душаномь, и вси воеводе имѣюще ωбласть во своеи земли. Волкашинь деспоть бысть намѣтникь царю Урошу. и учиниса бити супроть цара, держнувь себе самь кралемьименова: и ωбладаше всимь ωкрестнимь странамь. Брата же своегω Углѣшу постави деспотомь; и ωбладаше всею Романїею даже и до Солуна: градь лаверса и проче градове. Кнезь же Гонко ωбладаше зетскую державу вишшую и нижнюю, босанску, сремску, даже до Котора. Кнезь же Лазарь сербски со Волкомь бранковичемь, зетомь своимь содержаше землюименуемую крала Стефана сремскагω, рекомаго Драгутина, со всеми державами егω; еже бисть ωграничуїе: подунавскимь брегомь. Царь же Урошь еще младь сїи лѣтомь ωсамь надесетнимь [1] лишень бисть державе свое и царства. И таковаѧ насилованїѧ видѣвши царь Урошь, хотѧ ѿбѣгнути во градь Дубровникь. Краль же Букашинь сїѧ разумѣвь и к' локѣ удари бузумкомь во главу Уроша цара; и ωдь сегω ударени(ѧ) престависа, и погребень бисть близь града Петрича, во храмѣ пресветыѧ Богородице, вище Неродн(м)лѣ. Мати же его Розанда царица бисть, — дщи Їωана Кантакузина, [2] цара греческагω, — по смерти же Стефана Душана цара и по смерти сина своегω Уроша цара, ва великои скорби своеи и плачу неутешномь и жалости велїеи. ω кто можеть изве-

---

[1] Урошу је било 30 година а не осамнаест.

[2] Кантакузен вели, да је душанова жена била сестра бугарскога цара Александра, а не као што се овдје вели.

стити? ва мѣсто нєнєє пєрвєє радости, постиже ю велика сборбь и жалость ѿ своєго брата роднагѡ.[1] И по тре(хь) летѣ(хь) примиих ѿ сеѧ жизни, во ѡбразѣ иноческомь и погребена бисть во ѡбители ѡ неѧ созданнаѧ. в' цернои гори, царь Урошь єще в' животе своємь, межд8 многими скорбими своими, воздвиже храмь пресвѧтїѧ богородици, рождеств8 еѧ, кь похвал8. По смерти же єгѡ примѝ Волкашинь всю * ѡбласть царск8ю и держав8 именова себе кралємь. Кь лѣто господнѣ ,аѿо҃а: 1371.[2] По томь Лудовикь краль угарски сотвори мирь с влади воєводомь влахозапланинскимь, со тастомь цара Уроша младогь; и запроси Владь воєвода помоћь ωдь кралѧ угарскогь Л8довика, да м8 исп8сти ѿ узилища Статимира князя болгарскогѡ, идѣ же баше заточень: ;ві: (12) лѣть; во град8 Гемлеч8, во державн хрватскои бысть; и ѡпрощень бысть статимирь изь темнице. и по освобожденїю єгѡ, призиваєть єгѡ влахота воєвода влахозапланински и показ8єть ем8 смерть за уроша зета своєгѡ, како га є убїо Волкашинь краль зависти ради; и умолѣнь бисть Статимирь князь влахотомь воєводомь и по томь устремлѣнь бысть на В8кашина кралѧ, со всєю силою своєю, и по томь с великою силою т8рецкою, вак8пѣ на Волкашина кралѧ и Уг-

---

[1] Ово је збрка, јер мало прије вели, да је Роксанда кћер Кантакузена, а сада вели, да је сестра Вукашинова, но није ни једно ни друго од све прилике.

* Всюхь.

[2] Вукашин се називао краљем још за живота Урошева, дакле одмах по смрти Урошевој, он се објавио да је краљ над свима српским земљама. 1371. год. погинуо је.

лѣшу деспота, брата егѡ. По томь обои совупише свое воинство и поидоше полю Косову. И в' то полѣ прїиде кнѧꙁь Статимирь и сила турска. Лицемь к' лицу совокупишасѧ ѡбоѧ полка на Косову. И ту ѡдь силе Вулкашинове погибе турске воиске .А:[1] илѧда и словомь велимь тридесеть илѧда. И по томь турци дадошесѧ бегству, во страну комидїнскую. Сербли же гонѧху ихь крепко и натераше турке на реку Марицу; и ту погреꙁоше многи, аки древни фараонитѧни; и сербли преидоше Марицу реку, гонѧть турковь и немилостиво секуще ихь. По томь турци повратишесѧ и устремишесѧ на сербле и ѡслободишасѧ, и ту сотворише брань крепкую, и ту погибоше сербли многи, до десеть тисѧщь, и по томь сербли дадошесѧ бегству, и в' рецѣ Марици погреꙁоше до :5: тисѧщь, а прочи мечемь падоше; и ту погибе Вулкашинь краль и брать егѡ Углѣша деспоть и прочи велможи многи и сербски витеꙁови. Тако има господь богь воꙁдаде ꙁа убиство неправедно, почто убише цара Уроша, господина своегѡ: и ѡни ѡну чашу испише, на марици реци близь черномена; турци има главе исекоше и све воинство ѿ турака погублено бисть. По томь народь сербски многь побїень и пороблень ѡдь турковь.[2] Родословїе цареи сербски наꙁначено по лоꙁи и племену нема'нскомь до Уроша царѧ младого. .А: Вулкань, сынь перваго кралѧ Неманѣ, и брать его Стефань первовенчани краль и Раско брать ихь, преименовань бысть иночески: Савва, перви Архїепископь серб-

[1] Бројевима стоји написано: „3000.“

[2] Даље иде црвенијем словима написано „родословїе.“

скы. Волкань великы кнѧзь роди Стефана великагѡ кнѧза. Стефань великы роди Димитріѧ великаго жупана. Сеи Димитріє роди Кратка великаго кнѧза. Кратко роди Милицу кнегиню. Кратко же именуется Югь Богданови.* Милица же дана бысть во супружество Лазару кнѧзу сербскомь. Нарицается Лазарь именемь ѡца своегѡ подрекломь Гребелѧновичь: богороднагѡ и велможнагѡ болѧрства степень. ѡцу же име беше Прибецъ. Єго же приблизь биваше любовїю, цару Стефану Душану, и лицемь и вoзрастомь, ѡбоихь єдинолични бехꙋ;[1] и по любви сердечнои родителѧ лазарева, прими лазара себѣ у службу, во свои дворь царски и вел'ми угоди царю; и бисть єму лазарь миль ѕѣло. И по маломь времену царь Стефань Душань Лазару покланѧеть сродницу свою присную во супружество — Милицу, дащерь Кратка кнѧза юга. Єще же Лазара дарова саномь кнежевскимь и дарова єму землю Стефана кралѧ

---

* Над писменом и стои знак и рекао би да значи нѣ.

[1] Из овога се види како Енгел није знао шта је писао, кад вели, да је Лазар био незаконити син Душанов. Ово се још доказује и овако, врло просто: Ђурђу Смедеревцу било је више од 90 година кад је умрьо 1456 г. а то значи да се родио около 1364 год. Њега је родила Лазарева кћер од прике у својој 20-тој години, а то значи да је Лазар имао кћер около 1344 год. Кад је Лазар имао кћер, морао је имати најмање 22 године, а то значи да се кнез Лазар родио около 1322. Душану је било 45 година кад је умрьо 1356 год. значи родио се 1311 год. значи Душан је био старији од кнеза Лазара највише около 11 година. Народна пјесма исто овако представља ту ствар, кад је Душан оженио кнеза Лазара. (Нар. Пјес. књ. II. стр. 180—186).

четвертаго, Драгутина. И Лазарь благодаривь царю велми и себе присвоивь въ државу свою. По смерти же Волкашина крала кнезь же Лазарь содержаваше во своей ѡбласти Приштину, Ново-брдо и прочаа места ѡкрестнаа. И потомь устреми се вь диоклитїанскїи, далматскїи и босански страни, на Николу Холтомана жупана, и на Радича Бранковича, иже во своихь кнежихь утверждени бываху, еще ѿ перваго крала римскаго великаго. Кнезь же Лазарь расипа всю силу ихь и разрушивь, и узе вь државу свою и ѡбласть, и во свою волю привлече их и устрои. И тако (по) божественному промислу кнезь же Лазарь наче устроивати и вити второму царствїю сербскому и вса ветхаа измени. Повелѣвь убо кнезь Лазарь бити собору и совокупитиса всѣмь первоначалнимь, вьсемь во ѡбласти сербскїа земли. По совокупении в'сѣмь единодушно благопроизволише второ устроенїе царство сербское быти. И поставлается ѿ собора, препоасань бити на царство сербское кнезь Лазарь. И по смерти Лудовика (1382) крала угарскогь, устреми се кнезь Лазарь на градь Белиградь, идеже вcase ходить Сава река, ва дунавскую реку, и ѡсвои егѡ, и расипа егѡ до ѡснованїа, яко да неимѣють угри возгнѣздитиса тамо. Присвоив же себе и Мачву, во границу земли угарской. Воспрїать же всю землю между Савомь рекомь и Дравомь рекомь, со всѣми ѡкрестними подунавской ѡбласти, и утвердивь великою крепостїю државу сербскую. По томь воспоменувь себе ѿ пречестнѣишагѡ лика ієрмонашаскагѡ, богу богоугодни старець, Ісаїи[1] именуј-

[1] „Честнѣиши же старць кирь Исаиа злобе сеи и т. д.

еми ревностїю божественною ражжегса, веди юко вь клатвеня анафемя в'пали сербли, юже бѣ слячило се во дни великагѡ цара Стефана Дяшана, юже до сего времене нераздрешена бываше. Ѿходить честни старець Ӏсаїи Ӏеромонах ко князя Лазаря. и ѡ клатви сеи сказяюще емя известно, и возвѣсти князя, что потребно ко исправленїю. Кнез' же Лазарь преста такокомя благомя совѣтя и таковомя дѣля дяшеполезномь, посилаеть сего Ӏсаїю Ӏеромонаха, честнагѡ старца, Савви патри(х)ря сербскомя, повелѣ, да прїидеть ко князя. Савва же патрїархь приде кнезя Лазару и единодяшно совѣть сотворише, со всимь синклитомь и сановитимь. пошилають више именованогь старца вь Константинь градь; еще со иинмь мяже избране с посланїемь и з'даромь многимь, вьселенскомь патрїарху, кyрь Филотею, разрѣшително благословенїе испросити, еже воспомянути бываемои клетвенои анафеми, юко прежде преставлшимса оцемь нашимь; по томь и нась по ниxь живущи, да разрѣшить нась. И тако честни старець и проч. по себѣ пятя емса и прїиде во светяю Горя атонскяю; и ѡтядя в'земь со собою пречестнѣишагѡ прота Феѡфана, светыа гори, и два ученика егѡ со собою: Силвестра и Нифонта и старца честнагѡ Никодима, и ѡтядя вьлеше вь корабаль и ѿплише вь константиньполь. и прїидоше во Царьградь. Тогда царствяющїи Ӏѡань Палеологь и сииь егѡ Маняиль.[1] И увѣдши сватѣишїи патрїархь Филотеи пришествїе чест-

јасно се види оклен је узето ово казивање (Глас. XI. стр. 162., 163. и 164.).

[1] Јован V. и Мануил II. Палеолог од 1356—1391.

наго старца Ӏсаїю Ӏеромонаха и с пр. и прїать ихъ Патрїархъ с великою честїю и весь свѧщеническiи соборъ. И прїать патрїархъ посланїе послатое ѿ кнеза Лазара и собора серкскаго. И по томъ патрїархъ со царемъ Ӏѡаномъ и соборомъ, ако духовнаго, тако и мирскаго лика совокупившимсѧ и вса елика случиласѧ бивша, во дни великаго цара Стефана Душана Неманића сербскогъ и фтораго Ӏѡаникїа Архїепископа[1] сербскаго, тогда бывши.*

И** патрїархъ ѡчита има молитву разрѣшителну: И благословише и простише вса первїа бившїи и по них живїа, цареи, патриархе, архїепископе, їепископе и весь свѧщенически и иночески чинъ и всѣ православние христїане ѡбоего пола: усопших и живущих.

Благословенїе прїаша, како ѿ патрїарха, тако и ѿ цара и ѿ целогъ собора православних' христїанъ. И не токмо получише само прощенїе, но испросише патрїарха бити в'народѣ сербскомъ, акоже и прочих патрїарсихъ в'селенски. Еще и рисовули писменними тако утвердише — бити непоколебимо. Посланике же царске(е) и собора серкскаго ѿпущають ихъ с великою любовїю и

[1] Ово показује да грци нијесу признали Јанићија за патријара, већ га зову „други архијепископ“, јер је „први“ Јанићије био архијепископом за владе Уроша, кога кад је прогнао његов син Драгутин Арх. Јанићије својевољно оде с њиме у прогонство и онамо и умре (Глас. VI. стр. 30. и 31.).

* Ваљда пошто су све прегледали... ** Црвенијем словима ово крупно.

честію подобною. Еще воздають има ѡдь сватаго своего собора, ради болшагѡ вѣроятія, пошилають .в҃. ста мужа; свещенониноческагѡ чина: маѳеа и моисеа, и иже пришедшіи има во ѡбласть сербскую, во градь Призрень и примише их с великою радостію.[1] И по семь божественную служву совершивши, вкупѣ со светѣишимь патріархомь и со вьсеми светыми архіереи сербскими, ради прощенія и благословенія, прежднѣе клетвеннее анаѳеме, и благословивше всѣхь, бивши прежде усопшіи и по нихь живихь: свещенически чинь и іночески, и мирски ѡбоегѡ пола, мужески и женскіи. К' то же време слачиса преставленіе патріарху Савви,[2] и ту бившимь послаником константинополскимь, и повеленіемь кнеза Лазара бисть соборь сокоуплень, всѣмь сербскимь Архіепископомь, епископомь, архимандритомь же и всемь свещенническомь и иноческомь чину, и всемь велможамь и сановитимь во патріаршію Пекскую. И по томь новопоставлень быстъ патріархь Еуремь трети, а именемь Сиkемь фтори. И на сеи херетуніи блаженеишіи патріархь Еуремь в'земь светую царскую діадиму и своимь рукама положи* на главу, великомь кнезу Лазарю: поставлеть и вѣнчаеть егѡ на царство сербское, в лѣто господнѣ. ҂ѕ҃ѡ҃п҃д: 1376. По семь бисть любовь велика между патріархомь филотеемь константинополскимь и патріархомь Еуре-

---

[1] Према овим редовима по приjеко стоjи: „Зри ѡ Призрену граду началном.“

[2] По ѿшествіи же посланиковь греческихь во своа, престависа Савва патріархь вторыи (Гласн. VI. стр. 42.).

* Додато: „корону“.

момь серскимь, Пекскимь.[1] Тогда и Вѹкь Бранковићь поставлєнь бысть деспотомь.[2] По семѹ соборѹ Лаζарь Царь сербски изволи соζдати ѡбитель Раваницѹ, на славѹ божїю; храмь воζнессенїє Христово ва державн кнежевства браничевскагѡ. И Лаζарь роди* с Милицомь .г. сина: Стефана, Волка и Лаζара; и дащерен: є: Марїа, Єлена, Деспина, Вѹкосава, Милица. Марїа пронареуена Виндосава, дана бысть ζа Вѹка Бранковича. Єлена ζа Николѹ Палатина** в'ζемлю ѹгарскѹю. Деспина дана бысть ζа Шишмана кнаζа болгарского; по смрти же Шишмана болгарскогь дана бисть Деспина во втори бракь Ѓеорђїю Балшии, ζетскон державн кнеζѹ. Вѹкосава дана бысть Милошѹ Ѡбилићѹ, пронареуена Єла.[3] Госпожа Милица по смерти иже во цара кнеζа Лаζара, на Косовѹ бивши кровопролитїє велїє ѿ обоє воиске: цара

---

[1] По пријеко према овим редовима стоји: „Ζри: поставленїє на царство Лаζарь".

[2] Ово се први пут спомиње.

* „Родивши" стоји. ** Палатинѹ.

[3] Готово о кћерима кнеза Лазара сваки љетовник и историк друкчије говори. Као поуздано можемо казати, да је Марија била удата за Вука Бранковића; Јелена за Ђурђа Балшића, како се види из млетачког архива; трећа је била удата за Николу де-Гара. Једна је била за Сандалом. Њој је било име *Јелена* и звала се и *Јела* (Mon. Ser. Mik. стр. 415.): „Госпоге Єлене ..... она је иста — „Госпогѧ Єла" — ред 5. и 7. Наши љетописци веле, да је још четврта кћер кнеза Лазара била удата, једни — за Шишмана кнеза бугарског погинувшег 1389 год. а други веле за Милоша Обилића. У тестаменту Јелена Сандаловљевица оставља икону „сестри *Деспини*" и 100 дуката, што показује да је иста Деспина била сиромашног стања.

Лазара и турецкогь цара Амурата. По томь бою Милица царица, страха ради турецкогь, даде дщерь свою млаħу, Милицу, — тезоименитаа матернимь именомь — даде ю за Амуратова сина Пазита цара турецкогь, ради умиренія державе своеа.*

Бившему бою на Косову. Извещеніе. Устремиса султань Амурать царь турецки на цара Лазара Сербскогь. Услишавши ополченіе турецко, царь Лазарь присовокупляеть свое воинство и приходить уво рѣку** Стримонь на оньполь пріиде со своимь полкомь, близь табора турецкогь на Полю Косову. Милошь же Обилич, воевода избрани цара Лазара, во втори же день воставь рано со два витеза: Іваномь и Миланомь ѿборнимь[1] воеводамь лазаревимь, и купно .г҃. поидоше у таборь турски. Турци же милостиво пріимають ихь. И доидоше шатору цара Мурата. И ту одседе кона Іванъ Косанчиħь; и Милошь кона одьседа; и прими кона милошева Иванъ Косанчиħь. Миланъ же воевода изъ пене кона подь сокомь расерди и обазреса Милошь на Милана, и рече: „Не труди соколе крила чимь ħешь летити; мало почекаи, са'ħешь улетити“. По томь поиде подь шаторь цару. Видѣвши Мурать Милоша раврагω витеза возрадоваса велми. Милошь же последоваше обичаю турскомь и поклониса Мурату; деиствоваше, руку цареву целовати хота. Велики же везирь рече цару: „Недаи руке

---

* Даље иде црвенијем словима: „Бившему бою на Косову. Извещеніе“. ** Замрљано, па написано: „Стримонь“. (Струма или Кара-су) извире у Балкану (Hemus) и текући на југ, утиче у егејско море.

[1] Стоји: „обиринимь“.

любити кавриив, но подаи ногв любити". Царь же ногв пржжи и рече: „Полюби Милошв, многи ћв ти дарь дати!" Милошь узе цара за ногв и рече: „свакс самь власти богать кодь нашегь цара Лазара, него ћв днесь примити на дарь твои животь". И потерже ножь и распори цара до перси, и стаде мв ногомь на герло, и саблю царевв узе и великога везира погвби, и све лале и везире исече око цара подь шаторомь. И три крати доскочи до коња своегь, и на коња скочи, и у взенће се неодапре; и кадь тврци видише о'ола витеза, страхь ихь обвзе. И у таборь тврски ударише у бои, и предь нима се незнаваше конь и юнакь: на едииогь заманкаше, по два и по три земли обараше. И хотеаше Милошь изити изь конске тврске, како вїарь ветарь, али услишаше гласъ одь шатора царева: „Тужни турци! маните, неможе се соко безь мреже уватити. Мећите предь нѣга сабле голе и щитове, еда би се наковω конь или юнакь!" И с' овимь начиномь нападоше множество тврковь; и конь се набоде подь Милошемь. И ту Милоша уватише тврци и свезаше и царв га одьведоше подь шаторь, и рекоше: Єво ти уићарв,[1] патниша, Милоша крвника, и заповеди намь, ковмь ћемо га смертїю уморити. И рече Мврат: „Оставите га саде жива.... Ки сви мои везири и верушицїи и делїе, берзо се справите и ударите на таборь кнеза Лазара, да видимь за живота тко ће добити." И тако берзо се справи сва сила тврска и удари на таборь кнеза Лазара: и обседе около таборь серкски. И кадь то видоше серблїи, викивше

[1] Т. ј. Кончару, јер се Мурат тако звао.

сви єдинимь гласомь и рекоше: „Ѡвде неима три воєводє Лазареве: Милоша Ховилића, Ивана Косанчића и Милана Топличанина, — ѡна три неверника издадоше нась и тврке подигоше на нась. И тако се ударише сило двє воиске и кровопролитїє бисть велїє ꙗко же и слѣдь позиаватыся коима; И на семь бою погибоше многи рабри витезови Лазареви и ѡтєахв отети полѣ косово и воискв свою ѡбрадовати да их неиздао Вкв Бранковићь со седамь илада рабри витезова. И тв(рци) Лазара царѧ ухватише с неколико нѣгови властитель и доведоше цару Амвратв подь шаторь и рекоше турцы: „Үнћарв патиша! єво ти жива кнеза Лазара! Наша є воиска добила; прими га у дарь безь мита.“ И тв кнезь Лазарь прими меучнвю смерть; тои часъ и Милошь посеченъ бисть подь шаторомь царевимь.

По смерти же кнеза и царѧ Лазарѧ[1] ѡбласть сербска на двє части разделисѧ: Єднив часть держаше кнегиня Милица со синомь своимь Стефаномь и Волком и Лазаромь.[2] Другую част держаше Вкв Бранковићь деспоть, зеть Лазарѧ царѧ. Вкв же роди с' Видосавомь .г҃. сина: Геѡргїѧ, Григорїѧ и Лазара. Сїи синови Вкка Бранковича биша вь помоць Мвсии цару свлтанв твренкомь. — Синови же цирѧ Лазара: Стефанъ деспоть. Братїѧже Волкъ и Лазарь свпа ѿвергошесѧ со своимь нећакомь Лазаромь Бранковичемь воєвати с Мвсїєю свлтаномь, кои и(х) преваромь ѡбезглави ихь: свлтанъ Лазара Бранковича и Волка сына царѧ Лазара, у Пловдиву гра-

[1] Црвенијем словима написане су.

[2] У једном опису косовске битке назива се овај Лазар „Добровоје."

дѹ; и еще непосеѵени биша и таино свѧщеника православна к' себе призиваютъ и захтеваютъ причаститиса теломъ и кровїю господа нашего Їисѹса Христа; и немощно беше принети има свѧтѹю таинѹ; но во место техъ ѩволкѹ има раздеелѣетъ и подаетъ, во има свѧтагѡ причащенїѧ и потомъ посѣѵени быша.[1] Ѹслышавши сїѧ Геѡргїе Бранковићъ ѡ смерти братїи егѡ и к' то времѧ и самъ беше са сѹлтаномъ Мѹсїѡмъ ѵ таборѹ. И к' то времѧ Мѹсїѧ ѡбседе (к') романїю градъ зовоми Лаѵгентинъ. Георгїе Бранковићъ показа себе с воинствомъ своимъ; егда настѹпивши трѹци на градъ восхитити егѡ хотѧще, тогда Георгїе Бранковићъ ѿстѹпи ѡдъ тѹрковъ со своими вои и въ некое мѣсто потаено скривсѧ ѿ тѹрковъ: жизанъ своюсохрани и воинство свое, свѹпа с народомъ православнимъ изведе ѿ рѹкъ агарѧнски(х). И сїѧ ради вины Георгїе Бранковићъ сотвори миръ со ѵѩкомъ своимъ Стефаномъ деспотомъ Лазаревичемъ, и въ единѹ любовъ жизанъ своюю проводили сѹть; Геѡргїе ѵ в'семѹ повиноваше сѧ Стефанѹ деспотѹ, аки оцѹ своемѹ. Потомъ Стефанъ деспот Лазаревићъ имѣлъ вои многи кратъ, со сѹлтаномъ мѹсїѡмъ, тѹрецкимъ царемъ и ѡвогда побеждаше Стефанъ мѹсїю, ѡвогда же Мѹсїѧ побеждаше Стефана. К' тоже времѧ созда Стефанъ деспотъ манастиръ Манасїю, зовома Ресава река, храмъ сошествїѧ светаго дѹха. Последи же Стефанъ деспот Лазаревићъ призиваетъ к' себѣ своего сестричища, нећака, Георгїѧ Бранковића и пре-

---

[1] У Památky Drevniho pisemnictvi jihostovanův. Par. J. Šafarik v Praze 1851. „Сказанїе о срьбскыихъ господахъ стр. 62. прича се то исто.

поручуеть ему царство сербско и скиптру и поставляеть егω деспотомь. Стефань же болань бисть погама, — именуется болѣзань апоплеѯїею и ωть сея болезни преставися Стефань; царствова же по Лазару цари 39 лѣть;[1] погребень[*] бисть Стефань во ωбители Манасїи, ѿ егω созданная. По семь Геωргїе Вука Бранковича сынь ѿходить во престолни градь Сребрени белопол'ски и ту поставляется деспотомь 1427. К' тоже время царствоваше вь Константину граду Їωань четверти Полеологь[2] гречески царь. Сестра же Єрина ему беше, еяже дана баше Георгїю Бранковичу ва супружество. И Геωргїе деспоть роди со Єриномь .г҃. сына: Григорїя, Стефана, Лазара и две дащери: Катарина и Марїя. Єрина же приведена бысть изь Дубровника за Геωргїя Бранковича, сонзволенїємь и трудом Стефана Лазаревича. Посемь Георгїе деспоть по некоему времену мирь сотвори со султаномь Муратомь.[3] К' то время устреми се краль угарски на Геωргїя деспота.[4] Видѣвшїи Геωргїе яко ѿ едние стране турци, ωдь друге же угри, восхитити хотаху Геωргїю всю державу.. По томь изволи Геωргїе держатися со угри[*]; и Геωргїе ѿходить

[1] Т. j. умрьо je 1427.

[*] Стоји — „погребинь."

[2] У Цариграду je цаковао Јован VIII. Палеолог од 1425 до 1448, а од 1448 до 1453 Константин XII. — Драгош Палеолог. Іован IV пак био je цар Трапезунтски и владао je до 1448 год. и није Палеолог, него Комнен.

[3] Мијаило из Острвице вели: Кад су били у пријатељству (Ђурђе и Мурат. кад je Ђурађ завладао Србијом). Гласн. XVIII ст. 89.

[4] 1432 г. вели летовник: „ходи царь моурать на оугрѣ подь Братево." Рам. III. стр. 77.

кралю Жигмунду угарскому и цесару римскому и обещаше Георгїю мирное пребиванїе у своей державы, и дарують сму градъ Белградъ на устiю Сави реки и дунавской реки: Георгїю пребывати здѣ. Паки Жигмундъ краль поклони Георгїю деспоту землю и крепеле; градъ Сланкаменъ, во пределу сремскомъ, у краю Дунава, подъ высокимъ брегомъ дунавскимъ; потомъ Беуеи, во предѣлу бачкомъ: Кепу, Виллагошь, Токаи, Мулчь; у севунской страни, Шарвиза реке, границе будимске и прочее градове во предѣлу сему, тако: Рекцъ, Сакмаръ, Бесермињъ, Доброценъ, Туръ, Аршанъ, високи верхъ, и у граду Будиму палате велике кралѣвске; пребыванїе ту возмогаше быти Георгїю деспоту Конфинїю историку тако свидѣтелствующе; Готовредъ[1] — и кромень во своей хронологїи; пишеть по томъ Георгїе деспотъ даде дащеръ свою старѣю Катаину во супружество Угилу, грофу цирскому; вторую дащеръ Марїю даде Мурату султану и посла́въ с Марїомъ сына своего среднѣго Стефана. Потомъ Муратъ султанъ воздвиже гоненїа на Георгїа деспота, тъста своегω. Видѣвши же деспотъ многу силу турецку, градъ Смедерево утвердивъ и в' немъ ωставлаеть сына своего, Гергура князя; самъ же ωходить Георгїе кралю угарскому просити помощь: лѣто господнѣ ҂а҃у҃л҃и: 1438. мисла же деспотъ ускорити с помощїю къ Смедереву; предвари же егω сила турецкаа и султанъ Муратъ: к'зе Сме-

* 1434 г. Апр. 20 оудаде деспоть Гюргь дьщерь свою Кантакоузину за ωрлиха. Онам. 77.

[1] Управо му је име Абелон; умро је 1646 г. а његова су дјела издана под именом Готфрида у Франкф. 1662. г. у 21 тому.

дерво славно со ѡкрестними мести и ȥароби Гергꙋра, сина Геѡргїа деспота. Потомь деспоть Георгїє пребеже со Єрином сꙋпрꙋгомь своѡмь,* со сиНомь своимь млаЂимь** Лаȥаромь кралю ꙋгарскомь, во градь Ȥагребь, даровани емꙋ ѿ егѡ; и отꙋдꙋ ѿходить Геѡргїє деспоть во градь Барь стари. Сꙋлтань же Мꙋрать ꙋслишавь бегство Георгїево и таино воȥискавь ѿ началникова града Бара. Георгїє ꙋведе лꙋкавство барское и ѡтꙋдꙋ преселяетса во место Бꙋдно; но и тамо Черноевиѣемь невернимь и ластивимь преданїемь ȥаседе ꙋ Клисꙋре вь ловитвꙋ. Геѡргїє ꙋраȥꙋме лꙋкавство егѡ и ѡбратиса иними пꙋтемь и ѡтиде во градь Дꙋбровникь, и ѡднесе собомь множественное ȥлато и многоценно каменїє и царске митре и ѡкрꙋте и проч. царская ѡдеянїа и скиптре — петь крать по сто тисящь милїона ȥлата[1] и во дꙋбровническомь сокровищꙋ поставляеть; искꙋси се ѿ мꙋдри латинь, како ѣе богатство цареи сербски ѡставити ꙋ нїовои власти. Ѡ томь же скаȥꙋеть Бонфинїє ѡрбино латински историк. По сихь же Мꙋрать тꙋрецки царь пошилать писанїа ꙋ Дꙋбровникь, дꙋждꙋ латинскомь, да Геѡргїа деспота подадꙋть мꙋратꙋ. И ведев' же деспоть ловитство ихь и ѿ них' иȥбеже со единою сꙋпрꙋгою своєю и сь Лаȥаромь сыномь егѡ и со всѣми своими воинстви, еже бїахꙋ со ш нимь сербски витеȥови и ѡдоше кралю

---

* Према овим редовима стоји по пријеко написано: „ѡ Ȥагребꙋ.“ ** Најмлађим. О овом освојењу Смедерева говори М. из Остр. на стр. 90 Гласн. XVIII.

[1] Негледајући што је овдје сума и сувише увећана, опет је Ђурђе доста грдно благо даа на сахрану дубровничанима. Вид. Mon. Ser, Mik. стр. 406, 407, 408. То је било 1441. год.

ѵгарскомь Владиславу, во градь Будимь, и великою честїю ѡдь крала примлѣни быше, в' лѣто господнѣ ,ахмд: 1444. По томь, по многомь моленїю георгїеву во кралю Владиславу, да му дасть краль помощь на турковь, и Георгїю ѡбеща краль помощь дати. И вь-скорѣ краль совокупи воинство; такожде и Ѵлїянь воевода ерделски и кардинал папинь посланикь во-сташе вькупѣ на турковь сь великою силою ѵ по-мощь Георгїю деспоту, и со своимь полкомь доидоше полю и граду Совїи; Турски же вои невѣдѣще; и потомь нападоше на турке и велми турке побеждають и тридесеть тисящь турковь мечемь падоша, а четири тисяще ѵватише живе.[1] Видѣвши Мурать султань погибель вои(ске) свое и вопроси мирь. Тада Владиславь краль и Георгїе деспоть возискують ѡдь Мурата синове свое: Стефана и Гергура ѿ ѵзилишта; еще да дасть Мурать Георгїю Бранковичу Смедерево престолни градь со ѡкрестними местами и с' меѓами; градь Голубаць, Зерниха, Крушеваць, Ковинь, Северинь, Ново-бердо, Сребериикь, Ѡстроваць, Сурвинь, Возникь, Копрїхань, Прокопь, Ласковь зелени градь. Сїе градове и землю сербскую возврати Мурать султань Георгїю деспоту. Єгѡ же вопроси, еще поврати ему

[1] Рат. Шаф. стр. 77: „1413 г. восва деспоть и краль Владиславь и мьхоуль до златици поем. 3. изведе деспоть краля Владислава на Златицоу и мьхоула.... Тоже лѣто разби деспоть и михоуль Хадомь пашоу оу Коуновици..... прими деспоть срьблѥ и оулезе ѵ Смѣдерево авгоус. 22.... 1444 г. Възврати царь моурать деспотоу Гюрьгю Смѣдерево и ново брьдо и всю срьбскоу землю.“ О томе у Мијаила из Острвице од стр. 91—96. Глас. књ. XVIII. само се ставља 1441. г.

синове: Стефана и Гергєра; ӱбо Мєрать беше ѡслепїѡ Стефана и лишенагѡ ҳеница своих возврати Георгїю. По томь мирь ӱтвердише са Муратомь в' лѣто господнѣ ҂а҃ѵ҃м҃е: 1445. По сотвореномє же мирє с тєрци и по погибели Владислава крала ӱгарскогь, потомь Ѩнко воевода херделски преваромь поче воевати на тєрке и ѡдь Георгїа деспота воҳискєеть помоць. Георгїю же нєждно баше престєпити мирь, его же с Мєратомь єтвердили есє; деспоть же никако же невоҳможе дати помоць. Ӱслышавшїи сїа Ѩнко воевода херделски и ѿписа Георгїю деспотє: Ѩко аще победимь тєрке, Георгїю ѡдьсечемь главє, своѡмь десницомь.[1] По томь побеждень бисть Ѩнко воевода ѡдь тєрковь и бегствє дадеса с'своими вои; и восхищень бысть Ѩнко ѿ некихь ва местє Кладовє и ѡдьнешень ӱ градь Смедерево и предадоше егѡ Георгїю. Деспоть же его содержа код себе во местє потаенє ѡдь тєрковь многѡ днеи и почтень бысть ѿ Георгїа, и ваҳискавь Георгїе ѿ Ѩнка воеводе: сина егѡва ӱ ҳалогє, именемь Владислава и Ѩнко предаде сина своегѡ Владислава Георгїю деспотє ӱ ҳалогє вь место себе. И по томь Георгїе ѿпєсти Ѩнка во своаси; последиже многа ҳла сотвори Ѩнко Георгїю деспотє. По семь Ѩнко и Георгїе имѣвши междє собою любовь великєю, чреҳь патрїарха константинополскаго моленїемь и ӱмиренїемь ихь. К'то время ѡсвоили бахӱ агаране Константинь градь, ѡдь цара Греческогь в'лѣто госпо-

[1] Мијаило из Острв. вели да је Јанко рекао: „Ако мени помогне мили Бог одржати побіеду над поганицима, наћи ћу вас у Смедереву.“ Онам. стр. 106.

днѣ ҂авиг: 1453.[1] И ѡтѹдѹ исмаилтани ѡполѹчишася на ꙁемлю и державѹ сербскѹю. И первее в'ꙁеше тѹрци Мисїю; и вꙁеше сребернис банѣ, ꙁовомо мандаис, и Новобердо, и градове поредь реке Ситнице: Приꙁрень столь цареи сербски'; Бихорь и прочая места. Геѡргїе деспоть видѣвшїи нападенїе тѹрецкое на сербскѹю ꙁемлю ѿходить Геѡргїе кралю ѹгарскомѹ просити помощь ѿ егѡ. Владиславь же краль ѡбеща дати емѹ помощь, ѡбаче понѹждаеть Геѡргїа деспота, да прими ꙁ а к о н ь римски. Геѡргїе ѿвеща кралю: „Ѩко аꙁь живимь ѹ вѣри благочестивои лѣть 90. и прежде бивши мои прародители во ꙁаконѹ и вѣри благочестивои. Сеи же ꙁаконь воспрїа ѿ младости моеа в'сердцѣ моемь и вь дѹши моеи ѹтвержено есть. Ти же мислиши бити мнѣ раꙁѹма младенческогь. Аꙁь ѹбо аще бѹдѹ лишень ѡбласти моеа и ѡтечества, еще и вѣка сегѡ маловременнагѡ, не хощѹ ѡставити вѣрѹ ѡтеческѹю и ꙁаконь благочестиви“. Тогѡ ради ѹꙁрока не полѹчи Геѡргїе деспоть помощѹ ѡдь кралла ѹгарскогь, но воꙁвратися во спять в'сербскѹю ꙁемлю. Ѡ томь же гласить историкь ѡрбиниѹлански, сице пишеть: Бившїи ѹбо Михаиль Силагїи началникь во Градѹ Белградѹ со братомь своимь Владиславомь и ꙁ Геѡргїемь деспотомь пѹтьшествѹющи* (ѡдь Бѹдима) на колесницах, и доидоше блиꙁь границе деспотске; и хоташе Михаиль Силагїи пресконти маста нѣкаа ѿ Геѡргїа ѹ ниховѹ ꙁворѹ. Деспоть же сїа ѹвѣдѣвши честь конистка сво-

[1] У пријеко с обе стране стоји написано: Ꙁри ѡсконшс агарани Цариградь 1453. лѣто“ и: „ꙁри: ѡ Цариградѹ 1453.“

* Додато другијим мастилом: „ѡдь Бѹдима.“

его ѿславь и повелѣвь воинству: Сеа два брата, Михаила Силагїю и Владислава, изь Белиграда привести, или живе или мертве, привести ему. И Михаиль Силагїе разумевь ѡ воинству послани, избегаеть на коню ѿ рукь ихь. Брата же егѡ Владислава вь колесницѣхь смерти предають. По томь Силагїе устремиса на Геѡргїа хота ѡсветити брата своегѡ Владислава убиство; предстоаше при путу на заседи при брегови дунавски ухитити Геѡргїа и невозможе; но мирно прїиде Геѡргїе ѡдь пута будимскогь во градь Купиново, близь реке Дунава.* По томь Михаиль Силагїи уведевь пришествїе егѡ и устремиса на Геѡргїа деспота с великою силою и воинствомь ратнимь, внезапу нападаеть на Геѡргїа деспота ва Купинову. Геѡргїе же имѣвь при себѣ мало воинства, и ту между собою сотворише брань крепкую; и ту Михаиль победи деспота,[1] и урани егѡ: ѡдьсече деспоту два перста у руке десне, и ухити Михаиль Геѡргїа и ѡдьведе егѡ во Белиградь и мету егѡ во узилище. По семь Геѡргїе деспоть искупи себе ѿ узилища многою ценою. И ѿпущень бисть деспоть во своаси, и прїиде во градь Смедерево, во свои престоль, ѿ егѡ создань. И поболевь много ѿ ране ручнее и ѿ того престависа 1457. во граду Смедереву, и тамо бисть погребень, содержаваше скиптру и владѣнїе деспотское лѣть 29. По смерти же егѡ ѡстави три сына своа: Стефана, Гергура и Лазара со Ериною деспотовїцею. Стефань, синь Геѡргїевь

---

* Погрјешно стоји: „близь реке Саве."

[1] Срп. Нар. Пјесм. В. С. Караџић књ. II. № 81. стр. 481. Каица вели: „Уби мене Маџар из ненада."

старѣи, прими ѡбласть деспотскꙋю, себе присвоивь; и минꙋвши два лѣта Стефань пострада ѿ свои сродни братïе завистïю за власть деспотскꙋю и ѿслаше егѡ во ꙋзилище, и висть затоꙋчень Стефань, во страни далматинской. И паки Стефань свобождень висть ѿ ꙋзилища. И видѣвши толикꙋ злобꙋ ѿ свое братïе ѡтиде ва державꙋ дïѡклитïанскꙋ: лѣто господнѣ ҂аꙋнѳ: 1459. Тогда божïимь попꙋщенïемь, видѣвши божïе око зависть братскꙋю и воздвиже богь цара Мехмета тꙋрецкогь на серблѣ, и ѡсвои Мехметь Смедерево градь. И тꙋ Лазара Бранковича сꙋпрꙋгꙋ Еленꙋ ꙋхвати и ѿпꙋсти ю царь со всимь именïемь вь землю ꙋгарскꙋю. Гергꙋр же кнез Бранковићь, синь же втори Геѡргïа деспота, видѣвши таковое лишенïе своегѡ ѡтеꙋчества и державе, ѡставлаеть мирь и ѡтиде во светꙋю Горꙋ и висть монахь, преименовань Германь монах, во манастирꙋ Хиландарꙋ; тамо и прïими конець жизни своеа, имѣа сына Вꙋка деспота. Стефань же Бранковићь, сынь же старѣи Геѡргïа деспота, тогда висть во державѣ диѡклитианской, и ꙋразꙋме за свое ѡтеꙋчество изгꙋблено — тꙋрци ѡбладають — и велми ѡскорби се. И тамо ꙋзе сꙋпрꙋгꙋ себе Ангелинꙋ, дщерь княза харванитïнскагѡ, и ѡтꙋдꙋ Стефань ѡтиде вь державꙋ италïнскꙋю, и тамо воспрïать конець жизни своеа; лѣть емꙋ высть ѿ рожденïа .нѕ: 56. и тамо погребень висть вь церкви ѿ егѡ созданиа.* И по некоемꙋ времени мощи егѡ принесоше светее вь землю сремскꙋю, трꙋдомь сꙋпрꙋге

* Стеван Бранковић пред смрт написао је писмо дубровчанима около 1476. г. у коме им препоручује дјецу и жену и вели између осталог...:;; ни на чим не сьм имал ꙋ моиꙋ богом

єгѡ Ангелиномь и синомь єгѡ: Геѡргїа, Їѡанна; лѣто господнѣ ҂а҃ѵ҃ѯ҃л: 1468. И по томь Сербли лишени вища ӡемлѣ своєа и ѡтєчєства... Стєфань же и Гергꙋрь, синови Геѡргїа деспота, ѡба ѡслеплена виша царемь Амꙋратомь тꙋрскимь вторимь. Тогда ѿ насилїа тꙋрецкогь видѣвши сербли себе ѡставши беӡглавни и лишени своєгѡ ѡтєчєства, преидоше Савꙋ рекꙋ и вьселишеса ꙋ Сремь. Тамо же и тѣло Стефана деспота принесено бысть, во градь Кꙋпиноко. По старом же времени именꙋетса Сремь: Держава Крала Драгꙋтина Сербскагѡ Неманиѣа; и бысть емꙋ место престолно Добрица и Солнꙋкь градь. По свидѣтелствꙋ новоꙋстановленагѡ праклиа и Ꙋстїнїана* цара, ѿ еще пришествїємь Атила** вожда и началника ꙋгровь. Иллирическо место престолно бивше держава сремска, юже и свидѣтелствꙋеть Касїѡдорь,[1] книга третаа, епистолїа .к҃г҃: (23) и Панонїєю сремскою наӡиваеть. Єдина часть сербовь пресєлишеса ꙋ Сремь; а дрꙋгаа часть сербовь пресєливишхса преко реке дꙋнанскее и реке Мориша и в'селившихса вь ӡемлю Їѡаннополскꙋ державꙋ. Їѡан' же бысть пред-

---

домꙋ ꙋчинити тестементь, ни ӡлата, ни сребра ни покꙋкиша, що бих ѡставил Агелине ӡ дєчицам.... Mon. Mik. стр. 518. Зар је имао новаца да гради цркву?

* Цар Јустинијан родом славенин владао је од 528—565.

** Атила цар Хунски (бич божиј) завладао над Хунима 441. имао престолницу у Панонији 451. год. удари на зап. империју двапут. Умрьо у Панонији 453. год.

[1] Касиодор (рођ. 480, умр. 575 г.) био је најпре у служби Одоакра, доцније министар Теодорика великог; за тим је отишао у манастир, гдје и умрьо оставивши послије себе много написаних дјела, а у том броју и Хронику (љетовник) доведен 519. г.

водитель народу славяно-сербскому. По семь именовано бысть Їѡаннополїа. По води же Тамишу нмснуется Тамишварь градь. Тогѡ времене бысть преселенїе серблем во Угарскую землю. По томь Сербли не восхотѣша быти без своегѡ вожда и началника, но поставише кназа Вука Бранковича, сына же Гергурева, а унука Георгїа деспота. Єще изъбраша два началника. Сродници же быша Вуку Бранковичу сремскомь присни Павель Бранковичь поставлается кнезомь, Димитрїе Якшичь позивается, иже бысть зеть Георгїю деспоту и Лазару сыну егѡ, и любовь имѣаху великую между собою. ѡни же велми угождаху кралю угарскомь Матїашу, мужествомь воинственнымь. По семь Павель кназь доиде во старость глубокую и во болѣзаи в'паде грозу и преставися, и погребень бысть во граду Темишвару. Во место же егѡ поставлается Їѡаннь полїа, вь Тамишварь градь. Сродникь же егѡ Їѡсифь, иже рабростїю и мужествомь подобень бысть ѡцу своему Павву старомь, лѣто господнѣ ҂афѐ: 1505. — По смерти же Стефана деспота Бранковича слепагѡ ѡставше сынови егѡ два: Георгїе, Їѡаннь. Георгїе же возлюби житїе иноческо. Єще браку несочетану именовань Мазимь Їеромонах. Брать же егѡ Їѡаннь — малѣи ѡста вь наслѣдїю ѡтечеству своемь; и поставлается кназомь, имѣвь супругу Єлену, преименовата Лена, дащи Стефана Якшиѣа анжела. Мазимь же Їеромонах Бранковичь, по представленїю матере своеа Ангелине деспотовице и по смерти брата своегѡ Їѡанна кнеза ѿверзасть и ѿсипасть гробнице има, и ѡбрете телеса нетленна и благоуханна. И

въземше кѹпно их с мощ'ми ѿца своегѡ Стефана деспота слепагѡ ѡдь града Кѹпинова и пренесе вь землю влахозапланинскѹю. И по томь ѿходить Маѯимь Їеромонах вь воеводи Радѹлѹ запланинскомь, бивши сынь Їѡанна монаха, прежде бывши воевода запланинскои земли(?). Маѯима же Їеромонаха любезно прими воевода Радѹль благоѡбразно егѡ. Послѣди же поставлаеть Маѯима Їеромонаха Єпископомь. По малѹже вретенѹ поставлаеть егѡ Архїепископомь земли Влахозапланинскои. По семь во краткомь временѹ воздвиже дїаволь, сѣатель злоби и пагѹби дѹши человѣческїа, возьсеа в'сердце воеводи Радѹлѹ злобѹ и гординю враждовати [1] на воеводѹ Богдана молдовскагѡ. По семь Маѯимь архїепископь преклони ихь и смири и в'веде ихь в'любовь и во утвержденїе смирителное, не ратоваги дрѹгь на дрѹга никогда; утверди ихь и любовь вькорени помеждѹ ихь. По семь во краткомь временѹ Радѹль воевода в'падаеть вь недѹгь, и ѿ сее болѣзни умираеть; и по емѹ поставлается Михаиль воевода злоумии. Онь бо посилаеть Маѯима митрополита во кралю угарскомѹ Владиславѹ, умиренїа ради, междѹ има разрѹшити злобѹ. И Маѯимь архїепископь приидє кралю угарскомь, и умоли крала и ѡбрати егѡ вь любовь и мирь имѣти по междѹ собою, с Михаиломь воеводомь, и утверди мирь по междѹ има нерѹшими. И ѡтѹдѹ даде се пѹтѹ Маѯимь архїепископь, во свое ѡтечество посетити егѡ, во Сремь прїиде; во свое место престолно и

---

[1] Даље било написано па превучено другом руком: „на Маѯима архїепископа сербскагѡ; и по себе имѣвши враждѹ воевода Радѹль к воеводе." — а даље иде као горе.

своихъ сродникъ; пріимше єго съ радостїю велїєю и умолише єгѡ да приидеть во свою державꙋ, „понеже ѡстахомъ сирїи и безъ своєгъ вожда и пастира, и подъ тꙋждꙋю власть подпадохомъ.“ И слезе многе изліаше пред нимъ и великимъ плачемъ и склоненїемъ умолише єгѡ, да принесеть мощи ихъ ѿ землє запланинске: своихъ родителеи и своєгѡ брата Їѡанна мощи, бившагѡ деспота последнѣгъ. И по семꙋ моленїю вопроси ѿ своихъ статовъ Стефана Якшиѣа и сына єгѡ Марка да дадꙋть Максимꙋ архїепископꙋ место Крꙋшедолъ со ѡкрестними меѣами. И поклони ємꙋ место Крꙋшедолъ. По томъ Максимъ архїепископъ на семъ местꙋ воздвиже ѡбитель свєтꙋю Крꙋшедолъ, храмъ свєтыѧ Богородици. И по семъ времени низвержень бываєть Михаилъ воєвода запланински карабалшки, єрделски и поставлѧєтсѧ во место єгѡ Нагоє воєвода. И сеи воєвода многимъ посланїємъ и моленїємъ призиваєть Максима архїепископа, да приидеть во свою архїепископїю, зовомо запланинскꙋ. По семꙋ же моленїю Максимъ митрополитъ тамо ѿходить. И єгда приде, тогдъ почтенъ бысть зело ѿ воєводе и ѿ коларь. По семъ Максимъ архїепископъ поклони синовицꙋ, свою анеѳїю, воєводи Нагою во сꙋпрꙋжество. И по семъ Максимъ митрополитъ испроси код воєводе возвратитисѧ во Сремъ, во своє ѡтечество; и ѿпꙋщенъ бисть ѿ зета своєгѡ воєводе Нагоѧ, со многимъ богатствомъ и дарованїємъ многимъ. И принесе сѧ собою мощи родителевъ своихъ — Стефана деспота слепогъ и Ангелине деспотовице и брата єгѡ Їѡанна деспота мощи въ землю Сремъ, и положи их во монастиръ Крꙋшедолъ ѿ єгѡ созданнꙋю; и ѡбо-

гати ю сєл'ма и дохотки многими и украси ю вєлми. И в'сси обитєли поживи нєкоє врємѧ кратко, ва постє и бдєнии и молитвами, и почи ω господѣ. И многь плачь бисть сєрблємь, понєжє ωсташє безь своїгь пастирѧ и вождѧ; и на нємꙋ сє ωкончѧ племе дєспота сєрбски и своꙗ власть и господство погꙋбишє и чꙋждои власти ωсташє у порабощєнїю и до днєсь ꙗко жє прєждє їизраилтѧни по Иωсифꙋ прєкрасномь ωсташє у Єгиптꙋ у порабощєнїю тєшкомь: тако и ми послєдни, по божїю проиzволєнїю и милости[1] доидєжє ωбратитсѧ ωдь своє ꙗрости и иzбавить родь христиански ѿ порабощєнїѧ лютагω и нємилостивагω, чꙋждєє дєржавє и царства.

По смєрти жє Маξима архїєпископа, по врємєнꙋ кратномь ωдгрєбошє ракꙋ, и ωбрѣтошє тѣло цѣло и благоухання и свѧто. Вьzємшє и положишє вь рацѣ многоцєнои, скꙋпа со ωцємь єгω. Мати жє єго Аигєлина[2] положєна во дрꙋгꙋю ракꙋ, скꙋпа со синомь своимь Їωанномь младѣмь. И положишє во свєтои ωбитєли ѿшꙋюю страною. Раzꙋмєваємо башє историко-писмєнїю, да єсꙋ почивала тєлєса цєлокꙋпна и благоуханна лѣть .рξs. во свєтои ωбитєли Крꙋшєдолꙋ, во храмꙋ Благовѣщєнїѧ прєсвєтїѧ Богородици. По томь по многи лєтѣ и ратови многи бивши, мєждꙋ царємь тꙋрєцкимь и римскимь. Прїидє[3] рать варадински. Єгда придє вєzирь тꙋрєцки с вєликою силою да ωсвоить Варадинь градь, на дꙋнанскои рєци, во прєдѣлꙋ срємскомь, лѣто господнѣ .ꙋ҂аψs. 1716.

---

[1] Другом руком додато: „доидеже.“

[2] То је св. Мајка Анђелија.

[3] Црвенијем словима.

месеца Іуліа 25. сего дне разби немаць турчина подъ Карадиномь, принць Евгеніе, и многа богатства предоби ѡдь табора турскогь. Тогда и везирь погибе. Турци га убише на Сави.

Тогда[1] агаряни проклети взимше света телеса светих* деспотовь, и предь манастиромь Крушедоломь, ѡсекоше ихь на уди.. Ніци же ѡдь турковь у себе сокривають чести ѡдь светихь мощеи и со собою ѿнесоше. Тогда бивши единь добри старацъ монах, сокровень страха турецкогь. Егда турци ѡтидоше изь манастира: тогда сеи старацъ ускори, искупи изоставшихь чести ѿ мощеи светих и воздвиже на црковь подь покровь манастирски. По томь же старацъ вьскоре убѣжа. По маломь же часу паки турци пріидоше и весь манастирь пленише; храмь же ѡгню предадоше. И изгори манастирь весь, его же и до днесь познавается на стенахь. И тамо на церкви згореше светла телеса, яже изоставши ѿ турковь и сокровена бяху, подь покровь црковни, згоревши и вь пепель биша. Сеи же агарянинь, иже рукою своею преда храмь ѡгню, абіе возбесисе, и падь на землю испусти душу свою ѡкаянную, и предаде діаволу во вѣчную муку. Свети же пріаше ѿ бога вѣнець мученически. Сеи же агаряни мечемь надоше подь Карадиномь. Бо скорѣ пріимеше ѿмщеніе ѿ бога; и многа трупиа агаранска ѡсташа на земли лежащи; други же дадоше себе бегству, никимь же гоними, и испод Земуна на сави реки Белиграда ула-

[1] Исто.

* „Светын" — стоји написано.

ло се инсѹ истопили у Сави ѿ страха. И тѹ межд8 собою убише везира своіь.

До зде конецъ сеи исторіи цареи сербски и племен8 и лози, и подреклѹ, ѿ к8да се беше почела и ѡконча се.

Сею исторію сербски цареи ѡбретохъ кодь пречестнѣишагѡ господина оца архимандрита кирь Констатина;[1] постриженикь ѡбители царскїя Стѹденици, идѣже почитаютъ моци светаго Стефана крала первовенчаннагѡ, иночески Симеѡнь монахь.

И преписа 28 Септемврїя 1764. во монастирѹ Вердникѹ ва подкрилїи Врѹшкои гори, Стевань Проигѹмень. ДХО

Изорановичь Вердии *

---

[1] Да ли овај архимандрит није онај Константин игуман студенички, ког је живот описао Герасим епископ шабачки у књизи: Сказаније и т. д. на стр. 89., 90. и 91.?

* Ове двије ријечи написане су друкчијим мастилом и чини се доцније.

ФИЛИП МЕЗИЈЕР

О

ЦАРУ СТЕФАНУ.

Приложио Ђ. Даничић.

Кад цар Стефан зацаривши се јави папи преко посланика својих и писмом својим да је рад уредити послове римске цркве у својој држави, тада папа посла к њему посланике с писмима на њега самога и на царицу Јелену и младога краља Уроша и на патријарха Јанићија и на дворане цареве. Посланици папини бијаху владика трогирски Вартоломије и владика патски (Pactensis у Сицилији) Петар Томасије. Овај је Петар послије био архиепископ критски и патријарах цариградски. Његов је живот описао Филип Мезијер (de Maizières), који се родио у Француској 1312, био витез француски и неколико година канцелар двојици краљева кипарских до године 1370, по том вративши се у Француску постао државни савјетник краљу Карлу V. и учитељ његову сину потоњему краљу Карлу VI, и најпослије у манастиру у Паризу умрьо 26 маја 1405. То је дјело Филипово наштампано 1659 у Антверпији под именом: Vita S. *Petri Thomasii*, ex Ordine Fratrum B-mae Virginis Mariae de Monte Carmelo. Episcopi Pactensis et Coronensis, Archiep. Cretensis, et Patriarchae

Constantinopolitani, ac Legati Apostolici: scripta ab oculato teste *Philippo Mazzerio,* Cancellario Cypri, et a Godefrido Henschenio Societatis Jesu illustrata. Antverpiae MDCLIX. (Живот св. Петра Томасија, од братства пресвете богородице на гори Кармилској, владике патског и корунског, архиепископа критског, патријарха цариградског и посланика апостолског, написао очевидац Филип Мезијер, канцелар кипарски, а освијетлио Годефрид Хеншен, језуита. У Антверпији 1659.) По том је прештампано у Боландову зборнику Acta Sanctorum (дјела светитељска) под даном 29 мјесеца јануара. У том дјелу свом приповиједа Филип и о поменутој посаобини папиној к цару Стефану, како је дошла на српски двор и шта је свршила. Премда је оно што о тој ствари говори врло мало; али и то мало мислим да је за нас врло знатно баш за то што је мало, јер показује да није право викати на наше старе писце што нам у дјелима својим не говоре о свачему онолико колико бисмо жељели. Осим тога приповиједајући о бављењу речене посаобине на двору цара Стефана казује и о самом цару и његову двору ствари које данас нама не могу бити без цијене, и говори тако да је тешко сумњати да није и он сам био тада с посаобином папином на двору цара српскога. Премда од тога мало помиње и Рајић а за њим и Енгел, опет мислим да то не може умањити жеље да чујемо самога Филипа. Ево све што говори о поменутој посаобини у трећој глави својега дјела:

.... Et ipso Fratre Petro semper praedicante et populum Auinionensem reformante, noua in Curia[1] venerunt, videlicet quod Rex Raciae, qui modo se vocauerit Bulgariae Imperator, schismaticus ad gremium Ecclesiae Romanae pie venire volebat. Illo vero tempore Caesar Augustus Karolus IV. in Italia venit et Romam. Consilio autem ventilato in Consistorio, Papa de consilio Fratrum ordinauit Fratrem Petrum Nuntium Apostolicum ad Imperatorem, et ad Regem Raciae. Et quia ambassiata, siue legatio, ponderosa, periculosa, authentica, imperialis et regalis erat, ideo oportebat Nuntium authenticum, et in gradu alto esse. Dominus autem Papa dedit tunc Fratri Petro Thomae Ecclesiam Pactensem in Sicilia, et factus est Episco-

.... И докле брат Петар једнако проповиједаше и исправљаше народ Авињонски, дођоше у нови двор (у Рим), очевидно што краљ српски, који се сад зваше цар бугарски, расколник, шћаше побожно да дође у крило римске цркве. А у то вријеме дође његово царско величанство Карло IV. у Италију и Рим. И пошто вијећаху у консисторији, папа из вијећа братства одреди брата Петра за посланика апостолског и к ћесару и ка краљу српском. А како посаобина или посланство бјеше важно, опасно, особито, царско и краљевско, то требаше и посланик да је особит и у великом чину. С тога господин папа даде брату Петру Томи цркву патску у Сицилији и завладичи га (1354). А овај узевши пут свој дође к ћесару римском; коме како највиши старешина црквени подношаше многа добра преко брата Петра, посланика

[1] Romana. Nota editoris.

pus.[1] Ipse arripiens iter suum primo ad Imperatorem Romanum venit; cui summus Pontifex per Fratrem Petrum, Sedis Apostolicae Nuntium, multa bona offerens, sibi misit pro parte ipsius Domini Papae et Ecclesiae, etiam tractaturus inter Ecclesiam et ipsum Impepatorem magnae laudis et vtilitatis Ecclesiae, Reipublicae et honoris Christianitatis. Quod et fecit quantum in eo erat: et Imperatorem in amorem Ecclesiae per verba mirae praedicationis et deuotionis, semper ad honorem Ecclesiae, solidauit, roborauit, et confortauit.

Recedente autem Domino Fratre Petro ab Imperatore, et versus Raciam iter arripiente, per Italiam, Hungariam, et Sclauoniam transiuit cum tantis periculis, quod familia sua pluries de die in diem mortem corporalem expectabat. Ipse vero firmus, constans et stabilis, nec labores appretiabat nec mortem timebat, nec proprio corpori parcebat: sed confortatus in Domino, vnionem Ecclesiae et saluationem animarum cordialiter desiderans, omnia pericula itineris et laboris quasi ludum puerorum reputabat. Inter omnia autem pericula quae pertransiuit, aliqua miranda inferius narrabo. Nam Frater Petrus, requirente socio ipsius Domini Fratris Petri, a Domino Archiepiscopo[2] Nicosiensi interrogatus, coram pluribus dixit, quod ipso existente in societate ipsius Domini Fratris Petri Domini sui, in via eundo in Raciam accidit, quod ipse Nuntius Papalis non potuit habere vnam galeam, sed intrauit in quodam ligno satis paruo cum familia sua.

[1] 1354. Nota editoris.

[2] In insula Cypro Raimundo. Nota editoris.

апостолске столице, то овај узе на се за господина папу и цркву и да уговара између цркве и ћесара, велике славе и пробитка цркве, државе и части хришћанске. Које и учини колико до њега стајаше: те је цара учврстио, укријепио и утврдио у љубави к цркви ријечима необичног проповиједања и побожности, све у част цркви.

А кад се господин брат Петар поврати од цара, пошав у Србију прође кроз Италију, Угарску и Словенију у таким опасностима, да му братство више пута сваки час изгледаше смрт тјелесну. Али он чврст, постојан и сталан, нити је марио за труде нити се бојао смрти, нити штедијаше својега тијела: него крепак у Господу, желећи од срца јединство цркве и спасење душа, све опасности пута и труда сматраше као игру дјечију. А између свијех опасности које је претрпио приповиједићу неке чудне. Господин брат Петар, кад један од друштва његова тражаше и упитан од господина архиепископа Никосијског (Рајмунда, с острва Кипра) рече пред многима, како и тај бјеше у друштву с господином братом Петром, господином својим, кад се на путу у Србију догодило, да посланик папин не могаше добити галије, него уђе са својим братством у неку доста малу лађу. И кад пловљаше из Млетака, идући у Србију, па кад бјеше на мору око граница Словеније и Ахаје,[1] сусрете га и приближаваше му се једна велика лађа турска тако, да испред ње никоја људска памет не могаше измаћи. Тада сви лађари и остали што за живот свој очајаваху молише посланика апостол-

[1] Или је боље читати Albaniae место Achaiae?

Et nauigante de Venetiis, eundo versus Raciam circa fines Sclauoniae et Achaiae,[1] Domino Fratre Petro in mari nauigante, cuidam ligno magno Turcorum sibi occurrenti et appropinquanti, nullo ingenio humano euadere poterat. Tunc marinarii omnes et alii de vita eorum desperantes Nuntium Apostolicum exorauerunt, vt ad Deum preces funderet pro liberatione ipsorum. Tunc Fratre Petro in oratione prostrato, et appropinquante Turcorum ligno, miraculose adeo caelo claro, sole feruente, et nulla nebula apparente, subito quaedam nubes condensa et spissa lignum ipsius Domini Fratris Petri circumfulsit, taliter quod lignum Turcorum valde prope remigando, appropinquantis ipsius Nuntii Papalis ligni visionem perdidit; lignum ipsius Domini Fratris versus terram nauigando, libere a Deo, nebula mediante, Turcos euasit. Miranda res, et miraculum obstupendum, ab ipso gloriosissimo Creatore clare suo seruienti demonstratum.[2]

.... Multis vero laboribus et periculis transactis, Deo adiuuante, famulus Dei in Raciam applicuit, et diebus aliquibus elapsis, ad praesentiam Regis Raciae peruenit. Qui quidem Rex *inter omnes homines mundi suo tempore maior erat corpore, et terribilis facie. Consuetudo autem illius regni et magnificentiae regalis est, quod quicumque ad praesentiam Regis venit, ante salutationem pedem ipsius osculatur, et alias reuerentias non modicum superfluas facit.* De quibus Dominus Frater Petrus Nuntius apostolicus multoties

---

[1] An potius Albaniae legendum? Nota editoris.

[2] Овдје приповиједа још једно чудо како се молитвама Петровијем избавила лађа на којој је био, те се није разбила.

ског, да се помоли Богу за њихово ослобођење. На то брат Петар припаде Богу на молитву, и кад се приближи турска лађа, на мах нека густа и тешка магла обасу лађу господина брата Петра тако, да је турска лађа, која се врло близу примаче, изгубила из очију лађу посланика папиног, која се приближаваше. А дотле за чудо бјеше небо ведро, сунце припекло и не бјеше никакве магле. Те тако лађа господина брата пловећи к земљи, с помоћу божјом измаче од Турака маглом. Чудо дивно, које сам преславни Спаситељ јасно учини своме службенику.

.... И пошто поднесе многе труде и напасти, с помоћу божјом слуга божји приспје у Србију, па пошто прођоше неколики дани, изађе пред краља српског. А тај краљ *бјеше већи тијелом од свијех људи на свијету, својега времена, и страшан у лицу. И обичај бјеше у тој краљевини и припадаше краљевскоме величанству, кад се излази пред краља, да га свак прије поздрава пољуби у ногу, и да му чини друге, веома залудње поште.* То је господину брату Петру посланику апостолском у напријед више пута напомињато од многих, да зна, да га може и сама смрт спаћи, ако то не учини. Али посланик апостолски кад изађе пред краља, не поклони се пред њим нити му учини и какве поште, очевидно да не омали части црквеној, јер је папин посланик, него свагда одбацујући страх, с поуздањем у Бога, поздрави краља као што се пристоји, особено и умилно. Краљ пак дочека посланика папиног поносито, опкољен војском и властелом, и много се величаше и разметаше ријечима. А кад углавише дан кад ће да испоручи по-

ante praemonitus fuerat a pluribus, sibi dicendo, quod si in hoc peficeret, periculo mortis subiturus esset. Stante vero Apostolico Nuntio in praesentia Regis sine inclinatione aut aliqua reuerentia, ne videlicet honores Ecclesiae derogaret, quia Nuntius Papalis, omni tempore, postposito timore, a Deo confisus, authentice et gratiose Regem, prout decebat salutabat. Rex autem militia et Baronibus circumdatus, superbe Nuntium Papalem recepit, et multa verba magnifica et iactabunda secum habuit. Die autem constituto exponendi legationem, adueniente Fratre Petro, clare et strenue in quodam sermone, legationem suam Apostolicam Regi exposuit. Sed in responsionibus superbiam, cautelas, et mendacia ipsius Regis Nuntius Papalis clare cognouit. Illo tunc omnes de familia Domini Fratris Petri reputabant ipsum Nuntium Apostolicum et ipsos mortuos, videntes crudelitatem et malitiam ipsius Regis.

Transactis aliquibus diebus, et multis tractatibus in honorem Ecclesiae Romanae concordatis, et iterum malitiose ruptis; ipse Frater Dominus Petrus semper et quotidie officium diuinum coram se authentice celebrari faciebat, siue in campis, siue in ciuitatibus et castris. Tandem Rege tyranno indurato, malitiam non modicam contra Ecclesiam Romanam ostendit, fecit praeconizari, quod nullus Christianus Ecclesiae Romanae sub priuatione oculorum Missae ipsius Domini Fratris Petri Nuntii Papalis interesset. Erant multi ibi Nobiles Teutonici et alii stipendiarii ipsius Regis. Quo audito timor et tremor omnes fideles Ecclesiae Romanae apprehendit. Ipse vero fidelis Nuntius intre-

сланство, дође брат Петар те разложи краљу своје апостолско посланство, јасно и одрешито у особитој бесједи. Али у одговорима краљевим посланик папин јасно познаде охолост, смотреност и лаж. Сада тамо све братство господина брата Петра па и самога посланика апостолског држаху за мртве, видећи свірјепост и пакост краљеву.

Послије неколико дана, пошто уговише многе уговоре у част римске цркве и опет пакосно расквариише; исти брат господин Петар чињаше те се служба божја једнако и сваки дан нарочито пред њим служила, било у пољу, у граду или у околу. На пошљетку кад отврдну краљ насилник, није малу пакост показивао противу римске цркве, те јавно огласи да се ни један Хришћанин римске цркве не нађе на *миси* господина брата Петра посланика папиног, по што су му очи миле. Ту бијаху многи њемачки племићи и други најамници самога краља. Кад то чуше вјерни римске цркве све их попаде страх и трепет. Али вјерни посланик бјеше неустрашив па их побожно и живо храбраше, и добро познајући напаст у којој бијаху он и вјерни цркви, одбацујући сваки смртни страх, шта више желећи смрт да би се умножила католичка вјера, рече им с озбиљним лицем, да ће сјутра дан, у обично вријеме, у славу божју служити свечану *мису* сам лично, које није противно краљевој заповијести: па ко би од наших вјерних хтио доћи, нека изволи, а који не усхтје, да му је просто. А кад би у јутру господин брат Петар у обично вријеме, очекујући побожно смрт, приправи се на уреченом мјесту да служи свечану *мису*. И гле, вјерни

pidus pie et strenue eos confortans, et periculum, in quo ipse et fideles Ecclesiae erant, bene cognoscens, omni timore mortis postposito, imo pro augmentatione fidei Catholicae mortem desiderans, eis cum vultu sereno dixit, quod in crastina die, hora consueta, Missam solennem personaliter gratia Dei celebraret, edicto Regis non obstante: et qui nostrorum fidelium interesse vellet, bene sibi placeret, et qui non, etiam contentus esset. Mane autem facto Dominus Frater Petrus hora consueta mortem pie expectans loco authentico se praeparauit ad Missam solennem celebrandum. Et ecce fideles Ecclessiae quasi ad martyrium cum gaudio currentes, alio alium non expectante, edictum Regis paruipendendo, omnes ad Missam ipsius Legati venerunt, et ipsam deuotissime audierunt. Fuerunt autem ad Missam trecenti Teutonici, aliis Christianorum nationibus exceptis.

Missa autem cum magna deuotione completa, et Rege audiente, ipse furore repletus, edicto Regali fracto pro omnibus Teutonicis mandauit. Aduenientibus autem eis, Rex facie turbata, zelo repletus eis dixit: Cur non timuistis edictum meum frangere? Nesciebatis quod ego praeconizari feceram omnes oculos vestros eruere, si Missam inimici nostri audiretis? Teutonicorum vero quidam Miles deuotus, et strenuus omnium aliorum Capitaneus, cuius nomen obliuioni dedi,[1] a Spiritu sancto inspiratus et a Patre meo animatus pro omnibus aliis Regi respondit: Domine, bene

---

[1] Име му је било Палман, како се види из писама папинијех истога времена, која је издавач ове књиге додао на крају, нека цијела а нека у изводу.

цркви трчећи с радошћу као на мучеништво, не ишчекујући један другога, и слабо марећи за заповијест краљеву, дођоше сви на службу самога посланика, па је слушаху најпобожније. А бијаху на служби триста Нијемаца осим других хришћанских народа.

А кад се свршила служба с великом побожношћу, и кад чу краљ, разгњеви се па посла по све Нијемце, јер преступише краљевску заповијест. А кад дођоше, краљ промијенивши се у лицу рече им ревњиво: „Како се не побојасте преступити заповијест моју? Зар нијесте знали да сам огласио, да ћу вам ископати очи, ако будете слушали *мису* нашега непријатеља?“ Али између Нијемаца један војник побожан и жив, свима осталима капетан, којему име заборавих (Палман), напуњен светим духом и од оца мојега љубљен, одговори краљу за све остале: „Господару, истина је да смо чули твоју заповијест, али се више бојимо Бога него тебе. И како бисмо оставили такога оца да сам службу служи без нас? Знаш добро да смо ми сви католици и вјерни римске цркве, па пошто хоћеш да нам ископаш очи, ми смо сви готови не само да изгубимо очи него и да умремо бранећи католичку вјеру.“ — Краљ пак чувши оваке ријечи, бјеше тако ублажен, да се насмија, па се стаде дивити постојанству посланика папиног и њемачком. Од тога часа господин брат Петар примаше само част и поштовање од краља још за неко вријеме, које описивати не могу. Иза тога пошто се краљ узјогуни те оста у невјери, господин брат Петар окрену многе цркве у престолници и по краљевини, које пријеђе бијаху јеретичке, у јединство с рим-

verum est, quod edictum vestrum audiuimus, sed magis timemus Deum quam vos. Et quomodo talem Patrem solum celebrantem sine nobis dimisissemus? Bene scitis, quod nos omnes Catholici et fideles Ecclesiae Romanae sumus, et ex quo oculos nostros velletis eruere, non solum oculos, sed nos omnes mori pro fide Catholica defendenda parati sumus. Audiens autem Rex talia verba, adeo mitigatus incepit ridere, et admirari de tanta constantia ipsius Nuntii Apostolici et Teutonicorum. Ex illa hora tantum honorem et reuerentiam Dominus Frater Petrus recepit ab ipso Rege aliquibus temporibus, quod scribere non valerem. Temporis intervallo Rege obstinato, et in perfidia remanente, Dominus Frater Petrus multas Ecclesias Metropolitanas et alias illius regni ad vnionem Ecclesiae Romanae reformauit, quae prius schismaticae erant. Et multis et infinitis periculis et insidiis a Rege cautelose ordinatis, cum difficultate, Deo adiuuante, regno Raciae ipse Nuntius Papalis Dominus Frater Petrus recessit sanus, et in Curiam reuersus est.

ском црквом. И послије многих и небројених напасти и засједа, од краља смотрено наређених, посланик папин господин брат Петар једва с помоћу божјом дође здрав из краљевине српске, и поврати се у двор.

ИЗ „ОПИСА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ“

ОД ЈЕДНОГ РОДОЉУБА.

КОМУНИКАЦИЈЕ.

Познајући горе и њима окружене равнице, убле, котле и долине, а за тим воде и обале њихове, могао би се човек лако занети, те помислити, да онда познаје и Босну и Херцеговину. Ал' би се љуто преварио, јер ту још нема две најпоглавитије чињенице: комуникације и населбине.

С тога ћу овде најглавније путове, који су најпоглавитија средства унутрашње управе и трговине, редом описати, а узгред и сва места, која знам, поменути или описати. И онда ће тек пажљиви читалац моћи о земљи судити, кад позна материјално и морално стање становника.

Што се комуникација тиче, преко је потребно, да пре свега читаоцу поменем, да то све онако верно и истинито описујем, као што сам својим рођеним очима видео.

Изображени Европљани, који никада не видеше Босне и Херцеговине, а којима не треба тек доказивати важност комуникација, чудиће се и не ће веровати кад ушчитају ово. Али да би их уверио и утврдио у вери, ваља ми само казати, да у овим провинцијама, а тако је у целом царству турском, нигде

саграђена пута нема, него само таквих, како су их људи и стока угазили, или вода пролокала. Има много путова, којима коњ, ако није тамо одгајен, не ће да пође, или се одупире. Да су они људи, што се у последње време, у Бечу појавише, баш — право рећи — као прави пријатељи Турцима, само два најпознатија пута од Спљета до Лијевна, и од Дубровника до Требиња прошли, они би се морали као поштени људи махнути мухамеданства, и — просто да кажем — крста се прихватити. Али на жалост они слабо маре за крст, и јуре у својој несхватљивој политичкој занесености.

Сарајево и Мостар, то су главна места обе провинције, а уједно и средсреда управе и обрта. С тога се одатле протежу главни путови на све стране и мени се чини, да ће по самој природи ствари најбоље бити, ако најпре оне пруге од међа к њима, које су ми познате, изнутра к тим срединама, а за тим изван опишем, а при том и поредне путове згодно уплетем, да би тако — по мом мишљењу — не изостављајући ништа, и поглед на карту олакшао.

Али пре него што пређем на опис путова, морам још споменути, да се растојања по јахачком сахату мере, које се са европским рачуном не може упоредити. Као опште мерило, држим да бих могао узети, да добро појахати ваља, па да сахат који се службено узима, не прејуриш. Тегоба путова у горама и степама, стање њихово по времену, врлина коња, и вештина јахача када коња наводи на тај пут, од велика су утицаја, не обзирући се ни мало на самовољна одређења, која се не ослањају на геометријски закон.

Узећу дакле себи, као основ, пругу, која је са свим унутра, на Дрини, од Вишеграда до Фоче, и назначићу њену јужно-западну претегу до Гацкога, и то само у опште, јер њоме нисам прошао.

Полазећи од ове основе, најпре ћу описати путове у Сарајево и Мостар, за тим везу између ова два места, и најпосле по досадашњем реду редом све комуникације, које са истока, севера и запада њима воде.

Држим, да не ће бити сувишно, ако прегледа ради читаоцу ред тих путова што краће назначим:

1. Вишеград — Горажде — Фоча — Тјентишта — Метоња (Гацко) — Оногошт (Никшић).

2. Вишеград — Сарајево.

3. Горажде — Сарајево.

4. Фоча — Сарајево.

5. Оногошт — (Гацко) Метоња — Мостар.

6. Сарајево — Мостар.

7. Зворник — Сарајево.

8. Брчко — Сарајево.

9. Зворник — Соли — Грачаница.

10. Брод — Сарајево.

11. Градишка — Бања Лука — Травник — Сарајево, (и путови између Зенице и Травника и између Зенице и Бусоваче).

12. Брод — Бања Лука.

13. Маглај — Тешањ — Бања Лука.

14. Костајница — Бања Лука.

15. Нови — Бања Лука.

16. Бихач — Кључ — Варцар — Јајце — Травник.

17. Бања Лука — Кључ или Варцар.

18. Кључ — Дреннћ — Дрвар (Унац) — Роре — Гламоч — Лијевно.

19. Сињ — Лијевно — Купрес — Скопље — Травник.

20. Лијевно — Рама — Прозор — Пожетва — Крешево — Сарајево.

21. Сарајево — Војница — Скопље.

22. Имоцки — Дувно (Жупањац) — Лијевно.

23. Лијевно — Дувно — Мостар.

24. Метковић — Мостар.

25. Клек — Мостар.

26. Дубровник — Требиње — Мостар.

27. Невесиње или Залом — Столац.

28. Невесиње — Загорје — Сарајево.

Изузимајући просторије Фоча — Гацко, Војница — Скопље, Лијевно — Купрес — Травник, Метковић — Мостар, Клек — Мостар и Невесиње — Загорје — Сарајево све сам друге путове прошао. А оне, које нисам пропутовао, споменућу у опште само по поузданим изворима, као згодну допуну, као још и многе друге узгред.

I.

Од Вишеграда у Горажде и Фочу и даље у Тјентиште и Гацко.

Од Вишеграда у Горажде води пут левом обалом. Одмах од моста подиже се североисточним обронком брега, који се према Вишеграду стрмо и степовито подиже, али је незгодан и тежак; а за тим

јужно-западно међу угибима, проломима и кланцима врло каменито, и мучно, и читава три сахата стеновитим одсеком громорног, стрмог и стеновитог брега Заглава, што је уједно и висока обала Дрине. Спрам овога, између Дрине и Лима стоји брег Бујак, који је нешто и шумом обрастао, и који према обема рекама као стрма стеновита зидина стоји. Одавде се продужава пут стрмим обронком, и после доброга сахата долази се у мало сеоце (10 кућа) Међеђ на узацкој равници, а по сахата мало ниже на ушће Праће, за тим 100 корака на више и преко моста. Одмах за тим долазимо на врло стрм и висок обронак према Дрини; остављајући обронак спуштамо се у долину а одавде опет пењемо се преко долине на Костионик, са којега шумовитога јужно-западнога обронка пут у поменуту равницу и даље ка Горажду води. Ја сам 10½ сахата без престанка ходио, и могао бих само по сахата одбити, што сам бадава пропустио, јер ми вођа беше пут изгубио што ни мало није чудно, како је слабо прогажен био. Рекоше ми, да је Међеђа на пола пута. Не могах мотрити на то, јер како сам ишао сад горе, сад доле, морао сам се сваки час силазити и пешачити. Но свакојако држим, да између Вишеграда и Горажда нема мање од 8 сахата. Осим Међеђа виде се само још спрам североисточнога обронка Заглава неколико кућа. Прохте ли се коме да види ову дивљу романтичну долину Дрине, то бих му световао, да добру ужину понесе.

На врху и на обронку, где се пут к Међеђи спушта, леже многе старе надгробне плоче од своје

руке, каквих у Босни и Херцеговини много има. На њима су укрштени мачеви, јелени, коњи, ловци, и не зна се, ко је у тој пустињи толике неме споменике за собом оставио.

Између Вишеграда и Заглава упитах једнога ондашњега становника, који је туда пролазио, еда ли има какав пут преко Дрине? Он ми одговори: „Та ни тица не би прелетела."

Од Горажда у Фочу пружа се пут, са свим левом обалом, читава четири сахата до Устуколине, а одавде преко Колуне и Дрине а одавде иде пут добра по сахата јужно, и даље опет на два сахата обалом к Фочи.

Цео простор између Вишеграда и Фоче изузимајући поменуте долине код Устуколине, и један сахат североисточно од исте, код Мравњака и Горажда, јесте велики теснац, из којега се само обронци горски и небо види.

Вишеград лежи са свим на Дрини и Рзави, са врло малим делом на десној обали речице. Има до 200 кућа. Више тога села и над њим подиже се врло стрмо брдо и шиљкасто, на којем се још и сад виде развалине некадашњег града.

П Горажде лежи са свим на Дрини, и на обема обалама споменутога потока. Има до својих 140 кућа.

У Устуколину има једва 12 кућа и лежи такођер са свим на Дрини.

Фоча има 400 кућа, лежи на Дрини, и на обема обалама Чаотине са малим делом на десној. Мало даље одавде на обронку леве обале Чаотине има не-

колико хришћанских кућа, које мухамеданци „пасјом махалом“ зову.

Простор Фоча — Тијентиште — Метоња (Гацко) познајем само по туђим речима, којима се не може много веровати, и с тога ћу о њему само толико говорити, што је једна уредна веза између Херцеговине, и предела на десној обали Дрине који к њој припада. А југозападно од Пљевља, које са Црном Гором граничи са свим су непроходни, и становници њихови, Хришћани или Мухамеданци не примају нимало радо турске достојнике, нити су им наклоњени. Они живе — ја не знам друкчије карактерисати — у полутанској слободи и потчињености. Толико је пак истина, да се мудири врло политички морају с њима владати.

Као што сам чуо овај пут спушта се у долину Дрине, за тим у долину Пиве, и даље Сућесе (Сућеске) и диже се најпосле на Чемерно поље. С тога и јесте овај пут врло незгодан теснац све до подножја Лебршника, где плато Поникве почиње.

Растојање између Фоче и Мостара различно ми означиваху, али ако нема више од 12 сахата, мање за цело нема.

По томе, што рекох, прошао сам основу до Оногошта, а пут од Оногошта у Мостар, што преко Метоње води, описаћу доцније.

II.

Вишеград — Сарајево.

Пре него што пређем на само описивање овога пута, да би се боље разумело, ваља ми гору Семећ размотрити, преко које он води.

На северној страни огромног вршка правога Семећа има мали угиб, из којега се две долине пружају, једна источно, а друга западно.

Прва се пружа исправа између Семећа и другог високога и шумовитог вршка, који североисточно лежи, к истоку све до врх доњег дела семећкога поља, свраће одавде југоисточно, а за тим нешто мало јужно, па онда опет југоисточно и саставља се најпосле ниже моста вишеградског са дринском долином. Од подножја дугачког и врло стрмог и шумовитог источног обронка споменутога вршка пружа се југоисточно у угао између Дрине и потока, из почетка широко и равно слеме — на истом семећком пољу, — а за тим спуштајући се и сужавајући се скреће мало јужно. Према потоку и Дрини врло је стрмо, а полазећи југоисточно у завој Дрине полако се изједначава.

Семећко поље је чиста равница, која у ширину до 400 корака износи, а са северозапада се југоисточно до споменутога слемена до 2000 корака протеже. Она заслужује у толико подробније описивање, што је пролаз њоме због мећаве опасан. У томе случају показује путнику пут ред ступаца, који су друмом ударени све до хана на југоисточноме крају поља.

Друга долина или просек, која западно полази, збиља је у почетку то. Доцније је узацко и са свим ниско слеме пресеца, и губи се на скоро у доста стрмом кориту, које најпосле у споменути поток што к Ракитници тече, утиче. Корито је већином зиратно, а обронци који му припадају, јесу шумовити, каменити и стрми.

Ниско слеме, које се од Дебелога брда између поменутога потока и Ракитнице јужно пружа, равно је, и местимице џбуновима или ниским дрвима обрасло. Према кориту спушта се доста стрмо и сачињава мало ниже са стрмом стеновитом провалом и истим таким обронком Семећа узан дубок кланац.

После овога нацрта земљишта биће нам сада лакше прегледати пут од Вишеграда у Рогатицу. Он полази од моста на левој обали потока на равницу, одавде врло стрмо на гребен споменутога слемена, пружа се мало њиме, вијуга даље ивицом слемена све до хана, а одавде полази дуж семећкога поља, где се раздваја. Северни пут, којим нисам ишао, пружа се даље северозападно, преко извора Ракитнице и саставља се са другим на источној страни Романије. Он је краћа веза Вишеграда са Сарајевом, и њиме путују сви, који немају посла у Рогатици, а уз то он је још и бољи од других. Колико је дугачак тај пут од семећкога поља до Гласинца, не могу право казати, јер сам свакојако слушао, али по општем прегледу земљишта, држим, да се не варам, ако речем, да је два сахата краћи од онога преко Рогатице.

Овај се диже са северозападнога краја семећкога поља уз шумовит и врло стрми источни обронак поменутога вршка, полази њим западно све до северне стране просека, свраће мало јужно семећком вршку, а за тим у западном просеку западно, и иде тако све до узацког угластог слемена, спушта се у корито, и опет се подиже прелазећи поток доста стрмо на равно слеме, иде њим западно, а најпосле јужнојужнозападно у Рогатицу.

Од Вишеграда у Рогатицу рачуна се 6 сахата, али добрих, а Хан на семеђком пољу нешто је ближи Вишеграду. Цео је пут, наравно, врло тегобан теснац. Земља је тврда све до доње стране корита и слемена код Рогатице, где је при свакој киши велико блато.

Из западнога просека — изузимајући корито и слеме — иде краћи али врло незгодан пут стрмим и стеновитим северозападним обронком Семећа у Рогатицу доле. Ја нисам њим ишао. На томе простору осим хана и неколико кућа на семеђком пољу не види се никаквих зграда више. Од Рогатице даље иде пут долином северно, и пење се на предбрежје Кована у два повећа правца, а за тим иде северозападно косом равницом, и подижући се, опет јужно на коси нагиба гласиначког слемена код Глусинца у поменуту равницу. Одавде иде преко равнице северозападно у долину, која источно од Романије излази, за тим јужном страном исте долине читав сахат западно све до Хана под Романијом, одакле се западно северозападно мало по мало на плато уздиже. Одавде полази сахат западно до Хана, а за тим добра по сахата јужно; а најпосле пружа се из стеновитога угиба западно к ивици западнога обронка Романије. На обронку вијуга између стена и камења и спушта се стрмо у Мокро, пружа се одавде нешто мало због поменутог потока подводном земљом западно јужнозападно, свраће к југу и иде, већ како кад може од воде Миљацке, или к мосту или даље преко Сињави. Оба се пута састављају у долини западно од моста. Даље се пење пут мало по мало источним обронком

Брезовице до Хана на врху, одавде горе доле западно читав сахат ка Хану на врху Ресе и даље северним обронком Борије, из почетка косо, па онда врло стрмо и тешко доле к биоском мосту, а одавде југозападно супротним обронком к источној страни тако званога града Сарајева.

После овога описа тако испресецаног земљишта било би сувишно још речи трошити око тога. Али тим више заслужују путови, да се боље посмотре, и то само она пруга од Мокрога до Сарајева, јер је пут од Рогатице до Мокрога по времену сада бољи, сада гори, ал' за Босну је у опште добар, јер је на тврдој земљи. По тим лакше озлоједи онај први споменути пут, и ако је краћи, европскога путника, када види, како становници мање опаснији пут траже за пролазак. Да би невешт читалац ово разумео, морам овде споменути, што сам пређе приметити заборавио, да је и овај пут некада калдрмисан био. Калдрма је тарацан пут 5—6′ широк и ретко кад шири. Камење се — по турскоме начину — са широм страном једно крај другога послаже без икаква темеља и остави Богу и времену на милост. Наравно, да се онда различно камење различно и слегне, и тај је тако нагрђен пут и за пешаке теретан, а за кукавну је стоку право убијство и она га избегава и обилази где год може. Па и у новије време градили су је и по самим стрменима, где је особито опасна, кад је поледица.

Даље према Сарајеву на источноме обронку Брезовице има такође парче старе калдрме, да се не може описати, и људи је увек обилазе.

Између Хана на Брезовици и Реси у долини земља је увек мекана због воде која се ту слива, где такође има нешто мало калдрме, од које се сада још само нешто повећег камења из блата види. Кад је кишовито, блато је тако дебело, да се коњ, ако не зна пута, до трбуха ували, и с тешком муком извуче. И онда ту као и на другим местима скидају најпре коњима терет, па га извуку.

Да не бих ово понављао, када опет узговорим о гадној калдрми, нека се читаоци овога сете. Даље пут у Сарајево није истина леп, али је бар тврд.

Од Рогатице у Глусинац има 5, од Глусинца до Хана под Романијом 2, одавде до Мокрога 4, од Мокрога до Сарајева 4 сахата; дакле 21 сахат од Вишеграда до Сарајева.

И овим је путем проводио Омер-паша војску, с тога и зову тај пут они становници „Топовска џада“. Он је морао за то на западном обронку Романије други пут, даље од овога са свим незгоднога пута, градити, али сад нема ни трага од њега. Штета што је име Омер-пашино у Босни преживело његову грађевину друмова. Али друкчије није могло ни бити, јер је Омер-паша само провизорне путове градио. Да су провизорни путови, као и све што је провизорно, само жалосни могли бити, биће јасно и оним Европљанима, којима доброчинства провизорије не би позната била, а исто тако ласно моћи ће појмити, за што ће спомен Омер-пашин у Босни можда много дуже живети, него оних, који су те путове својом муком и штетом својом градили. И на брзо мораше видети како им прва бура труд њихов потопи и без

трага однесе. Зар не би била то срећа, када би и у грудма људским таке олује било, те да поплави све спомене болова и терета, и из срца их изнесе? Наравно, да би онда Омер-паша давно био заборављен у Босни. Али тешите се Бошњаци и Херцеговци и ви други, који осећајући сносите судбу браће ваше! Бог је човеку велико срце дао, у њему се збијају најстрашније олујине. Тако је и ваше срце одавно већ верни скупљач, чувар и конденсатор бурне снаге, која ће са турством и спомен Омер-пашин изагнати.

Од места, које су на овоме простору, ваља споменути: Рогатицу (турски Челеби-пазар). Има 200 кућа, и лежи на обема обалама Ракитнице на јужном крају долине; даље има на југоисточној низбрдици споменутога слемена гласиначког више растрканих кућа, које све у једно село спадају, али му не знам имена. Северозападно одавде на ниском брежуљку од гласиначког слемена према равници, има неколико кућа — Глусинац —; северозападно одавде на источноме изласку долине, која се из Романије пружа, има џамија; а одмах одавде северно има један хан, и северно од овога на обронку неколико кућа — Балтићи —; три четврти сахата западно на почетку долине хан под Романијом. На површини Романије, баш где пут јужно полази, има хан, а одмах до њега јак извор пијаће воде, а по сахата даље к југу избија опет други извор, али није тако јак као онај први. Ја бих рекао — узгред да споменем —, да је на површини Романије некада велики војнички стан морао бити. Даље има на путу Мокро, село од

својих 12 кућа, и још на источноме крају долине неколико растрканих кућа; даље има још само два хана на Брезовици и Реси, а западно у биоскоj долини и на десној обали, на обронку, има нешто мало растрканих кућа села Биоског.

Нека се нико не чуди, што на просторији од 21 сахата, осим Рогатице, тако мало села, или боље рећи зграда има. Тако је по свима путовима по Босни и Херцеговини, и то је природна последица турског стања. Више кућа има само онде, где је окружна управа, и ту су обично Мухамеданци. Хришћани избегавају што више могу друмове, и најрадије се насељавају по местима, куда је теже доћи и проћи, да би се склонили од гостију Мухамеданаца, које никада не може раја доста нагостити и наплаћати. Али они опет дођу, спазе ли само гдегод што. —

III.

Горажде — Сарајево.

Од Горажда иде пут од прилике један сахат долином, и десном обалом потока, за тим нешто мало левом обалом, пење се онда испрва врло стрмо, на предбрежје Рањена, и после $2\frac{1}{2}$ сахата достиже врх Рањена, спушта се стрмо на северни обронак, и иде онда дубоком долином северно, коју два огранка Рањена сачињавају, у долину Баре, којом опет добар сахат северозападно иде. Одавде иде југоисточно преко ниског и шумовитог рукава, пређе горе, спушта се мало по мало према просеку, који се на даље дубоком провалом свршава, и повлачи се даље спу-

штајући се полако стрмим источним обронком Праће горе изнад једне стене, која се стрмо као зид спрам Праће реке спушта; свраћа за тим мало западно к поменутој реци и долази после по сахата преко ње равном долином у село Прађу; одавде иде пут левом обалом речице, све до улива Грачанице — код Хана испод Витеза — за тим нешто мало дуж Грачанице северно, па онда скреће преко ове испрва стрмо јужноисточноме рукаву Витеза, вијуга на врху његовоме, и спушта се најпосле на северни обронак између извора Паоштице у долину њезину, у којој онда западно све до моста левом обалом иде. Овде се иде место преко моста, који је високо и на свод зидан, али врло изрган и као што људи тврде здраво стар, испод њега, одакле се после пут полако на Каловита брда подиже, и даље западно неким дољастим угибом све до источнога обронка Клокочевика иде, а одавде опет подножјем истога на јужнозападној страни споменуте мале равнице и узацком долином северне Миљацке све до моста на истој. Прешавши мост иде врло мало десном обалом, свраће доста стрмо око једне стене и спушта се онда на врло стрми обронак Булози — од којега се једно место „Зли ступ“ зове — одавде у долину к малом дрвеном мосту преко једнога потока, који из врло уског и дубоког Ждрела у Миљацку тече. Од моста иде пут на једно 200 корака к Козијој Ћуприји, и даље стрмим северним обронком Требевића један сахат до Сарајева.

Овај је пут, што се земље тиче, изузимајући по нека места у долини Баре, у опште добар. Каловита

брда, која се својим именом не препоручују, изгубише бар за неко време и у неколико право значење своје, јер су у новије време и она калдрмисана. Иначе је пут доста тежак и тесан.

Од Горажда до Праће има 6 од Праће до Сарајева 8 сахата. Од Праће до Паоштице близу 3 сахата. Између Праће и Рогатице има један пут, који их спаја и дугачак је четир сахата. Пруга Вишеград — Рогатица — Праћа — Сарајево, то је поштански пут у Нови пазар, и даље у Цариград.

А села, која се виде, на истоме простору ова су:

Горажде, а одавде северозападно види се на горскоме обронку, и добра по сахата десно од пута неколико растрканих кућа села Осјечана. У долини Баре има два, три ли Хана, и даље мало више, мислим, да сам 3 куће видео. Даље има Праћа на обема странама речице, од својих 7 или 8 кућа, међу којима два хана има. На истоку Грачанице хан Подвитез. На слемену Витеза има опет једна кућа, а на страни опет неколико, а тако исто и јужно на северном обронку Ораовице. У долини Паоштице, осим неколико ханова, може се од растрканих кућа у пределу Пољу само неколико видети. Мало сеоце Баре јужнозападно од моста или јужно од Каловитих брда, већ сам споменуо. На маломе равњу има три хана и један на врху обронка Булози.

Са врх Рањена, куда баш и пут пролази, врло је леп изглед. Туда сам пропутовао свршетком Декембра. На вишим бреговима леташе снег, а у долини, коју густа магла покриваше, не беше га ни

мало. Погледајући јужно видео сам, где у јасном руменилу јутарњега сунца горостасни Дурмитор све надмаша. Западносеверозападно од Дурмитора, види се Волујак, а од овога само кроз узана стеновита ждрела Пирлитор, из којега Сућеса истиче. Источно од Дурмитора диже се опет Љубишна, а северно одавде кроз један просек лепо се види један део предела Гласиначког. —

IV.

Фоча — Сарајево.

Од Фоче у Сарајево има два пута, и то један, који нам је већ познат и који преко Устуколине у Горажде и тамо даље води, а други, којим нисам пролазио, и који долином Биострице, и даље преко Угиба и између Трескавице и Клека у долину Жељезнице води.

Од Устуколине пролази један краћи пут северно као што ми рекоше, 8 сахата преко Ораовице ка хану Подвитезу. Лети и обично кад је лепо време, пролазе тим путем многи, али га зими опет, кад је снег, избегавају. Не ће бити сувишно споменути, да је Ораовица много виша од Рањен-горе.

V.

Оногошт — Гацко — Мостар.

Земљиште, којим овај пут иде, довољно је описано у пређашњем опису гора, равница и долина, па сад се не ћемо ни задржавати око тога, а мање појединости споменућемо узгред.

Овај је пут доста дугачак, а слабо познат. С тога ћу, да бисмо се лакше управљати могли, одмах размаке навести.

Дакле од Оногошта у Крстац има 8, одавде у Метоњу 5 одавде у Залом $5\frac{1}{2}$ одавде у Невесиње $2\frac{1}{2}$ и даље у Мостар 6 сахата; дакле свега 27 сахата.

До источнога краја равнице Невесињске иде пут вас дан северно, а одавде западно.

Од Оногошта иде пут равницом Никшићском а за тим југозападном страном Горњега Поља ка Горопољској Реци, ту се подиже на не баш високе шумовите висине; пружа се до подножја Дуге, и иде даље њиме преко два одсека југозападнога обронка горе, одакле се у узану долину између Дуге и Утеса спушта, и најпосле врло стрмо и тешко на обронку Дуге у котао Голију силази. Одавде иде опет врло стрмо преко једнога одсека, на слеме, на коме Крстац лежи. На западној страни спушта се пут доста стрмо између два јака извора, у споменуту долину Чарађ, и пружа се њоме преко неравног земљишта дуж потока, и најпосле полако диже на споменути запор, од кога се опет, остављајући хумку Гад на лево, код цркве, полако у равницу Гацко спушта. Одавде полази северно, близу источнога краја к Мошчици, преко које се обично, како је мост рђав, гази, и даље подножјем Поникве читав сахат к Метоњи; ту се продужава опет подножјем Поникве, преко Грачанице све до поменуте воденице на потоку Лединице, одакле нешто мало десном обалом полази. За тим се прелази поток на

једном мочварном месту, и преко равнога земљишта у долину Рашлетицу долази. Одавде иде пут вас дан долином, код Врноља десном обалом, па онда преко моста левом обалом све до ниже Хана, који се по Војници зове, јер је близу тога села. Одавде иде вазда поменутом долином, прелазећи сад на једну, сад на другу обалу, док најпосле $^3/_4$ сахата од Залома не пређе на леву обалу.

Овде нам ваља мало боље промотрити ону страну слемена Заломскога брда, т. ј. између Магропа северно и Студеног Потока јужно.

Залом лежи у доста дубокоме угибу слемена, које се најпре источно као просек, а после на један пут као дубоки пролом према долини Колечке ријеке пружа.

Западно од Залома шири се у ширину до 600 корака, а и 1800, чиста равница, која се западно у сурдуку једноме губи, где се на западном обронку слемена југоисточно узацко стеновито брдо пружа.

Одавде, где смо стали, иде пут добру четврт сахата даље обалом, скреће на јужној страни пролома и на ивици његова врло стрмога обронка к стрмоме брегу, и долази одмах на једно место где је зими врло опасно на североисточној страни Некадина брда. И ту, где просек у стрми пролом прелази, мора се некад једна стена оборити, да би могли пут пробити. Очевидно је, да је тако било. Али како је камење поређано, то пут највише од својих 8′ иде мало косом равном каменитом површином к дубљини. Теснац може имати 12 корака, али и то

је много речено. Одавде се диже пут доста стрмо просеком у који се кад год је киша читав поток слије. Од Залома даље иде пут површином, свраће у сурдуку северозападно, и спушта се онда, обишавши мало час споменуту стену, у истоме правцу стрмо у равницу невесињску, од куда после управо у место води.

Од Невесиња даље иде пут јужнозападно уз ћелави и стрми обронак на брег, са којега западно скреће, а за тим се спушта у споменуту драгу између Бишине и Подвележа и иде тако све до њена извора. Ту се подиже полако кружећи на равно Буњско брдо, спушта се на западној страни у једну драгу, која са севера долази, где протежући се западно сврће и тако стеновито слеме, на којем су развалине Благаја, од Подвележа дели. Одавде се продужава све до равнице Мостара, којом управо у место води. Тај је пут увек добар и тврд, изузимајући два места на потоку Леденици и једно у долини Рашлетици у кишовито време. Спуштање стрмим обронком Дуге у котао Голију доста је тешко, а узлажење из котла на Крстац не може се описати како је, због камења. Место источно од Залома споменули смо, а тако је и спуштање с Буњскога брда у драгу врло теретно. Иначе је пут као, што се лако може замислити, велики теснац, осим равнице. На Дуги има на 3 сахата од Оногошта само један жалостан извор, иначе до Крсца нема воде, и путници, ако не понесу собом, морају жеђ да кишницом гасе, која је жута као пиво, и која се у јамама, стенама или у шупљем дрвету задржала. Она што се у шупљој бу-

ковини задржи, боља је. Путујући даље има свуда воде, па и у Залому на врху.

Од села и зграда види се:

Оногошт, село од својих 300 и нешто више кућа; положај смо му већ пре споменули. На Горњем Пољу виде се на источној страни 3 куће. У котлу Голија — где 1860 г. у лето окршаја беше — спаљено је оно неколико јадних кућица. У јесен само опазио сам неку малу колибицу, покривену грањем.

Крстац је мала зидана кућа на једном боју на стеновитом гребену слемена. Тамо је зову кулом, иначе у описима и у новинарском свету крстише је тврђавом.

У долини западно од Крсца — Чарађ, — види се више растрканих кућа, и ако сам добро разумео, оне сачињавају две општине или села. У равници Гацко, главно је место Метоња, на обронку Поникве, од својих 50 кућа. Тврђаве или тврда замка нема, осим ако ћемо узети једну од ретких зиданих кућа за тврђаву — à la Крстац.

Један сахат југоисточно од Метоње на обронку Поникве, и на десној обали Мошчице има мало село — 12 кућа, — али му не знам имена. По сахата одавде источносевероисточно на завитку равнице и на изласку Мошчице из кланца стоји Ченгића Оџак, Липник.

Осим тога има још на обронку Поникве више растрканих кућа, од којих су некоје — хришћанске — у Јунију 1860, тада сам баш у Метоњи био, од побуњених Хришћана спаљене. Па и ако три турска батаљона у Метоњи под Махмуд пашом и два

друга у Крсцу под Али-пашом стајаху, дођоше опет неки од устаника да две хришћанске породице казне, које су волеле својом полутанском неутралношћу јадни иметак свој сачувати, него ли снагу своју с другима за свету ствар удружити. Устанци чекаху, док куће не згореше са свим, а беху само 2 ½ сахата од Метоније, па онда отераше сву стоку, а људима не учинише никаква вреда. И колико Мухамеданци над Херцеговцима угнетачки владаху, ипак хвалише њихову одважност, њихову издурашну храброст, и њихову задану поштену реч, која се никада не ломи.

Не могу овде прећутати, што ми људи тада приповедаху, и што се онда баш некако и збило.

Био један поп, жао ми је што сам му име заборавио, па је живео у гори близу Метоније, са свим просто са својом, Богу хвала, повеликом породицом, а сваки га је поштовао и љубио. Штедњом и вредноћом својом у задрузи са синовима својима, он би прилично временом стекао, тако да би без бриге могао дочекати старост, па по смрти својој и деци лепо имање оставити. И колико су то лепе жеље патријархалног живота, опет беху само снови угрејане фантазије. Мухамеданци, које никада ниси могао заситити нити им наплаћати — тако заповеда коран — беху код њега непрестано, па му не допустише још ни да оно са својима ужива, што му они оставише. Морална невоља хтеде га већ угушити. Тада му се један пут усни, да га је паша дозвао, и он да је наоружан пред њега изашао, да је у десној руци носио своју дугу пушку, а у левој — своју главу.

Побожни човек држаше то за предсказање божје, и он пошље све своје покретно имање с породицом у гору браћи, и запали сам своју кућу. Синови га гледаше и помагаше му. Кад је кућа са свим изгорела, пође и он и рече: да га Турци не ће никада жива ухватити, него онако, како је он себе уснио т. ј. мртва. И као што је до сад частан слуга божји, и духовни пастир био, тако је од тада одважан, храбар и мудар четобаша слепо одане му чете био. Ово узгред само спомињем, јер не ћу за таке приче читав одсек да пишем.

И на јужној стеновитој страни гацке равни има једно село, а тако и на северозападној страни више растрканих кућа. Даље у долини Рашлетице лежи село Врпоље од неколико кућа само, а мало даље има тако исто село Војница.

Иначе има у тој долини још само 4 карауле за пандуре, међу којима и Хришћана има, који путнике сигурности ради прате. Залом се састоји из једне куле — зидане — једнога хана, три куће и једне опале џамије на источноме крају споменуте површине. На западном обронку Заломског брда виде се неколике усамљене куће, а у равници Невесиња само два места Невесиње и Љубовић. Невесиње лежи на подножју источнога обронка Подвележа и има до 100 кућа. Љубовић лежи до 2 сахата јужнојужноисточно од Невесиња и има до 25 растрканих кућа.

Даље вредно је споменути Благај са дворцем тако исто названим, на десној обали Буне, који 40 растрканих кућа има. Десно с пута од Благаја види се на тврдој низбрдици Подвележа ред кућа.

Ја сам већ казао, да пут у долини Рашлетице и Колечке реке, због воде, која зими прелије, није згодан, и то од Врпоља па скоро до више Залома, и да се онда преко горе иде. О томе путу не знам ништа из ближе.

VI.

Сарајево — Мостар.

Када се сетимо досадашњега описа овога земљишта, онда ћемо и овај пут врло лако моћи у мислима проћи. Велим у мислима, јер је у истини врло тежак.

Он полази од Сарајева западно долином и десном обалом Миљацке читав сахат до моста, и даље равницом сврнувши врло мало с пређашњега правца преко мостова на Добри, Жељезници и Босни, све до подножја Игмана. Овде свраће северозападно и иде тим правцем преко Блажуја и даље левом обалом Зујевине јужнозападно добар сахат, за тим преко моста на десну обалу јужно, мењајући у долини обалу почешће, а најпосле прелази преко нискога слемена у долину Тарчина. Тарчин је село од неколико здраво растрканих кућа.

Од Тарчина има по различном казивању путовођа још неколико различних путова све до северного слемена, од кога се онда пут у доста дубоку долину горску пушта, о којој ја ништа више не знам казати. Из те се долине пут опет на други брег Иван пење. Одавде се спушта доста стрмо, као пре у шуми, у долину Трешњеваче и даље левом обалом исте

југоисточно к Неретви, и одмах ниже к мосту код Коњица.

Од Коњица иде даље пут добру четврт сахата левом обалом Неретве на више и преко моста, који преко Дубоког Потока води. На десној обали истога потока сврће југозападно, а одмах за тим на обронак Врапца. Ту се вијуга читава два сахата врло стрмо и тешко и полази најпосле к северу нагнутом равницом Борке ка Хану, исто тако названоме. Одавде полази југоисточно из почетка испод обронка, што долину Језеро с леве стране опасује, и доле још читав сахат до моста и вијуга даље обронком Влаха најпре нешто мало, али после здраво стрмо уз брег ка караули. Одавде иде опет једну четврт сахата јужно, и даље југозападно врло стрмо и врло тешко на источноме обронку Липете ка Кули. Овде полази пут западно и иде тим правцем један сахат северним крајем Батијевице као долином једном на подножју високога слемена, а доцније на врло каменитом платову, и спушта се најпосле у драгу између Обрњина и Батијевице југозападно на Зијемско поље. Овуда иде опет западно и подижући се полако долази до врх Порима. Одавде се продужава југозападно кроз гореку нжлебину, која је — не знам како бих боље казао — отвореној шкољци налик, и спушта се, вијугајући тамо амо, врло стрмо. Овом површином иде пут поменутим правцем све до Хана Подпорима, а одавде иде мостом преко пролома јужно к Неретви, њеном обалом, и преко угла, који она југозападно гради, подножјем Вележа југоисточно к Мостару.

Од Сарајева у Тарчин има 7, одавде у Коњиц 5, до Борке 9, а одавде до Мостара 7 сахата, еле свега 24 сахата, а Коњиц лежи на по пута. Пут је овај као и други различан, како је где земља. Од Сарајева до моста на Миљацки има друм. Одавде даље нешто мало земља је тврда, али онда почиње опет — кад је кишно — блато, и ту се прелази једно парче, што је увек подводно преко моста, а после тога не зна се којим би путем боље било. Одавде има опет мало калдрме до Добре. Између Добре и Жељезнице има покварена калдрма, а с обе стране на 50 и 100 корака дебело блато, да се не зна, које би зло од тога двога изабрао. Од Жељезнице у Босну има такођер калдрма, али и њу људи избегавају само кад могу, а тако је исто и до Блажуја. У долини Зујевине пут је доста тврд. Даље има само у низи тарчинској и у горској долини у Ивану блата. Свуда даље иде пут или по шљунку или по камену. На обронку Липете је калдрма, којом се горе само на поузданом коњу јахати може. Тако се исто не сме јахати ни уз обронке Врапца, Влаха и Порима, ако нам није жао стоке, а местимице и по јужном обронку Ивана. Уз ове обронке јахати, ужасно је и опасно.

На Батијевици је врло опасно кад је вејавица, и ретко који да прође, кога бура ту затече. Не треба ни спомињати, да је овај пут од уласка у долину Зујевине све до Мостара врло незгодан теснац, ма да га долина тарчинска и Зимско поље пресеца.

На овоме путу ваља ова села и куће споменути:

У равници сарајевској више растрканих кућа, које различна села сачињавају, ка којима и Блажуј припада. У долини средње Зујевине има три села и осим тога неколико разбацаних кућа. И Тарчин је село у низи, и куће су здраво размакнуте. У поменутој долини Иван има неколико кућа, а југозападно одавде у долини спрам Трешњеваче опет једно сеоце. Даље ниже на сахат од Коњица, види се на стени једној развалина некадашњег града Трешњевца.

Коњиц лежи на обема обалама Неретве. Већа половина је на левој обали, где од обронака мало више места има. О овоме месту не знам ништа више да кажем, јер за цело време, док сам тамо био, мудир ме својом уљудношћу задржаваше, те не могах ништа више разабрати. Ну опет држим да кућа нема преко 300. У околици Хана Борке има 4 или 5 кућа и леп извор. На изливу Језера има 2 хана, и даље на Влаху, на Липети и на Батијевици има само караула; она на Липети је кула.

На Зијемском пољу има два хана, и даље западно на чистој низбрдици кућа и до ње бистар извор, једини од Језера до Неретве. На коритастој површини има осим хана још неколико растрканих кућа, а у лепом, равном затоку више кућа, ну не знам колико општина оне сачињавају. Даље добар сахат више Мостара има још један мали хан.

VII.

Зворник — Сарајево.

Од Зворника иде пут до два сахата узаном обалом Дрине, даље добар сахат југозападно преко

равни к Јадру, после кроз Јадар и даље пењући се стрмим обронком једно по сахата ка стени Кушлату. Но ако Јадар прелије, онда пут иде преко равнице дринске на јадарску скелу, и пређе на десну обалу. Одавде иде пут стрмим, стеновитим и шумовитим обронком, спушта се по мало у долину, одавде полази источно к мосту, и прелази преко њега у Нову Касабу. Даље иде пут јужно долином јадарском, за тим долином Студенога Јадра, западно све до Подгоре хана, одавде прелази на ниско слеме, што од Сикире североисточно полази. Од овога слемена прелази на врло стрми северни обронак Сикире, овде кривуда мало, и полази опет јужнојужноисточно на стрми обронак Краљевске Планине ка Караули-хану. Одавде се вијуга пут читав подруг сахата јужнојужноисточно Краљевском Гором, и ступа за тим у ређу шуму, а после у Краљевско Поље. То је чисто и доста равно поље, ограничено са истока ретком шумом. Дугачко је на 2000 корака, а широко до 5—600. Па како је и овде мећава опасна, то означавају и ту диреци пут. Даље се пут наставља и иде кроз ретку шуму, а местимице кроз неколико древета само до Хана код Мачковице. Одавде иде пут јужно десном обалом Лехоте читав сахат, а код Кошутице спушта се у раван, иде њом јужнозападно, пење се уз доста стрми северни обронак гласиначког слемена, скреће на врху, и западно од Ведрића полази јужно, и даље јужнозападно ка мосту на Решетници. Овде пролази крај поменутога извора, и иде право Хану, а код џамије, или између ње и Балтића, западно ка Хану под Романијом, где се са вишеградским путем састаје.

Од Зворника до Нове Касабе има 7, одавде до Подгоре хана $2\frac{1}{2}$ до 3, даље до Карауле хана 3, одавде до Мачковице хана 4, даље до Кошутице 1, одавде до хана под Романијом 3 сахата, еле свега 21 сахат.

Што се тиче ваљаности пута, ваља ми рећи да је од Зворника до Јадра добар, одавде до Кушлата отешћава искварена калдрма, а тако је и даље на обронку рђав и тежак. Од низе па до Подгоре хана опет је пут добар. На здраво стрмом обронку Сикире нема пута. Обронак је јаким дрвима обрастао, и покривен је жилама њиховим као мрежом. И људи и коњи избегавају увек. На врху је пут тврд. Даље на обронку Краљевске Планине има калдрма, из које је на све стране камење поискакало. У Краљевској Гори пут је на једноме месту рђав, иначе добар. Други су путови у опште добри. У равници Кошутице иде пут местимице насипом, који се од подножја гласиначког слемена почиње и тек ниже Турбе у равници престаје.

Између Ведрића и моста на Решетници може се у доста равној низини друм опазити. Људи причају, да је још пре Турака сагређен. Турци никада и не граде друмова. У гласиначком пределу мора да су се хришћанска господа радије задржавала. У осталом између Кошутице и Мачковице налазе се још трагови друмова, који са свим другим правцем иђаху, и који су за цело већ давно напуштени.

Од Зворника до Краљевског Поља, где се земљиште западно и југозападно шири, пут је велики теснац, па ни сама равница јадарска не прекида га.

Села имамо мало да наведемо. Прво по сахата од Зворника, у савитку Дрине, има мало сеоце на равници Јадарској са неколико растрканих кућа, Нова Касаба, мало јадно село од својих 70 кућа. Становници су већином мухамеданци, и сви — скоро без изнимке — гушати су. У долини Студеног Јадра има опет неколико кућа, а по сахата источно од Хана код Мачковице стоји сеоце од 7—8 кућа, исто тако названо. Даље Кошутица, од 12—13 жалосних колибица, а по сахата источно одавде, види се на обронку мало село Маргетић. У равници и на насипу стоји Турба, а после неки опали Хан. Најпосле Ведрић близу пута, од неколико кућа жалосна изгледа.

Од Зворника има још један други пут у Сарајево. Ја га истина нисам прошао, али стоји за цело. Он полази из вароши северозападном страном горњега града јужнозападно у Власаницу у Бирачком прелелу, а одавде или преко северногa Гласинца ка Хану код џамије и даље, или преко Кнежине и слемена које Романију са Озреном веже, у горњу долину северне Миљацке и даље у Сарајево. Баш када се у Зворнику задржавах, прођоше туда два ескадрона копљаника, из Посавине у Стару Србију, и то преко Власанице — Рогатице — Вишеграда, јер другим путем не би могли ни за себе ни за коње хране наћи.

Кушлат, који у описима тврдим дворцем или градом називају, јесте стена, која се према утоку Дрињаче, у Јадар из долине његове вертикално најмање 40 хвати подиже. Изгледа као пирамида, узан

и као прилепљен уз кланац. Горе је косо поравњен и беше некад дворцем крунисан, ал' сад има од њега још врло мало спомена; то су на североисточној страни басамаци, који се једва познати могу, врло узацка капија, или боље врата, и још нешто мало зида са свим према Јадру.

Између тих зидина и узвишене источне стране стене, има сада мала џамија, и на североисточном крају, која стену с обронком везује, кућица диздарова или чувара џамијског. Пут иде тим обронком у висини исте кућице, а 60—70 корака далеко од ње. На Кушлату би било лепо живети, положај диван романтички, са стране као трокут, начињен кружењем обронка на тачци где се две речице сучељавају.

Слободни Словени знали су ценити красоту природину, што се из развалина њихових дворова на много места види. Али од како неста слободе, све пропаде, и разум и осећање као да је под делима турскога зулума — развалина и дивљаштва сахрањен. Уцвељена природа чека на своје обожаваче! Али трпи се, мајко словенска; синови су твоји већ на путу, да светкују женидбу Јадра с Дрињачом на Кушлату.

VIII.

Брчко — Сарајево.

Овај је пут доста дугачак, и има више почивака, које су бреговима једна од друге одељене.

Кад знамо растојања, лакше ћемо се управљати на целоме путу, с тога ћу пре свега да назначим иста растојања:

Од Брчкога до у долину Сибошчице има $4\frac{1}{2}$ а исто толико и до Соли доње; одавде до Хана на Гостињу 4 даље до Нођајевића 2 а одавде до Кладња 5, од Кладња до Олова 4 до Озрена 4 и дале до Сарајева 4 сахата, дакле свега 30 сахата.

Од Брчкога има три пута у долину Сибошчице; два од ових, које сам прошао, састављају се источно близу Зовика, и онда се одавде протеже јужно-источно на брег, прелази поток Пећник и иде даље уз брег, десном обалом у долину Сибошчице. Трећи пут иде више источно, и најпосле се спушта на стрмом обронку Вражнћи у долину Сибошчицу. Но о овим путовима могу само у опште казати да се равним и многим шанчевима испросецаним и различно обраслим земљиштем, између џбунова, ограда и орања вијуга, и да има много блатних места, кад је киша. Па онда наравно, да ни о селима или растрканим кућама не могу ништа из ближе говорити. Само о Брчком могу казати, да је велико место, на Сави, на изливу Брчке, где је као што је познато трговина у велико. Горњи и Доњи Зовик састоји се из врло растрканих кућа. Даље иде пут долином Сибошчице, десном обалом, за тим у тесној долини прелазећи чешће, то на једно, то на другу обалу, ступа најпосле на леву обалу у пиперској низи, и прелази речицу још два пут до Хана. Одавде иде пут опет као и пре северно, узацком долином Сибошчице све до подножја Мајевице, и вијуга на доста стрмом обронку истога брега уза њ до врха, иде нешто мало слеменом западно, спушта се јужним обронком к ма-

лом поточићу, што каменитим коритом тече, и прелази на леву обалу истога потока. Одавде иде опет даље ниским ћелавим слеменом југнозападно, спушта се стрмо потоку, што к Солини тече, и иде дуж њега к Солини и преко Солине, даље десном обалом истога к Јали и Соли, или нешто мало пре преко слемена у место.

Од Соли иде за мало пут левом обалом уз Јалу, пење се за тим доста стрмо на Тузланска брда, вијуга овде између џбунова и густих ниских храстова кроз пролом, и пушта се најпосле полако к мосту Спречи. Одавде иде преко равне долине управо ка хану и мосту на Гостиљу. Одавде опет иде левом обалом. И поред тога пута има старих надгробних каменова, на међ њима има један од гранита, највећи, што сам ја до данас видео. С леве обале прелази опет на десну и пење се на доста стрм обронак Матијевићких Гајева — стара храстова шума — с обронка се спушта у узану чисту стеновиту долину, којом бујица ка Гостиљу тече, и из ње се опет диже преко једнога предбрежја у село Ноћајевиће. Одавде се спушта пут преко Гостиља, а пролази га и долази преко једног ниског слемена до потока, одакле југоисточно долином Брлошци к подножју Мошуља достиже. На доњем обронку Мошуља подиже се к једном кланцу на северној страни, који у низи између Мошуља и Јаворника почиње. Одавде иде даље низом кривудајући кроз шуму и спушта се на југоисточноме обронку Мошуља у долину Дрињаче, полази левом обалом њезином једно по сахата јужно ка мосту и онда непосредно у Кладањ.

Од Кладња иде пут на више стрмим обронком Стоборја горе читав сахат калдрмом, која онда још нова беше, на врх западно, и ту се полако успиње до врха Карауле. Одавде се спушта стрмим јужним обронком ка Кланцу, из кога Ступчаница хуктећи тече, и иде њеном узаном стеновитом долином, прелазећи сад на једну сад на другу обалу, долази опет на десну обалу, иде преко потока Грабовице и мало ниже Оловим Пољем, и излази на северозападни крај његов код моста на Ступчаници. Даље иде подножјем споменутога слемена ка доњем мосту Биоштичином и непосредно здраво стрмим обронком у Олово, или уз Биоштицу ка горњем мосту и хану.

Од Олова иде пут југоисточно стрмим обронком Курјачом врло незгодно у равно земљиште, и овим даље кроз џбунове и ретку шуму на чистину код хана Ракова Нога, на ивици југоисточнога обронка. Одавде залази пут западно дубоки просек, кроз који источно један поток тече, вијуга даље чистим и обрађеним земљиштем, и спушта се најпосле јужно кроз дрва и камење ка хану у долини Дубоштице, и к мосту. А одмах иза моста опет се пут врло стрмо пење на Караулу, која је различним лепим дрвима обрасла. С Карауле се спушта јужнозападно проломом, а на источноме обронку опет се диже врло стрмо и незгодно ка хану, који на једноме ступњу брега Озрена лежи, и свраће на југоисточној страни његовој јужно, и иде тако преко две долине, а најпосле спушта се здраво стрмим обронком ка Биосци, а на близу одавде састаје се са познатим путем, што од Мокрога долази, на један сахат од Сарајева.

Ови су путови осим многих стрмени, особито кад је кишно, врло неугодни. У долини Сибошчице пут је тврд, јер или обалом или коритом, по шљунку или камену иде. Као што већ поменусмо, људи приповедаху, да се од Пећника до подножја Мајевице преко 70 пута кроз Сибошчицу иде. На северном обронку Мајевице блато је бездано, а тако исто и на јужноме обронку. А тако је и на потоку, што к Солини тече, врло подводно. По од подножја Мајевице има и других путова у Солину, па их људи по драгој вољи бирају.

Од Соли у Мошуљ може пут поднети, а од обронка Мошуља иде кроз блато тако, да коњ једва ноге чупа. А даље у кланцу између Мошуља и Јаворника има једно неописано место, кроз које се мора проћи, а које је увек мочарно, због воде, која се из брегова слива. Таки је исти пут и даље у низи, јер је земља мекана. На југоисточној страни Мошуља, иде пут неким утрвеним и водом пролоканим проломима, но бар по тврдој земљи. Даље у долини Дриње до Кладња само је местимице блатно. Од Кладња иде новом калдрмом, стрмо на Стоборје, и на врху је добро; обронком у Ступчаницу здраво је рђаво, а у доњи опет добро. На Оловом Пољу, што је местимице подводно, прилична је калдрма. Даље је на левој обали Ступчанице из почетка врло мек пут, а најпосле на обронку Курјачи здраво блатно. Иначе је пут, изузимајући једно кратко место, где је здраво блатно, јужно од Озрена добар.

Када сам од Соли у Сарајево путовао, некако почетком Јунија, баш је губернатор наредио, да се

путови поправе. На Мошуљу, у низи између њега и Јаворника беше сав посао тај, што су са стране тога проваластога пута на 6 корака у ширини исекли дрва, али тим није пут ништа бољи био. А поред тога беху још нека дрва тако подсечена, да су се по подруг стопе из земље пањеви видели. Преко Мајевице има осим овога још један пут преко Брешке у Соли. И овај су пут поправљали. Земљомер им је био један заптија. Он је дао свуда, где дубоко блато беше, сламом и сеном покрити, које су људи из околине довозити морали. Дакле и слама и сено сада су градиво. По томе се види, колико су тако названи цивилизовани европски грађари за турскима заостали. На левој обали Ступчанице од моста до оне на Биоштици, и на обронку Курјачи, где је блато без дна било, патосали су они на првоме месту до 200, а на другоме до 300 корака дужине, т. ј. све јеле, што уз пут с обе стране стајаху, они су оборили, те преко пута послагали, па онда по преко расцепљена стабла једно до другог пометали, тако да округлина на поље дође, и то дрвеним ексерима утврдили. Дрво је било онда још сирово, али може се помислити, како је у зиму после оне јаке припеке изгледало.

Од Пеђника до јужнога подножја Мајевице, па онда од Соли до Сарајева цео је пут теснац, који само узано земљиште јужно од Ракове Ноге за мало пресеца, или би га тек пресецало, када би земљиште ма како са стране у вези било.

Преко Мајевице иде западно од описанога пута, из предела Зовика још један пут у Брешку — Фрањишканска парохија — и даље у Соли.

Више хана, пре него што се спусти у дољу Биоске иде један пут југоисточно преко брегова, који најпосле на врло стрмом месту обронка Грдоње, северно од Сарајева непосредно у варош води; који мора у Озрен, а нема посла у граду, тај треба свакако да тим путем удари. Од обиталишта на овоме простору види се само неколико кућа у низи Шиперској, а тако исто неколико и на јужној страни Мајевице. Доње Соли најлепше је место; има до 900 сабијених кућа. Даље има мало село Нођајевић, а после види се још и у низини Брлошцима неколико расејаних кућа. Године 1851 овде се био један турски баталион утаборио на чистој висини. Побуњени мухамеданци опколе густу шуму, и тако веома оштете војску, која се није знала помоћи, док их није Омер-паша својом обичном тактиком политичним путем неприлике опростио. Даље се види још неколико усамљених кућа на обронку Мошуља.

Кладањ има до 150 кућа. На Караули има велики хан, а на Оловом Пољу три. Олово је мало местанце, у којем се највише 15 кућа виде. Даље с пута виде се само поменути ханови и неколико кућа западно од Ракове Ноге.

IX.

Зворник — Соли — Грачаница.

Од Зворника иде пут западно долином споменутога потока, ступа на црвени пут — од земље прозван — на врх слемена, што од Дрине полази, иде донекле слеменом западно, па онда југоисто-

чно десном обалом Дубокога, јаруге што се источно-североисточно повлачи. Преко јаруге иде даље југозападно обронком Мајевице — тамо Љесковице — на врх Љесковице, одавде северозападно у долину Спрече — 4 сахата —, за тим косим земљиштем близу севернога краја долине у Дубнице или Прњавор. Одавде сврће пут подножју ниског северног брега, иде уз њега све до Глибоја, и сврће опет одмах иза моста на северном крају долине њене северно, иде тим правцем једну четврт сахата до Бановачког Потока, па онда нешто мало западносеверозападно најпре десном обалом потока, а после левом. Ту се подиже кроз густа, ниска дрва на Бановачко Брдо, и спушта се с њега сев.-западно ка Јали, и иде њеном долином сахат и четврт, и опет коритом западно у Доње Соли.

Овај је пут, кад је сухо, са свим добар, и само је источни обронак Мајевице — Љесковац — отужан, због многих шипрага на путу. Па ни стрмени нема на њему. Али кад је кишовито, онда има рђавих места. Тако н. пр. баш на поменутом источном обронку Мајевице, па онда по нека места, и ако мала, на подножју северних брегова, из којих више малих поточића ромоне, па особито рђаво место на десној обали Глибоја код Вуковије, па на левој обали Бановачког Потока исто тако, па на врх Бановачког Брда, па онда код Јале, где је блато без дна, а у долини Јале свуда је рђаво.

Кад Јала при јачој киши набуја и потопи пут, онда има други пут преко тузланских брда и Соли доње. Узгред да споменем, да Соли турски Тузла

значи, и да се већ одавно то место Соли, Тузла зове, клањајући се туђем владалачком елементу. Но народ није срнско име тога места заборавио, али ланац између Јале и Спрече зове се Тузланска брда. Није ми поделила срећа, да чујем како се то срнски зове, а уверен сам да има као и свуда друго име.

Срнско би ми име било драго, као и сваком другом Србину.

Пут овај од Зворника до Соли доње био би теснац, кад не би другога било, који даље северно преко Мајевице у долину Јале иде. По свакојако је тешко долином и околним висинама путовати.

Од Зворника иде, као што сам, мислим, већ споменуо, природан пут, дуж Дрине к Сави доле, па и лево различно у раван Посавине. Одавде иде четврт сахата преко Мајевице у Соли горње. Овај пут не познајем, и само ћу оно казати о њему, што из поузданих извора знам. Од Бијељине иде пут равницом непрестано све до Лопара, а одавде преко Мајевице 4 и по сахата у Соли горње. Овај пут преко Мајевице кад је кишно буде тако блатан, да после педесет коња не би ни један више могао проћи. Док сам ја био у ономе пределу, падала је киша сваки дан. Један баталион био је из Соли доње у Бијељину преместен, па је морао место краћега и угоднијега пута, чак на Соли горње и Лопаре ударити, заходити дакле преко Сибошчице до Челића.

Од Соли горње у Соли доње иде пут доста провалитим коритом Јалиним јужно, и састаје се с оним што од Зворника долази. Дугачак је свега 2 сахата.

Кад Јала прелије, онда пут иде обронцима на десној обали.

Пут од Соли горње у Лопаре преко Мајевице, и ако нисам видео, кажем, да је теснац.

Од села и обиталишта од Зворника до Соли доње нема до долине Спрече никаквих. Овде се тек види на источној страни много малих места, али које по општини не знам изређати. Дубница, или Прњавор лежи на по пута. У Дубници живе Хришћани, а у Прњавору Мухамеданци. Даље западно на ниским бреговима на северном крају, има такођер неколико малих места. Од ових ваља споменути Петровце, Вуковију; прво на левом, а друго на десном крају долине Глибоја. У долини Јали и на обронцима има расејаних кућа. У Соли горњој једва има 200 кућа. Од Соли доње у Грачаницу иде пут најпре западно долином Јале, три пут преко реке, кад вода не нарасте од прилике подруг сахата, за тим местимице обраслим земљиштем северозападно, прелази тим правцем две долине, којима потоци југозападно теку, међу којима је и Лукавац, и долази на Црвено Брдо. То је широка, чиста висина са исто тако названим селом. Одавде иде једним проломом, спрам запада и југозапада, у равницу, а њом опет до хана Дабоштице, 4 и по сахата од Соли. Одавде даље иде пут преко ниского предбрежја у долину, и пресецајући мали подводан заток, иде тако нешто мало, па се онда раздваја. Један од њих, по казивању других, иде даље подножјем обронака, а најпосле равницом преко једне старе калдрме к подножју слемена, које јужно од Грачанице, између места и равнице лежи.

А други полази западно ка Спречи, и подуго иде обалом, па онда скреће на десно, преко мало неравнога земљишта ка једном хану, а одавде преко једнога дубоког потока здраво лошим мостом ка поменутој калдрми. Овај је пут даље преко поменутог слемена, кад је кишно, врло рђав, и има од Дабоштице 4 и по сахата, по томе 9 сахата од Соли до Грачанице.

Пут овај, као што сам га ја видео, скоро да се не може описати. Киша је падала више дана, па и онај дан, када сам ја путовао. Изузимајући неколико места, где је земља тврда, свуда сам газио блато. А најгоре беше близу Спрече, где пут од реке ка хану полази. И овде су сламу и сено сипали у блато. На једноме месту, — а било је 40 корака дугачко — пропао ми је коњ до трбуха, а даље једва је извлачио ноге из густога дубокога блата. Нешто више овога пута, видео сам на једној до 100 корака дугачкој живој огради по земљи и џбуновима чудо много великих пужева, што се пола измолише из својих кућица, и ограда изгледаше из далека чисто бела од њих. Ако кад год љубимац пужева оде у тај предео, нека зна, да ће близу Спрече, код села Мпричине, што десно на обронку лежи, много и лепих пужева наћи. А њих не ће никада тамо нестати, јер их становници не једу радо.

Мени се већ било досадило газити оно дебело блато, те зловољно проговорим мојему вођу: „Што ме ниси бољим путем повео!“ а он ми са свим мирно одговори: „А да шта би ти онда тек казао, да сам те другим путем повео!“ Он је јахао на своме

коњу, па сам му морао веровати. На другој страни беше хан, где је добро познат био — било је јестива, ракије и каве — и привлачио је јаче и од самога блата. Овим хоћу само то да кажем, да није увек лако истину познати, и да се мора добро пазити, кад хоћеш што заптијама поверовати. Пут обронком свакојако је пречи, а може бити баш да није ни гори од онога.

Враћајући се из Грачанице у Соли, ударио сам другим путем. Он иде из почетка добра по сахата североисточно уз доста стрму висину, -- у долини Грачанице — а за тим југоисточно једним слеменом прелазећи сад у шуму, сад у поље све до Ратиша два сахата; ту се подиже доста стрмо на Ратиш, и спушта се опет у Смолуће $2\frac{1}{2}$ сахата. Одавде, по казивању, иде један пут преко Ободнице управо у Соли доње, али ја нисам смео њим ударити, јер је киша била, која је неколико дана непрестано падала, и долину једну, преко које бих морао прећи, потопила. С тога сам морао од Смолућа лепим земљиштем линијом на Црвено Брдо ударити, а одавде познатим путем у Соли.

Пут је од Грачанице до Смолућа тврд, и могло би се поред мале пажње одмах колима ићи. Али шта ћемо, ако удари бура, као што то на југоисточној страни Ратиша бива, и на две стотине корака сва дрва на пут поваља, те путник мора две године после ту природну сечу да мучно обилази.

На врху Ратиша има једна равница, дрвима окружена, и на северној страни њезиној два дебела храста на близу. Између њих подигли су мухамеданци

неки као предикаоницу неку, са које хоџа приликом какве свечаности скупљеним вернима коран тумачи и приуготовљава их на радости пророкова раја.

О местима, могу казати, да се многа виде, али да им не могу имена назначити. Грачаница лежи на обема обалама тако исто назване реке и има до 500 доста размакнутих кућа, од којих се у долини једва половина види:

Од Грачанице има један пут 6 сахата у Маглај, један у Добој, један преко Сокола у Градачац, а један, 5 сахата, у Сребрник.

Даље знам да има један од Соли доње преко Модраца у Завидовић, — улив Криваје у Босну — а један преко јужне стране Озрине у Маглај, али ништа не знам о њима изближе, а можно је, да преко Спрече иду. —

X.

Брод — Сарајево.

Овим се путем највише пролази. Он је најбољи, најугоднији, једно што је тврд, а друго што никаквих великих стрмени нема. Њиме су већ више пута велики товари из Брода у Сарајево и натраг пролазили, наравно с мање више муке, како је кад време. Осим овога друма, има на овоме простору још и других мањих путова. Па да се не бисмо помели, и дужином ове пруге читаоца уморили, најпре ћу друм, а за тим остале мање везе описати, али ћу мало одступити од досадашњега начина у овоме.

Дакле колник иде све тврдо од Брода десном обалом Саве 1 1/2 сахат до улива Укрње. За тим не-

што мало уз њу, и даље југоисточно на близу обале, равним земљиштем, које је местимице јаругама пролокано, што у Укрње долазе, и на којима мостови имају. Одавде сврће југозападно ка Дервенти.

Овај пут износи 6 јахачких сахата и кад је сухо са свим је добар, али кад је кишовито, онда има много тешких, блатних места, а особито близу Дервенте.

Од овога се пута одваја један кратки, не далеко од Саве на десно, преко Укрње, наравно ако вода не прелије, и даље равним земљиштем лепо преко нискога слемена к мосту на Укрњи, или превозу ниже воденице, где се опет са оним састаје. Овај је пут за два сахата краћи од онога.

Од Дервенте пење се пут полако југоисточно на широко, равно слеме, где на северозападном крају село лежи, и даље преко три долине, североисточно — југозападно, које су ниским дрвима или шипразима обрасле, у долину, која се северно пружа, и којом северно један поточић тече. Овом долином иде даље јужно, и полази источно на једну висину, која је с краја ниским дрвима, а даље грмовима обрасла. Одавде се пружа даље југоисточно једним слеменом, које се у углу између Босне и Фоче ниже Которскога свршава. Од Которскога спушта се пут к мосту на Фочи, и повлачи се одавде равницом преко споменуте воде, која са југозапада долази, и на којој мост има, источно, и долази тако у долину Босне, у којој све до близу Добоја обалом иде.

Овај пут Дервента — Добој има 7 сахата, добар је, али кад падне киша, онда има много блат-

них места. Тако на пр. на врху слемена југоисточно од Дервенте ниже Которскога.

Од Добоја, који на малој висини лежи, спушта се пут у поменуту равницу, иде четврт сахата крајем њезиним, а од подножја висине опет обали Босне, и тако даље још четврт сахата до подножја стрмог, шумовитог обронка Усоре, и њиме на неколико корака више улива њезина.

Одавде у Маглај пругу дуж Босне — 3 1/2 сахата, нисам видео, и могу само по казивању других казати, да пут вазда долином иде, и да није тежак.

Од Маглаја иде пут нешто мало уз Босну обалом, сврће за тим, преко ниског земљишта у долину Лешнице к мосту, и полако се диже северном низбрдицом поменутога слемена, југозападно, а најпосле пење се кроз ниску шуму и грмове на исто слеме, а одавде опет јужно у Жепче, свега три сахата.

Овај пут није тежак, али кад падне киша, местимице је всома блатан. А што се тиче обиталишта од Брода до Жепча, на првом је месту: Брод, прилично сеоце; куће су доста размакнуте, а њему припадају још и друге растркане куће по околини. Дуж пута од Брода до Укрње има такођер много разбацаних кућа. А тако исто и на другим двама путовима, што у Дервенту воде, има само растрканих кућа, а нигде нема правога села.

Дервента лежи, као што смо већ поменули на северозападном крају ниског слемена, од прилике 1000 корака од Укрње, и више мање скупљена је на северозападној и југоисточној страни тако на-

званога града. Она је једна од већих окружних села, али ја јој не знам броја кућама, јер има још много северонсточно одавде на крају долине и њеној низбрдици, које такођер њој припадају. Од Дервенте даље има много кућа, али се само неке виде. Неколико одавде најближих кућа сачињавају Которско, од којега се такођер јужно само неке куће виде. Даље у долини Босне до Добоја нема кућа. Добој је мало жалосно сеоце на ниској висини, где на североисточној страни на једној стени већ пола опао дворац своји. Маглај лежи баш на десној обали Босне, а пола на обронку висине. Јужно на Босни стоји још и сад доста сачувана кула. Даље до Жепча има само неколико осамљених кућа.

Жепче је у хрпи, лежи са свим на Босни и око града, тако исто названога. Источносевероисточно одавде у долини има опет неколико разбацаних кућа.

Од Жепча иде пут долином Босне близу обале све до јужне стране Орахова поља, одавде до Врандука са свим обалом, диже се преко једнога стеновитог предгорја где на југоисточном врху његову једна кула стоји, и наставља даље обалом и подножјем обронка на сахат и четврт од Зенице, одакле се пут опет косим земљиштем југоисточно горе споменутом месту пружа.

Од Жепча до Врандука има 5 а одавде до Зенице 2 добра сахата. Земља је свуда тврда и само је у низи Зенице, кад је киша, велико блато.

На овоме путу има осим неколико ханова до низе Зеничке само једно место Врандук, од својих

15 јадних кућа, које на ниском стеновитом слемену на североисточној страни скоро опалога дворца леже. У Зеничкој долини има више кућа, које општине састављају.

Зеница је повеће место, лежи са свим на Босни и на подножју Губера. Град који је тамо био, и тако се звао, пу кога не могах видети, Турци су сами напустили.

Даљи пут од Зенице преко Губера у долину Лашве, нисам видео, и могу само по казивању другог казати, да пут иде најпре од Зенице западно а за тим преко Губера у долину Лашве и преко моста испод Витеза састаје се са оним путем што води из Травника у Бусовачу.

Од Травника иде пут од моста дуж кланца у низу, преко два каменита моста најпре на десну, а за тим преко дрвеног моста на леву обалу, са које источнојужноисточно не далеко од Лашве к Бијелој скреће, и преко моста на брзо до моста на Лашви, или боље до прегаза више њега, долази. Одавде иде пут са свим узвишеном десном обалом к Витезу. Одавде даље равницом $^{3}/_{4}$ сахата до најближих висина а за тим још једну четврт сахата подножјем истих, па онда скреће јужно ка потоку, што северно тече, а одмах за тим јужноисточно, и иде тако косим различно обраслим земљиштем најпосле преко северозападне стране равнице Бусоваче у место.

Од Травника до Витеза има 2 сахата, а исто тако од Витеза до Бусоваче. На овоме путу нема никаквих тегоба, али кад је кишно, опет има неколико бezданих места од блата.

Од Бусоваче иде пут до потока Клокота, и даље долином његовом, а најпосле пење се полако на висине близу Клокота, и даље поред хана Језера дуж потока Млаве ка хану Јеовцу — коњска станица. Одавде иде пут ниским косим земљиштем један сахат до Војнице, и преко Војнице сад добром ћупријом, па онда подножјем са свим ниских изданака у Кисељак, и најпосле преко потока Крешева у долину Лепенице. Одавде опет источно к мосту, и даље до подножја Кобиље главе; ту полази североисточно, и југоисточно у долину Раковице, и иде тако све до Зујевине, где се састаје с другим путем, што од Сарајева у Мостар иде.

Од Бусоваче до Усовца има 4 одавде до Сарајева 8 сахата, а од Бусоваче у Раковицу 8; пут је у опште добар, но опет је у теснацу на Кобиљој глави, а местимице и у долини Раковици, где је искварена калдрма, кад је киша, ужасно блато.

Од места се на томе путу ова виде:

Витез, мало, јадно село, и на крају равнице неколико осамљених кућа, и

Бусовача, може имати до 200 кућа, иначе виде се још по околини поједине куће.

На путу даље до Кисељака виде се само поједине куће.

Кисељак се састоји из више ханова, и неколико растрканих кућа.

У долини Лепеници на обронцима на десној обали има читав ред кућица, а у долини виде се само поједине куће.

Поменути побочни путови ово су:

Дервента — Тешањ.

Са описанога друма виде се два пута, што у Тешањ воде. Један полази из низе јужно од Которскога преко висина јужно у долину Усоре к мосту, и даље долином потока, што од Тешња долази. На томе путу нисам био, али знам за цело, да постоји. Други иде одмах, како пређемо Усору, доста високим слеменом између споменутога потока и Босне, и спушта се вијугајући преко неколиких дубоких пролома и местимице кроз густа дрва, јужно у долину потока и даље у Тешањ. Овај је пут веома тежак, и од Добоја до Тешња путовао сам њим пуних 5 сахата. На врху слемена има село, а јужно неколико осамљених кућа.

Између Дервенте и Тешња има осим тога још један прави пут. Од описаног друма, од Дервенте на један сахат, иде пут јужно, вијуга кроз хумке преко више малих потока к мосту Усори и даље преко поменутог слемена у Тешањ. Овим сам путем ишао у Декембру, снег беше доста дебео, и описујући га онако како јесте, не бих га могао похвалити. Но кад је сухо, онда је са свим добар. Дугачак је 9 сахата. С пута се виде само растркане куће.

Тешањ — Жепче.

Овај пут иде донекле долином јужно, скреће око једнога брега на западном обронку јужнозападно, подижући се полако, за тим полази јужноисточно дубоком, шумовитом провалом, и подиже се опет јужно врло стрмо на врх Црнога Врха до Карауле-хана,

два сахата од Тешња. Одавде иде нешто мало поврх шумовитог слемена југоисточно, и спушта се опет врло стрмо у долину потока, из које опет преко ниског слемена у Паланку — Нови Шер — води, до два сахата. Одавде иде југоисточно, и састаје са оним, што од Маглаја долази на слемену северно од Жепча, опет два сахата, свега дакле шест сахата. Кад је кишовито, онда је пут здраво блатав. Са врх Црнога Врха диван је изглед на лепоме дану.

Од села ваља споменути:

Тешањ, повеће место од својих 500 кућа, које на источној и западној страни Старога Града лежи. Из долине се подиже степовита са југа, а особито са истока врло стрма хумка, и на њој стоји тај град. Са источне стране живе хришћани, око 150 кућа, а са западне мухамеданци.

Даље у долини потока на јужној страни Црнога Врха и на равном слемену има више растрканих кућа.

Паланка је мало сеоце у левој низи на Љешници. С пута у Жепчу види се и на северном обронку више кућа.

Да се не бисмо доцније опет повраћали, узгред ћемо поменути, да од Тешња у Маглај пут до 3 сахата води. Он се подиже од Тешња полако источно и вијуга веома неравним земљиштем и преко јаруга. Више о њему не знам. На више места, кад пада киша, веома је блатан.

Жепче — Врандук.

Од Орахова Поља иде преко једнога слемена, што од Ораховице источно полази, кратак пут у Вран-

дук, јер он засеца цео угиб Босне. Врло је тежак и човек је заједно с коњем у опасности кад њиме јаше, а особито на стеновитом и врло стрмом јужном обронку.

Узгред да споменемо, како се прича, да је овај пут кнез Јевђеније први отворио, да Врандук заузме. Али то остаје само прича, јер Врандук није онда као и сад вредно толике муке око тога, а пут је најпосле морао још и пре бити.

Зеница — Бусовача.

Од Зенице преко Губера има један пречи пут, дакле и краћи ал' и тежи од онога описаног у Бусовачу. Одмах из Зенице подиже се стрмо на Губер, вијуга тамо и амо по врху Губера и спушта се на јужном обронку ка Ламби, пролази њоме, а за тим десном обалом Козњце и кроз њу, и саставља се јужно с путем, који из Витеза у Бусовачу води. Овај је пут дугачак 4 сахата. На северном обронку Губера ужасно је блато кад киша падне. Ја сам њиме путовао баш по најгорем времену и срео сам преко 20 коња са товарима.

Не ће бити од потребе овде да споменем, да се од пута, који од Зенице у Бусовачу иде, пут у Травник одваја четири сахата.

Зеница — Сарајево.

Овај пут иде преко моста на Босни и даље јужноисточно по сахата подиже се на огранак Осјеченика, што се јужно пружа, спушта се са овога поред дубокога и узанога пролома к споменутом потоку, и

пружа се њиме јужно до близу улива, и сврће најпосле на обронку источно ка Какњу, и иде преко моста на споменутом потоку даље 4 сахата, но већином се гази.

Од Какња иде пут даље, по сахата источно обалом ка Вревазу, а за тим јужноисточно преко напоменуте равни и ступа према Трстионици у сужену долину Босне, иде три четврти сахата истом, а за тим подруг сахата јужноисточно низом у Височко 4 сахата.

Од Височкога иде пут преко моста на десну обалу, и сахат даље источно стрмим и стеновитим обронком и са свим уз обалу до Вратник-хана а одавде даље јужноисточно и не далеко од Босне преко Стабње и Мрака до Влашког брда, по сахата јужним обронком његовим по великом блату, а даље обалом и подножјем стрмога обронка све до улива Вогаче, 4 сахата од Височкога.

Одађе иду два пута у Сарајево. Обични иде долином Вогаче, а за тим долином једнога потока, који у Вогачу утиче, после се подиже стрмо калдрмом на Кобиљу Главу, спушта се опет калдрмом к мосту на потоку Сушици, а одавде се подиже не толико стрмо колико незгодно на Кошарско брдо и још покваренији иде на Кошеву и даље доста исквареном калдрмом у Сарајево, два сахата од улива Вогаче, дакле свега 6 сахата од Височкога.

Други пут иде кроз Вогачу и даље још три четврти сахата све обронком, а најпосле обалом до Двора, и даље подножјем Граховице, те се близу Миљачког

моста у Миљачку долину спушта. Овај је пут нешто дужи од првога.

Цео пут од Зенице до Сарајева, изузимајући врло блатне низбрдице на изласку из тесне долине у низу Височку, па онда једно место на јужном обронку Влашкога брда и на западном и источном обронку Кошарског брда, у опште је добар. Калдрма на западном обронку Кобиље Главе здраво је стрма. Другим путем од Вогаче до Двора мање се иде, и местимице је врло рђав.

Између Какња и Вратник-хана има на десној обали Босне пут, који их везује. Пут, што од Какња долази, иде преко превоза још мало обалом и даље источно преко слемена, што од Тешева у угао између Босне и Трстионице улази к последњој. Одавде прешавши Трстионицу, сврће југоисточно, јужно од Реда, преко земљишта које ми није познато, југозападно од Заруђа, ка Вратник-хану.

Од Какња до Трстионице има 2 и по сахата, и даље до хана исто толико. По сахата даље лежи село Сутјеска, а четврт сахата још даље фрањевачки манастир, тако исто назван.

Пут до Трстионице је добар и није тежак.

Од Високога иде други пут по сахата уз Војницу к мосту, а за тим долином потока, што са југоистока долази, даље слеменом и од њега код Црнотине ка Раљевској ћуприји или ка прегазу више ње, а одавде преко равнице долази на пут од Двора. Кад Блажуј долину потопи, онда иде пут од Раковице источно североисточно преко Зеника и јужним обронком брегова, а најпосле кроз Црнотину к Раљевској

ћуприји. Иначе овим путем иду само становници те околине. С тога није ни он гори од већине босанских путова.

Најпосле ваља још поменути, да између Бусоваче и Високога преко поменуте низе леп пут води.

Места на путу од Зенице до Сарајева ова су:

Какањ, мало село, којему су куће по брегу растркане и дрвима заклоњене. Добој, неколико кућа на левој обали Босне. Осим тога виде се у дољи још поједине куће.

На путу у Сутјеску и у околини овога места југозападно и јужно одатле, види се више разбацаних кућа, па и земљиште је тамо боље употребљено.

У лепој низи Височкој види се на обема обалама Босне више кућа у скупу, и осим тога много осамљених. Може се рећи, да је ова низа упоредо с другима добро насељена. Нисам могао места свију општина побележити.

Високо — Високи — или Висока повеће је место на уливу Војнице у Босну и на подножју доста високе и стрме хумке истога имена, на којој се и сада могу видети развалине некаква манастира.

С пута преко лепе низе на Стабњи има много кућа на дугачком и добро обрађеном јужном обронку Заруђа, и сеоце Мрак и још неколико осамљених кућа, а на самоме путу близу хана Вратника још два друга хана. На левој обали Босне такођер се види неколико размакнутих кућа, а најпосле према Влашком Брду код угиба реке мало сеоце Малешић. Даље до улива Вогаче на десној обали Босне виде се на уливу Љубишне два хана, а на левој обали

више растрканих кућа на висинама, и према уливу Вогаче сеоце Кривоглавци.

У долини Вогаче близу улива стоји село од неколико кућа — Турбе, а на измаку њезину из горскога кланца сеоце Вогача. Осим тога има још у низи и на обронцима Граовице растрканих кућа.

На врху Кобиље Главе има хан и неколико кућа. На северном и источном обронку Хума све до горе има много растрканих кућа, а тако исто и на низбрдици, која низу Сушице опкољава. У Кошевској долини види се северно неколико кућа, а јужно су у њој већ прве куће сарајевске.

На путу од Вогаче до Двора види се на западном обронку више разбацаних кућа. Од Двора самога виде се близу Босне две куће, даље у доли, која од Граовице у равницу Босне утиче, село Раљево, а даље дуж пута више одвојених кућа.

XI.

Градишка — Бања Лука — Травник.

Од Градишке у Бању Луку има природан друм: он иде од првога места преко равнице јужноисточно к Врбасу, за тим три четврти сахата близу обале и подножјем брегова, и даље равницом бањалучком у само место — 6 сахата на колима, а 9 на коњу. Кад је сухо, пут је добар, али кад киша падне, или када снег завеје има проваластих места, а особито у грмовима савске равнице.

Од села пролазимо само кроз Ровине око два сахата од Градишке, даље има на путу само два хана.

Од Бање Луке полази пут од горњега моста са свим обалом Врбаса, свега 2 сахата у долини, а одавде се пење стрмо на стеновити обронак северне стране Тисовца јужно. Одавде иде прилично кроз шуму, и даље источном страном брега Тисовца косим земљиштем, а најпосле преко једнога потока ка хану Плочи, 7 сахата од Бање Луке. Кад сам ја овуда из Бање Луке месеца Фебруара пропутовао, беше киша, и поред свега напрезања не могах до Скендер Вакупа доћи, јер осим тога што густа магла пред вече покриваше околину, принуди ме још и изненадна помрчина, да сам морао у хану Плочи преноћити. Ја сам истина могао распознати близу хана, да сам преко некога поточића ишао, али нисам знао куда тече, а нисам тамо никога могао упитати, а после опет заборавим, но мислим, да к Врбањи тече.

Од хана Плоче подиже се пут не баш високим али веома стрмим обронком на слеме, које источну гору — мислим Нацак — с Тисовцем везује, и иде читав сахат кроз шуму од јела до Скендер-Вакупа. Одавде иде пут западним обронком горе, јужно к првом Угрићу, а одавде јужноисточно к другом, даље преко високога слемена к Угру доле преко моста, и још по сахата левом обалом на више. Одавде иде један пут дубоким просеком Десне к Добретићу, и даље к Јајцу, а други у Травник стрмим обронком Козице. На врху иде пут више јужно горе доле преко поља и шума ка хану код Витовља, спушта се доста стрмим јужним обронком јужноисточно к Лашви и иде дуж не подруг сахата у Травник, 10 сахата од Скендер-Вакупа.

Пут је овај осим неких стрмени, обичан, и како је кад време. Али пут на обронку Козице, где пут преко потока истога имена преко три моста прелази, не може се описати. Поток се слива у једну низу, а овамо је сва земља тако блатна, да коњ до трбуха гази. О Угрићу сам већ говорио. Овим сам путем још пре 14 година прошао, и то беше први пут да сам турским путем путовао, а онда сам се баш из Италије вратио, па можете мислити како сам се осетио код таке противности. Па сад после 14 година и после многога још што сам од онда видео, узмућује се у мени осећање, те се гнушам и презирем таку земаљску владу, која за 400 година свога владања, овако дивну земљу безбожно нагрди и напусти. Идите пријатељи и хвалиоци Турства, који сте на поштење заборавили, идите и видите! Ви ћете још много грђе наћи, него што пре 14 година беше. Идите па да поцрвените од стида, ако је још која искра у кутку којем нечистих груди ваших заостала, те чека на спасење своје.

Од обиталишта, осим неколико појединих кућа или ханова, види се само мало, јадно сеоце растрканих кућа, Скендер-Вакуп. На јужном обронку, где се пут у долину Лашве спушта, има много кућа на далеко. Један скуп од тих зове се Делиловац и има необично чист хан.

XII.

Брод — Бања Лука.

Од овога је пута део од Брода до Дервенте познат. Од Дервенте иде западнојужнозападно преко

веома неравнога земљишта, преко потока мостом к Укрњи и преко моста, који је до сад за цело готов, у Прњавор за 8 сахата, одавде иде у Љешњу, и даље кроз Деветину, а за тим преко једнога потока врло рђавим мостом, који к Врбасу тече, мочарном обалом. Одавде полази даље преко два потока и покрај Топлице, Слатине, к северном обронку Присјеке, и њиме југоисточно дижући се полако на висину, а одавде јужно у долину Врбањску. Преко Врбање иде стрмо на Влашко Брдо а с овога југозападно по сахата у Бању Луку, 10 сахата од Прњавора. Овај је пут изузимајући поједина места, добар, али на једноме месту, на потоку са рђавим мостом, страшно је блато, и незгодно, ако до сад већ нису поправили мост.

Обиталишта на овом путу има доста. Прњавор и Љешња једина су места у скупу на путу. Љешња је много мања и сиромашнија. О овоме путу не знам ништа више казати, и ако сам га на лепоме времену прошао, јер као што сам у опису овога предела казао, због једноличности земљишта не могу се све многе појединости схватити, и утиске од свакога сачувати. Пут иде сад лево, сад десно, горе доле, преко хумака и слемена, преко чистина и грмова. А уз то још заиђе ми вођа, те ме је тако низом Укрњском читава два и по сахата водио у шетњу, док нас један сељак на пут не изведе.

Од Прњавора иде пут источнојужноисточно 9 сахата у Тешањ. Не знам овај пут, али ме уверавају, да је даљи од онога преко Прибинића и Шњеготине и ако је нешто мало дужи. Али по искуству нашем

то њихово „бољи“ не значи много, и ако се види да тим путем баш нема много препрека.

XIII.

Маглај — Тешањ — Бања Лука.

Пут од Маглаја до Тешња већ смо имали; од Тешња иде западно југозападно најпре преко ниского слемена што се северно повлачи па онда северним обронцима огранака Црнога Врха, одакле преко једне долине на поменуту северозападну громаду прелази, где се одмах на источном обронку дели. Северни пут иде на врх громаде, вијуга једним слеменом, и спушта се најпосле врло стрмим обронком у кланац, којим западно к Усори један поток тече. Пут иде уз поток к Усори, а на угибу потока западно. Ту прелази на десну обалу мале Усоре, иде мало њоме и састаје се са јужном северно од Теслића. Овај се пење полако до ниского седла, које громаду са огранцима Црнога Врха везује, спушта се на западној страни седла у узацку долину, што западно иде, којом поточић тече, пружа се даље овом долином до Усоре, а за тим преко Усоре и ниских брегова у Теслић.

Одавде иде пут северозападно к малој Усори, и даље сахат њеном обалом западно, па онда северозападно до Прибинића, где на десну обалу прелази, и иде још мало тим правцем, сврће онда на стеновитом обронку северних висина западно, а за тим северозападно преко ниского земљишта на слеме Клупе; одапде врхом слемена западно и најпосле у долину поменутога потока, што к Лукавцу тече.

Идући даље долином прелази Лукавац, пење се стрмо на оптоку, на источни обронак њезин, вијуга на врху кроз дивну шуму, и спушта се опет западно у Лукавачку долину, којом све до Укрња иде. После тога иде пут преко Борја, између Укрња и Шњеготине к њој, и преко ње код воденице подиже се доста стрмо на Скатавицу, иде вршком незиним дижући се полако западно до Карауле, која је на по пута између Шњеготине и хана на Врбањи. Одавде полако иде доле а северозападно спушта се на предбрежје, па онда голим стрмим обронком западнојужнозападно, а најпосле преко мале низбрдице ка хану. Одавде иде пут равницом, к Врбањи, а одавде к Јамовци, и диже се врло стрмо на обронак Црнога Врха, који се јужно стеновито прекида. Даље иде западно по сахата, спушта се у Врбањску долину, и иде њоме подножјем обронака и опет к Врбањи, преко које се мора газити, а за тим кроз место Врбању, и тако све до Влашкога Брда, где се са пређашњим састаје.

Од Тешња до села Теслића има 3 сахата, одавде до Прибинића 3, од Прибинића до Шњеготине 6 и даље до Бање Луке 6, свега дакле 18 сахата.

Пут је у опште приличан. Незгодно је само на северном обронку Црнога Врха близу Тешња, за тим у долини потока што к Лукавцу тече, у долини Лукавачкој и на западном обронку Борја према Шњеготини. Овде се треба сетити увода у опис путова.

Око половине Јуна преноћио сам у долини Шњеготинској, т. ј. близу куће једне. Мој се слуга беше пружио покрај ватре, и заспао је а није се ни по-

крио добро. Пола смрзнут пробуди се, и разболи се с тога здраво. У 7 сахата виделa нам се већ пара из уста, тако је било хладно у овој влажној долини у шумском засенку.

Од обиталишта на овоме путу види се:

Теслић, од неколико растрканих кућа, Прибинић, тако исто мало, али у скупу, и Врбања доста велико село на левој обали исто тако назване реке. Осим тога има још разбацаних кућа, које наравно општинама припадају, по којима се цео округ зове. На малој равни на левој обали Врбање, у угибу који она на јужноме подножју Црнога Врха западно чини, има сеоце Челина са барутним млином, ако још стоји. Од Тешња има пут преко Котара, Чачова, и Плане у Шњеготину и даље, и он је, као што ме увераваху, много гори од пређашњега кад киша падне.

Даље има без сумње, пут из горње долине Врбањске преко горе у Буковицу и други од Теслића, или Тешња, у долини велике Усоре и потока Жираје што у Усору утиче, у исто место, који после источним обронком Влашића горе у Травник иде.

Ја нисам туда пролазио, али ми кажу да је врло рђаво, а то верујем тим пре, што је гора висока, стеновита и исцепана. Од Прибинића иде пут у Врандук, а без сумње има још и какав други између Паланке — Новога Шера и поменутога убла Усоре, који их везује.

Од Бање Луке има још један други пут у Скендер-Вакуп. Он иде долином Врбањском до хана према Челинцима, одавде полази јужно преко поменутога

предгорја к угибу Врбање, прелази два пут речицу, и иде даље обалом и подножјем стрмих обронака, до у лепу равну низу, четири сахата од Бање Луке. Даље нисам ишао, али знам за цело, да пут десно преко Врбање у Котор, Арапско Поље и одавде уз поток скреће, и даље у Скендер-Вакуп води. Међу тим мислим, да мора други пречи пут у Скендер-Вакуп бити, јер са слемена између Плоче хана и Скендер Вакупа могао сам североисточно на подножју слемена долину уочити, која не може бити друга него баш она Врбањска. —

XIV.

Костајница — Бања Лука.

Од Костајнице иде пут из долине Уне шумовитим, стрмим обронком на брег, иде њиме мало, спушта се на Кнеж-поље, пресеца му равну страну југоисточно и долази тако до Горње Кнежице. Из ове долине иде даље преко неравнога земљишта, које Кнеж-поље од Пријєдорске низе раздваја, горе доле јужно, и спушта се с једне стране по мало у Приједор, 7 сахата од Костајнице, а с друге свраће југоисточно на Козари обронку у Козарац, 8 сахата од Костајнице. Када киша падне врло је тешко из долине изаћи. У равници Кнеж-поља има два до зла бога рђава места, а северно близу Приједора поменути дубоки поток, ако се не варам зове се Череѓ, као и село. Иначе је пут добар. Кад сам ја онда путовао, био је предео после буне 1858 са свим пуст. Само сам један хан и три куће видео. Поља

необрађена и непокошена. Кнеж-поље могло би лепо и богато бити, и могло би много народа исхранити.

Од Приједора у Бању Луку има два пута. Један иде преко Козарца и Ивањске, други преко Стратинске и Бронзеног Мајдана. Први иде из низе преко равне узвишености, и даље преко косога земљишта, источносевероисточно два сахата свега у Козарац, одавде иде источно југоисточно малом низбрдицом, коју поменути пролом дере, и најпосле ружном дубоком долином предела Ивањске. Овде сврће југоисточно преко ниског седла, везујући Козарац с јужним висинама у Драгочајску долину, полази из ње преко брегова више јужно и силази се у равницу, и иде њоме к Бањој Луци.

Од Козарца до Бање Луке има 8 сахата. Ивањска је на пола пута.

На овоме путу има неколико рђавих места. Тако на пр. близу Козарца, када падне киша, неописано је блато, па се на несрећу не може ни обићи. Кад сам туда путовао, један од мојих пратилаца није се држао за мном са свим правца, коњ му клизне и падне заједно с јахачем у најдебље блато. Ни коњ ни он не могаху се маћи, и тако се један морао до кошуље свући, и коњу и човеку помоћи. Од поменутих широких и дубоких јаруга — ја сам их на јужном обронку Козарца 18 набројао — само на једној има мост и зове се Капетанова ћуприја. Даље је Драгочај тежак кад је кишно.

Од места ваља ова споменути:

Приједор, повеће место на Сани, са тако исто назваңим градом на отоку Сани. Козарац такође по-

веће место са многим растрканим кућама, на измаку кланца Козаре са старим опалим градом. Даље се види на лево и десно више кућа у скупу, и многе растркане. Тако је и у Ивањској. На врху на обема странама Драгочаја види се такођер више кућа у скупу.

Други пут води од Приједора по сахата уза Сану, ка Гомионици, кроз Гомионицу, и даље југоисточно лепим пределом Тимарем. Ту сврће на северном обронку Берегемице јужно, иде брегом кроз шуму нешто мало источно, спушта се за тим нагим јужним обронком доста стрмо к Стратинској и иде даље долином њезином и подножјем обронака северних брегова добар сахат. Одавде иде Гомионичком долином североисточно, пресецајући јој источни угиб њезин, ка Бронзеном Мајдану, 7 сахата од Приједора.

Од Бронзеног Мајдана иде пут источно североисточно преко неких ниских и равних слемена, која се западно северозападно повлаче са својим стрмим обронцима, између којих потоци теку, а најпосле се доста стрмо на врх слемена између Гомионице и Врбаса подиже, са којега се цео дивни предео на Сани и Гомионици види. Одавде се спушта пут доста стрмо у сужену и проваласту долину Црквине, и иде њоме више пута преко потока и местимице преко рђаве калдрме у Бању Луку, 4 сахата од Мајдана.

У долини Стратинској и Црквиначкој пут је блатан, а тако и од Мајдана у Бању Луку тежак. Од станова виде се ови:

Тимар, управо предео са многим растрканим кућама. Стратинска, неколико кућа у долини. Бронзени

Мајдан мало сеоце од својих 30 кућа, на обема обалама Гомионице. Осим тога види се још посеоце неколико кућа.

XV.

Нови — Бања Лука.

Од Новога иде пут превозом на десну обалу Сане, и иде вас дан долином, а најпосле с више Брезичана недалеко од реке 6 сахата до Пријeдора.

Овај је пут у опште добар. Само кад киша пада има спрам Чикоте, два сахата више Пријeдора, више веома блатних места.

Од станова виде се тек кад се изађе из тесне долине растркане куће.

Чикота је мало село на равноме вису на левој обали близу реке. Тако су исто Југовци источно одавде.

Пут даље од Бање Луке познат је.

XVI.

Биаћ (Бишће) — Петровац — Кључ — Варцар Језеро — Јајце — Травник.

Овај пут иде десном обалом крајем долине од Бишћа два сахата у Рипач на Уни и на подножју Дулибе, и даље стрмим обронком — Рипачки кланац — по сахата на висину, и њом опет скоро два сахата горе доле кроз шуму. Из ње излази на Дупско Поље, од прилике 2000 корака дугачко како пут иде, и 600 корака широко, на којем Дупски хан лежи. Одавде иде пут преко са свим нискога, уздига и сведеног земљишта у Лицу, и даље југоисточно

југозападном страном Рисовца преко земљишта од чести степовитог у Врточе или Вртовачу. Овде се спушта у Петровачку раван, и иде скоро средином њезином преко нагиба у Петровац. Одавде иде северо-североисточно к Шаиновцу и на њега самога, где шумовитим угибом југоисточно полази, а за тим лево на обропак, и поред једнога јакога извора у узацку долину, која се северо-североисточно пружа, из које опет на Бравско Поље излази. Идући Бравским Пољем пење се полако на подножју јужнога обронка Грмећа ка Бравскоме хану. И близу њега има извор добре воде. Од хана иде још мало на Шишу североисточно, ступа за тим у шуму и спушта се после тога стрмим обронком Вратницама у низу, где преко косога земљишта источно три четврти сахата иде. Одавде се спушта у кланац к врелу Прнсјека, иде нешто мало тим кланцем, а преко узане висине више равним источним земљиштем ка Кључу, 8 сахата од Петровца.

Пут овај на два места не може се скоро описати какав је кад киша падне, и то на врху Дулибе, и на обронку Вратницама. У дебеломе блату лежи велико камење, иструхло грање и стабљике једно преко другога. Иначе је пут доста тврд. Од станова виде се на овоме путу:

На Уни мало сеоце на путу, што у Рипач води. На левој обали Уне село Голубић, а јужно одавде на подножју висина село Соколац, а над овим, на једноме брегу развалине некадашњега града истога имена. Од Рипча види се само неколико кућа. А осим тога има још нешто растрканих.

Липа има веома мало кућа, а тако и Вртовача. Јужно-јужнозападно од Вртоваче на један сахат види се Билај.

На североисточном крају равнице Петровачке види се више кућа у скупу.

Петровац је веће место, и има неки полу опали град.

На Бравском Пољу има опет нешто растрканих кућа. Кључ се састоји из 70 таких истих кућа.

Од Кључа иде пут преко моста на десну обалу Сане, и њоме за један сахат у Велешево. Одавде се пење стрмим обронком слемена, што од Кука северозападно полази вијугајући тамо амо на тврдо земљиште. За тим иде слеменом донекле равно, па онда даље јужнозападним слеменом Кука стрмо до висине Карауле, 2 сахата од Велешева. Одавде се спушта у раван Подражничку, иде њоме к мосту на Чађавици, а одавде к подножју источних брегова, од којих тек на југоисточној страни одступа. Овде се преко косога земљишта полако подиже на висину западно и више Варцар-Вакуна, одакле се опет узаним кланцем к месту спушта, 6 сахата од Кључа.

Од Варцара иде пут јужно преко угиба између Лисине и слемена, што се источно пружа. Одавде се спушта на обронак, што десно долину Јошаве граничи, и иде ниже до Језера, које Турци Белхисаром зову, 2 сахата од Варцара.

Од Језера иде пут обалом Језера донекле, па онда се преко нискога предбрежја к споменутом мосту спушта, иза којег се почиње дизати, и тако до-

стиже висину северозападно од Јајца, од кога се сасвим уза зид к северним вратима повлачи, два сахата од језера.

Од Јајца иде пут одмах од јужних врата дубоким, уским скривеним путем, који је каменитим зидом ограђен, к Пливи. Даље преко моста и стеновитог предбрежја Грабовице к Врбасу и к мосту, иза кога се одмах у Крезлучку долину спушта. Овом долином иде пут до три сахата, а после се пење стрмо на јужнозападни обронак слемена Карауле, иде истим слеменом све до једне јаруге, под којом поток извире. Овде свրће ка главици Карауле, пење се на врх, иде њиме нешто мало, па се онда спушта левом страном дубокога кланца преко гудура и камења вијугајући к Лашви, и иде левом обалом њезином $2\frac{1}{2}$—3 сахата у Травник, свега 9 сахата од Јајца.

Пут од Кључа до Травника, изузимајући неколико места на Куку, на источној страни Подражничке долине, где је дугачка несносна калдрма и онда спуштајући се у Варцар, у опште може поднети. На Куку и Караули иде пут кроз дивну шуму. На врх Варцара иде пут јужноисточно, остављајући место на источној страни, к поменутом угибу. Овај је пут некада за војску саграђен. На путу од Језера у Јајце, а можда и двадесет минута од Јајца види се поред пута мали камени ступац, који је ту за спомен чудновате приповести усађен. Турци опседну некада Јајце, и јурише на град. После дуге борбе, отворе опсађени врата и јуначки нападну на Турке. Борци се купаху по крви. Свети дервиш је-

дан борио се храбро, и није хтео уступити. Ну хришћанин један скочи, и једним махом одсече му главу. Светац не паде. Он узе своју главу под пазухо, и трчаше, док најпосле опет не паде. И сад тај камен означава место, где смрт укиде свеца са живота. Има људи што тврдо у то верују.

Од станова ваља споменути:

Велешево, мало сеоце, на подножју Кука.

На Подражничкој равни на западном и јужном крају има више гомила кућа, — међу њима Подражница јужно — и појединих кућа.

Варцар Вакуп веће је место, и има преко 300 кућа. Језеро је мало село, већином на острву Пливе. И у долини Јошавској има неколико кућа.

Исто тако види се више кућа на десној обали језера — Језеро. На северној страни Јајца има опет више кућа у скупу. А осим тога има у долини Крезлучкој један хан, а један на врху Карауле.

(У XXII књизи доћи ће завршетак, речник од имена, и мапа Босне и Херцеговине израђена по овом опису.)

НАДПИС У ЦРКВИ СЕЛА БОГДАШИЋА

БЛИЗУ КОТОРА.

На старинской Цркви св. Петра у селу Богдашићу близу Котора, стои код врата на левой страни следећи надпис:

Вь име ѡтьца и сина и светаго доуха и свете (Марие) богороднце и светыхь и врховнихь апостоль. милостию божиѡвь епископь с.. тк.. и Теѡфить създахь храмь сиї вь ѡбласть светаго Михаила вь дни благоучьстиваго и богомь дрьжавнаго и светороднаго господина крала Стѣфана Оуроша, сына прьвовѣнчаннаго крала Стѣфана, вноука светаго Симеѡна Немане вь лѣто ҂ѕѱ(ѯ)ѕ. индиктиѡнь ѕі. (67(7)7 = 1269.) (в. Arkiv IV. стр. 343.; Monumenta Serbica стр. 50.; Д. Магазин за 1864. стр. 161.)

Г. Даничић мисли, да є Теофит *Θεοφοιτος*, кои сазида речену цркву био владика хумски (в. у нѣговом речнику речи: **архаиѓель и теофить**) а я држим да исту цркву нико други саградио ние но зетски епископ Неофит.

Основи су ми за то потврђенѣ ови:

1. Миклошић наводи међу изворима свога старословенскога речника на стр. XII. Крмчию од године 1262 писану „**потьщанниемь и любовию многою и желаниемь иҁ млада богоучьстиваго и всеосвещенаго**

ѥпискꙋпа всеѥ ꙁетьскыѥ области господина ми и отьца кѵр Неофита, испльнимющаго все недостатьчноѥ светыихь писании светои цркви архангелꙋ Михаилꙋ на мѣстѣ глаголемѣмь Плоницѣ вь лѣто ѕѱ҃ѕ.

2. Фарлати у Il. sacr. tom. VI. стр. 142. приповеда, како є которски бискуп Марко са зетским Епископом Неофитом а на заповесть краля Уроша проклео неког Василия, кои є честицу од часнога древа, свете иконе и моћи св. Трифуна украо, и приводи сврху тога ово писмено Воислава жупана и краљевског управителя у Котору: Ego Dei gratia et Domini regis Orosii comes Voislavus mandato et scripto Domini Regis super placito, quod moverunt Presbyter Micha Pasqualis et Tripe adversus Basilium Dragonis de Ecclesia S. Lucae et fuit sententia Regis: et ego pulso campanam et congrego nobiles Communis Civitatis ut conjurent eos duo Episcopi *de Zenta Neophiton* et Cathorensis Episcopus Marius (sive Marcus) ut dicant si etc. Ego Voislavus vocavi ambos Episcopos Neophitum et Marium et totum Capitulum Ecclesiasticum et adduxerunt lignum dominicum, icones et reliquias S. Tryphonis et ex praecepto Regis maledixerunt Episcopi etc. Anno Incarn. Dom. 1270 mens. Aug. 18. die."

3. А Епископ Данило приповеда у животу. А Епископа Евстатия I. (1278—1285) стр. 295., да є он „**вь юности пришьдь вь странꙋ ꙁемлѥ ꙁетьскыѥ кнеꙁе вь монастырь архангела Михаила, идѣже пасеꙋѥть се славьнаа ѥпископиꙗ и тꙋ приѥть обраꙁь иночьскыи оть рꙋкы вьсеосвещеннаго ѥпископа Нео-**

фита. —“ гдѣ живећи „**и правила ѕаконьнаꙗ добрѣ навыче** и т. д.“

Из записа, документа и житиꙗ овог произлази, да є године 1269 кад є црква Богдашићка довршена, живио Епископ зетски, Неофит.

А да є исти зетски Епископ и поменуту цркву у селу Богдашићу саградио, то потврђує та околность, што є село Богдашић било у области Арханђела Михаила илити Епископиє зетске, а не у хумской Епархіи. У апокрифной, у Србской Пчели за годину 1839 штампаной хрисовульи говори првовенчани краль Стефан: — **и придохь ꙋ градь Которь — пакь отидохь оть толєнь на превлакꙋ на дно полꙗ Горбильскога, и сагрaдихь монастырь светаго Архангела Михаила и поставихь ꙋ немꙋ Патріарха Арсеніꙗ**(sic) **с' братїомь калꙋгерима и дадохь немꙋ петь селах на слꙋжбꙋ Лꙋщицꙋ, Картолє — Богдашичє** и т. д.“ Сврх тога приметити имам, да ни у Диканжовом Лексикону mediae Graecitatis ни у Именослову калуђерском нисам нашао имена *Теофит.*

Поменути надпис има се дакле по мом мнѣнiю попунити и исправити овако: — **Милостию божиѡмь ѥпископь ѕетьскыи Неофить сьѕдахь** и т. д.

Позднiю судбину поменуте цркве у Богдашићу, у коiой се сада глагольска миса чита осветлює од части єдно место у цитираном делу Фарлатиевом, где се на страни приповеда, како є которски Бискуп Бернард обилазећи свою Діецезу у селу Богдашићу нашао на єдног упорног и продрзльивог калуђера, кои се не само трудио расколничтво раширити, већ є и толико дрзак и безобразан био, да се усудио не

само местном пароху но и самом Епископу одупрети и противити тако, да є Бискуп принуђен био у Млетке ићи и од Дужда Дукал од 12. Маја 1455. измолити, у ком се у почетку споминю труди реченог Бискупа „in amplificatione fidei nostrae Catholicae, reducendo multa centena personarum infidelium et schismaticorum ad fidem catholicam, qui conversi et baptizati sunt et manibus propriis sacro chrismate confirmati, et presertim in loco S. Petri de Gradaz subtus de *Marceraz* dioecesis Catharensis: in ejus Ecclesia idem D. Episcopus instituit unum Presbyterum catholicum, cui commisit curam animarum ejusdem loci et villarum *Bogdasiechiorum* et *Carazo*[1] et pertinentiarum“; но будући є речени калуђер „inimicus crucis et fidei Catholicae, qui cum ejus concubina et filiis tamquam saecularis habitat apud illos Bogdasiechios qui in schismate remanserunt, contaminare et seducere non desinit illos, qui effecti sunt Catholici Christiani. то се заповеда претуру которском, да реченог калуђера из которског землњишта изжене и да предпоменутог Бискупа против заоставши у реченом и у другим местима которске Діецезе Шизматика подпомаже и на руку му иде.“

Приложно **Іларіон монах.**

[1] Кавач, Богдашић и Мрчевац, три су села, коя одстое од Котора близу 3 сата. Д. Магаз. 1864. стр. 158.

НЕКРОЛОЗИ.

МИЛОЈЕ ЛЕШЈАНИН † 13. Априла 1867. у Београду. Милоје Лешјанин родио се у селу Лешју, у ћупријском округу, 16. Новембра 1830. године од оца Стојана и матере Маре.

У то време параћинска нахија још стењаше под Турцима. Отац му је био одабран и припознат међу својим сељанима; али ни из далека није помишљао на положај, који му доцније време и догађаји створише. Мати се обрадовала сину као својој радости и утеси; али кад му кум наведе име, под којим га сви познасмо, она беше тужна и невесела јер знађаше, да је то име носио човек који у том крају, са својих рђавих дела, беше изашао на зао глас. Но суђено беше да унутрашње врлине од немила имена начине знак највеће милошће и вољења.

Још Милоје није био достао за школу а отац његов уђе у народни рад: Прекоморавље се дигне на Турке и међу првима који помогоше да се земља очисти од Турака бејаше Стојан из Лешја. Кнез Милош узме Стојана у државну службу и тако Милоје пође у школу у Ћуприји.

С преласком оца у државни савет у Београду пређе и Милоје у београдску гимназију, и изучивши ту гимназију и лицеј оде 1849 године у Хајделберг да настави своје студије.

У Немачкој је провео три године слушајући на универзитетима хајделбершком и берлинском, махом државне науке. Из Немачке оде у Париз, где остане две и по године. Одатле је прелазио и у Енглеску па се отуда врати у отаџбину те буде примљен у државну службу у мин. ун. дела.

Млад, срећне спољашњости човек, образован, бистар, вредан, он обрати пажњу ондашњих главара и они га пошљу у Цариград за секретара српске агенције. Дотле се још могло мислити да Милоје иде међу оне људе који и ако задобијају својом спољашњошћу ипак нису тако крепки унутарњим својим врлинама; али са свим други је човек био у Милоју. То показаше прилике, које на скоро наступише.

Прво што нам дође из Милојева пера, беше рецензија на знаменито дело Дра Ткалца: *Јавно Право Србије.* У овој краткој рецензији, штампаној у *Српском Дневнику*, без икаква знака, већ се огледа онај светли државнички поглед, који доцније Милоја тако дивно одликоваше чак и у последњим тешким часовима.

У Србији међу тим ређаху се прилике за приликама, које хоће да произведу прерођај. Најпосле се сведе све на то да се са свим изукрштаним жељама народним да израза у народној скупштини, установи освећеној вековима и народним животом, али непоменутој у ондашњем уставу, који Порта беше наметнула Србији. Предвиђајући да то све иде на уједињење народне снаге и воље, Порта се упорно одапираше да не буде скупштине у Србији. Заступајући у Цариграду капућехају који не беше онде, Милоје је имао да води све те преговоре о скуп-

штини са портиним министрима и са представницима гарантних сила у Цариграду, и да о свему даје овамо најпуније извештаје. Ту, у тим писмима, као у огледалу, огледа се како жарко патриотство, тако и светлост и дубљина државничких његових назора и пун достојанства и поштовања његов такт у поступању. И у најдаља времена Србину ће бити мило читати ту не крваву борбу за народна права. Мило ће му бити поменути имена људи, који у тишини, невиђени добиваху огромне победе својој драгој отаџбини. . . .

Из Цариграда га преместе за секретара министарства ин. дела на концу 1858.; но још он не стиже па своје место у Београд, а у Србији се изврше они догађаји од 11. Нов. 1858. до 25. Јан. 1859 године. Дошав овамо постављен буде одмах за начелника кнежеве канцеларије. У том чину находио се уз пок. кнеза Милоша све до смрти његове (14. Септ. 1860.). У овој служби Милоје се одржао тако како се само поносити може. Големо уважење, којим га одликоваше седи кнез он је само трошио на добро својој отаџбини и својим ближњима. Никад га никакви тренутни назори нису могли повући да поуми свратити с пута праве врлине. То му је обезбедило поштовање и оних, који може бити по слабости људског срца не беху весели гледајући скуп толиких његових одличних својстава.

На скоро после смрти кнеза Милоша, у почетку Новембра 1860, пређе он, по својој жељи, за начелника ин. одељења кнежеве канцеларије. У том чину остао је до своје смрти.

На тако одличном месту Милоје је долазио у прилике и одношаје са свима великодостојницима наше земље и са агентима страних држава који су код београдског двора акредитовани. Свуда и у свему опазити је било ону правоту у суђењу, ону свестраност у појимању, која даје човеку свакад моралну висину и неку тако рећи владу. У разговорима приватнима човек је свакад био пријатно дирнут кад он разлаже каква тежа питања из међународних одношаја Србије. А перу његову остаће до века на славу много пуно достојанствености писмо, које је у Београду потписано.

Такво држање његово би узрок да га страни суверени одликоваше знацима својих ордена: цар руски орденом св. Станислава II реда; краљ талијански орденом св. Лазара, а црногорски кнез Никола орденом Данила I.

После бомбардања вароши Београда послан је био у Париз по политичкој мисији, а лани у лето крстио је у име њ. св. кнеза Михаила кћер њ. св. кнезу црногорском Николи и надену о јој име: Милица.

Лак на посао кад га служба захтева он није занемаравао и литературу своје струке. Много и много написао је и саставио он на пољу административне политике; а од свега тога штампао је само књижицу: „Државна служба и државне слуге" у Бечу 1859. Књижицу, на којој се он није хтео потписати, а осим неколицине пријатеља нико није ни знао да је она његова, али коју је ондашња српска штампа похвалила више ваљда но икоју српску књигу дотле.

Ваљда баш за доказ онога истинитога дара, он је био човек врло скроман; нарочито је био осетљив на томе да му се не би што за језик забавило премда је њиме владао дивно и у писму, а у говору неке нијансе акцента моравскога још су умножавале милину беседи у његовим устима.

Но од како је кукавац изгубио око, од тога доба је преко своје воље морао умањити своја занимања.

Још како се из Цариграда вратио ступио је у брак са кћерју пок. Стојана Симића, *Босиљком*. Љубљен од свега срца и душе он је срећан био враћати ту љубав другу, који је пуно заслуживаше.

Уз тако срећне прилике ми можемо да му набројимо и цео низ опасности и несрећа кроз које је пролазио докле га на послетку пре времена и у гроб не однеше.

Још док је био мало дете дохвати га некако бодач во на рог под појас и претури чак преко себе у ливаду. Ту је остало о концу да му живот оде.

Кад је, по свршетку наука, полазио из Париза кући у Београд, догоди се да се гвоздена кола иставе из колевоза и Милоје међу многим другим путницима буде тешко рањен: лева му рука буде ишчашена из рамена, те само усталачка нега и зналачка помоћ после тешких мука поврате му здравље.

Дошавши кући у Лешје и пошав с братом г. Рајком, у лов деси се да нехотице брат обори пушку и саспе Милоју у лице ватру, где такође у мало није очи изгубио.

Милујући лов и нишан често је по који час на то потрошио. Несрећног једног дана оде са дружи-

пом на нишан и врати се кући с једним оком. На орозу му од пиштоља распрсне се капсла и комадић од ње улети му у саму зеницу.

Редак је живи човек, који је толико потегнуо мука колико Милоје после ове ране у оку. И он све то издржа не рекавши ни јаој ни леле.

Кад ни лекари царске Виндобоне не могоше на чисто казати: је ли у оку још онај комад који је зеницу разбио или није, вратио се кући и најпосле га сам својом руком из ока извадио.

Сад су му болови били прешли али једнога ока више није било.

Није много прошло а он падне у тешку болест, која беше станак свој нашла у прсима његовим. То беше болест дуга, беше болест тешка, болест опасна; лекариваљда сви рекоше: нема више наде. Многобројни пријатељи и познаници његови нахођаху се у некој грозничној раздражености кроз неколико дана, стрепећи од онога што им представљаху да се мимоћи не може. По још беше јача Милојева крепка конструкција, живот надвлада смрт, болест удари натраг и још бејасмо срећни видети Милоја здрава и весела, разговорна, бистра као и свакад.

Кад оно летос иде у Црну Гору, жали се да му тамошњи оштри ваздух већ није добро чинио. По повратку с тога пута све се више и више жалио да му није добро и како је остао код куће у јесен, није кукавац ни изашао више докле га 14. Априла ове 1867. нису изнели на вечиту кућу његову......

Милоје, за својега не велика века, имаше чудну судбину испреплетену од највеће среће и највеће несреће.

Сви дарови којима небо може човека да обаспе, све среће људскога положаја за којима гине самртник, бејаху Милојево благо; али мало оста невоља и туга на земљи, које горку своју чашу не би наслониле биле на усне његове.......

Милоје више не хода по земљи, али га у срцима својим носе и носиће безбројни његови пријатељи и познаници...........

23. Априла 1867. у Београду.

М. Ђ. Милићевић.

ПЛАТОН АТАНАЦКОВИЋ родио се у Сомбору 29. Јуна 1788, умрьо 9. Априла 1867. Свршивши школе оде у богословију карловачку и на брзо постане свећеником. Као таки био је 16. година професор на учитељском приправничком заводу најпре у Ст. Андрији а после у Сомбору. На позив митрополита Стратимировића закалуђери се г. 1829, а већ г. 1839. видимо га као будимског владику. 1848. г. буде постављен за начеоника одељењу у тадашњем угарском министарству просвете и за бачког владику, ал' је управу над својом дијецезом тек г. 1851. могао примити. Од то доба управљао је њоме све до смрти своје.

За цело време свога живота радио је по својем мишљењу и знању на пољу просвете српске и издао је читав низ дела. И ако су многа, у књижевности заузимају незнатно место. У колико нам је познато написао је ова дела: 1. Предложенія изъ Славенскія

Граматики. Въ Будимѣ, 1814 — 2. Педагогіа и Методіка по Нимаеру. Въ Будимѣ 1817. — 3. Огледало човечности, прва свеска. У Бечу 1823. — 4. Поученіе святителское новопоставленому Іерею на свитцѣ даемое, Въ Будимѣ 1831. — 5. Тодора Стратимировичь Біографіа. У Будиму 1835. — 6. Атанацковића Платона епископа словце на дань посвященія своигъ 12. септ. 1839. У Н. Саду 1839. — 7. Ободреніе на подвигъ Катихетіческаго наставленія во Училищахъ. Въ Будимѣ 1842. - 8. Діеталне беседе. У Београду 1845. — 9. О Расколницѣхъ. Въ Будимѣ 1845. — 10. Повѣсть резіденціе епископата будимскога а отъ части и овога самог'. У Будиму 1846. — 11. Аналитіка писма Нѣговымъ Блаженствомъ господиномъ Патріархомъ Іосифомъ Раячичьемъ подъ 22. Ноемвріа 1849. Епіскопу Платону Атанацковичьу послатога. У Бечу 1850. - 12. Платона, православнога Епіскопа пре Будимскога, сад' Бачкога опроштай са Будимскомъ и поздравъ са Бачкомъ своіомъ епархіомъ. У Ново-Саду 1852. — 13. Православнога Восточнога Вѣроисповѣданія Катихисисъ за вишше ученичке разреде у богоспасаемой Епархіи Бачкой. У Бечу 1854. — 14. Училиштна и домашня библія. Старый завѣтъ, съ изображеніяма. У Бечу 1857. — 15. Училиштна и домаћа Библія. Новый завѣтъ. у Бечу 1857. - 16. Архіерейское поученіе на свитцѣ даемое пресвитеру во хіротонисаніи. Въ Віеннѣ 1857. — 17. Сочиненія Соломонова и Сирахова. У Бечу 1857. — 18. Пророка и цара Давіда Псалтирь. У Новомъ Саду 1857. — 19. Книге Товіта, Іудите, Естире, Іова. У Новомъ Саду 1858.

— 20. Толкованіе молитве, господнѣ отче нашъ. У Новомъ Саду 1860. — 21. Апостоли и евангелія. Съ преводомъ србскимъ. У Новомъ Саду 1860. — 22. Старозавѣтни Пророцы сви седамнаист. У Ново-Саду 1861. — 23. Приносъ родолюбивыхъ мыслій на жертвеникъ народнога напредка. Друго изданіе. У Н-Саду 1864. (Прво издање штампано је 1856. год. у Н. Саду.) — 24. Неотступный вођа крозъ врлети и кланце живота. І. Ф. Хіллеромъ нѣмачкій изданъ, србски преведенъ Родолюбомъ Србльиномъ. у Н. Саду 1865. — 25. Повторный запѣвъ надъ азбукомъ, сложенъ старцемъ Миркомъ. У Н-Саду 1866. — 26. Повтореный запѣвъ надъ азбукомъ. III. Сложенъ старцемъ Миркомъ. У Н. Саду 1866. — 27. Церковное пѣніе въ недѣлныя и праздничныя дни на весь годъ за употребленіе сербскихъ народнихъ училищъ. — 28. Изъ Псалтира первоначалное упражненіе въ чтеніи священныхъ книгъ въ употребленію въ славено-сербскихъ народнихъ училищахъ. — 29. Малый Катихисісъ. — 30. Срѣдный Катихисісъ. — 31. Кратка свештена исторія за србска народна училишта. — 32. Прва єзыкословна Читанка за српска народна училишта. — 33. Друга књига о єзыкословію и читаню за србска народна училишта. — 34. Нѣмачки букваръ. — 35. Практично Єзыкословіе нѣмачко и нѣмачка читанка за четвртый разредъ градскихъ и главныхъ училишта. — 37. Нѣмачко-србскій и србско-нѣмачкій Рѣчникъ къ нѣмачкой читанки и практичном Єзыкословію нѣмачкомъ за III. и IV. разредъ градскихъ и главныхъ училишта. — 38. Методіка рачуна на памет у союзу съ многобройнымъ задаткама къ упражненію за I. раз-

редъ народныхъ училишта. — 39. Методiка рачунаня съ цифрама. — 40. Библичне приповетке.

Све ове књиге штампане су и прештампавају се све једнако у Бечу накладом ц. и к. школских књига.

Осим тога сад се баш доштампава у Новоме Саду преводъ: „Петъ кньига Мойсеовыхъ."

Шта је у своме Платону народ српски изгубио, показаће праведна повесница. За сада слободно можемо рећи, да ни једна црквена глава наша до њега није толике духовне и материјалне жртве народу своме принела. Живи су сведоци томе и његове многе задужбине: правна академија, којој је темељ ударио, оставивши на њу 40,000 фр. а. вр.; Платонеум у Сомбору из којега већ 9. приправника стипендије добијају, а за мало биће и више њих док се покупе оних 20—25,000 фр. а. вр. које је на скоро пред смрт своју истом свом заводу даровао; штампарија коју је гимназији новосадској поклонио; капела и школа, које је на алмашком гробљу подигао, и многе друге мање задужбине, које ће све скупа казивати потоњем нараштају, како је Платон свој народ волео. И при самом издисању беху му последње речи: „Господе, Боже мој, благослови народ српски!"

Нек му је слава и вечни спомен међу нама!

(По „Матици").

РАДЊА СРП. УЧЕНОГ ДРУШТВА.

ЧЕТРНАЕСТА СЕДНИЦА ОДБОРА СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

држана 19. Декембра 1866.

Били су г. председник: Јован Гавриловић, чланови одбора: гг. др. Јосиф Панчић, Никола Крстић, и архимандрит Сава, и секретар др. Јанко Шафарик.

Бр. 140. Прочитан би и потписан протокол 13-те седнице одбора.

Бр. 141. Члан одбора г. др. J. Панчић јавља да су у одсеку за науке природословне и математ. изабрани за кандидате председништва истог одсека г. Е. Јосимовић, А. Медовић, и М. Рашковић; на које би закључено да се предложе г. министру просвете и црквених дела, да једног из њих за председника реченог одсека одобри.

Бр. 142. За одсуствујућег председника одсека за науке истор. и државне, секретар јавља, да је исти одсек закључио, да се чланак: „Манастири у Србији“ штампа у Гласнику и награди са седам дуката цес. за штампан табак; које закључење одбор одобрава.

Бр. 143. Исти одсек закључио је да се чланак: „О српским гробљама“ такав какав је сад не може у друштвеном органу штампати, док га писац не би на неким местима изменио, за то да се има повратити писцу; с којим закључењем и одбор се саглашава.

Бр. 144. Исти одсек једногласно је закључио предложити одбору као кандидата за дописно чланство овога друштва г. Ф. Рачкога одличног историка словенског у Загребу, с којим закључењем одбор се потпуно саглашава.

Бр. 145. Редовни члан друштва г. Ст. Новаковић писмено изјављује да ће се драговољно примити бриге око издавања српских народних песама скупљених од Т. Петрановића и предлаже своје мишљење на који начин да се

то изврши, на које би закључено, да се овај посао предузме одмах после скупа друштва.

Бр.146. Г. министар просвете и црквених дела писмом № 3415. 12. Дец. ов. г. одговара на предлог друштва од 3. Дец. о. г. о архиви пок. кнеза Васе Поповића, да се за сад чува у архиви друштва, док се доцније не би друкчије наредило.

Бр. 147. Г. Т. Петрановић писмом својим од 7. Дец. ов. г. у Сарајеву одговара на писмо друштва од 28. Новембра ов. год. да му се награда од 100 дуката пошље преко трговачке куће браће Кремановића, којима је он своју признаницу послао; — би закључено да секретар и касир прими новце на друштвену признаницу из касе министарства просвете и црквених дела, па да их преда на признаницу реченој трговачкој кући.

Бр. 148. Питомци православне семинарије у Задру писмом својим од 26. Нов. о. год. моле, да ово друштво продужи слати библиотеци семинарије своје Гласнике, од којих је добила књигу I. до XV-те, а и друге своје књиге, да јој поклони, — на које би закључено да се пошљу остали Гласници, и од осталих књига од којих још има да се пошље по један комад.

Бр. 149. Г. председник друштва јавља, да је у свези са закључењем одбора бр. 4. професор импер. Универзитета у Петербургу г. Изм. Срежњевски, умољен да би имао доброту набавити за ово друштво а о овога трошку веран препис јеванђеља писаног за Стевана Немање а које се находи код епископа Порфирија у Чигирину, одговорио, да је то излишно, почем ће он сам издати на свет речено јеванђеље којега се рукопис тога ради налази код њега.

Бр. 150. Г. председник друштва јавља да је писмом својим од 6. Дец. ов. год. умолио г. Бранка Рајића, ђакона у Панчеву, да подејствује, да г. мајор Нешић — Карапанџић у Белој цркви има доброту саопштити српском ученом друштву документе тичуће се бератлијских — кнезова краишских Карапанџића, да их друштво у свом органу штампа као прилог за новију српску историју, — које служи знању.

Бр. 151. Исти г. преседник саопштава да је у свези са закључењем одбора бр. 2 писао у Реку г. професору С. Љубићу и молио га да нам јави, какве он има у својој збирци повеље односеће се чисто на историју Срба, а које нису штампане у Гласнику; и би ли уступио да се овде штампају споменици односећи се на историју Шћепана

Малога у Црној Гори, које он има; — које служи на знање.

Бр. 152. Исти г. саопштава да је писао једном свом пријатељу у Бачкој, да ли би могао препоручити нам каквог ученог човека у Калачи, који би могао за ово друштво тражити и преписивати у тамошњој арцибискупској архиви документе, које би имале важност за историју нашега народа, особито у Босни; које служи знању.

Бр. 153. Даље јавља исти г. председник да је чинио што је нашао за нужно, да се рашчисти коначно рачун са типографом и књижаром земунским г. Сопроном, а да се можемо надати да ће речени г. Сопрон свој дуг до пролећа измирити; које служи знању.

Бр. 154. Секретар јавља да је друштво добило од Матице у Н. Саду: Српског Љетописа књигу 109, за год. 1865., и књигу 110 за год. 1866. У Новом Саду; које бише примљене с хвалом.

Бр. 155. Због краткости времена би закључено да се читање известија о радњи и стању друштва 1866. године, има предузети у седници одбора 22. Дец. о. год. и тада да се сачини и програм за скуп и да се одреди дан, у који ће се држати скуп друштва.

ПЕТНАЕСТА СЕДНИЦА ОДБОРА СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА

држана 22. декембра 1866 год.

Били су у седници: Г. председник српског ученог друштва Јован Гавриловић, господа чланови одбора: др. Јос. Панчић, Никола Крстић, и архимандрит Сава; и секретар и касир друштва др. Јанко Шафарик.

Прочитан би и потписан протокол 14-те седнице одбора.

Бр. 156. Прочитано би писмо господина министра просвете и цркв. дела № 3781. од д. 17. Децембра тек. год. којим јавља друштву да од предложених му кандидата за председатеља одсека за науке природословне и математичне, на основу §. 21. устројства српског ученог друштва назначава за наступајућу годину редовног члана гос. Мих. Рашковића, професора у великој школи; — које имаће се у скупу саопштити.

Бр. 157. Прочитан би извештај о раду и стању српског ученог друштва у прошлој 1866-тој години, који се има од стране одбора поднети скупу друштва, па пошто господа председник и чланови учинише неке примедбе и додатке, би одобрено да се тај извештај у идућем скупу прочита.

Бр. 158. Секретар и касир друштва моли овај одбор да се он од ове дужности разреши, па да госп. председник идућем скупу предложи, да се избере нов секретар, из основа тога, што је он иначе многим пословима заузет, и жели да се за то звание избере који од млађих чланова друштва; на које би закључено, да се тако учини, па да се и тај посао стави у програм идућег скупа.

Бр. 159. За идући скуп би састављен следујући програм, који ће се у Српским Новинама штампати, па и на особитим листовима члановима друштва као позив на скуп разаслати:

„Српско учено друштво држаће свој скуп дана 8-мог Јануара 1867. године, у недељу пре по дне у десет сахата у свом стану (у зданију велике школе на горњем боју врата бр. 55.) У том ће се скупу 1.) поднети извештај одбора о раду и стању друштва у прошлој години. 2.) читати писма тичућа се промене званичника друштва. 3.) избирати нови чланови, 4.) избрати нов секретар и касир, 5.) предложити да се скуп договори о начину којим би се имала побољшати материјална средства друштву; 6.) чинити предлози од чланова ако какви буду предати. На овај скуп нека изволе доћи сви чланови српског ученог друштва.“

Бр. 160. Би закључено да се сазове скуп друштва у недељу дана 8-мог Јануара 1867. год. пре по дне у 10 сахати, то јест после службе божије; а да се сваком члану друштвеном пошље у кућу штампан позив, у ком ће бити изложено шта ће се у том скупу радити.

Прочитано и потписано у седници одбора дана 2-гог Јануара 1867-ме године у Београду.

ШЕСНАЕСТА СЕДНИЦА ОДБОРА СРП. УЧЕНОГ ДРУШТВА.

држана 2. Јануара 1867. год.

Били су у седници Г.г.: — Председник Јован Гавриловић; чланови одбора: др. Јос. Панчић, др. Никола Крстић, и архимандрит Сава, — секретар др. J. Шафарик.

Бр. 161. Прочита се и потпише протокол пређашње седнице.

Бр. 162. Прочита се писмо г. министра просвете и црквених дела од 30. Дек. пр. год. № 3904 којим јавља да не чини никаква изузетка против избора кандидата за чланство срп. ученог друштва, осим против избора г. Милана Јовановића, само у толико, у колико му је познато да он још није поднео уверења да је српски поданик, и ако би до дана избора поднео то уверење, може и он остати међу кандидатима.

Бр. 163. Г. Сима Марић с Мокре Горе, шаље с писмом својим од 15. Дек. 1866. ученом друштву на употребљење шест докумената на турском језику које су од султана добили негдашњи кнезови Старовлашки Рашковићи, који су имање кћери пок. Стевана Рашковића Савке, удате зањ Примају се с хвалом.

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ И СТАЊУ СРП. УЧЕНОГ ДРУШТВА.

у 1866-тој години.

поднесен скупу од одбора друштва:

По дужности која се прописује 6-том тачком 33-ег §-а устројства српског ученог друштва, одбору, подноси одбор поштованом скупу друштва свој извештај о раду друштва у прошлој 1866-тој години, и о стању у ком се друштво сад налази, у следујућем.

Од средине месеца Новембра 1865-те године кад је одбор поднео скупу свој извештај о раду друштва у 1865-тој години, па до конца сад истекавше 1866-те године, друштво ово трудећи се највише око тога, да прикупи податке и грађу, која би могла послужити к умножењу нашег знања,

тичућег се понајближе како садашњег живота и стања, тако исто и историјске прошлости српства, успело је издати две књиге свог органа Гласника, и тако као плодом своје тежње и радње умножити нашу српску књижевност умним производима, који ће сваки моћи по својој струци бити од користи нашем науку љубећем свету при изучавању познавања самога себе.

К испуњењу изреченог задатка и к постизавању главне цели друштвене, која је приумножавање знања тичућих се најближе српства, принели су следујући његови чланови, и други наши писци, предавши своје списе и саставе као прилоге за друштвени орган Гласник:

1. Редовни члан госп. Стојан Новаковић, дао је свој оригинални чланак: „Прилог к српској историји око године 1790.“ основан на многим додатим му документима, тичућих се оног времена, о ком се чланку говори, а којих оригинали нађени су у манастиру Тронош: чланком овим објашњава се у многом обзиру повесница Србије из времена рата аустријско-турског, који се зове Лаудонов а код наших људи Кочина Крајина, а која је тако тавна. — Исти приложио је још препис дипломе краља Уроша II. Милутина од год. 1305. дате манастиру Рачком, са кратком својом расправом о истој, — и преписану из једног рукописног зборника српског наше народне библиотеке, похвалну легенду о народном светитељу цару Лазару, под насловом: „Нешто о кнезу Лазару.“

2. Госп. Милорад Поповић, Шапчанин, I. писар у министерству просвете и цркв. дела, предао је: „Препис Летописа раваничког“ који је он верно преписао из рукописног оригинала у врушкогорском манастиру Раваници, а који још не бејаше штампан, а садржава у себи доста важних поособних података о догађајима наших народа и земаља из 17 и 18 века.

3. Редовни члан др. госп. Милан Ђ. Милићевић, приложио је свој чланак о знаменитом запису сврљишком од год. 1279-те године сачуваном са одломцима рукописног еванђелија на кожи: које важне споменике исти господин донео је и предао за друштвени архив у самом подлинику. — Даље предао је исти господин свој оригинални састанак: „Манастири у Србији“ у ком су свестрано описани све постојеће данас у нашем отачаству свете обители.

4. Професор духовне академије у Москви господин Капитон Невострујев, послао је друштву две старе српске

молитве преписане из једног рукописног зборника српског, налазећег се у библиотеци Синода у Москви, које старине пропратио је својом опширном расправом на руском језику, о значењу речених молитава и о садржају споменуте рукописне србуље, — а ту његову расправу имао је доброту посрбити за Гласник редовни члан друштва г. проф. Панта Срећковић.

5. Председник друштва госп. Јован Гавриловић написао је чланак о до сад чињеним по Србији мерењима висина разних места помоћу барометра, која су чинили барон Хердер, конзул Хан и др. и у ком су на таблици изложена сва та места са својим висинама над водорављу мора; а којој додао је.

6. Члан одбора госп. др. Панчић, таблицу свију досад мерених и тачно опредељених географијских положаја места у Србији и у њеном суседству, са таблицом на којој су те главне тачке изложене са бројевима означавајућим њихово положење по мерењу руских инжињерских официра и астронома Крапла.

7. Г. професор Милан Јовановић приложио је свој оригинални састав: „Општа биостатика са погледом на стање живота и здравља у Србији“, којим се објашњава покрет људства у нашем отачаству у погледу на здравље и болест, на живот и на мрлост његову.

8. Један неименовани родољуб из Босне послао је друштву у два пут, разне статистичне податке о Босни, Херцеговини и Старој Србији, за које вели, да су црпени из поузданих званичних извора.

9. Јеромонах и учитељ сарајевски г. Теофило Петрановић, послао је знатну збирку српских народних песама, коју је он сам по народу скупио и преписао, а која се по садржају и по језику може сравнити са драгоценим народним песмама, скупљеним и на свет изданим од пок. Вука Ст. Караџића.

10. Почасни члан друштва, високопреосвештени митрополит српски господин Михаило, послао је друштву као прилог за Гласник, препис драгоценог српског споменика, типика који је свети Сава српски прописао за свој манастир Хиландар у Светој Гори.

11. Члан одбора г. др. Никола Крстић написао је по белешкама покојног владике Лукијана Мушицког, кратки живот знаменитог српског певача Филипа Вишњића.

12. Један неименовани Србин, који је сам кроз дуже време по Босни и по Херцеговини путовао и као стручни зналац све проматрао, послао је свој рукописни састав: „Опис Босне и Херцеговине“ у ком је орографијски и потамографијски део земљописа ових земаља, тако подробно и тачно изложен, да ће се помоћу тога описа добро моћи поправити многе махане садашњих карата тих предела. —

13. Учитељ — Петрановић из Босне послао је друштву као прилог за Гласник преведени са руског језика на српски састав митрополита Филарета: „О животу и делима светих словенских просветитеља Кирила и Методија“, који је наштампан у Чтеніяма историјског друштва московског од године 1846.

14. Правитељствени питомац г. Светоз. Никетић учећи се у Москви, послао је друштву преко г. министра просвете и црквених дела, свој чланак: „О одношајима Русије к Србији од 1806. до 1812“, који је он по руским изворима, штампаним у Рускомъ Вѣстнику за годину 1863-ћу израдио, са жељом да се у Гласнику друштвеном наштампа.

Од ових књижевних послова неки су већ наштампани у 19-тој и 20-тој књизи друштвеног органа Гласника: други већ су прегледани и спремљени, да се наштампају у 21-ој књизи, а неки још се налазе код одсека ради прегледа. — Две књиге Гласника које је друштво ове прошле године издало, садржавају у себи ове чланке: у књизи 19. штампан је осим протокола о седницама друштва и наградног питања, чланак г. *Ник. Крстића:* Бој под Београдом год. 1456.; г. *Јов. Гавриловића:* О нашим пећским патријарима; г. *Алими. Богића:* Опис врачарског среза; *Јов. Мишковића:* О рекама у Србији; г. *Ст. Мачаја*: Грађа за топографију књажевачког округа с картом; и г. *архимандрита Саве:* Некролог пок. Косте Бранковића, члана друштва, професора и ректора велике школе. — А у 20-тој књизи, која је ових дана издата, изашли су следујући чланци: Летопис раванички, послан од г. *Милорада Поповића:* г. *Стој. Новаковића* Прилог к српској историји око год. 1790. — г. *Милана Јовановића* Општа биостатика с погледом на Србију. — Синђелија дата попу Матеју Ненадовићу из Бранковине 1793 год. — Двије старинске српске молитве и расправа о њима од г. *Капитона Невострујева*, професора у Москви, коју расправу с руског превео је на српски језик ред. члан г. проф. *П. Срећковић.* — Типик све-

тог Саве за Хиландар — Хрисовуља краља Уроша II. Милутина од год. 1305. Статистични податци о Босни, Херцеговини и Старој Србији. — Два писмена споменика манастира Раковице код Београда. — Белешке о Филипу Вишњићу написао г. *Ник. Крстић.* Свръшки одломци јеванђелија и Запис од год. 1279 саопштио г. *М. Ђ. Милићевић*, Опис Босне и Херцеговине; — На крају додати су протоколи о седницама друштва.

Још има ово друштво у рукама један књижевни производ, који ако и није од њега изишао, а оно је бар постао поводом наградног питања од друштва објављеног; а то је спис: „О Богомилима“ који је послао непознати писац, као што је речено, у следству расписане у име друштва за историјску расправу о секти богомила награде; овај ће се спис предати одсеку за науке историјске и државне на преглед и оцену.

У прошлој години имало је ово друштво свега 28 састанака, и то: одбор држао је 16 седница, одсек за науке моралне, језикословне и литерарне 2 седнице, одсек за науке природословне и математичне 4 седнице, а одсек за науке историјске и државне 6 седница. — У тим седницама осим редовно текућих послова друштвене економије и управе и осим прегледања поднесених друштву писмених састава и прилога за Гласник, рађене су следујуће важније ствари:

1. Добављене су од г. дра Ђорђа Мушицког у Броду многе хартије покојног његовог стрица славног владике Лукијана Мушицког, које садржавају многе његовом руком писане литерарне послове његове, принадлежеће к језикословљу српском и словенском, к историји српске књижевности и к историји српског народа; а који ће се моћи корисно употребити као грађа од оних наших књижевника, који се занимају с наукама речених струка у погледу на наш народ.

2. Набављен је за друштвену архиву потпун план и нацрт куће, у којој је живео и умрьо славни Србин Доситије Обрадовић а у којој је кроз неко време био и српски савет; план тај израдио је правитељствени инжинир г. С. Вуковић: а осим тога набављена је и фотографисана слика исте куће, па би наређено да се набави слика и од оне куће недалеко од Стамбол-капије стојеће, која је била сопственост Доситијева, а у којој је постојала прва богословска школа у Србији. под управом игумана Вићентија Ракића.

3. Одбор је на позив дотичног суда окр. подринског одговорио, да не ће тражити судом право које му припада по тестаменту покојног Вука Ст. Караџића, по чем се уверио, да се тај тестаменат не може у снази одржати, за то што по нахођењу правозналаца нема законом прописана својства.

4. Кад је покојни инжинирски капетан Влад. Николић поднео друштву свој мемоар „о досадањој топографској радњи у Србији“ и своју карту на којој је израђена мрежа положења главних места и река у Србији, која је много тачнија од свију наших досадашњих карата, одбор је истог капет. склонио на то, да своју карту даље продужи и попуни тако, да би она могла по свом садржају нашим потребама нарочито школским послужити, а кад је овај на то пристао, обратио се одбор и г. министру просвете и црквених дела с молбом, да у споразумљењу с г. министром војне подејствује, да се реченом господину учини могућним, да може своју карту довршити; али све ове кораке друштва и надежде осујетио је несрећни случај преране изненадне насилне смрти истог капетана, а желети је да се његова карта не забаци.

5. Кад је учитељ сарајевске православне општине, јеромонах г. Теофило Петрановић послао овом друштву знатну збирку српских народних песама, које је он по народу скупио, одбор се обратио у име друштва с молбом г. министру просвѣте и цркв. дела, да изволи издејствовати, да се ова збирка може помоћу наше високе владе овде код нас штампати и на свет издати, на које благоволела је Његова Светлост у споразумљењу са државним саветом милостиво одобрити, да се молба друштвена уважи, и да се за уступљење речених песама њиховом скупитељу да награда од 100 дуката цес. из државне касе, па да се оне могу на корист овог друштва а под његовом управом у државној штампарији без наплате обичног процента штампати.

6. Друштво љубитеља природознања при императорском университету у Москви, обратило се с писмом својим од 1. Априла 1866 год. овом друштву, с позивом да оно подејствује на том, да се пошљу из Србије у етнографски излог, који ће бити у Москви у Априлу 1867 године разне српске народне ствари, народна ношња, домаћа оруђа, а особито и фотографисане слике људи разног стања, спола и узраста; но како ово друштво, као таково, при најбољој вољи поред својих незнатних материјалних средстава, није

у стању за ову ствар што знатније учинити, то је одбор дао ово писмо преведено на српски у нашем књижевном листу „Вили“ штампати, да се тим начином наши имућни сажитељи побуде учинити што за речени излог; у једно закључио је саопштити ствар ову г. министру просвете и цркв. дела с молбом да и он подејствује колико за добро нађе на том; да се од стране Србије што буде могуће учини, да српски народ у реченом излогу буде заступљен, која молба, на велику радост одбора, би од г. министра, високој влади нашој предложена и препоручена, а од Његове Светлости и од државног савета као што чујемо с поуздане стране, уважена; и тако можемо се поуздано надати, да ће Србија у реченом излогу бити достојно представљена.

7. Настојавајући око тога, да се брижљиво прикупљају и на свет издају документи принадлежећи к српској историји, који још нису објављени и познати били, друштво ово било је тако срећно, да је које од својих чланова, а које и од других родољуба, добило већи број таковних споменика. Међу тима врло су знаменити добитци: „Типик св. Саве за Хиландар“, за који имамо захвалити почасном члану нашег друштва високопреосвештеном господину митрополиту Михаилу; — па „Сврљишки одломци јеванђелија са записом из тринаестог века“, које је за друштво добавио редовни члан његов г. Милан Ђ. Милићевић. Оба два ова драгоцена споменика не мало красе 20. књигу друштвеног органа. Међу новим документима има више важних оригиналних писама из времена Карађорђева, а особито кнеза Милоша, од којих не могу да не споменем знатно велику и за цело и важну архиву покојног кнеза Васе Поповића, коју је друштву послао из Карановца његов почасни члан преосвештени владика ужички Јанићије; ови споменици јамачно ће знатно потпомоћи објашњење новије повеснице нашег отачаства, док се у друштвеном органу свету саопште. — Ради исте цељи продужено је сношење са г. Симом Љубићем професором у Реци, и добисмо од овог одличног историка обећање, да ће нам послати за наш Гласник знатан број преписаних докумената тичућих се дела и догађаја Шћепана Малог у Црној Гори. — Кад је у име друштва овог замољен био славно познати словенски филолог, проф. университета петербушког г. Исмаило Срежњевски, да набави за друштво препис оног јеванђелија што је писано за сина великог жупана срис. Стефана Немање на концу 12 века, а сад је у Чигиринског епископа Порфирија,

поручно нам је, да се то јеванђелије управо сад налази у његовим рукама и да ће га он издати, за то да ће бити излишно преписивати га.

8. Да би се члановима друштва дала прилика да се могу у интересу друштвеног рада и напретка састајати, библиотеку и архив друштва употребљавати, новодошавше књиге видети и на употребљење узимати, а особито договарати и споразумевати се о друштвеним пословима, би наређено, да друштвени стан свагда недељом и празником после службе божије буде отворен, и нове књиге да буду изложене на столу. —

9. Одбор трудећи се довести у ред застареле рачуне о друштвеним књигама, које су даване разним трговцима и књижарима на страни у комисију, наплатио је од новосадског књижара Св. Лазаревића 10 дуката нес., које је овај доброволно положио на рачун. међу тим док се рачуни не рашчисте, а осим тога повратио је друштву знатан број заоставших код њега не продатих Гласника и других књига: — а од земунског трговца Ст. Андрејевића повратио је натраг 81 књигу од 130 комада Гласника, које су му биле предате, с тим да за осталих 48 комада има положити новце, које до сад још није учинио; најпосле што се тиче рачуна са књижаром земунским Сопроном, овај је на чисто доведен и има изгледа да ће бити измирен; — а у свези с овим одбор је давао у комисију своје књиге само овдашњем књижару г. Велимиру Валожићу.

Што се тиче научних средстава нашега друштва, библиотека његова умножена је у прошлој години следујућим од части у промену а од части на дар добивеним књигама, и то:

1. Од Српске Матице у Новом Саду: Српски летопис књ. 109. и 110. за 1865 и 1866 год. у Новом Саду. Матице, књижевног листа, први течај за год. 1866 у Н. Саду.

2. Од Матице илирске у Загребу: Književnika. 3. godišnji tečaj Svezke 1. 2. u Zagrebu. 1866.

3. Од господарског друштва у Загребу: Gospodarski list, za godinu 1865. и 1866. u Zagrebu.

4. Од императ. руске академије наука у СПетербургу: Записки импер. академіи наукъ, све књиге до конца ове године изишавше, осим прве, које је већ нестало, даље од I. до IX. тома књиге 2. СПетербург 1866 године.

Извѣстія импер. академіи наукъ, све књиге изишавше до конца год. 1865 осим 1., 2. и 3. којих је већ нестало.

О. Климатѣ Россіи.

5. Од друштва за историју и древности руске у Москви: Чтенія въ импер. обществѣ исторіи и древностеи россійскихъ при московскомъ университетѣ год. 1862. књ. 1. до 4. год. 1863. књ. 1. до 4. год. 1864 књ. 1. до 4.

Гриневича Алекс. Алфавитни Указатель къ періодичнимъ изданіямъ общества исторіи и древностей, од год. 1815 до год. 1862. Москва 1862.

6. Од импер. русскогъ географическогъ общества у СПетербургу: Записки по отдѣленію статистики. Томъ I. Отчетъ за 1865 годину.

Извѣстія за годину 1865 свезку 1. до 13. и за 1866 годину свезку 1., 2. и 3.

7. Од импер. рускогъ министерства просвѣщенія, преко императ. руског генералног конзулства за Србију:

Журналъ министерства народнаго просвѣщенія свеске за годину 1865 и 1866.

Сборникъ распоряженіи по министерствѣ пресвѣштенія томъ I од 1802 до 1834 године. Спетербургъ 1866.

Сборникъ справочнихъ свѣдѣніи по министерствѣ народн. просвѣщенія за 1862. а од чести и 1833 и 1864. год, Спетерб. 1864.

Матеріали для исторіи образованости въ Россіи въ царствованіе императ. Александра I. књ. II. Спетерб. 1866.

Межова: Литература исторіи руской. Томъ I-ви Спетербургъ 1866. год.

8. Од цес. кр. академије наука у Бечу.

Sitzungsberichte d. philosophisch historischen classe Bd. 48. 49. 50. 51. 52.

Sitzunsberichte d. mathematich — naturwissenschaftlichen classe. Jargang. 1864. 1. Abtheilg Heft № 9 10. II Abtheil Heft. № 10. — Jahrgang 1865. I Abtheilg. Heft № 1. bis 10. II. Abtheilg. Heft № 1. bis 10. Jahgg. 1866. I Abtbeilg. № 1. bis 6. II. Abtheilg. № 1. bis 6.

Register für die mathemat - naturwissenschaftliche Classe № V.

Register der philosoph-historischen Classe № V. Almanach für des Jahr 1865 und 1866.

9. Од цес.кр. географијског друштва у Бечу:

Mettheilungen der kais. kön. geographich. Gesellschaft. 7-ter Jahrgang. Wien 1863. und 9-ter Jahrgang. Wien. 1865.

10. Од краљ. Пруске академије наука у Берлину.

Monathsberihte d. kön. Akademie d. Wissenschaften Jahrgang. 1865. Jahrg. 1866.

11. Од Смитсоновог завода у Вашингтону у северној Америци:

Anual report of the board of regents of the Smithsonian institution, shourug the operations for the year 1864. Wasinhgton 1865. 8.

12. Од Млетачког ученог друштва, његов орган:

Atti de l' instituto Veneto. Tomo IX. X. XI. Venezia 1863 и 1864.

13. Од горњолужичког друштва за науке у Згорелици:

Neuer lausitzische Magazin Görlitz 1865. 42. Band. 1 и 2. Hälfte.

14. Од друштва за земљопис у Драждянима: 1. и 2. Jahresbericht des Vereins für Erdkunde in Dresden.

15. Од господе Ченгерије и Лоњање у Пешти: Budapesti Szemle: Uj folyam. 6 до 20. свеска. Pesten 1865 и 1866.

16. Од министарства унутрашњих дела у Београду: Такса апотекарска, са законом о апотекама, наставлењем за апотекаре и са кратком фармакопејом за Србију. У Београду 1865.

17. Од г. Ашмјаманцова, секретара словенског друштва у Москви:

Современика летописа за годину 1864. књ. 7 до 12-те.

Православное обозрѣніе, летопис за год. 1863. књ. 1 до 12 год. 1864. књ. 1 до 12, год. 1865. књ. 1 и 12.

Руское слово, лѣтописъ за год. 1860 књ. 1 до 3. и књ. 5 до 12.

Худякова И. Руская књижка. Спетербургъ 1863. Карта раздѣловъ польскаго государства 1 листъ, са штампаним обяснењем на 2 листа.

18. Од професора духовне академије у Москви: г. Капитона Невострујева.

Записка о переводѣ на славянски языкъ евангелия одъ Кирила и Методія, и описаніе славянскихъ рукописей синодалной библіотеки въ Москвѣ. Оддѣленія II-го часть 2 и 3.

19. Од г. С. Раковскогъ у Букурешту: његово дело: Българска старина. књ. I. Букурештъ 1865.

20. Од професора императорс. руског университета Спетербурског, г. Измаила Срезњевског: његово дело:

Древніе памятники писма и языка югозападнихъ славянъ IX—XII вѣка. Спетербургъ. 1865.

21. Од гос. Ербена, архивара главнога града Прага: његово дело:

Сто повѣсти словенскихъ. У Прагу 1865.

22. Од г. Викснела у Паризу нѣгово дело:

Viquesnel, coup d' oeil sux quelques points de l' histoire general des peuples Slaves. Lion. 1865.

23. Од г. Хаџеја Патрическа, професора у Букурешту, његово дело: Живот Јована грозног војводе, на романском језику, штампано у Букурешту 1865. год.

24. Од г. Матије Мајара, штајерског Словенца, његова дела:

Света браћа Кирил и Метод. 1865. и Правопис славјански у Паризу 1865.

25. Од г. Кондића, председника судског стола сремске жупаније у Вуковару:

Katanchich: Orbis antiquus Tomus 1 и 2. заједно са картом: Tabula Pentingeriana званом, у футроли.

Cuccioni, Pianta della Citta di Roma, велики лист на платну.

Препис дипломе угарског краља Ладислава од год. 1457. 12. Априла; којом се правда погубљење Ласлова Хуњадије, и онима обећава се заштита, који су га помогли ухватити и суду предати.

26. Од архимандрита Цетинског, господ. Никифора Дучића:

Старопечатану књигу славенску. Дѣянія и посланія апостолска, штампану у Трговишту год. 1547. по налогу и о трошку Логотета Димитрија, унука војводе Божидара Вуковића из Подгорице.

Један оштећени старопечатани словенски молитвослов.

Рукописну србуљу писану на хартији, у којој су слова светог оца Исака Сирина.

27. Од председника друштва овог, гос. Јована Гавриловића:

Valentinelli Jos. Esposizione di rapporti fra la republica veneta e gli slavi meridionali, bramii tratti dei diarii de Marino Sanudo Venezia 1863. Volume I. anni 1499 — 1533.

Данила архиепископа: Животи краљева и архиепископа српских, издао Ђ. Даничић, у Београду 1865.

Босанског вјестника, новина што у Сарајеву издаје Сопрон. течај 1-ви за год. 1866.

28. Од редовног члана г. дра Ј. Панчића, његово дело:

Plantae serbicae rariores aut novae. Decas II. Venecia. 1866. год. 4.

29. Од редов. члана г. Дра Аћ. Медовића, његово дело: Судска медецина, у Београду. 1866.

30. Од редовног члана г. Стојана Новаковића његовог књижевног листа Виле течај за год. 1865 и Serbsky Jubileus. W Lwowie. 1865.

31. Од редовног члана г. Филипа Христића, од њега преведено и издато дело:

О основним школама у Америци. у Београду 1866. 2 комада.

32. Од почасног члана овог друштва г. Стојана Вељковића, његова дела.

Објашњење трговачког закона 1 и 2 свеска, у Београду 1866. год.

Нешто о задатку касационог суда. у Београду 1866.

33. Од редовн. члана г. Матије Бана, његова дела: Цвієти, драма, у Београду 1865.

Државоправна расправа съ Видовданомъ. У Беог. 1866.

34. Од редовног члана г. Милана Ђ. Милићевића: Одломке јеванђелија писаног на кожи са записом од год. 1279, нађени у Сврљигу окр. књажевачког.

35. Од г. Андрије Станковића: Стејића Јов. Сабор истине и науке. 2-го издање у Београду 1866 године.

Добротворъ за младе и одрасле. 2-го издање у Београду 1866 године.

36. Редовни члан друштва г. Љубомир П. Ненадовић, поклонио је за архиву друштва завежљај акта, принадлежећих к историји Срба прошлога века, која су била међу хартијама његова покојног оца саветника проте Матеја Ненадовића.

37. Редовни члан г. Милан Ђ. Милићевић, предао је за архиву друштва: Оригинално писмо кнеза Милоша писано Стев. Стефановићу Тенки, и оригиналну Сингелију, коју је год. 1793 дао ваљевски владика Јоаким попу Матеју Алексићу из Бранковине, доцније саветнику проти М. Ненадовићу.

38. Г. Јован Мостић, ђумрукџија београдски у пензији, поклонио је за архиву друштва: Оригинално писмо Карађорђево, писано из логора на Мишару његову оцу Илији Мостарцу ђумрукџији на Шапцу.

39. Почасни члан друштва, г. епископ ужички Јоаникије, послао је за архиву друштва: Један сандук акта, што су

били пок. кнеза Васе у Карановцу; и један бакрени крст са словенским натписом, происходећи од руских расколника.

Библиотека друштва умножена је прошле године са 235 разних књига и свезака од повремених списа; са две старопечатане словенске књиге; са два стара словенска не цела рукописа, и са три карте; а у архив друштва осим знатне количине докумената покојног кнеза Васе, дошло је дванаест разних писмених споменика.

Што се тиче књига од друштава издатих, ка овима дошло је у прошлој години 500 комада 19-те књиге и 500 комада двадесете књиге Гласника, а осим оних екземплара што су разаслати члановима, јавним заводима и ученим и другим друштвима, издато је комисионару друштвеном на његово захтевање 556 комада разних књига, а највише Гласника.

За инвентар покућних и канцеларијских ствари није прошле године ништа набављено, и овај остао је исти који је био у време пређашњег скупа.

Рачуни о материјалним средствима српског ученог друштва за последњих четрнаест месеци, показују следујуће износе:

I. Примања било је:

	чар. гр.	пр.
1. Остатак у каси од 1865. године . .	2706	11⅔
2. Од високе владе буџетом за 1866 годину за помоћ друштву и за плату секретару одобрена сума чини . . .	9080	—
а за 1867-му рачунску годину исто то чини	9084	—
3. За продате књиге од друштва издате примљено је	2216	—
4. Ванредна помоћ од високе владе дарована друштву за откуп збирке српских народних песама сарајевског учитеља јеромонаха Т. Петрановића . .	6000	—
Свега примање чини . . .	29086	11⅔

II. Издавање износи:

1. Награде издате писцима чланака штампаних у 19-тој и 20-тој књизи друштвеног органа Гласника чине свега	9018	30

	чар. гр.	пр.
2. Плата секретару и касиру друштва за 14 месеца од 1. Нов. 1865 до 31. Д. 1866 године чини	3584	—
3. Плата послужитељу друштва за 14 месеца чини	1344	—
4. Поштарина и преносии и канцеларијски трошкови износе	390	—
5. Књиговесцу за везивање 500 ком. 19-те књиге Гласника и неких других књига и фасцикала плаћено је	580	—
6. Награда која се обично даје слагарима, за слагање 18-, 19- и 20-те књ. Гласника износи	180	—
7. За рукописе пок. владике Лукијана Мушицког издато је.	1025	30
8. Помоћ, коју је дало друштво на издавање дела Вука Ст. Караџића чини .	1800	—
9. Државној штампарији плаћено за дипломе на чланство друштва	214	10
10. Фотографу за слике куће у којој је учио и умрьо Доситије Обрадовић дато је .	120	—
11. Г. Т. Петрановићу, јеромонаху и учитељу сарајевском награда за уступљену друштву збирку српских народних песама износи	6000	—
Издавање свега износи . . .	24256	30
Кад се од примања са . . .	29086	$11\frac{2}{3}$
одбије издавање са . . .	24256	30
Чини готовина у каси друштва . . .	4829	$21\frac{2}{3}$

У личном стању друштва овога друштва догодише се у прошлој години следујуће промене:

Број почасних чланова умножио се са једним чланом, г. Ђувеналом Веђеци Рускалом, чланом коморе депутирана краљевине Италије у Турину; а редовних чланова са два, и то са г. Јованом Бошковићем професором наше велике школе, и са г. Стојаном Новаковићем професором овдашње гимназије и уредником и издаваоцем „Виле“.

А смрћу изгубило је наше друштво од свог прећашњег скупа и у прошлој години следујуће своје чланове: редовног члана и више пута б. свог званичника: 1) Г. Ко-

сту Бранковића, професора и ректора велике школе; 2) Г. Тодора Хербеза, бившег попечитеља финансије у пензији; 3) Г. Никанора Зисића, архимандрита витовничког; 4) Г. Платона Симоновића, императорско-руског статског саветника и професора у пензији.

СЕДНИЦА СКУПА СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА

8. Јануара 1867. године.

Били су: председник: г. Јован Гавриловић. Чланови: гг. др. Никола Крстић, архимандрит Сава, професор Ј. Панчић, Јован Мариновић, Коста Цукић, Филип Христић, Милован Спасић, Милан А. Петронијевић, Љубомир П. Ненадовић, Сава Сретеновић, Панта Јовановић, Емилијан Јосимовић, Димитрије Црнобарац, др. Аћим Медовић, Срђ Николић, Јован Бошковић, Михаило Панић, Илија М. Коларац, Михаило Рашковић, Милан Ђ. Милићевић, Ђорђе Р. Пантелић, Панта Срећковић, Стојан Новаковић, Александар Чварковић, Матија Бан, Милан Миловук, Александар Андрић.

Секретар др. Јанко Шафарик.

1. По што председник рече да се седница почиње, прочита се „извештај о радњи и стању српског ученог друштва у 1866-тој години," који се подноси скупу од стране одбора. Кад је прочитано у извештају да је друштво добило од владе на располагање 200 дук. за руски етнографски излог у Москви, јави министар просвете и црквених дела г. К. Цукић да је чувши за то светли кнез и сам поклонио 200 дук. на располагање друштву, које се саслуша с особитом хвалом.

2. Прочита се скупу извештај редовних чланова гг. М. А. Петронијевића, М. Спасића и М. Ђ. Милићевића, као комисије одређене да прегледа рачуне друштвене, који гласи да су рачуни у свему уредни и исправни.

3. Прочита се писмо министра просвете и црквених дела којим од предложених кандидата за председника одеку наука природословних и математичких назначава за ову годину г. Михаила Рашковића професора велике школе.

4. Приступи се к избору нових чланова и буду изабрани једногласно

За почасне

гг. *Убичинија* публициста у Паризу, који је о Србима писао, и *Роберто Визијанија* професор на универ-

зитету у Падови, заслужни научник за познање неких струка природне науке српских земаља.

За кореспонденте

гг. *Јосиф Јиречек* секретар министарства просвете у Бечу, чешки књижевник, издавалац посмрчади славног Павла Јос. Шафарика, нарочито о јужном словенству: *Ватрослав Јагић*, професор у Загребу, од уредника „Књижевника," добро познат по пословима о језику и књижевности; *Валтазар Богишић* чиновник царске дворске библиотеке у Бечу, познат по пословима о народноме праву словенских народа: и *Фрањо Рачки*, каноник и надзорник школа у Загребу, књижевник пуно заслужан на пољу народне историје.

За редовне

гг. *Милан Кујунџић* професор велике школе, трудбеник на књижевности нашој и на философијским наукама: *Чедомиљ Мијатовић*, професор велике школе, вредан радник на књижевности и историји и на наукама државним: *Стеван Р. Пантелић* професор војничке академије, који је написао *Хемију* за потребу те школе.

5. Досадашњи секретар г. др. Јанко Шафарик захвали на секретарству. На то председник предложи скупу на бирање секретара тројицу кандидата, између којих буде избран једногласно Стојан Новаковић професор гимназије и уредник *Виле.*

6. Председник предложи скупу да се стави у протокол захвалност досадашњем секретару г. др. Јанку Шафарику који је од почетка овога друштва толико заслужан за радњу друштвену. Скуп пристаје једногласно да се тако учини.

7. Предложи се да се скуп договори о начину којим би се имала побољшати материјална средства друштвена. Буде разговора: да се од владе тражи још помоћи нарочито из доходака школскога фонда, као новаца одређених за просвету; да друштво предузме штогод за оснивање свога фонда добровољним прилозима и да се на то обрне пажња и зарад оних који у тестаментима заветују разне поклоне. После свега скуп остави на одбору бригу о свему томе по чем га на то и онако овлашћује § 52 устројства, па да предузме што будо требало.

С тим се седница сврши.

ПРВА СЕДНИЦА ОДБОРА

20. Јануара 1867.

Били су: председник г. Јован Гавриловић; чланови одбора: гг. др. Никола Крстић, архимандрит Сава, Михаило Рашковић.

Бр. 1. Прочита се и потпише протокол пређашње седнице.

Бр. 2. Прочита се писмо министра просвете и црквених дела од 12 ов. м. № 84. којим се јавља како је на предлог истога министра Његова Светлост поставила за председника друштву г. Јована Гавриловића.

Бр. 3. Председник предлаже да друштво почне штогод радити за познање старина књижевних у Хиландару. Сад је у томе манастиру заведен нови ред и нови је игуман човек познат овде код нас. С тога би за тај посао добро било умолити господина митрополита нека писмено преко нашег агента у Цариграду препоручи поменутом игуману да он попише све рукописе, старе књиге и остале старине — као што је она завеса на великим дверима цркве хиландарске, од које имамо један истисак — и да тај попис достави српском ученом друштву, да га оно има у својој архиви или да га штампа у свом Гласнику ако тако за добро нађе. Председник не сумња да ће бити од користи да има друштво такав попис с места самог, макар да су већ учени путници о тој ствари радили, у чему се и одбор с њиме слаже, решивши да се учини како је предложено.

Бр. 4. У свези с тим предлогом предлаже председник и усвоји се из истих разлога да се умоли г. митрополит нека поради да се прикупе оваки пописи, као што се предлаже за Хиландар, и из осталих манастира који су по српским земљама ван Србије, у колико се то може. Што се тиче Србије, одбор се нада да ће чланак М. Ђ. Милићевића који ће се штампати у „Гласнику“ потпуно одговорити оваком изискивању.

Бр. 5. Прочита се писмо професора Симе Љубића с Ријеке, у коме пише о поправљању материјала за српску историју из млетачке архиве који су штампани у Гласнику, у колико нису добро издати, и правда се за што не може послати пописа од листина које он има — јер ни за једно ни за друго нема доста времена. Што се тиче рукописа који се тичу Малога Шћепана, те је вољан усту-

нити друштву. На то одбор одлучи да се пише г. С. Љубићу да исте рукописе пошље за откуп.

Бр. 6. Председник јави да ће скорим стићи за Гласник преведен остатак дела „Опис Босне“ које се почело штампати у Гласнику XX. и већ је прегледано. Одлучено буде да се награда изда као и за пређашњу половину.

Бр. 7. У Гласнику XX. штампано је нешто о животу певача Филипа Вишњића. Како је Филип живео у селу Грку варадинске регементе и ту и умрьо и по себи породицу оставио, и кажу да му је неко и споменик на гробу подигао, предлаже председник да се Гласник XX. пошље г. Димићу, управитељу школа регементе варадинске и да се он замоли нека проучи оне белешке о Филипу Вишњићу и нека из села Грка прибави више података о Вишњићеву животу и пошље их друштву, како би се с временом могла написати пространија биографија о њему.

Бр. 8. Међу изворе за историју првога устанка српског под Кара-Ђорђем, припадају и мемоари проте Матије Ненадовића, који ће бити од најпоузданијих. Мемоаре је те почео био издавати у „Шумадинци“ син протин г. Љуб. П. Ненадовић, али будући да их није све издао, и будући у хартијама проте М. Ненадовића има много писама из времена устанка, од знаменитих људи, којима се јако расветљавају сувремени догађаји, председник предлаже да се од стране српског ученог друштва замоли г. Љ. П. Ненадовић да он се постара нека изађу на свет заостали рукописи његова оца, како му удесније буде, јер ће тиме учинити драгоцен прилог к материјалима за нову српску историју.

Бр. 9. Реши се да се могу повезати друштвене књиге, за које то треба, по чем се ваља старати да се библиотека уреди, и да се може потрошити колико треба на грађење једног стола и једног рафа за канцеларију и библиотеку друштвену.

Бр. 10. У свези с одлуком скупа од 8. Јануара ове године поведе се разговор о томе да се пише високој влади молба за помоћ. Као особит разлог одбор узима то што друштво при почетку своје овогодишње радње има само 70 1/2 дуката, од чега кад се одбије као сталан и познат издатак плата секретару и момку, не остаје више од 12 дуката и нешто више. С тим се ваља одбору упустити ове године у радњу по задатку друштвеном. Председник на-

води како академија бечка има од владе годишњу помоћ од 40.000 фор. и на штампање својих списа 30.000 фор. свега 70.000 и ван тога 58.000 фор. да поправи за се стару универзитетску зграду. Јужна словенска академија располаже са 15.000 фор. на годину осим тога што јој се прилози једнако купе, те расте и главно и интерес на њ а сама наша влада даје на позориште којега још нема 1200 дук. на годину. По што се учини договор да се на томе основу пошите од владе новаца за друштво, одлучено буде да се за годишњу помоћ потражи сума од 800 дуката ћес.

Бр. 11. За услуге, учињене више пута овоме друштву, реши одбор на предлог председников, да се г. Васи Васиљевићу у Земуну шаљу на поклон друштвени „*Гласници.*"

Бр. 12. Секретар јавља одбору, како су на скупу српског ученог друштва изабрати нови чланови редовни, кореспонденти и почасни. Реши се да им се, по штатуту, издаду дипломе.

Бр. 13. На предлог председников буде одлучено да се родољубу у Босни, који је друштву послао важне статистичке податке о Босни, који су штампани у „Гласнику" XX. писмено захвали и да му се пошље на поклон Гласник XX.

Бр. 14. За Гласник XX. утврђује се да му остане цена као и дојакошњима 6 гр. чарш. као што се по то већ почео продавати.

Бр. 15. За „Народне песме из Босне и Херцеговине" буде одлучено де се почну штампати и да се наштампају у 1200 комада, а кад буде време позвати на претплату, да се секретар о томе постара.

Бр. 16. По чем је друштво дошло до средстава, да може спремити што чим ће бити и српски народ заступљен на етнографском излогу у Москви који спрема друштво пријатеља природних наука, што је при тамошњем университету, јер је на то висока влада одредила на расположење друштву 200 дук. цес. и јер је и Његова Светлост кнез чувши за ту свар, сам дао на поклон друштву у име тога 200 дук. поведе се реч како ће се тај задатак извршити. У след тога изабере се пододбор коме ће бити председник г. Ј. Гавриловић председник друштва, а чланови: гг. Милан Ђ. Милићевић, Милан Миловук, Стеван Тодоровић, Милан А. Симић и Јован Бошковић, и који

ће смислити и урадити што буде требало. Али по чем је рок за пошиљање већ прошао, јер је одређен 1 Јануара 1867. то буде одлучено писати г. М. Рајевскоме у Беч, и известити га, а уједно и запитати може ли се рок продужити.

Бр. 17. Чита се писмо управе кр. господарско-шумарскога училишта у Крижевцу у Хрватској, којим оно тражи све Гласнике — за своју библиотеку и буде одлучено послати им све друштвене књиге, од којих још има ексемплара.

Бр. 18. Секретар јавља да му је г. митрополит послао на употребљење једну књигу која је била проте Алексе Лазаревића који је родом из Шопића и био је прота београдске нахије, на којој књизи има историјски запис о депутацији која је са скупштине држане у Пећанима године 1805 слата у Цариград. Секретар је начинио препис с тога записа, готов за штампу, и предлаже да се остави до прилике кад се стане још штогод штампати од споменика историјских тога времена који у друштвеној архиви чекају да се штампају, и то се одобрава.

Бр. 19. Архимандрит Сава подноси од стране г. митрополита као прилог за „Гласник“ једну *молитву* и *запис* од змије, један *запис историјски* о *патријарсима* и *запис на једном крсту* — које се упућује одсеку литерарном.

Бр. 20. Секретар предложи да се Гласника књига XXI. почне штампати. Одобрава се.

Бр. 21. Секретар јавља, да је г. Љ. П. Ненадовић послао друштву на поклон писмо владике П. П. Његоша Осман-паши Скопљаку, штампано у Архиву, Даници и Вили — а писано руком самога покојног владике, које се прима с хвалом.

Бр. 22. Секретар јавља за књиге које су дошле на поклон или у замену.

а). Г. Милан Миловук редовни члан друштва послао је на поклон „*Београдске Илустроване Повине*“ течај од 1866 године и „*Илустровани Календар*“ 1867. Прва година“.

б). Почасни члан друштва г. Александар Андрић, уредник „Световида“ послао је „III. одделенѢ“ својих „Приповедака“, које чини други део његових „Целокупних дела“ што их сам издаје.

в). Почасни члан друштва архиепископ и митрополит српски г. Михаило послао је „*Типикъ или уставъ одъ светога Саве*“ написан за мнастир Хиландар, прештампан из Гласника XX.

г). Краљевска пруска академија наука у Берлину послала је свој Monatsbericht за Септембар и Октобар 1866.

д). Редовни члан Стојан Новаковић уредник „Виле" шаље „Вилу, другу годину, за 1866".

е). Г. Ђорђе Поповић, уредник „Напретка" и „Данице" шаље Pisme slavnih starih delija Bunjevačkih.

ж). Г. Милорад Поповић, I. писар у мин. просвете шаље своје „*Песме.* Друго коло у Београду 1866."

ДРУГА СЕДНИЦА ОДБОРА

26. Јануара 1867.

Били су: председник г. Јован Гавриловић; чланови одбора: гг. др. Никола Крстић, архимандрит Сава, Михаило Рашковић, секретар Стојан Новаковић.

Бр. 23. Прочита се и потпише протокол пређашње седнице.

Бр. 24. Председник друштва, који је, по одлуци првога састанка одборског, председник пододбора изабранога да се састара шта ће се послати на етнографски излог у Москву, реферује шта је радио пододбор на првоме свом састанку. Одређено је договором да се набави одело мушкараца од 30—35 година, младићско од 20 година, женско и девојачко, из округа: *ваљевског*, *ужичког*, *крагујевачког* (Јасенице) *јагодинског* (Левча) *Ресаве* (ћупријског округа) и варошко из *Београда* све у потпуности до најмањега комада. Да се то изврши одређено је: да се изашљу: г. Стеван Тодоровић и Милан Ђ. Милићевић у сва места одакле ће се што набавити да они покупују одело и остале потребне ствари и да опишу што затреба описати. За Београд буде замољен да се побрине за набавку одела г. Милан А. Симић, који се прими. За извршење свега тога остављено је да се побрине г. Ј. Гавриловић.

Одбор саслушавши све — усвојава и решава да се по томе учини.

Бр. 25. Г. Ђ. Н. Девић окружни начелник у Неготину одговарајући на писмо председниково јавља шта је нашао тамо о породици Карапанџића. Шаље т. ј. белешку писану по казивању једнога старца из Неготина, четири документа

из времена Карађорђева који се тичу те породице, и један на турском језику, с молбом, да му се по употребљењу поврате документи. Буде наређено да се документи за друштвени архив препишу, како би се могли употребити кад затребају.

Бр. 26. Како има прилика да у Гласник дођу прилози од људи који нису чланови друштвени, а до сад није било установљено да се и њима даје на поклон Гласник у коме је њихов прилог наштампан — секретар предложи да се то за у напредак установи — које одбор одобрава и реши да тако буде.

ПРВА СЕДНИЦА ОДСЕКА ЗА НАУКЕ ИСТОРИЈСКЕ И ДРЖАВНЕ

27. Јануара 1867 године.

Били су: гг. др. Никола Крстић председник, и чланови: Јован Гавриловић, Дим. Црнобарац, Ф. Христић, Мил. Спасић, Панта Срећковић, М. Миловук и М. Ђ. Милићевић.

Бр. 1. Гг. редовни чланови: др. Никола Крстић и Панта Срећковић, који су прочитали чланак г. Светозара Никетића „Одношаји Русије к Србији од 1806 до 1812 године" поднеше своја мишљења о томе саставу. Али како су та господа различитога мњења о томе саставу, то би наређено: да састав тај још неки од господе чланова прочитају и свој суд одсеку јаве, те да овај може коначно решење о томе изрећи.

Бр. 2. Како је поднет један рукопис о Богомилима, услед одређене награде, и како тај састав ваља читати у седницама одсека: то би наређено да се одсек скупи у седницу 31. Јануара на ће тада другу седницу заказати, ако нужно буде.

Бр. 3. Како дојакошњи деловођ одсека г. М. Ђ. Милићевић, по одредби друштва има поћи на пут, на ком ће се задржати неколико недеља, то се изабра редовни члан г. Панта Срећковић да за време буде деловођ.

ТРЕЋА СЕДНИЦА ОДБОРА

18. Фебруара 1867.

Били су: г. председник Јован Гавриловић. Чланови одбора: гг. архимандрит Сава, Михаило Рашковић, секретар Стојан Новаковић.

Бр. 27. Прочита се и потпише протокол пређашње седнице.

Бр. 28. Председник јави одбору како је он на дан 8. Фебруара честитао од стране српскога ученог друштва педесетогодишњицу за докторат Леополду Ранку, које усвојивши одбор нареди да се за телеграм исплати из друштвене касе 50 гр. чар.

Бр. 29. Прочита се писмо проте М. Рајевскога из Беча, одговор на питање друштва, докле се могу слати ствари за излог етнографски у Москви, у ком јавља да се ствари за манекене примају до краја Фебруара, а ситнице и после тога времена.

Бр. 30. Секретар прочита писмо од учитеља Тамишварског Ђорђа Јовановића у ком јавља, које књиге треба послати за библиотеку тамошње српске градске школе. Буде наређено да се све пошље што има.

Бр. 31. Прочита се писмо збора новосадских учитеља, којим траже све друштвене књиге за библиотеку коју оснивају. Буде наређено да им се пошље што год има.

Бр. 32. Прочита се позив на беседу српске омладине у Суботици послан друштву, и реши се да се то стави у протокол.

Бр. 33. Прочита се писмо омладинске дружине „Јавора“ из Осека којим траже да им се пошљу на поклон све књиге које је друштво до сад издало и да им се и од сад шаље. Реши се да се тако учини и да им се пошље све што има.

Бр. 34. Прочита се писмо редовног члана г. Стевана Р. Пантелића у ком изјављује захвалност за избор у редовно чланство.

Бр. 35. Прочита се писмо члана кореспондента г. др. В. Богишића у ком се изјављује захвалност за избор у кореспонденатно чланство.

Бр. 36. Секретар подноси чланак *„Птице у Србији“* од редовног члана г. др. J. Панчића који је послан као прилог за Гласник. Упућује се одсеку за науке природне и математичне на преглед и оцену.

Бр. 37. Секретар подноси чланак *„Покрети у Босни 1820—1832. године по Л. Ранку и Р. Кунибергу“* од г. Милорада Поповића Шапчанина, послан као прилог за Гласник. Упућује се одсеку са науке историјске и државне на преглед и оцену.

Бр. 38. Секретар подноси као прилог за Гласник свој израд: *„Служба и живот св. Ђурђа Кратовца. По рукопису XVII. вијека.“* Упућује се одсеку за науке литерарне на преглед и оцену.

Бр. 39. Секретар подноси чланак г. Милоша Милојевића *„О старим српским гробљама“* с писмом у коме г. М. Милојевић јавља да је према реферату двојице чланова одсека за науке историјске и државне побрисао што је тамо тражено, па и више, и тражи да му се чланак у Гласнику штампа. Упућује се све одсеку за науке историјске и државне на преглед.

Бр. 40. Секретар подноси књиге које су дошле друштву на поклон или у замену.

а). Председник друштва г. Јован Гавриловић поклања друштву бројеве новина *„Босанског Вјестника“* од 1867.

б). Почасни члан г. Стојан Бошковић шаље друштву своју *„Историју света за народ и школу, књигу прву.“* Београд. 1866.

в). Матица илирска шаље друштву

1. Zrinjsku zviezdu, dio I. Život Nikole Zrinjskoga. Napisao M. Mesić., dio II. Sievak zrinjske zviezde. Pjesme na tristogodisnju uspomenu. Zagreb 1866.

2. Djela Stanka Vraza. Treći dio. Zagreb 1866.

.3 Književnika 3 и 4 svezak za 1866. godinu.

г). Јеремија. Обрад Карацић шаље: *Таковоиъ*, србско-народный календарь за просту годину 1867. год. и три слике: План као што се сад оправља манастир Жича, слику Вука Ст. Караџићу и ужичко-крушевачког владике Јанићија.

ПРВА СЕДНИЦА ОДСЕКА ЗА НАУКЕ МОРАЛНЕ, ЈЕЗИКОСЛОВНЕ И ЛИТЕРАРНЕ

27. Фебруара 1867 год.

У овој седници били су: председник одсека г. архимандрит Сава; чланови, гг. Љ. П. Ненадовић, Ђ. Малетић, М. Бан, Ј. Бошковић, Ст. Новаковић и М. Кујунџић.

Бр. 1. Како је досадањи деловођа одсека овог Стој. Новаковић изабран за секретара друштву, то буде изабран једногласно за деловођу одсека Милан Кујунџић.

Бр. 2. Одбор шаље „Молитву и запис од змије,“ „Запис историјски о патријарсима“ и „Запис на једноме крсту“, које му је господин митрополит саопштио. По што ови преписи нису ничим пропраћени, то одсек реши да се најпре расправа о њима напише, па онда у Гласнику да се штампају.

Бр. 3. Председник јавља, да је прегледао „Живот и службу св. Ђурђа Кратовца“ од Ст. Новаковића, — да је овај препис критички израђен и згодном расправом пропраћен и да га је вредно на видело изнети.

Решено би, да се овај препис са расправом у Гласнику штампа и да се предложи одбору, да се писцу даде по 5 дуката цес. од штампанога табака.

Бр. 4. Како је ученоме друштву задатак да помаже развитку народне књижевности и како се овај развитак критиком од сваке стране знаменито подстиче, то се предлаже и решава, да се од сад у седницама одсека овог разговори воде о оним делима књижевности наше која у круг одсека овог долазе.

Бр. 5. У исто време реши се, да се предложи одбору, да се за књижницу друштвену набавља сваки нови производ наше књижевности и да се објективној критици места у Гласнику даде.

ЧЕТВРТА СЕДНИЦА ОДБОРА

6. Марта 1867 год.

Били су: председник г. Јован Гавриловић; чланови: г. др. Н. Крстић, архимандрит Сава, М. Рашковић, секретар Ст. Новаковић.

—

Бр. 41. Прочита се и потпише протокол пређашње седнице.

Бр. 42. Прочита се писмо министра просвете и црквених дела од 3. Марта № 539. којим јавља да је у договору са државним саветом Његова Светлост кнез благоволео одлучити, да се друштву поред издате већ помоћи за ову годину изда још 250 дуката цес. Узима се на знање.

Бр. 43. Прочита се писмо московског професора К. Невострујева којим јавља како је примио 19 књига „Гласника“ друштвеног што су били послати за академију духовну, јер их академија има, па их је њему уступила. За тим јавља да ће исписати још и друге чланке из онога Требника, о ком је већ за друштво писао, и да ће их послати, и да ће, колико узможе, слати за Гласник и остало што би за вредно нашао. Изјава буде примљена са задовољством и нареди се да се г. Невострујеву и у напредак шаљу друштвене књиге.

Бр. 44. Прочита се писмо славног немачког историка Леополда Ранка, којим друштву захваљује на честитању његове славе за докторат у спомен после педесет година, и моли друштво уједно да оно изјави његову захвалност и оним омладинским дружинама (из Темишвара, Нађ-Кереша, Пеште, Новог Сада, Граца, Дебреціна и Беча — од Зоре —) које су му честитале. Да би се та молба извршила, буде наређено да се цело писмо у „Вили“ штампа.

Бр. 45. Прочита се писмо „родољуба“ из Босне којим захваљује на писму друштвеном (№ 13. одб.) и на Гласнику XX. и обећава своје услуге и у напредак.

Бр. 46. Министар просвете и црквених дела шаље с писмом својим од 1. Марта, № 513 чланак „*Доситеје Обрадовић*, одломак из историје српске књижевности“, послат му од г. Светозара Никетића, државног питомца из Москве. Упућује се одсеку за науке литерарне на преглед и оцену.

Бр. 47. Секретар подноси од г. Панте Срећковића „*Родословіе србскіи царей*“, препис летописа, пропраћен

расправом, који је поднет као прилог за Гласник. Упућује се одсеку за науке историјске и државне на преглед и оцену.

Бр. 48. Министарство војничко потражује за своју библиотеку „Гласнике“ досадашње и у напредак. Наређује се да се пошљу.

Бр. 49. Прочита се писмо члана кореспондента А. Убичинције у којем изјављује захвалност за избор у кореспонденатно чланство.

Бр. 50. Председник одсека за науке моралне, језикослове и литерарне јавља да је одсек место пређашњег деловође г. Стојана Новаковића изабрао за деловођу редовног члана друштвеног г. Милана Кујунџића.

Бр. 51. Председник истога одсека јавља како је одсек намерно од своје стране поклонити више пажње критици, чега ради да се за то у „Гласнику“ места отвори. Одбор узима на знање, будући је „Гласник“ отворен свагда критици, само кад је има.

Бр. 52. Председник истога одсека јавља како је одсек у свези с горњом својом одлуком закључио да се за библиотеку друштвену набављају све књиге српске, које одбор усваја.

Бр. 53. Председник прочита своју расправу, којом обраћа пажњу на питање о одређивању награда за списе и рукописе које друштво откупљује. Скуп ученога друштва на састанку од 25. Окт. 1864 (види Гласник XVIII. стр. 369) одредио је *за време* хонораре 10 дук. цес. за оригинал и 5 д. ц. за превод као највећу суму. Ко је пратио пажљиво радњу ученог друштва могао је опазити да су хонорари одређивани доста произвољно. За расправу „о Богомилима“. одређена је сума од 50 дук. цес. а да расправа буде велика 10 табака, што чини $4\frac{1}{2}$ д. ц. за табак. Тако је до сад за неке преводе и оригинале давано мало, а за неке много. Године 1866-те издата је *само за хонораре* сва помоћ која је од државе добивена. Друштво ће истина од сад далеко боље стајати с материјалним средствима, али председник ипак држи да је одбору дужност допунити ону непотпуну одредбу скупа друштвеног и предлаже да се за први састанак чланови спреме промисливши о том питању, како би се у свези с материјалним стањем друштвеним могли поставити бар главни основи за издавање хонорара, којих да се после држе и референти и одсеци.

Бр. 54. Председник одсека за науке моралне, језикословне и литерарне јавља за чланак „*Живот и службу*

св. Ђурђа Кратовца", који је по рукопису XVII. века спремио за штампу редовни члан г. Стојан Новаковић, да је одсек, по што је прегледан, одлучио да се откупи са 5 дук. ц. од табака. Одбор одобрава, уважавајући тегобе око критичног спремања за штампу старих рукописа.

Бр. 55. Секретар подноси одбору дело ред. члана друштвеног г. М. Миловука „*Теорију музике*" I. део, да се о њему што год нареди, будући је одавно у друштву. Одбор у свези са програмом радње друштвене и смисленино да је и тако музика део школског обучавања, одлучи да се то дело од стране друштва препоручи министарству просвете да га оно штампа.

Бр. 56. Председник одсека за науке историјске и државне г. И. Крстић јавља како је писао председнику друштва мађарског Kisfaludy Társaság понудивши да то друштво с овим друштвом у свезу ступи, и како је дознао да је исто друштво драговољно на то пристало, у след чега предлаже да му се пошљу „Гласници" и књиге друштвене. Одбор реши да се то учини и да се иста свеза предложи првом скупу на коначну одлуку.

Бр. 57. Исти члан одбора јавља како је писао председнику друштва „Ерделског музеума" у Клужу (Коложвар) у Ерделу грофу Мико, с понудом да исто друштво ступи у свезу с нашим друштвом. По том предлаже да се и том друштву пошљу књиге друштвене, које се одобри а за свезу се реши да се предложи скупу на коначну одлуку.

Бр. 58. Исти члан одбора јавља да су му дошли до руке неки историјски документи, који се тичу новије српске историје. Одлучи се да их прегледа председник г. Ј. Гавриловић, да би се од њих могло учинити употребљење.

Бр. 59. Секретар јавља за књиге које су дошле друштву на поклон и у замену.

а). Од царске академије у Бечу: Sitzungsberichte. Philosophisch-historische classe Band LIII. Heft 1, 2, 3 — Mathematisch-Naturwissenschaftliche Classe I. Abth. LIV. Band, Heft 2, и 3, и II. Abth. LIV. B. Heft 2, 3, и 4.

б). Од берлинске академије: Monatsbericht November 1866 год.

в). Од горњолужичког друштва: Neues lausitzisches Magazin 113 B. 1. Heft.

г). Од почасnога члана г. А. Убичинија: Etudes historiques sur les populations chrétiennes de la Tur-

quie d'Europe. Les Serbes sous la domination ottomane. Paris 1867.

д). Од редовног члана г. Јована Бошковића: Прилог за познавање „садашњега стања" српске граматике. Београд 1867.

ДРУГА СЕДНИЦА ОДСЕКА ЗА НАУКЕ ИСТОРИЈСКЕ И ДРЖАВНЕ

10. Марта 1867 године.

Били су: председник г. др. Н. Крстић; чланови: гг. Јован Мариновић, Јован Гавриловић, др. Јанко Шафарик, П. Срећковић, Чедомиљ Мијатовић, М. Ђ. Милићевић.

Бр. 4. Одбор шаље чланак г. Милоша Милојевића о српском старом гробљу, који је он удесно према примедбама, које су му пре учињене биле. Би наређено да тај чланак прегледе и своје мишљење одсеку јаве чланови: др. Јанко Шафарик и М. Ђ. Милићевић.

Бр. 5. За чланак г. Панте Срећковића „Родословіе сербскіи цареи", који је он преписао из неког рукописа и са својим објашњењима допунио, би наређено да га прегледају чланови др. Јанко Шафарик и М. Ђ. Милићевић.

Бр. 6. Чланак г. Милорада Поповића Шапчанина, „Покрети у Босни 1832 године", који је он написао по Ранку и Куниберту, прегледаће чланови: Јован Гавриловић и П. Срећковић.

Бр. 7. Састав о Богомилима од непознатога писца прегледали су чланови: Јован Гавриловић, Панта Срећковић, и др. Јанко Шафарик и дају своје мишљење да је дело написано како ваља и да заслужује да се писцу изда обећана награда под постављеним у објави награде условима. Наређено би да се усвоји ово мишљење господе референата, а одбор ће се старати о извршењу.

Бр. 8. Како се редовни члан г. М. Ђ. Милићевић вратио с пута, то би усвојено, да он опет прими дужност деловођа у овоме одсеку.

ПЕТА СЕДНИЦА ОДБОРА

13. Марта 1867. год.

Били су: председник г. Ј. Гавриловић. Чланови: гг. др. Никола Крстић, Михаило Рашковић, архимандрит Сава, секретар Стојан Новаковић.

Бр. 60. Прочита се и потпише протокол пређашње седнице.

Бр. 61. Председник одсека за науке историјске и државне јавља да је састав „о Богомилима.“ од непознатог писца, послан друштву по расписаном стечају за награде прегледан у одсеку историјском. Пресуда гласи: да је дело написано како ваља, и да заслужује да се писцу изда обећана награда под условима постављеним у објави. За тим се отвори писмо и види се да је дело написао члан друштвени г. др. Божидар Петрановић из Задра. Из писма се види, да је писац рад дело своје тамо штампати и у то име тражи да му друштво изради у владе до 200 фор. помоћи. На то одбор реши да друштво не може одступати од услова постављених у објави и да се тако писцу и одговори с тим: ако писац остаје при том да дело наштампа у Далмацији, друштво ће његове новце дати на оставу дати у штедионицу и издати му их одмах чим му се пошље последњи табак штампане књиге, ако ли га на издавање уступа друштву по положеним условима, новци ће му се одмах послати.

Бр. 62. Прочита се писмо С. Љубића професора из Ријеке, с којим шаље свој рукопис: *Црногорски споменици о Стјепану Малом, надриџару руском Петру III.* који уступа за Гласник, желећи само да му се неколико ексемплара и одвојено штампа. Рукопис буде упућен одсеку за науке историјске, а на питање г. С. Љубића што се тиче поправке млетачких споменика штампаних у Гласнику, одлучи се, да му се пише нека и њих пошље.

Бр. 63. Како је пређе друштво почело било слати своје књиге црногорској влади на Цетиње, и председник се известио да се то може и даље наставити, будући тамо има библиотека, буде наређено да се пошље што је не послано и да се у напредак редовно шаље.

Бр. 64. Секретар јавља за књиге које су дошле друштву на поклон.

а). Од почасног члена, преосвештеног г. митрополита: један *Охтоих* од 1538. штампан у штампарији Божидаровој у Млецима, без два прва и последњег листа, добро сачуван.

б). Од не именована писца књигу: Старина русской земли. Книга первая, Слово о старинѣ незапамятной. Москва 1866.

в). Од г. Милорада Медаковића његову књигу: Устанак српски од 1806—1810 године, књигу I и II. У Новом Саду 1866.

ШЕСТА СЕДНИЦА ОДБОРА

13. Априла 1867. год.

Били су: председник г. Ј. Гавриловић. Чланови: гг. др. Никола Крстић, Михаило Рашковић, и архимандрит Сава. Секретар Стојан Новаковић.

Бр. 65. Прочита се и потпише протокол пређашње седнице.

Бр. 66. Председник прочита извештај свој о радњи набавке етнографијских ствари, којима ће Србија бити заступљена на словенском етнографском излогу у Москви. Уз тај извештај прочита се писмо друштвених изасланика гг. М. Ђ. Милићевића и Ст. Тодоровића, из којих се види: да је купљено потпуно одело за шест манекена, и то: 1. За жену из Ваљевског округа, 2. За девојку из Левча, 3. За старца из Доње Груже, 4. За човека средовечна из Горње Груже 5. За дечка од 12—14 године из Јасенице; 6. За једну бабу из Ужичког округа. Одело за жену Београтку саставио је и поклонио г. Милан А. Симић. Још је поклонио владика ужички г. Јанићије два зубуна (један старовлашки а други из Чачанског Поморавља) и чутуру опшивену кожом; а г-ђа Анђа Поповићка, жена попа Сретена Поповића у Чачку, која је родом из села Мајдана под Рудником, поклонила је свој зубун, који је сама израдила. Осим тога су набављене и једне гусле. Одело је удешено тако, да свако има да се одене од главе до пете, једино без накита од сребрних новаца, којему је опет место означено тако, да се и тамо може нанизати. Сва су

та одела подвојена и нумерисана, нацртане су контуре и упутства како их треба поnамештати, да манекен верап остане. Још се прочита и писмо проте М. Рајевскога из Беча, из којега се види, да је сандук с назначеним оделом приспео у Беч и одатле је одмах отправљен у Москву.

Бр. 67. Осим набављања одела за словенски етнографски излог у Москви, рађено је овом приликом да се слике из народног живота изнесу и описане и нацртане. М. Ђ. Милићевић, прибирајући дуже времена материјал за опис народнога живота, наменио је „Гласнику" своје чланке о томе, а Ст. Тодоровић је овом приликом сликао за етнографски излог преко 20 чисто народних типова из разних крајева, осим других слика архитектурних и кућевних предмета, и једног таблова народнога одела сваке врсте. По чем је Ст. Тодоровић извршио сав труд око нарeђивања одела, нумерисања, грађења контура и упутства, и по чем ће и ови његови послови отићи у име друштва на излог, буде одлучено да му се за тај труд исплати 30 д. ц. (тридесет) из новаца који се троше на набавку потреба за излог.

Бр. 68. Председник јавља да је добио позив од председника комитета за етнографски излог у Москви, којим се позивају петорица на излог у Москву, са знаменитом олакшицом што се тиче путовања и бављења у Русији. Одбор, одлучивши да је доста да тројица иду, изабере гг. Милана Ђ. Милићевића, Ст. Тодоровића и др. Јанка Шафарика, који су сва тројица и у позиву именовани и одлучи, да им се у име тога изда свакоме по 70 дук. путнога трошка из новаца за излог одређених.

Бр. 69. Прочита се писмо др-а Божидара Петрановића у ком одговара на питање друштва за његово дело „О Богомилима" да га је рад сам у Далмацији штампати и тражи да му се рукопис што пре пошље. На то секретар изјави, да је он рукопис одмах по што је писмо приспело, послао г. Б. Петрановићу, а председник навести друштво да је и он, одмах по што је писмо дошло своју награду у 50 дук. положио у нашу штедионицу према друштвеној одлуци.

Бр. 70. Прочита се позив на претплату г. Б. Петрановића на дело „о Богомилима" и одлучи се да се друштво за своју библиотеку упише на 10 ексемплара.

Бр. 71. Секретар подноси од г. Ђ. Даничића прилог за Гласник „*Филип Мезијер о цару Стефану*", који се упућује историјском одсеку.

Бр. 72. Секретар подноси прилоге за Гласник од ред. члана г. Милана Ђ. Милићевића и то 1) *Нешто о Васојевићима. Прилог за познавање српских крајева и српскога народа.* 2) *Сељачки живот, први оглед*, у два чланка: I. *Година у селу*, II. *Чини, бајања и други народни обичаји, од колевке до мотике*". Све троје се упућује одсеку историјском.

Бр. 73. Секретар прочита писма од „*Збора духовне младежи*" у Ђакову, и од омладинских дружина „*Слободе*" у Пожуну и „*Зоре*" у Бечу у којима јављају да су послане књиге друштвене примили и захваљују друштву.

Бр. 74. Секретар предлаже да друштво стане у књижевну свезу с пољским ученим друштвом што је поред Јагелонског универзитета у Кракову и са заводом библиотеке Осолињских у Лавову. Одбор одлучи да се то учини а свеза да се поднесе скупштини на коначну одсеку.

Бр. 75. Дошле су друштву на поклон или у замену књиге:

1. Од секретара: а) *Србске Новине* од 1838 и 1840, потпуни течаји, — б) *Слово србскога књаза Милоша Обреновића* на скупштини 1834 године, — в) Свеске Часописа Zukunft од 1865 бр. 2—22, 24—26, 28, и 36—52 без два броја. — г) броширу *Како можемо напредовати* од Стевана В. Поповића — д) дра. К. Пејичића *Извештај о споменику Теодора Павловића* — е) Песму Вел. Гаја *Српској браћи.*

2. Од Кишфалудијина друштва у Пешти:
   а). Shakspeare Munden Munkái. I—VIII.
   б). Losárdi Zsuzsána Epizód a Rákoczy-korból.
   в). Anyégin Eugen Пушкина у преводу.
   г). A mi nótáink. Regény. Irta Abonyi Lajos. I—IV.
   д). Tót Népdalok. У преводу.
   е). A Luziada Camoenstöl у креводу I. и II.
   ж). Bethen Gabor Ifjusága. Regény. Irta P. Szathmáry Karoly. I. и II.
   з). Phillis unokahugom. превод.
   і). A Baladáról Irta Greguss Agost.
3. Од непознатога: Рѣчь крашиничка. Написао Гавро Вучковић. Земун 1866.
4. Од дописног члана В. Богишића Pravni običaji u Slovena. Загреб 1867.

5. Од професора Нила Попова из Москве: Переписка барона гр. А. Строганова съ Милошемъ Обреновичемъ въ 1817—1826 годахъ.
6. Од г. митрополита: Проповѣдническіе подвиги апостоловъ Славянъ святыхъ Кирилла и Меѳодія. Изданіе слѣпца Григорія Ширяева. СПетерб. 1866.
7. Из Русије: Крестный календар на 1867. Москва.

ТРЕЋА СЕДНИЦА ОДСЕКА ЗА НАУКЕ ИСТОРИЈСКЕ И ДРЖАВНЕ

21. Априла 1867 године.

Били су: председник г. др. Никола Крстић; чланови: гг. Јован Мариновић, Јов. Гавриловић, Милан Петронијевић, П. Срећковић Чедомиљ Мијатовић и М. Ђ. Милићевић.

Бр. 9. Редовни чланови: др. Јанко Шафарик, и М. Ђ. Милићевић, прочитавши рукопис г. П. Срећковића: „**Родословіє сербскїи царєи**“, јављају да су мишљења да се штампа у Гласнику и да се г. Срећковићу изда у име награде по 4 д. цес. од штампанога табака. Одсек одлучи усвојити мишљење господе референата.

Бр. 10. Г. Ђ. Даничић шиље друштву препис онога, што је Филип Мезијер писао о цару српском Стефану. На то би одлучено, да се тај прилог наштампа у Гласнику и српски и латински.

Бр. 11. Редовни члан М. Ђ. Милићевић преко одбора подноси чланак: „Нешто о Васојевићима“, за који би наређено, да га прегледа и своје мишљење одсеку јави редовни члан, г. П. Срећковић.

Бр. 12. Чланови: Ј. Гавриловић и П. Срећковић прочитавши чланак г. Милорада Поповића Шапчанина. „Покрети у Босни између 1820—1832“, јавише да чланак заслужује да се у Гласнику штампа; на то би наређено, да се мишљење ово усвоји и г. Милораду по 3 дук. цес. од штампанога табака изда у име хонорара.

Бр. 13. Члан г. Јован Гавриловић писменим рефератом предлаже да се продужи штампање грађе за српску нову историју. Грађа та у неколико се већ находи код друштва а и даље ће се прикупљати. К томе предлогу додаде члан г. Милићевић, да би ваљало опет покренути

мисао, да се државне хартије, које нису већ више никаква државна тајна, а од важности су за историју, отпочну прегледати и штампати. После дужег разговора би наређено: да се за извршење предлога г. Гавриловића, као са свим умесног, побрине одбор, као већ за то овлашћен а и онај други предлог да се саопшти одбору, ради даљег по истоме рада, где и како треба, по чем се држи да је сад нестало сметња, које су извршењу тога биле пре на путу.

СЕДМА СЕДНИЦА ОДБОРА

22. Априла 1867.

Били су: Председник г. Ј. Гавриловић, чланови: гг. др. Н. Крстић и Михаило Рашковић. Секретар Стојан Новаковић.

Бр. 76. Прочита се и потпише протокол пређашње седнице.

Бу. 77. Председник помене да ће ићи у Москву и ред. члан друштвени г. М. А. Петронијевић, и то о свом трошку и предложи да се и си запише у писмима међу оне које је пређе друштво изабрало, које одбор и усвоји.

Бр. 78. Секретар прочита писмо од секретара Кишфалудијина друштва у Пешти, којим јавља да су тамо приспеле друштвене књиге и радујући се новој свези пита, јесу ли овамо приспеле њихове књиге, на које се одлучи да се у том смислу и њима одговори како су књиге приспеле.

Бр. 79. Секретар напомиње како је пређе у одбору била реч о започетом пре више година скупљању биографијских података чланова друштвених, у тој намери да се пређашњи позив обнови. У архиви се друштвеној налазе биографијски подаци од ових чланова: гг. Ф. Христића, Павла Бибића, Јосифа Веселића, † А. Вукомановића, Ђ. Даничића, † Адама Драгосављевића, владике Јанићија, др. Н. Крстића, Франа Курелца, Рајка Ј. Лешјанина, Ђ. Малетића, † Вука Мариновића, Димитрија Матића, † Петра Матића, Д. Медаковића, митрополита Михаила, † Јефрема Ненадовића, † Јована Павловића, К. Пејичића, † митрополита Петра, М. А. Петронијевића, др. Б. Петрановића,

владике Гаврила, † Петра Ј. Протића, Меда Пуцића архим. Саве, Милана А. Симића, Милована Спасића, Саве Сретеновића, † Павла Станишића, др. Ткалца, Ђ. Д. Ценића, А. Чарковића, † Јакова Живановића, † Андрије Стаменковића, П. Ст. Ризнића и † К. Бранковића.

Одбор на то одлучи, да се ово корисно прибирање биографијских података настави и у то име да се пређашњи позив на ново огласи и у новинама и у Гласнику који први изађе.

Бр. 80. Секретар предложи да се од стране друштва пише молба министарству просвете да оно нареди да се друштвеној библиотеци од сад шаљу бесплатно сва издања државне штампарије и да се заишту на поклон све књиге које државна штампарија сад има на продају а нема их у друштвеној библиотеци, које се усвоји.

Бр. 81. Секретар напомене како би се требало старати, да угледа света „Живот деспота Стефана високога" од философа Костантина Костенчанина, споменик старе српске књижевности; а како се сад зна да препис од тога дела има руски професор В. Григоровић који је сад у Одеси, на то се одлучи, да се писмом моли г. В. Григоровић: или да уступи друштву овом свој препис на штампање или да друштво за тај посао послужи рукописима.

Бр. 82. Председник одсека за науке историјске и државне јавља да је одсек одлучио да се штампа у Гласнику прилог Ђ. Даничића „*Филип Мезијер и цару Стефану*" српски и латински, које одбор усвоји.

Бр. 83. Исти председник јавља да је прегледан чланак г. Милорада Поповића „*Покрети у Босни између 1820—1832* по Ранку и Куниберту" и да је одлучено да уђе у Гласник а да се откупи са 3 дуката, које одбор усвоји.

Бр. 84. Исти председник јавља да је прегледан чланак г. П. Срећковића „*Родословіе сербскіи царей*" и да је одлучено да уђе у *Гласник* а да се откупи са 4 дук. На то се поведе реч, да је у одређивању хонорара неједнакост између овога чланка и чланка „Покрети у Босни," тим више што не треба велике муке за препис рукописа из прошлог века, и одлучи се да се *Родословіе* откупи са 3 дук. од табака.

Бр. 85. Исти председник јави да је у историјском одсеку опет био поведен разговор о издавању „Грађе за српску историју" особито новију, који је посао друштво по-

чело још 1848 године, издавши тада „Деловодни протокол Кара-Ђорђев“ као прву књигу. За тим је било разговора и о томе да се почну прегледати и штампати државне хартије које нису више државна тајна а од важности су за историју. За све је остављено да одбор нађе начин како ће се то почети извршавати.

На то одбор одлучи, да се и та грађа за историју издаје у Гласнику, али да се *Гласник* подели на два *одсека*. Први одсек да се наставља на досадашњи ред и у тим књигама да се издаје што и до сад а за *други одсек* да се почне нов ред и у тим књигама да се штампа само грађа (материјали) за историју српског живота народног. За Гласник XXI, који се сад штампа, буде одлучено, да изађе још по старом начину.

Бр. 86. Члан одбора г. др. Никола Крстић предложи, да друштво ради преко министра правде, да за своју архиву набави *Протокол из Кара Ђорђева времена* који се налази у окружном суду Шабачком, које одбор усвоји.

Бр. 87. Дошле су друштву на поклон и у замену књиге:

1. Од берлинске академије наука: Monatsberichte за Декембар 1866. године.

2. Од професора В. Григоровића његово дело: Какъ выражались отношенія Константинопольской церкви къ окрестнымъ сѣвернымъ народомъ и преимущественно къ Болгаром въ началѣ X столѣтія?....

3. Из Пеште Catalogues numismatiques,

4. Од горњега лужичког учепог друштва Neues lausitzisches Magazin. 33. св. 2 књ.

5. Од секретара: *а) Хигијена.* Приступ у предавања од Милана Јовановића, *б)* броширу Occident, Orient und Panslavismus, *в) Домаћи пријатељ.* Забавник за 1866. г. *г) Путничке црте* Владана Ђорђевића, *д)* Први извештај о радњи панчевачког певачког друштва. *е)* Митермајерова *Испитавања о укидању смртне казни*, превод М. Дамјановића. *ж)* Бернерову расправу *О укидању смртне казни* превод М. Дамјановића.

ДОДАТАК.

Српском ученом друштву потребно је из ближе познавати живот и књижевну радњу својих чланова и имати о томе поуздане податке за сваку потребу. Таки су подаци у свако доба веома важан извор не само за историју самога друштва и његове књижевне радње, него још особито и за биографију учених и у књижевности заслужних Срба и за српску библиографију, дакле управо за историју просвете српскога народа.

Још пређашње „друштво србске словесности“ позвало је чланове своје да ово учине, установивши да сваки нов члан који буде изабран одмах по избору пошље друштву податке о својој биографији. Тада су постављена питања која треба да не остану без одговора од стране чланова. Та су питања ово:

Да сваки члан јави:

а). Цело име и презиме своје са целом титулом.

б). Кад се родио и где.

в). Шта је учио, кад и где.

г). Шта је до сад написао и где је и кад на свет издао.

д). Где живи.

ђ). Је ли у јавној служби, у каквој и од кад, и је ли још у каквој био пре.

е). Је ли члан још кога ученог друштва.

ж). Има ли какав знак признавања својих заслуга било књижевних или других и од кад.

На тај позив послали су од оно доба податке о свом животу г. г: Ф. Христић, Павао Бибић, Јосиф Веселић, † А. Вукомановић, Ђ. Даничић, † Адам Драгосављевић, владика Јанићије, др. И. Крстић, Фрањо Курелац, Рајко Ј. Лешјанин, Ђ. Малетић, † Вук Маринковић, Димитрије

Матић, Петар Матић, Д. Медаковић, митрополит Михаило, † Јефрем Ненадовић, † Јован Павловић, К. Пејичић, † митрополит Петар, М. А. Петронијевић, др. Б. Петрановић, владика Гаврило, † Петар Ј. Протић, Медо Пуцић, арх. Сава, М. А. Симић, Милован Спасић, Сава Сретеновић, † Павао Станишић, Др. И. П. Ткалац, Ђ. Д. Ценић, А. Чварковић, † Јаков Живановић, † Андрија Стаменковић, И. Ст. Ризнић, † К. Бранковић.

Како друштво још нема података од свију својих чланова, то је одлучило, овим путем објавити, од кога је добило одговор на онај свој позив, и замолити на ново све оне своје чланове који му нису одговорили, да то од сад изволе учинити.

ШТАМПАРСКЕ ПОГРЕШКЕ.

У чланцима „Служба и живот св. Ђурђа Кратовца“ и „Нешто о кнезу Лазару“ зарад теготе у слагању поткрало се више погрешака и неједнакости у правопису. Главније бележимо овде, да би се могло поправити.

На	стр.	104	у 10	врсти	озго	стоји	тжньноѹ м. тжньноѹ
„	„	104	„ 21	„	„	„	вѣчьноѹщеѥ м. вѣчьноѹющеѥ
„	„	105	„ 4	„	„	„	божьствьнынхь м. божьствьни.
„	„	106	„ 15	„	„	„	мисьльныхь м. мысльныхь
„	„	107	„ 27	„	„	„	владичице м. владычице
„	„	108	„ 23	„	„	„	грѣшникь м. грѣшьникь
„	„	109	„ 5	„	„	„	помишлѥниѥ м. помышлѥниѥ
„	„	109	„ 24	„	„	„	силныхь м. сильныхь
„	„	110	„ 14	„	„	„	дрьзоюща м. дрьзающа
„	„	111	„ 2	„	„	„	костѣмь м. костемь
„	„	111	„ 18	„	„	„	пѣсны м. пѣсни
„	„	112	„ 1	„	„	„	пѣснѣхь м. пѣснехь
„	„	112	„ 6	„	„	„	огнѥобразны м. огнѥобразьны
„	„	112	„ 20	„	„	„	прилѣжьно м. прилежьно
„	„	113	„ 17	„	„	„	прещениѥ м. прѣщениѥ
„	„	114	„ 9	„	„	„	истаѣньныи. Сь м. истаѣньныи сь.
„	„	116	„ 2	„	„	„	завидень м. завидѣнь
„	„	116	„ 19	„	„	„	праведныи м. праведьныи
„	„	117	„ 1	„	„	„	Христовы м. Христови
„	„	117	„ 11	„	„	„	оуслишимь м. оуслышимь
„	„	117	„ 21	„	„	„	необычноу м. необычьноу
„	„	117	„ 27	„	„	„	вишьнаго м. вышьнаго
„	„	118	„ 2	„	оздо	„	смльныхь м. сильныхь
„	„	119	„ 1	„	озго	„	прѣвишьши м. прѣвышьши
„	„	120	„ 8	„	„	„	праведнынхь м. праведьнынхь
„	„	120	„ 20	„	„	„	оуслишахь м. оуслышахь
„	„	122	„ 3	„	„	„	вышьныи м. вышьнии
„	„	122	„ 5	„	„	„	дрѣвлѥ, које може бити долази још гдегод тако — м. древлѥ
„	„	122	„ 15	„	озго	„	прѣисподныи м. прѣисподьнии
„	„	123	„ 10	„	„	„	вьмѣнимюща раз... м. вьмѣнимающа, раз...

На стр. 126 у 8 врсти оздо стоји прысно м. присьно
„ „ 127 „ 8 „ озго „ сьрождьшею м. сь рождьшею
„ „ 128 „ 3 „ „ „ горениѥ м. горѣниѥ
„ „ 128 „ 9 „ „ „ прысьно м. присьно
„ „ 129 „ 4 „ „ „ храми м. храмы
„ „ 131 „ 12 „ „ „ покаго м. покаго
„ „ 132 „ 12 „ „ „ дивнаꙗ м. дивьнаꙗ
„ „ 132 „ 17 „ „ „ моудрихь м. моудрыхь
„ „ 132 „ 24 „ „ „ разоумениꙗ м. разоумѣниꙗ
„ „ 133 „ 6 „ озго „ прїѥмникь м. приѥмьникь
„ „ 133 „ 5 „ оздо „ ꙁрѣще м. ꙁреще
„ „ 135 „ 1 „ озго „ измикати м. измыкати
„ „ 135 „ 4 „ оздо „ светыи и праведьны, према рукопису, у којем правопис нимало не пази на форме, место чега би боље било свети и праведьни; а то се може бити још где год налази.

На стр. 138 у 1 врсти озго стоји свѣдѣтелство м. свѣдѣтельство
„ „ 138 „ 14 „ „ „ праведными и светыи м. праведьни и свети.
„ „ 139 „ 10 „ „ „ оукорени м. оукорѣни
„ „ 141 „ 15 „ „ „ вьчерашьныи м. вьчерашьнии
„ „ 142 „ 8 „ оздо „ осьмихь м. осмихь
„ „ 143 „ 10 „ озго „ ꙁрыши м. ꙁриши
„ „ 144 „ 5 „ „ „ послѣдьныи м. послѣдьнии
„ „ 144 „ 6 „ „ „ проклѥть м. проклеть
„ „ 146 „ 15 „ „ „ миѥниꙗ м. мыѥниꙗ
„ „ 146 „ 19 „ „ „ покоулихь м. похоулихь
„ „ 149 „ 11 „ „ „ хотениѥ м. хотѣниѥ
„ „ 150 „ 15 „ „ „ вьсь се м. вась же
„ „ 151 „ 13 „ „ „ оумреть м. оумрѣть
„ „ 152 „ 10 „ „ „ ꙁрѣще м. ꙁреще
„ „ 158 „ 1 „ „ „ прысьно м. присьно
„ „ 158 „ 3 „ оздо „ прысьно м. присьно
„ „ 160 „ 7 „ „ „ стльнии м. стльны
„ „ 162 „ 17 „ озго „ себѣ м. себе
„ „ 163 „ 17 „ „ „ кишьнии м. кышьнии.